ABHIDHARMARTHA SANGRAHA

BY

ANURUDDHA THERA

WITH A PARAPHRASE BY

NANDARAMATISSA THERA

OF YOGIYANE

REVISED BY

M. DHARMARATNE

Editor Lakminipahana

අභිධර්මාර්ථ සඞ්ග්‍රහය.

ආචාය්‍ය අනුරුද්ධමහා ස්වාමිපාදයන් විසින් විරචිතයි.

ආචාය්‍ය විමලසාරතිස්සාභිධාන නායකස්ථවිරපාදයන්ගේ ආධාරඇතුව
මූකලංගමුවේ සුවිසුද්ධාරාමාධිපතිව වැඩවිසූ නන්දාරාමතිස්ස ස්ථවිරයන්
වි සි න්
ලියනලද ප්‍රශ්නොත්තරාර්ථව්‍යාඛ්‍යා, සහිතයි.

ඇම්. ධර්මරත්න ලක්මිණිපහන් කතෘ මහත්මයා විසින්
ශුද්ධිපත්‍රාදිය සම්පාදනය කරණලදි.

ආචාය්‍ය හික්කඩුවේ ශ්‍රීසුමඞ්ගලාභිධාන
ශ්‍රීපාදය ඇතුළුවූ පාහරට නවකෝරලේ ප්‍රධාන නායක
ස්ථවිරපාදයන් විසින් පිළිගන්නාලදි.

ඇල්. වාලිස් පතිරත්න නොතාරිස් වන මාවිසින්
ලක්මිණිපහන යන්ත්‍රාලයෙහි මුද්‍රාඞ්කණ කරවනලදි.

ශ්‍රී බුද්ධ වර්ෂ 2434.

වි ඥා ප න ය.

අභිධර්මාර්ථ සඞ්ග්‍රහය.

නානානයවිචිත්‍ර පරමගම්භීර දුර්දර්ශදුර්බෝධනීයවූ අභිධර්මසප්තප්‍රකරණෝක්ත අනවශේෂාර්ථයන් සංක්ෂේපනයින් සඞ්ගෘහීත මේග්‍රන්ථය අභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහනම්විය.

ඒමේමාහැඟිග්‍රන්ථය කවරකලෙක කවරරටකවිසූ කවරආචාර්ය්‍යයෙක්විසින් රචිතදැයි පුරාතනසන්නවිකාදියෙන් නිශ්චයනොකළහැකිවූවත් මේඅනුරුද්ධාචාර්ය්‍යමහාස්වාමිපාදයන්විසින් රචිතයයි පෙනෙන අභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහය, නාමරූපපරිච්ඡේදය, පරමාර්ථවිනිශ්චය යන අභිළන් ක්ෂුද්‍රඅභිධර්මප්‍රකරණත්‍රයත්හා අනුරුද්ධශතකනම් සංස්කෘතකාව්‍යප්‍රකරණයත්ද වර්තමානකාලයෙහි ලොව ප්‍රචලිතවතිබේ එයින්පරමාර්ථවිනිශ්චයනිගමනයෙහි

"සෙණේ කාඤ්චිපුරීරම්මේ, කාවේරනගරේ වරේ
කුලේ සඤ්ජාතභූතේන, බහුස්සුතේන ඤාණිනා—
අනුරුද්ධේන ථේරේන, අනුරුද්ධයසස්සිනා
තම්බරට්ඨේ වසන්තේන, නගරේ තඤ්ජනාමකේ—
තත්ථ සඞ්ඝවිසිට්ඨේන, රජ්ජේන අනාකුලං
මහාවිහාරවාසීනං, වාචනාමග්ගනිස්සිතං—
පරමත්ථං පකාසේතුං, පරමත්ථවිනිච්ඡයං
පකරණං කතං තේන, පරමත්ථත්ථවේදිනා" —

යනුවෙන් මේඅනුරුද්ධාචාර්ය්‍යමහාස්වාමිපාදයෝ කාඤ්චිපුරි නම් රම්‍ය කාවේරීනුවර ශ්‍රේෂ්ඨවංශයක ඉපිද පැවිදිව ධර්මවිනයධරබහුශ්‍රුතයෙක්ව තාම්‍ර (තිණවල්ලි) නම්රට (තඤ්ජපුර්) තඤ්ජාඌර්නම් නුවර සඞ්ඝනායකව වැඩවසන්නාහු මහවෙහෙරවැසියන්ගේ වාචනාමාගිය ඇසුරුකොට පරමාර්ථ විනිශ්චය රචනාකළබවපෙනේ සමහරපොත්වල "තඤ්ජ" යන්න "රජ්ජ" යයිවැරදිතිබේ, මෙමඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහනිගමනයෙහි

"පුඤ්ඤේනනේන විපුලේන තු මූලසෝමං
ධඤ්ඤාධිවාසමුදිතොදිතමායුගන්තං
පඤ්ඤාවදාතගුණසොභිතලජ්ජිභික්ඛූ
මඤ්ඤන්තු පුඤ්ඤවිභවොදයමඞ්ගලාය"—

යන්නෙන් (පොළොන්නරුවේ) මූලසෝමවිහාරයෙහි වැඩවසන්නාහු මේඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහය රචනාකළේයයි සමහරුන්ගේ මතයි තවද එමආචාර්ය්‍යයන්විසින් සංස්කෘතකාව්‍යභාෂාවෙන් රචිතඅනුරුද්ධශතකනිගමනයෙහි

"ජ්‍යොත්ස්නාභිමාංශෝරිව යන්මුඛෙන්දෝර්
නිඃස්‍යන්දතෙ සූක්තිරසෝ සුධීරඃ
ඉදං ව්‍යධත්තොත්තරමූලභාර
රත්නාඞ්කුරොපස්ථවිරානුරුද්ධඃ" —

යනාසිලෝවෙන් මේඅනුරුද්ධාචාර්ය්‍යමහාස්වාමිපාදයෝ ලක්දිව මහාවිහාරයෙන් නික්මුනුවූ විල්ගම්මුල උතුරුමූල යනාඅතිප්‍රසිද්ධව භාෂමාගම්දෙ

යාඅතුරෙන් උත්තරමූලසමාගමේ අනුනායකධුරන්ධර උත්තමයෙක්බව පෙනේ.

බුද්ධඝොෂාචාය්‍ය්‍යමහාස්වාමිපාදයන්ට අනතුරුව පුරාතන බුද්ධශාසනයට මහොපකාරවූ ග්‍රන්ථකර්තෘන්අතුරෙන් ධම්මපාල, බුද්ධදත්ත, අනුරුද්ධ යනආචාය්‍ය්‍යතුන්නම ප්‍රථමයෙන් බුද්ධාගමචිරස්ථායිවනුප්‍රණීස ඉතාපරිශ්‍රමයෙන් විශාලග්‍රන්ථ රචනාකළ උත්තමයන්බව පෙනේ. ධම්පාලාචාය්‍ය්‍යමහාස්වාමිපාදයෝ කුදුගොත්සඟියේ පොත්දෙළසකඅටුවාද දීඝනිකායාදී නිකායාකථාසතරේ පුරාණටීකාද විශුද්ධිමාර්ගටීකා නෙත්තිඅටුවා අභිධර්මඅනුටීකා යනාදියද රචනාකරතිබෙනබව පෙනේ. බුද්ධදත්ත, අනුරුද්ධ, යනආචාය්‍ය්‍යදෙනමවිසින් රචිතග්‍රන්ථ ඒඒනිගමනගාථාදියෙන් මෙහි ප්‍රකාශවේ.

මේආචාය්‍ය්‍යතුන්නම දක්ෂිණඉන්දියාවේ ආය්‍ය්‍යජාතියෙහි ඉපිද පැවිදිව ලක්දිව වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගේ වාචනාමාර්ගය සකසා ඉගෙණ කලින්කල දක්ෂිණඉන්දියාවේද ලක්දිවද වැඩවසමින් ශාසනසඞ්ග්‍රහකළබව පෙනේ. නෙත්තිඅටුවානිගමනයෙහි,

“ සද්ධම්මාවතරණට්ඨානෙ, පට්ටනෙ නාගසව්හයෙ
ධම්මාසොකමහාරාජ, විහාරෙ වසතා මයා ” —

යනාදීන් නාගපට්ටනමෙහි ධර්මාශොකරජුගේ අණින් දඹදිව එකවර ගොඩනැගූ සුවාසූදහසක් විහාරවලට ඇතුළත් විහාරයෙහි වැඩවසන ආචාය්‍ය්‍යධම්මපාලස්වාමිපාදයන්විසින් නෙත්තිඅටුවාදී යථොක්ත ග්‍රන්ථරාශිය රචනාකළබව පෙනේ.

ආචාය්‍ය්‍යබුද්ධදත්තමහාස්වාමිපාදයන්විසින් විරචිත විනයවිනිශ්චයනිගමනයෙහි

“ සෙට්ඨස්ස චොලරට්ඨස්ස, නාභිභූතෙ නිරාකුලෙ
සබ්බස්ස පන ලොකස්ස, ගාමෙ සම්පිණ්ඩිතෙ විය—

කාවීරජලසම්පාත, පරිපූතමහීතලෙ
ඉද්ධෙ සබ්බඞ්ගසම්පන්නෙ, මඞ්ගලෙ භූතමඞ්ගලෙ—

පවරාකාරපාකාර, පරිඛාපරිවාරිතෙ
විහාරෙ වෙණ්හුදාසස්ස, දස්සනීයෙ මනොරමෙ ”—

යනාදි ගාථාපන්තියෙන්හා “ උරගපුරෙනබුද්ධදත්තෙන ” “ තම්බපණ්ණියෙන පරමමහාවෙය්‍යාකරණෙන” යනාදියෙන්ද මේආචාය්‍ය්‍යමහාස්වාමිපාදයෝ තාම්‍රපර්ණී (තිණවල්ලි) යෙහි (නාගපූර්-නාගලූර්) නාමරුවෙහි ඉපිද සසුන්වැද ලක්දිව්වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගෙන් ධර්මවිනය ඉගෙණ බහුශ්‍රැතව මෑනභාගයෙහි සොළීරටට නාභියක්වැනිවූ කාවෙරිපටුනෙහි විෂ්ණුදාශනම්කෙනෙක්විසින් කරවා පිළිගන්වනලද විහාරයෙහි වැඩවසන්නානු විනයවිනිශ්චය රචනාකළබවහා උන්වහන්සේගේ අභිධර්මාවතාරනිගමනයෙහි

“ නානාරතනසම්පුණ්ණෙ, විවිධාපණසඞ්කටෙ
කාවීරපට්ටනෙ රම්මෙ, නානාගාමොපසොභිතෙ—

කෙලාසසිඛරාකාර, පාසාදපතිමණ්ඩිතෙ
කාරිතෙ කණ්හදාසෙන, දස්සනීයෙ මනොරමෙ ”—

යනාදී ගාථාපන්තියෙන් බුද්ධදත්තාචාර්යස්වාමිපාදයෝ කාවෙරීපට්ටනෙහි ස්කන්ධ (කුමාර) දාසනම් තැනැත්තාවිසින් කරවාදෙනලද විහාරයෙහි වැඩවසන්නාහු අභිධර්මාවතාරය රචනාකෙළේයයි පෙනේ.

මෙසේ අනුරුද්ධාචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ කාඤ්චීපුරීරට කාවෙරීපට්ටනෙහි ඉපිද සසුන්වැද ලක්දිව්වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගෙන් ධර්මවිනයඉගෙණ පූජ්‍යග්‍රන්ථකාරකාචාර්යයෙක්ව තිනවල්ලියෙහි තඤ්ජාඋඌර්නම් නුවර සංඝනායකධුරය දරණ සමයෙහි “ පරමාර්ථවිනිශ්චය, නාමරූපපරිච්ඡේදය ” යනප්‍රකරණද්වයහා (නැවත ලක්දිව්වැඩ පොළොන්නරුවේ) මූලසෝමවිහාරයෙහි වැඩවසමින් උතුරුමූලසමාගමේ අනුනායකතනතුර දරන්නාහු “ අනුරුද්ධශතකය ” හා නම්බනම්උපාසකයාණන්ගේ අයැදීමෙන් මේ “ අභිධර්මාර්ථසංග්‍රහය ” ද රචනාකළෝයයි සමහරුකියත්.

තවද මූලසෝමවිහාරය කාවෙරීපට්ටනෙහි විහාරයකැයි ද “ නම්බ” යනනාමය සිංහලයන්අතරේ ව්‍යවහාරනාමයක් නොව කාවෙරීපට්ටන්වාසීන්ගේ ව්‍යවහාරභාෂාවේ නමක්යයිද සමහරුකියත්. ඒ මතය වඩා ගැළපේයයි සිතමු. උතුරුමූලසමාගමේ අනුනායකධුරය කාවෙරීපට්ටනෙහිවැඩහිඳ උසුලන්ට නුපුළුවන්කමක්ද නැත-මෙසේ අනුරුද්ධ බුද්ධදත්තාචාර්යදෙනමවිසින් රචිතප්‍රකරණවලින් කාඤ්චීපුරීරටහා සොලීරටත් එකක්බව ඔප්පුවේ-

කාඤ්චීපුරීනගරය ශෛවයන්ගේ පාපප්‍රවාහයකරණ තීර්ථස්ථානහනෙන් එකක්බව

“ අයෝධ්‍යාමථුරාමායා, කාශිකාඤ්චීඅවන්තිකා ”—

යනාදි පුරාණෝක්තවචනයෙන් පෙනේ, එසේම “ පුරීෂුකාඤ්චී පුරුෂේෂුවිෂ්ණුඃ ” යනාදියෙනුත් සියලුනගරඅතුරෙන් මේ කාඤ්චීපුරය උතුම් නගරයක්බව පෙනේ. ඒ ප්‍රධාන නගරය කාරණකොටගෙණ දක්ෂිණඉන්දියාවම “කාඤ්චීපුරීරට” යයි ව්‍යවහාරයි. පුරාතන ලක්දිවටබොහෝසෙයින් රෙද්පිළි ලැබුනේ මේදක්ෂිණඉන්දියාවෙන් බැවින් ඒනිමිත්තකොටගෙණ මූලුරටම “චෝලිය” හෙවත් “සොලීරට” යයිද ව්‍යවහාරයි. මේදක්ෂිණඉන්දියාවේ මූදුබඩපලාත තාම්‍රරටය නොහොත්තාම්‍රපර්ණීරටයයි කියත් තඤ්ජාපුරිය නාගපුරිය නාගපට්ටනම කාවේරිපට්ටනම යනාදී ප්‍රදේශ පුරාතන ප්‍රසිද්ධනගරබව පෙනේ. දැනට කාඤ්චීපුරිය “කඤ්ජිවරම්” කියාදතාම්‍ර නොහොත් තාම්‍රපර්ණීරට එසින්නද්භවවී තිනවල්ලි හෝ තිෂ්ණපල්ලිකියාදතඤ්ජාපුරිය තඤ්ජාඋඌර්කියාද නාගපුරිය නාගෝර් නොහොත් නාඹරු කියාද සෙසුප්‍රදේශ පුරාණනම්වලින්ද ව්‍යවහාරයි. මේබුද්ධදත්තාචාර්යයන් උපන් නාඹරුවෙහි පුරාණබුද්ධාගම යහපත්ව පැවතිබවට සාක්ෂිදැනට දෙඩන්දූව ශෛලබිම්බාරාමයෙහි නාඹරුවෙන් ගෙනැවිත් පිහිටුවාතිබෙන කාලශෛලමය බුද්ධප්‍රතිබිම්බයුග්මයෙන් ඔප්පුවේ. නුමුත් ඉංග්‍රීසීන්ගේ භූමිසංස්ථානසිතුයම්හි තිෂ්ණපල්ලි තිනවල්ලි යනනම්දෙක එකම තාම්‍රපර්ණීශබ්දයෙන් බිඳුනුබව නොදැනදෙතැනක සටහන්කරතිබේ—මේප්‍රදේශ ලංකාවට නුදුරුවූ දක්ෂිණඉන්දියාවට අඩත්තුවූ ආර්යජාතිකයන්ගේ ප්‍රදේශබැවින් පුරාතන ලංකාවහා ඒ ප්‍රදේශත් ආචූවෙන්ද ආගමෙන්ද එකසම්බන්ධව එක්රටක්ව බුද්ධාගම උජ්ජ්වලිතව පැවැතිබව පෙනේ—තවද මේග්‍රන්ථෝත්පත්තිකථාවෙන් බෞද්ධයන්විසින් අවශ්‍යයෙන් සැලකියයුතු ප්‍රධානාර්ථයක් තිබේ, ඒකුමක්දයත්? මෙයින් වර්ෂඅටසියයකාටපමණ පූර්වභාගයෙහි ධම්මපාල, අනුරුද්ධ, බුද්ධදත්ත බුද්ධප්පියාදි මහපොළොව මහමුහුදසේ විශාල ගැඹුරු ප්‍රඥාඇති ග්‍රන්ථකාරාචාර්යයන් ඇතුළුවූ ලක්ෂගණන් සුපේශලභික්ෂූන්ගේ කාෂාවවස්ත්‍රාලෝකයෙන් ඒකාලෝකවූ සියදහස්ගණන් චෛත්‍ය ප්‍රතිමාඝර සං

සාඅතුරෙන් උතුරුමූලසමාගමේ අනුනායකධුරන්ධරූ උත්තමයෙක්බව පෙනේ.

බුද්ධඝොෂාචාර්යමහාස්වාමිපාදයන්ට අනතුරුව පුරාතන බුද්ධශාසනයට මහොපකාරවූ ග්‍රන්ථකර්තෘන්අතුරෙන් ධම්මපාල, බුද්ධදත්ත, අනුරුද්ධ යනආචාර්යතුන්නම ප්‍රථමයෙන් බුද්ධාගමචිරස්ථායිත්වනුප්‍රණීත ඉතාපරිශ්‍රමයෙන් විශාලග්‍රන්ථ රචනාකළ උත්තමයන්බව පෙනේ. ධම්පාලාචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ කුදුගොත්සඟියේ පොත්දෙළසකඅටුවාද දීඝනිකායාදී නිකායාර්ථකථාසතරේ පුරාණටීකාද විශුද්ධිමාර්ගටීකා නෙත්තිඅටුවා අභිධර්මඅනුටීකා යනාදියද රචනාකරතිබෙනබව පෙනේ. බුද්ධදත්ත, අනුරුද්ධ, යනආචාර්යදෙනමවිසින් රචිතග්‍රන්ථ ඒඒනිගමනගාථාදියෙන් මෙහි ප්‍රකාශවේ.

මේආචාර්යතුන්නම දක්ෂිණඉන්දියාවේ ආර්යජාතියෙහි ඉපිද පැවිදිව ලක්දිව වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගේ වාචනාමාර්ගය සකසා ඉගෙණ කලින්කල දක්ෂිණඉන්දියාවේද ලක්දිවද වැඩවසමින් ශාසනසංග්‍රහකළබව පෙනේ. නෙත්තිඅටුවානිගමනයෙහි,

“ සද්ධම්මොතරණට්ඨානෙ, පට්ටනෙ නාගසව්හයෙ
ධම්මාසොකමහාරාජ, විහාරෙ වසතා මයා ” —

යනාදීන් නාගපට්ටනමෙහි ධර්මාශොකරජුගේ අණින් දඹදිව එකවර ගොඩනැගූ සුවාසුදහසක් විහාරවලට ඇතුළත් විහාරයෙහි වැඩවසන ආචාර්යධම්මපාලස්වාමිපාදයන්විසින් නෙත්තිඅටුවාදි යථොක්ත ග්‍රන්ථරාශිය රචනාකළබව පෙනේ.

ආචාර්යබුද්ධදත්තමහාස්වාමිපාදයන්විසින් විරචිත විනයවිනිශ්චයනිගමනයෙහි

“ සෙට්ඨස්ස චොලරට්ඨස්ස, නාභිභූතෙ නිරාකුලෙ
සබ්බස්ස පන ලොකස්ස, ගාමෙ සම්පිණ්ඩිතෙ විය—

කාවීරජලසම්පාත, පරිපූතමහීතලෙ
ඉධෙ සබ්බඞ්ගසම්පන්නෙ, මඞ්ගලෙ භූතමඞ්ගලෙ—

පවරාකාරපාකාර, පරිඛාපරිවාරිතෙ
විහාරෙ වෙණ්හුදාසස්ස, දස්සනීයෙ මනොරමෙ ”—

යනාදි ගාථාපන්තියෙන්හා “ උරගපුරෙනබුද්ධදත්තෙන ” “ තම්බපණ්ණියෙන පරමමහාවෙය්‍යාකරණෙන” යනාදියෙන්ද මේආචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ තාම්‍රපර්ණී (තිණෙවල්ලි) යෙහි (නාගපූර්-නාගළෑර්) නාඔරුවෙහි ඉපිද සසුන්වැද ලක්දිව්වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගෙන් ධර්මවිනය ඉගෙණ බහුශ්‍රැතව මෑනභාගයෙහි සොලීරටට නාභියක්වැනිවූ කාවෙරිපටුනෙහි විෂ්ණුදාශනම්කෙනෙක්විසින් කරවා පිළිගන්වනලද විහාරයෙහි වැඩවසන්නාවූ විනයවිනිශ්චය රචනාකළබවහා උන්වහන්සේගේ අභිධර්මාවතාරනිගමනයෙහි

“ නානාරතනසම්පුණ්ණෙ, විවිධාපනසඞ්කටෙ
කාවීරපට්ටනෙ රම්මෙ, නානාගාමොපසොභිතෙ—

කෙලාසසිඛරාකාර, පාසාදපතිමණ්ඩිතෙ
කාරිතෙ ඛණ්ඩදාසෙන, දස්සනීයෙ මනොරමෙ ”—

KATHA

යනාදී ගාථාපන්තියෙන් බුද්ධදත්තාචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ කාවෙරිපට්ටනෙහි කණ්හ (කුමාර) දාසනම් තැනැත්තාවිසින් කරවාදෙනලද විහාරයෙහි වැඩවසන්නාහු අභිධර්මාවතාරය රචනාකළෝයයි පෙනේ.

මෙසේ අනුරුද්ධාචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ කාඤ්චිපුරිරට කාවෙරිපට්ටනෙහි ඉපිද සසුන්වැද ලක්දිව්වැඩ මහාවිහාරවාසීන්ගෙන් ධර්මවිනයඉගෙණ පූජ්‍යග්‍රන්ථකාරකාචාර්යයෙක්ව තිනවලියෙහි තඤ්ජාඋර්නම් නුවර සංඝනායකධුරය දරණ සමයෙහි “ පරමාර්ථවිනිශ්චය, නාමරූපපරිච්ඡේදය ” යනප්‍රකරණද්වයහා (නැවත ලක්දිව්වැඩ පොළොන්නරුවේ) මූලසෝමවිහාරයෙහි වැඩවසමින් උතුරුමූලසමාගමේ අනුනායකතනතුර දරන්නාහු “ අනුරුද්ධශතකය ” හා නම්බනම්උපාසකයාණන් අයැදුමෙන් මේ “ අභිධර්මාර්ථසංග්‍රහය ” ද රචනාකළෝයයි සමහරුකියත්.

තවද මූලසෝමවිහාරය කාවෙරිපට්ටනෙහි විහාරයකැයිද “ නම්බ ” යනනාමය සිංහලයන්අතරේ ව්‍යවහාරනාමයක් නොව කාවෙරිපට්ටන්වාසීන්ගේ ව්‍යවහාරභාෂාවේ නමක්යයිද සමහරුකියත්. ඒ මතය වඩා ගැළපේයයි සිතමු. උතුරුමූලසමාගමේ අනුනායකධුරය කාවෙරිපට්ටනෙහිවැඩහිඳ උසුලන්ට නුපුළුවන්කමක්ද නැත-මෙසේ අනුරුද්ධ බුද්ධදත්තාචාර්යදෙනමවිසින් රචිතප්‍රකරණවලින් කාඤ්චිපුරිරටහා සොලිරටත් එකක්බව ඔප්පුවේ-

කාඤ්චිපුරිනගරය ශෛවයන්ගේ පාපප්‍රවාහයකරණ තීර්ථස්ථානයනෙන් එකක්බව

“ අයොධ්‍යාමථුරාමායා, කාශිකාඤ්චිඅවන්තිකෙ ”—

යනාදි පුරාණෝක්තවචනයෙන් පෙනේ, එසේම “ පුරීෂුකාඤ්චී පුරුෂෙෂුවිෂ්ණුඃ ” යනාදියෙනුත් සියලුනගරඅතුරෙන් මේ කාඤ්චිපුරය උතුම් නගරයක්බව පෙනේ. ඒ ප්‍රධාන නගරය කාරණකොටගෙණ දක්ෂිණඉන්දියාවම “කාඤ්චිපුරිරට” යයි ව්‍යවහාරයි. පුරාතන ලක්දිවටබොහෝසෙයින් රෙද්පිළි ලැබුනේ මේදක්ෂිණඉන්දියාවෙන් බැවින් ඒනිමිත්තකොටගෙණ මුලුරටම “චොලිය” හෙවත් “සොලිරට” යයිද ව්‍යවහාරයි. මේදක්ෂිණඉන්දියාවේ මුදුබඩපළාත තාම්‍රරටය නොහොත්තාම්‍රපර්ණිරටයයි කියත් තඤ්ජාපුරිය නාගපුරිය නාගපට්ටනම කාවේරිපට්ටනම යනාදි ප්‍රදෙශ පුරාතන ප්‍රසිද්ධනගරබව පෙනේ. දනට කාඤ්චිපුරිය “කඤ්ජීවරම්” කියාදතාම්‍ර නොහොත් තාම්‍රපර්ණිරට එසින්නද්හවවී තිනවල්ලි හෝ තිණ්ණපල්ලිකියාදතඤ්ජාපුරිය තඤ්ජාඋර්කියාද නාගපුරිය නාගෝර් නොහොත් නාඔරු කියාද සෙසුප්‍රදෙශ පුරාණනම්වලින්ද ව්‍යවහාරයි. මේබුද්ධදත්තාචාර්යයන් උපන් නාඔරුවෙහි පුරාණබුද්ධාගම යහපත්ව පැවතිබවට සාක්ෂිදනට දෙඩන්දුව ශෛලබිම්බාරාමයෙහි නාඔරුවෙන් ගෙනැවිත් පිහිටුවාතිබෙන කාලශෛලමය බුද්ධප්‍රතිබිම්බයුග්මයෙන් ඔප්පුවේ. නුමුත් ඉංග්‍රීසීන්ගේ භූමිසණ්ඨානසිතුයම්හි තිණ්ණපල්ලි තිනවල්ලි යනනම්දෙක එකම තාම්‍රපර්ණිශබ්දයෙන් බිඳුනුබව නොදැනදෙනැනක සටහන්කරතිබේ—මේප්‍රදෙශ ලංකාවට නුදුරුවූ දක්ෂිණඉන්දියාවට අඩත්තුවූ ආර්යජාතිකයන්ගේ ප්‍රදෙශබැවින් පුරාතන ලංකාවහා ඒ ප්‍රදෙශත් ආඩුවෙන්ද ආගමෙන්ද එකසම්බන්ධව එක්රටක්ව බුද්ධාගම උජ්ජ්වලිතව පැවැතිබව පෙනේ—තවද මේග්‍රන්ථොත්පත්තිකථාවෙන් බෞද්ධයන්විසින් අවශ්‍යයෙන් සැලකියයුතු ප්‍රධානාර්ථයක් තිබේ, ඒකුමක්දයත්? මෙයින් වර්ෂඅටසියයකටපමණ පූර්වභාගයෙහි ධම්මපාල, අනුරුද්ධ, බුද්ධදත්ත බුද්ධප්පියාදි මහපොළොව මහමුහුදසේ විශාල ගැඹුරු ප්‍රඥාඇති ග්‍රන්ථකාරාචාර්යයන් ඇතුළුවූ ලක්ෂගණන් සුපෙශලභික්ෂූන්ගේ කාෂාවවස්ත්‍රාලොකයෙන් ඒකාලොකවූ සියදහස්ගණන් චෛත්‍ය ප්‍රතිමාඝර සං

ම සහාද මහාපාශපයකා අසාරාතුපු දුක්ඛණඉදයාවෙදනාට එක
ෙවෙනයයක් එකසංසාරමයක් එකභිඤ්ඤනමක් එකබෝධයෙක් එකධම්පු
ස්තකයක් නැතිවනසේ බුද්ධාගම මුල්සුන්ව ගියේ කිසිවෙක්විසින් වළකා
ලියනොහැකි සංස්කාරධර්මයන්ගේ අනිත්‍යතාවබව මෙනෙහි කටයුතුයි.

මේඅනුරුද්ධාචාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ කවරකලෙක මේප්‍රකරණය
චනාකළේදැයි නිශ්චයනොකළහැකිනුමුත් අඞ්ගුත්තරටීකා විනයටීකා ප
කාටීකාදි ප්‍රශස්තමහාග්‍රන්ථනිර්මාණයෙන් සර්වඥශාසනය බොහෝකල්
බළවනසේකළ ආචාර්ය ශාරිපුත්‍රමහාස්වාමිපාදයන්හා තච්ශිෂ්‍යසුමඞ්ගල
වාමිපාදයන්විසිනුත් මේඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහයට විස්තරසිංහලාර්ථව්‍යාඛ්‍යා
යක්හා අභිධර්මාර්ථවිභාවිනීනම් මාහැඟිටීකාවක් ලියාතිබෙනබව පෙ
නනහෙයින්ද දිඹුලාගලවිසූ සමන්තපාසාදිකා සන්නකාර මහාකාශ්‍යප
ථවිරස්වාමිපාදයන්විසින් පළමුකොට සංක්ෂෙපටීකාවක් ලියාතිබෙනබ
) පෙනෙනහෙයින්ද ඒකාලයෙන් ප්‍රමාණකොට ගිණුකල මේඅනුරුද්ධා
ාර්යමහාස්වාමිපාදයෝ මිට වසර අටසියයකටපමණ පූර්වයෙහි විසූබව ම
ප්පුවේ.

“ පොරාණෙහි අනෙකාපි, කතා යාපන වණ්ණනා
න නාහි සඞ්ඛ්‍යා සබ්බත්ථ, අතො විඤ්ඤායතෙ ඉධ ”—

යන විභාවිනීටීකාගාථාවෙන් මේඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහයට ලක්දිව පෞ
රාණිකයන්විසින් ලියනලද ටීකාකිපයක් පැවතිබව පෙනෙන නුමුත්
දිඹුලාගල මහාකාශ්‍යපස්ථවිරයන් විසින් රචිත පුරාණ ටීකාවද ශා
රිපුත්‍රමහාස්වාමිපාදයන්ගේ සන්නයද සුමඞ්ගලස්වාමිපාදයන්ගේ ටීකා
වද හැර වෙනපොතක්ඇතිබව නොපෙනේ—මෙසේ ලක්දිව සම්භාවනී
ය ආචාර්යවරයන්විසින් සන්නටීකා ලියමින් පුරානනපටන් මේග්‍රන්ථය
ආනිබද්ධටීකාචාර්යවරයන්ගේ හස්තසාරධනයක්මෙන්පැවැත්තේය. බුරුම
රටට මේග්‍රන්ථය කවරකලෙක ගෙණියනලදදැයි නිශ්චයනොකළහැකිනු
මුත් ධම්මචෙතියනම් රාමඤ්ඤරජ්ජුදවස (තොටගමුකාලේ) ලක්දිවින් මහණ
උපසම්පදා පොත්පත් ගෙණයාමට ප්‍රථමයෙන් මිටඅවුරුදු සසියකට පම
ණ පූර්වූ අරිමද්දනරාජධානිකාලේදි මේඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහයට පදයොජ
නාවක්හා සන්නයක්ද ඒරටේ සමර්ථස්ථවිරයන්විසින් ලියාතිබෙනබැවි
න්හා තොටගමුවේ ශ්‍රීරාහුලස්වාමිපාදයන්ගේ පඤ්චිකාප්‍රදීපයෙහි අරිමද්ද
නවාසී අග්ගවංසාචාර්යයන්ගේ මහාශබ්දනීතියෙන් උදාහරණ දක්වාති
බෙනහෙයින්ද අවුරුදුසසියකටපමණ පූර්වයේත් ලඞ්කාවාසීන්ගේහා අරිම
ද්දනවාසීන්ගේත් ගණුදෙනු පැවතුනබවහා මේග්‍රන්ථය එහිපැවතිබවද
පෙනේ—මෑතභාගයෙහි රාමඤ්ඤරටින් ඡපදනම් කුඩාහෙරණනමක්සු
වණ්ණසොභනතෙරුන්සමග ලඞ්කාවට අවුත් ඡපදහෙරණුනැ තොට
ගමුවේ ශ්‍රීරාහුලාදිආචාර්යයන් ලඟ ධර්මවිනය පුහුණුකොට මෙහිදී උප
සම්පදාලැබ ස්ථවිරභාවයට පැමිණ සද්ධම්මජොතිපාලයනනමින් ප්‍රකටව වි
ජයබාහුනම් රජතුමෙකුගේ අයජමෙන් මෙඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහයට ලියන
ලද සඞ්ඛෙපවණ්ණනානම් ටීකාවක්හා රතනාපුරනගරකාලයේදි ලිය
නලද මණිසාරමඤ්ජුසානම් විභාවිනීටීකාවේ අනුටීකාවක්ද වෙනනො
යෙක් ආචාර්යයන්විසින් ලියනලද සන්නගැටපදාදියද ඇතිබව පෙනේ
එමෙන්ම එරටවැසි ගෘහස්ථප්‍රව්‍රජිත සියලුපණ්ඩිතජනසමූහයා අභිධර්මන
ඇති මහපසුර තරණයකිරීමපිණිස මේප්‍රකරණය මනාපසුරකැයි විශෙෂ
යෙන් පිළිගෙණතිබේ—

හව්ද බුද්ධදත්තමහාසවා
නාගපුරය කාවෙරිපටුන යන
මහාචාය්‍ය්‍යීයෙන් සමීපයෙහි ප ... ලක්දිවෙහි
පූජ්‍යාචාය්‍ය්‍යීව බුද්ධදත්තාචාය්‍ය්‍යීයන් සියලුඅභිධම්පිටකය සඞ්ග්‍රහකොට අභිධම්මාවතාරයත් අනුරුද්ධාචාය්‍ය්‍යීයන් එපරිද්දෙන්ම අභිධම්මාර්ථසඞ්ග්‍රහයත් රචනාකොට ස්වකීය උපාධ්‍යායයන් දක්මට එකවිට ගොස් මේග්‍රන්ථවය ගුරුපඬුරුපිණිස උපාධ්‍යායයන්ට දක්වූකල "බුද්ධදත්තයා සත්රුවන් රැසක් ගබඩාවක පුරවා කිසිවෙකුට ප්‍රයොජනනොවනසේ අගුල්හෙලීය" "අනුරුද්ධයා සත්රුවන්රැසක් ගබඩාවකපුරවා සියලුදෙනාට කැමතිපරිද්දෙන් ප්‍රයොජනවිඳිනාපිණිස දොරඅලේය" යි ස්වකීයගෝලදෙනම සඳහා උදන් ඇනූයේකැයි පුරාවෘත්තකථාප්‍රබන්ධයක් ම්‍රම්මජනපදයෙහි ව්‍යවහෘතයි.

මේස්වකීයඋපාධ්‍යායයන්ගේ උදන්ඇනීමමෙන්ම අභිධර්‍මයසම්බන්ධව ලියවීතිබෙන පශ්චිමප්‍රකරණඅතුරෙන් සියලුඅභිධර්‍මනය ක්‍රමානුගතව සංක්ෂෙපයෙන් හකුළුවා ලියනලද අන්‍ප්‍රකරණයක් මේඅභිධම්මාර්ථසඞ්ග්‍රහය හැර කිසිතැනෙකනොමැතියි අභිධම්පෙලඅටුවාහි බණවරගණනකින් දක්වන අර්ථරාශියක් මේප්‍රකරණයෙහි එකවචනයකින් හකුළුවා සඞ්ග්‍රහකරයි අටුවාටීකාදියෙහි අභයගිරිවාසීආදි විතණ්ඩවාදීන්ගේ මතනිරාකරණය පිණිස ලියනලද බණවරගණන් මේප්‍රකරණයෙහි වචනකීපයකින් සඞ්ග්‍රහකරයි මෙසේග්‍රන්ථලාඝවය අර්ථබාහුල්‍යය පරවාදනිරාකරණය විභජ්ජවාදසන්දර්ශනය යනගුණචතුෂ්ටයෙන් කිසිතැනෙක ඌනනොකොට මේග්‍රන්ථයගළපාතිබේ—

එහෙයින් අභිධම්මහාසාගරය එතරකරණුවන් විසින් පළමුකොට මේප්‍රකරණය වාචොද්ගතව ප්‍රගුණකොට දෙවනුව මෙහි ප්‍රශ්නොත්තර ක්‍රමයෙන් දක්වාතිබෙන පමණට සියලු පරමාර්ථධර්‍මයන්ගේ නාම, සංඛ්‍යා, භූමි, ජාති, ප්‍රභෙද, යන පඤ්චාකාරය පමණක් සිතේ ඇඳීගනාකාරයට පුහුණුකොට තුන්වෙනුව ටීකානය චොදනාපරිහාරනයාදී විස්තර කථාමාගී සහිතව ගුරුමුඛයෙන් අර්ථඅසවා ඉගෙණගතයුතුයි. මෙපමණකින් සියලු අභිධම්පිටකය සංක්ෂෙපයෙන් උගුයේනම්වේ-විස්තරකැමත්තන් විසින් අනුක්‍රමයෙන් අභිධම්අටුවා මූලටීකා අභිධම්මානුටීකා ධාතුකථා යමක පට්ඨානාදිය ඉගෙණගතයුතුයි මේ ප්‍රකරණයට අපරට තිබෙන මාහැඟි සිංහලාර්ථව්‍යාඛ්‍යානය අභිධර්‍මනය නූගතුන්ට දුරවබොධහෙයින් නූගතුන්ටපවා කොමින් අර්ථාවබොධකිරිමට හා ගුරුශිෂ්‍යාදීන්ට පෘච්ඡාවිසර්ජනවශයෙන් යුනුව අර්ථාවබොධකිරිමටත් පහසුවනපිණිස ඒ ඒ පිටුවල අඩඞ්ගුවූ පෙළේඅා සියලුඅර්ථ ඒ ඒ පිටුවල යටභාගයෙහි ප්‍රශ්නොත්තරවසයෙන් යොද, යලිත් දුර්බොධගියස්ථානයන්ගේ ටීකානය හා කාම රූපාරූප ලොකොත්තර අභිඥ සමාපත්ති ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා මරණාසන්නාදිවූ අවස්ථාවන්හි අනෙකප්‍රකාරව උපදනා චිත්තවීථින්ගේ සටහන්සිතුයම්ද යොද,ඇත්තේයි.

මේමහානර්ඝධර්‍මප්‍රකරණය මීට වර්ෂකීපයකට පළියෙහි මූකලංගමුවේ සුවිසුඬාරාමාධිවාසීව වැඩවිසූ යෝගියානේ නන්දාරාමතිස්සස්ථවිරයන්විසින් අඹගහපිටියේ විහාරාධිවාසීවූ අමරපුරගණපාමොක්ඛාචරිය අරියවංසාලංකාර විමලසාරතිස්සාභිධාන නායකස්ථවිරපාදයන්ගෙන්හා අපෙන්ද ලබනලද උපදෙශඇතුව ප්‍රශ්නොත්තරලිවීමහා ශුද්ධියද මහත්පරිශ්‍රමයෙන් සම්පාදනයකොට ලාභාදිනිරපෙක්ෂකවප්‍රයඕජතිශාසනසපිහිය මුද්‍රන්පත් කොටගෙණ මුද්‍රණයකරගණ ඒනඅතර පොතේවැඩ් කෙළවරකරන්නට මත්තෙන් නායකස්ථවිරපාදයන් හා සගෝත්‍ර නන්දාරාමතිස්ස ස්ථවිරයෝත් පරලොකප්‍රාප්තවූහ—

මුන්ව[illegible]නාහි දකුණුපිටිගල්කෝරලේබද යෝගියානේ කුලගනය නාඉපද තාලාවස්ථාවෙහිශ්‍රද්ධාසිහින් කිරිමැටියානේ සුධම්මවංසාරාමාධිවාසී රේවතාභිධාන අනුනායකස්ථවිරයන්ගෙන් ප්‍රව්‍රජ්‍යාපසම්පදාලැබ අඹගහපිටියේ විහාරාධිවාසීව වැඩවිසූ විබුධජනමෞලි මාණික්‍යරත්නායමානවූ කහවේ සිරිසද්ධම්මජෝතිපාල ඤාණානන්දතිස්සස්ථවිර පාදයන්ගෙන්හා ඒඇවැමෙන් ගෞරවාහී විමලසාරතිස්සාභිධාන නායකස්ථවිර පාදයන්ගෙණුත් ශබ්දශාස්ත්‍ර ධර්මවිනය ඉගෙණ අපරභාගයෙහි බුරුමරට රතනාපුණ්ණමහාරාජධානියට ගොස් ම්‍රම්මමණ්ඩලේශ්වර මහාධර්මරාජාධිරාජෝත්තමයන්ගෙන් සිව්පසයලැබ ඤෙය්‍යධම්මාභිමුණ්වර ඤාණසිතාභිසිරිධජ මහාධම්මරාජාධිරාජගුරුයන රාජදත්ත නාමධෙය්‍යොපලක්ෂිත සංඝරාජතුමානන් සමීපයෙහි අවුරුද්දක්පමණ වැස ධර්මවිනය නය යථාශක්තින් පුගුණුකොට ලක්දිව්වැඩ සවනියනිකායනමැති අභයස්තුස වොරජනා ඖෂධිනාරකාවමෙන්ද ස්ථවිරාවලියනමැති මුක්තාහාරයට ලක්ෂණසම්පන්න මුක්තාඵලයක්මෙන්ද බබලමින් චතුපාරිශුද්ධිශීලය නිජකාත්මයමෙන් ආරක්ෂාකොට විසූසේය-

මුන්වහන්සේ මීටප්‍රථමයෙන් නොයෙක් ව්‍යාකරණග්‍රන්ථයන් අලලා නොයෙක්සන්ධික්‍රම උපුටා ලියනලද සන්ධිදීපනීනම් ග්‍රන්ථයක් මුද්‍රණයකරවා ශාසනොපකාරකොට අවශානකාලයේදී මේඅභිධර්මාර්ථසඞ්ග්‍රහය සකස්කොට මුද්‍රණයකරවීමට ආරම්භකළනුමුත් සර්වසංස්කාරයන්ගේ අවාරණීය විපරිණාමධර්මතාවට යටත්ව පරලොකප්‍රාප්තවෙන්නට යෙදුනුබැවින් ශේෂවතුබූ කාණ්ඩය සිටිපත්‍රබලා මුද්‍රණයකරවා යලිත් පොතමුලපටන් කෙළවරදක්වා බලාශිය ශුද්ධිපත්‍රයද මේසංඥාපනයද ලියාදෙන්ට යෙදුනාඇත-මෙසේ මේශුද්ධිපත්‍රාදියද ලියා අවශානයෙහි විද්ග්ධජනශෙඛරායමානවූ ශ්‍රීපාදේඇතුළුව පාතරට නවකෝරලේ ප්‍රධානනායක ස්ථානාන්තරප්‍රාප්ත ගෞරවාහී හික්කඩුවේ ශ්‍රීසුමඞ්ගලාභිධාන මහාස්ථවිරස්වාමිපාදයන්ට දක්වා මැනවැයි පිළිගන්නාලදුව මුද්‍රණයකරවීමු. එහෙයින් පොතමුද්‍රණයේදී ප්‍රමාදභ්‍රමාදියෙන් සඡාත ඌනාතිරික්ත අර්ථවිපරිතාදී දෝෂසියල්ල මෙහි යොදාතිබෙන ශුද්ධිපත්‍රයෙන් බලා දැන මේපරමගම්භීරනයවිචිත්‍ර අභිධර්මප්‍රකරණය සමාදරයෙන් භාවිතබහුලීකෘත කිරීමෙන් නාමරූපවිභාගාවබොධයකොට සමථවිදර්ශනාභාවනාක්‍රමයෙන් ලොවිලොවුතුරාසැප අත්පත්කටයුතු-

M. Dharmaratna

ඇම්. ධර්මරත්න.

(ලක්මිණිපහන් කර්තෘ.)

පිට.	පෙල.	අශුද්ධ.	ශුද්ධ.
3	40	ඝැටෙනලද	ගැටෙනලද
4	9	සංසංඛාරික	සසංඛාරික
,,	43	මෙස්මය	මෙසේමය
6	28	තරෙකි	සනරෙකි
,,	31	කසින	කසිණ
7	16	විශති	විංශති
9	21	උපකෙඛකගනතා	උපෙකෙඛකගතතා
10	9	එක් අරමුණක් වස්තුවක්	එක්අරමුණක් හා එක්වස්තුවක්
,,	34	උසතාහය	උත්සාහය
,,	36	“ ඡන්ද ”	ඡන්දය
11	22	පාෂාණසපශියෙන්	පාෂාණනිඝාතයෙන්
,,	29	“ මාත්නසයති ”	මානසයති
,,	38	අජිගුසපා	අජුගුප්සා
12	13	සම්‍යක්වචනය	සම්‍යග්වචනය
,,	15	සම්‍යක් ආජිවය	සම්‍යගාජිවය
13	15	අප්‍රමාණචෛසිනක	අප්‍රමාණ්‍යචෛතසික
15	4	සත්තතිංසපකිණණකා	සත්තතිසපකිණණකා
,,	37	දෘෂ්ටිසිත්	දෘෂ්ටිසම්ප්‍රයුක්තසිත්
16	4	නයොගතා	නයොකතා
,,	12	ඛාදසසුපචමජ්ඣාන	චාදසසු
20	36	ඔවුන්ගේ	ඔවුන්සියලුදෙනාගේ
23	6	යොජෙතබ්බානි	යොජේතබ්බානි
24	10	නෙත්තිංසම්ධසඟහො	නෙතතිංසවිධ සඟහො
26	29	චක්ෂවාදි	චක්ෂුරාදි
27	7	අලොභොදොසොමොහොච	අලොභාදොසාමොහාච
,,	8	චාවීසති	දුවීසති
,,	26	දර්ශනකෘත්‍යය	දර්ශනකෘත්‍යය ශ්‍රවණකෘත්‍යය ඝ්‍රායණකෘත්‍යය
,,	36	ඝ්‍රාණකෘත්‍යය	ඝ්‍රායණකෘත්‍යය
28	23	ඝ්‍රාණ	ඝ්‍රාණය
30	31	ළවි වාරයෙකි	ළඩි වාරයෙකි
,,	35	චක්ෂූවිඥන	චක්ෂුර්විඥන
31	1	චත්තාලිසෙ	චත්තාලීසෙච
34	3	ලොකුත්තරවජ්ජිතා	ලොකුත්තරවජ්ජිතානි
,,	14	අභිත්මාගී	අභිද්මාගී
,,	28	ප්‍රෂ්ටව්‍ය	ස්පෘෂ්ටව්‍ය
36	8	පඨමමහගගත	පඨමමගගා

37	6	පාකරුපො	පාකාරුපො
39	30	එක්චිත්තොත්පාදයෙක්-එක්චිත්තයෙකා ඉපදීම	
,,	35	චිත්තොත්පාදයෙන්හි-චිත්තයෙකැටුත්පාදක්ෂණයෙහි	
,,	38	විඤ්ඤත්තිමයං	විඤ්ඤත්තිමය
40	20	චලිත්කල	චලිතකල
,,	,,	ප්‍රතිසන්ධි	ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයට සමානවූ
41	17	තදාලම්බන අනතුරුව-තදාලම්බනයට අනතුරුව	
42	9	නොපොහොනා	නොපොහොනාසේ
,,	27	ඉක්මව	ඉක්මවා
,,	34	සත්ත කඩණිපුකෙ	සත්තචිත්ත කඩණිපුකෙ
43	5	විසයපනති	විසයපවිනති
,,	6	ගෙමොඝවාර	මොඝවාර
44	13	සමසමිත	සමසම්මිත
,,	15	චිත්තොත්පාදපෙද	චිත්තොත්පාදපෙද ආදීව
46	4	තිඝව්නතුංව	තිඝව්නතුමෙමවා
47	35	ප්‍රසමොපසනි	සමොපසනි
,,	39	අවිණුම්ස් උපදින්	අවිණුම්ස් නො උපදින්
48	3	පුද්ගල් නානා	පුද්ගල් නානාං
,,	,,	කාමප්‍රත්‍යක්‍ෂ	කාමප්‍රත්‍යක්‍ෂ
,,	10	ක්‍රියමිපෙ	ක්‍රියාමිපෙ
,,	21	[illegible]	[illegible]
,,	31	[illegible]	[illegible]
,,	35	[illegible]	[illegible]
50	1	[illegible]	
,,	4	[illegible]	[illegible]
,,	5	[illegible]	[illegible]
,,	,,	[illegible]	[illegible]
,,	12	[illegible]	[illegible]
,,	40	[illegible]	[illegible]
,,	41	[illegible]	[illegible]
51	9	[illegible]	[illegible]
,,	11	[illegible]	[illegible]
,,	39	[illegible]	[illegible]
52	2	[illegible]	
53	5	[illegible]	[illegible]
,,	6	[illegible]	
54	1	[illegible]	[illegible]
55	9	[illegible]	[illegible]
,,	29	[illegible]	[illegible]

56	2	මනුස්සානමෙව	මනුස්සානමෙවපච්චනීකාදිභින සන්තානං තුම්හිස්සිතානංච
,,	3	පවත්තනාති	පවත්තන්ති
,,	,,	පන	පනම්ඨ
56	6	විනිපාතිකඅසුරනම	විනිපාතිකාසුරනං
,,	7	ගණනා	ගණනාය
58	40	චතුසයටඨිද	චතුසට්ඨියං
59	9	සහානුපගානං	සහානුපගා
60	25	උපපද්‍යකම්යද	උපපද්‍යවෙද
61	4	ඵරුසා	පරුසා
,,	5	සම්පපඵලාපො	සම්ඵප්පලාපො
,,	16	පෛප්‍රසුනය	පෛශුන්‍ය
62	2	පවත්තං	පවත්තං කායකම්මං වචීවා ත්තං වචීකම්මං මනොවාරෙ ප... ං
63	19	ත්‍රිහෙතුකොකතෘෂ්ට	ත්‍රිහෙතුකොත්කෘෂ්ට
64	3	අසංඛාර සසංඛාර	අසංඛාරංස සංඛාර
,,	4	කොච්න	කොමන
66	1	උප්පජ්ජති	උප්පජ්ජන්ති
,,	2	පවත්තිතං	පවත්තීනං
,,	3	සදසං	සදිසං
,,	6	ජරාමරනනානං	ජරාවමරනනානම්පන
',	8	කම්මංවා	කම්මංවානං
,,	,,	රූපාදිමුපලබ්ධ	රූපාදිකමුපලබ්ධ
,,	10	ගතිනිමිත්තං	ගතිනිමිත්තංවා
,,	19	මරණෙත්පත්ති	මරණාප්‍රවෘත්ති
67	1	තනොපට්ඨිතං	තථොපට්ඨිතං
,,	2	විපච්චමානකම්මානුරූපං-	විපච්චමානක කම්මානුරූපං
,,	3	තජ්ජොනතංපන	තජ්ජොනනංච
,,	4	තමෙවාපණ	තමෙව වාපන
,,	,,	වාරප්පත්තං	වාරප්පවත්තං
,,	7	චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා-	චුතිචිත්තමුප්පජ්ජිත්වා
,,	16	නම්නව	නිම්නව
68	1	නිරුද්ධාවසානන්තරමෙව-	නිරුද්ධාවසානෙතස්සානන්තරමෙව
,;	4	පරිගයහමානං	පරිගෘහයමානං
,,	7	පඨම	පචෙව
,,	6	තස්මායදි	තස්මාදූ
,,	8	ආපාථගනෙසු	ආපාථමාගතෙසු
,,	29	කාමාවචරප්‍රතිසන්ධිහෙයින්-	අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිහෙයින්
69	9	හොති	හොන්ති
70	7	චුතිමෙවහ	චුතිමෙවහ

37	6	පාකරුප්පා	පාකාරුප්පා
39	30	එක්චිත්තොත්පාදයෙක්	එක්චිත්තයෙක ඉපදීම
,,	35	චිත්තොත්පාදයෙන්හි	චිත්තයෙකඋත්පාදක්ෂණයෙහි
,,	38	විඤ්ඤත්තිවයං	විඤ්ඤත්තිවය
40	20	වලිත්කල	වලිතකල
,,	,,	ප්‍රතිසන්ධි	ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයට සමානවූ
41	17	තදාලම්බන අනන්තරුව	තදාලම්බනයට අනන්තරුව
42	9	නොපොහොනා	නොපොහොනාසේ
,,	27	ඉක්මව	ඉක්මවා
,,	34	සත්තක්ඛණායුකො	සත්තචිත්තක්ඛණායුකො
43	5	විසයප්පත්ති	විසයප්පවත්ති
,,	6	මෙමොඝචාර	මොඝචාර
44	13	සම්භවන	සම්භවවන
,,	15	චිත්තොත්පාදයටද	චිත්තොත්පාදයටද ආයුෂ
46	4	තික්ඛත්තුංව	තික්ඛත්තුමෙවවා
47	35	අසමාපත්ති	සමාපත්ති
,,	39	අපිණසිත් උපදිත්	අපිණසිත් නො උපදිත්
48	2	පුථුජ්ජනාන	පුථුජ්ජනානං
,,	,,	කාමපුඤ්ඤ	කාමපුඤ්ඤ
,,	10	ක්‍රියවයට	ක්‍රියාවයට
,,	21	පඤ්චවිඤ්ඤාණ	පඤ්චවිඤ්ඤාණ සම්පටිච්ඡන
,,	31	අප්‍රහීනකිලෙස්	අප්‍රහීනකෙලෙස්
,,	35	සැදූහැඇත්තවුන්ට	සැදූහැනැත්තවුන්ට
50	1	කාමාවචර ජවනානං	කාමාවජර ජවනානි
,,	4	චත්තාරිමාපචවා	චත්තාරිපඤ්චවා
,,	5	පඨමකප්පනායං	පඨමකප්පණායං
,,	,,	මහග්ගත ජවනානං	මහග්ගත ජවනානි
,,	12	පාතොහොති	පාතොවහොති
,,	40	පරිකම්මාදිය	පරිකම්මාදියට
,,	41	උපමාරාදි	උපචාරාදියට
51	1	නත්ථීති	නත්ථිකත්වාබන්ධුනිපිලබන්ධනතීති
,,	11	ධ්‍යානඵල සමාපත්ති	ධ්‍යානසමාපත්ති ඵලසමාපත්ති
,,	39	සවකාය	සත්කාය
52	2	යථාරහංසකමරියානමෙව	යථාසකං අරියානමෙව
53	5	සංභවං	සම්භවං
,,	6	යාවතායුකංඅබ්බොච්ඡින්නා	යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා
54	1	පවත්තීසමුදීරිතා	පවත්තියමුදීරිතො
55	9	අරියා අනරියාපිච	අරියානරියාපිච
,,	29	හැදෑගෑමී	සෙදගෑමී

56	2	මනුස්සානමෙව	මනුස්සානමෙව ජම්බුදීපික සත්තානං භූමිනිස්සිතානඤ්ච
,,	3	පවත්තනානි	පවත්තන්ති
,,	,,	පන	පනම්බ
56	6	විනිපාතිකඅසුරනම	විනිපාතිකාසුරන[illegible]
,,	7	ගණනා	ගණනාය
58	40	චතුසයට්ඨිද	චතුසට්ඨිය[illegible]
59	9	සනානුපගානං	යහානුපගා[illegible]
60	25	උපපද්‍යකම්යද	උපපද්‍යවෙද[illegible]
61	4	ඵරුසා	පරුසා
,,	5	සම්පපඵලාපො	සම්ඵප්පලාපො
,,	16	පෛප්‍රසුන්‍ය	පෛශුන්‍ය
62	2	පවත්තං	පවත්තං කායකම්මං වචීවි[illegible] ත්තං වචීකම්මං මනොද්වාරෙ ප[illegible]ා
63	19	ත්‍රිහෙතුකොකෘෂ්ට	ත්‍රිහෙතුකොත්කෘෂ්ට
64	3	අසංඛාර සසංඛාර	අසංඛාරංස සංඛාර
,,	4	කෙචින	කෙචන
66	1	උප්පජ්ජති	උප්පජ්ජන්ති
,,	2	පවාත්තිතං	පවත්තීතං
,,	3	සදසං	සදිසං
,,	6	ජරාමරනානං	ජරාචමරනානම්පන
,,	8	කම්මංවා	කම්මංවාතං
,,	,,	රූපාදිමුපලබ	රූපාදිකමුපලබ
,,	10	ගතිනිමිත්තං	ගතිනිමිත්තංවා
,,	19	මරණොත්පත්ති	මරණප්‍රවෘත්ති
67	1	තතොපට්ඨිතං	තථොපට්ඨිතං
,,	2	විපච්චමානකම්මානුරූපං-	විපච්චමානක කම්මානුරූපං
,,	3	තතොනන්තංපන	තතොනන්තංච
,,	4	තමෙවාපණ	තමෙව චාපන
,,	,,	ද්වාරප්පත්තං	ද්වාරප්පවත්තං
,,	7	චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා-	චුතිචිත්තමුප්පජ්ජිත්වා
,,	16	ජම්නව	ඡින්නව
68	1	නිරුද්ධාවසානන්තරමෙව-	නිරුද්ධාවසානෙතස්සානන්තරමෙව
,,	4	පරිගය්හමානං	පරිග්ගය්හමානං
,,	7	පඨම	පචෙව
,,	6	තස්මායදි	තස්මාතු
,,	8	ආපාථගතෙසු	ආපාථමාගතෙසු
,,	29	කාමාවචරප්‍රතිසන්ධිහෙයින්-	අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිහෙයින්
69	9	හොති	හොන්ති
70	7	චුතිචෙචහ	චුතිචෙහ

,,	21	චුතිවශයෙන් මුඹිවිත්තව-චුතිවශයෙන් ප්‍රවෘත්තව	
71	1	විහත්තාති	විහත්තාති
		ප්‍රසන්නභාවයට	ප්‍රසන්නභාවය ලක්‍ෂණකොටඇති
		ආපොධාතුවජ්ජිතං	ආපොධාතුවිවජ්ජිතං
		ඵොට්ඨබ්බ	ඵොට්ඨබ්බං
		කබලිංකාරෙ	කබලීකාරෙ
		ප්‍රශටව්‍යායතන	සප්‍රෘශටව්‍යායතන
		සබ්බනං	සබ්බනං ලොකියං
		සන්නිකෙරූපං	සනිහිකෙරූපං
		අත්තානා	අත්තානො
		චතුකචෙති	චතුක්කචෙති
		පැමුණේම	පැමුණුනේම
		තමාඋපන්කේණෙහිම=තමාගේ උත්පාදක්‍ෂණයෙහිම	
		සමනුනාති	සම්භූනානි
	2	කෙඟිච්ඡි	කෙගිච්ඡි
		සනධිං	සඳිං
		ජීවිකනවකය	ජීවිතනවකය
		දසකානිව	දසකානි
,,	24	කම්ජාදියෙන්වූ	කර්මාදියෙන්වූ
81	28	සපරණකාලයෙහි	සපූරණකාලයෙහි
82	5	මතකලෙබරංසඬාය-මතකලෙවරසඞ්ඛාතා	
,,	11	මැරෙණකල චුතිචිත්ත යෙන් මතු	මැරෙණකල චුතිචිත්තයට ප්‍රති ලොම වශයෙන්
83	5	ජීවිතනවකමෙව	ජීවිතනවකමෙව
,,	10	සත්තරසෙවසඤ්ඤීනං-සත්තරසෙවාසඤ්ඤීනං	
84	4	ලොකුත්තර සඞ්ඛාත	ලොකුත්තර සඞ්ඛාතං
85	28	ධම්මිනොගොත්‍රභූං	ධම්මනො ආගොත්‍රභූං
87	7	විචිකිච්ඡාසංයොචනං	විචිකිච්ඡා සංයොජනං
,,	11	තබ්බතද්ධනාම තණ්හා-තබ්බතද්ධකා තණ්හා	
,,	30	අනොතප්පයති	අනොත්තප්පයති
,,	33	කාමතෘෂ්ණාව	තෘෂ්ණාව
88	39	දෞර්මනස්‍යාය	දෞර්මනස්‍යය
89	10	චක්‍ෂුරින්ද්‍රියය	චක්‍ෂුරින්ද්‍රියය
90	5	පවුමවති	පවුටවතති
91	3	චත්තරෙඩිපති	චත්තාරෙයිපති
92	8	එකොාව	එකාව
96	6	වාරාලඹන තදුප්පන්න-වාරාලම්බතදුප්පන්න	
,,	9	ඵලාමෙව	ඵලාමෙව

97	5	පච්චයඨිති	පච්චයට්ඨිති
99	7	තණ්නුප්පාද,න	තණ්හුප්පාදන
100	1	අතිතහෙතවො	අතීතෙහෙතවො
,,	3	වීසනාකාරෙ	වීසතාකාරා
,,	22	වෘත්තිය	වෘත්තය
101	40	උපකාරීවූ	උපකාරවූ
102	8	ඡඨා	ඡධා
103	1	ඣානමග්ගගානි	ඣානඞ්ගමග්ගඞ්ගානි
,,	5	පච්ඡාජාත	පච්ඡාජාතා
,,	9	ධ්‍යානය	ධ්‍යානාඞ්ගය
,,	14	ප්‍රත්‍යයව යන්නාවූ	ප්‍රත්‍යය වන්නාවූ
,,	29	කම්මසමුට්ඨානරූය	කම්මසමුට්ඨානරූපය
104	21	පොට්ඨබ්බාරම්මණය	ඵොට්ඨබ්බාරම්මණය
105	35	කාමභාවාදීන්	කාමභවාදීන්
107	11	කම්මප්පවත්ති	කම්මජී
,,	29	අවිද්‍යමාන	විද්‍යමාන
108	10	චිත්තරූප	චිත්තජරූප
,,	19	සම්පන්න	සමුත්පන්න
,,	26	නගවෙජති	නගවෙජ්ජය
,,	37	අතීතකානං	අතීතකාලිකානං
109	3	පඤ්ඤත්තාපියන්තා	පඤ්ඤත්තිපියන්තා
110	14	සූයත	සූයසී
,,	16	කූපගෘහාදි	කූපගුහාදි
111	6	අවිජ්ජමානං	අවිජ්ජ මානං
,,	22	රූසි	රූනී
,,	24	ව්‍යඤ්ජෙනසි	බ්‍යඤ්ජනසි
,,	27	ඤාණයසි	ඤානයසි
112	27	අනනරය	අනන්තරය
,,	30	දෙදෙන	දෙදෙනද
,,	31	නාමප්‍රපති	නාමප්‍රඥප්ති
,,	,,	එක්ශබ්දයකැයි	එක්ජවනවාරයෙකැයි
,,	32	අනතුරුවූ අතීතශබ්දා රම්මණයෙන් අතීත ජ වනවීථිඅනන්තරවනා මප්‍රඥප්තියගේගැනීමයි	අනතුරුවූ ශබ්දාලම්බන ජවන වී ථියට අනතුරුව නාම ප්‍රඥප්ති යගේ ගැනීම වනෙන්ය
113	4	අප්පමඤ්ඤා	අප්පමඤ්ඤායො
,,	21	ව්‍යවස්ථාවය	ව්‍යවස්ථානය
114	13	පරිපම්	පරිකම්
,,	19	නිමිත්ත	නිමිත්තං
115	13	සතාය	ධාතිය

116	35	රාගයමෝහයට ප්‍රකෘතිමත්කොට	රාගයමොහුගේ ස්වභාවකොට
117	1	සබ්බථාපි	සබ්බත්ථාපි
,,	7	පචමජ්ඣානිකානි	පඨමජ්ඣානිකානි
118	1	සබ්බථාපි	සබ්බත්ථාපි
119	3	චිත්ත	චිතෙත
,,	11	ඖළාරිකඞ්ගපහානාය විචාරාදිසු	ඖළාරිකඞ්ගප්පහානාය විචාරාදි
120	1	වාවීස	වාවීසති
,,	34	උවජීඤ්ඤිඛා	උපවජීඤ්ඤිඛා
,,	38	චිත්තාය	ධ්‍යානචිත්තාය
,,	40	වසිතො	වසිතා
,,	41	ආවජ්ජනානන්තර	අවජ්ජනානන්තර
129	39	ශුෂ්කඥානා	ශුෂ්කඥාන
133	8	ආහසීණ	අපීණා
135	23	මාමමාදි කරම්මණා	නාමමාදික මාරම්මණ

මෙහි එකාකාර බොහෝවචන අතුරෙන්එක එක මුල්වචනය බැගින් ශුද්ධකරණලදී. ඒ අනුසාරයෙන් සෙසු සියලු වචනත් ශුද්ධකරගත යුතුයි·

අභිධම්මත්ථසඞ්ගහො.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො
සම්මා සම්බුද්ධස්ස.

සම්මා සම්බුද්ධමතුලං සසද්ධම්මගණුත්තමං
අභිවාදිය භාසිස්සං අභිධම්මත්ථසඞ්ගහං.

තත්ථ වුත්තාභිධම්මත්ථා චතුධා පරමත්ථතො
චිත්තං චෙතසිකං රූපං නිබ්බාණමිති සබ්බථා.

තත්ථ චිත්තං තාව චතුබ්බිධං හොති–කාමාවචරං, රූපාවචරං, අරූපාවචරං, ලොකුත්තරචෙති.

තත්ථ කතමං කාමාවචරං–සොමනස්සසහගතං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	අභිධර්මය පරමාර්ථවශයෙන් කොතෙක්ප්‍රකාරද?	(විඥානස්කන්ධයයි කියනලද) චිත්තය, (වෙදනාදිස්කන්ධත්‍රය සංඛ්‍යාත) චෛතසිකය, (භූතොපාදාය භෙදහෙයින් අටවිසි වැදෑරුම්) රූපය, (මාර්ගඵලාලම්බනවූ) නිර්වාණය, කියා සතරප්‍රකාරයෙනි.
2	පළමුකොට සිතකොතෙක් ප්‍රකාරද?	(කාමාවචර රූපාවචර අරූපාවචර ලොකොත්තර වශයෙන්) සතරප්‍රකාරයෙනි.
3	කාමාවචර යනු කුමක්ද?	(සප්තකාමසුගතියෙහිහා සතර අපායෙහිද යන එකොළොස්) කාමභවයෙහි බෙහෙවින් හැසිරෙණහෙයින් කාමාවචර නම් වේ.
4	රූපාවචර යනු කුමක්ද?	(බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍යයපටන් අකනිටාබඹලොව දක්වා සොළොස්) රූතලයෙහි හැසිරෙණහෙයින් රූපාවචරනම් වේ.
5	අරූපාවචර යනු කුමක්ද?	(ආකාසානඤ්චායතනාදි සතර) අරූතලයෙහි හැසිරෙණහෙයින් අරූපාවචර නම් වේ.
6	ලොකොත්තර යනු කුමක්ද?	(උපාදානස්කන්ධයයි කියනලද) ලොකයෙන් එතරවේනුයි ලොකොත්තරනම් වේ:–“සොවාන් ආදි සතරමාර්ග සතරඵල චිත්තයයි”
7	කාමාවචර අකුසල් සිත් කොතෙක්ද?	(ලොභයමුල්කොට අටෙක, ද්වෙෂයමුල්කොට දෙකෙක, මොහයමුල්කොටදෙකෙකැයි) දොළසෙකි.

ගතවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං. සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛා
තං දිට්ඨිගතසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං,
සහගතං දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛා
කන්ති ඉමානි අට්ඨපි ලොභසහගතචිත්තානි නාම.—දො
සසහගතං පටිඝසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙ
න්ති ඉමානි ද්වෙපි පටිඝසම්පයුත්තචිත්තානි නාම.—උපෙක්ඛා
ගතං විචිකිච්ඡාසම්පයුත්තමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං උද්ධච්ච
පයුත්තමෙකන්ති ඉමානි ද්වෙපි මොමූහචිත්තානි නාම.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ද්වාදසාකුසලචිත්තානි සමත්තානි.

අට්ඨධා ලොභමූලානි දොසමූලානි ච ද්විධා
මොහමූලානි ච ද්වෙති ද්වාදසාකුසලා සියුං.

උපෙක්ඛාසහගතං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤාණං, ඝාණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, දුක්ඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණං, උපෙක්ඛා

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
8	ලොභමූලඅකුසල් සිත් අට කෙසේ උපදිත්ද?	කාමසෙවනය, පරසතුදෙයගැණීමය, යනාදියෙහි දොස්නැතැයි මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය පෙරටුකොට සතුටුසිත් ඇතිව අනුත්සාහිත සිතින් කාමසෙවනාදිය කෙරේද එකල සොමනස්සසහගතවූ දෘෂ්ටිසම්ප්‍රයුක්ත අසංස්කාරික පළමුවනසිතද, එසේම සඋත්සාහිත සිතින්දෙවෙනි සසංස්කාරික සිතද, දෘෂ්ටිවිප්‍රයුක්ත අසංස්කාරික තුන්වන සතරවන සිතද, උපෙක්ෂා වේදනාසහිත මෙසේම සිත් සතරෙක්දැයි ලොභමූල අකුසල් සිත් අට උපදිති.
9	දෙසමූලදෙසිත් කෙසේ උපදිත්ද?	නොසතුටුබැව් එක්වපැවති ප්‍රතිඝයෙන්යුත් අසංස්කාරික සසංස්කාරික වශයෙන් දෙසමූලදෙසිත් උපදිති.
10	මොහමූල දෙසිත් කෙසේ උපදිත්ද?	උපෙක්ෂාවෙදනාව එක්ව පැවති විචිකිච්ඡාවයයි කියනලද සැකයෙන්යුත් සිතද, එසේම උද්ධච්චයයි කියනලද නොසන්හුන් පැවතුම් ඇති සිතද, යන මොහමූලදෙසිත් උපදිති.
11	මොහමූලසිත්හි සංඛාරභෙදය නැත්තේකුමක්හෙයින්ද?	අතිසයින් මූළ්හබැවින්ද සැලෙනහෙයින්ද වික්ෂිප්තහෙයින්ද එකහෙතුකබැවින්ද සංඛාරභෙදයක් නැත්තේය.
12	අකුසලවිපාක සිත් කෙතෙක්ද?	(චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපචවිඤ්ඤාණයද, සම්පටිච්ඡනසන්තීරණදෙසිතද, යන) සතයි
13	කුසලවිපාක අහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(කුසලවිපාක චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි පච විඤ්ඤාණයද, සම්පටිච්ඡනසිතද, උපෙක්ඛාසොමනස්සවශයෙන් සන්තීරණ දෙකද යන අටයි.

සහගතං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණ
චෙති ඉමානි සත්තාපි අකුසලවිපාකචිත්තානි නාම.---උපෙක්
ඛාසහගතං කුසලවිපාකං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, තථා සොතවිඤ්ඤා
ණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, සුඛසහගතං කායවිඤ්ඤාණ
ඛාසහගතං සම්පටිච්ඡනචිත්තං, සොමනස්සසහගතං සන්
චිත්තං, උපෙක්ඛාසහගතං සන්තීරණචිත්තංචෙති ඉමානි අ
අකුසලවිපාක අහෙතුකචිත්තානි නාම.

උපෙක්ඛාසහගතං පඤ්චවාරාවජ්ජනචිත්තං, තථා මනොවාරාව
නචිත්තං, සොමනස්සසහගතං හසිතුප්පාදචිත්තංචෙතිඉමානි තීණි

	ප්‍රශ්න	උත්තර.
14	කායවිඤ්ඤාණය දුක්ඛ සුඛසහගතව කුමක් හෙයින් උපදීද?	චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිය උපාදායරූපහෙයින් දුර්වලබවහෙතුකොටගෙණ උපෙක්ෂා සහගතව උපදී- කායවිඤ්ඤාණයවූකලි භූතරූපයෙහි වැදසිටිනහෙයින් අනිෂ්ට ඉෂ්ටාරම්මණවශයෙන් දුක්ඛ සුඛ සහගතව උපදී.
15	සම්පටිච්ඡන කොතෙක්ද? එහි අදහසකුමක්ද?	(අකුසලවිපාක කුසලවිපාක වශයෙන් දෙකෙකි-(පචවිඤ්ඤාණයන් විසින්ගන්නාලද රූපාදි අරමුණු) මනාවපිළිගන්නාසිත සම්පටිච්ඡනයි.
16	සන්තීරණ කොතෙක්ද? එහි අදහසකවරේද?	එක් උපෙක්ෂාසහගත අකුශල සන්තීරණයෙක්ද, උපෙක්ෂාසෞමනස්‍ය වශයෙන් කුසලසන්තීරණදෙකෙක්ද. යන) තුනයි. මනාවතීරණයකරණ (පිළිගත්ආකාර අරමුණුපරීක්ෂාකරණ) සිත සන්තීරණයි.
17	එක් අකුසල සන්තීරණයක් කීකල කුසල සන්තීරණදෙකක් කුමක්හෙයින් කියනලද්දහුද?	අකුසලසන්තීරණ දෙකක්වුව හොත් උපෙක්ෂාදෞර්මනස්‍යවශයෙන් වියයුතුය. දෞර්මනස්‍යවූකලි පටිඝයච්නානුපදිනහෙයින් උපෙක්ෂාසහගත එක් අකුසලසන්තීරණයෙක් ම වේ—කුසල සන්තීරණයවනාහි ඉෂ්ටාරම්මණ ඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාරම්මණ වශයෙන් උපෙක්ෂා සෞමනස්‍ය සහගතව දෙකක් කියනලදී.
18	ආවජ්ජනකොතෙක්ද?	(පචවාරාවජ්ජන මනොවාරාවජ්ජන වශයෙන්) දෙකෙකි.
19	පචවාරාවජ්ජන යනු කුමක්ද?	පචවාරයෙහි ඝැටෙනලද අරමුණු ආවජ්ජනයකරණ සිත්සතන් (භවාංගවශයෙන් පැවැත්වියනොදී වීථිචිත්තභාවයට පිරිණමන) සිත පචවාරාවජ්ජන නම් වේ:—"ක්‍රියා අහෙතුක මනොධාතුචිත්තායයි".

අහෙතුකක්‍රියා චිත්තානි නාම.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි අට්ඨාරස අහෙතුකචිත්තානි සමත්තානි.

සත්තාකුසලපාකානි පුඤ්ඤපාකානි අට්ඨධා
ක්‍රියාචිත්තානි තීණීති අට්ඨාරස අහෙතුකා.
පාපාහෙතුකමුත්තානි සොභනානීති වුච්චරෙ
එකූනසට්ඨිචිත්තානි අථේකනවුතීපි වා.

සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසං කමෙකං, සසංඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි කාමාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං,

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
20 මනොද්වාරාවජ්ජන යනු කුමක්ද?	(භවාංගචිත්තනම්වූ) මනොද්වාරයෙහි (දිට්ඨාදිවසයෙන් ආපාථගත) අරමුණු ආවජ්ජනයකරණහෙයින් මනොද්වාරාවජ්ජන නම් වේ:—"ක්‍රියාහෙතුක මනොවිඤ්ඤාණධාතු චිත්තයයි".
21 අහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(අකුසලවිපාක සතද, කුසලවිපාක අටද, ක්‍රියාතුනද, යන) දහඅටයි.
22 සොභනසිත් කෙතෙක්ද?	(පාපාහෙතුකසිත්හැර කාමාවචර කුසලවිපාක ක්‍රියාසිත් විසිහතරද, රූපාවචර පසළොසද, අරූපාවචරදොළසද, ලොකුත්තර අටද, යන මේ එකුන්සැට එක්ක්‍රමයකින් සොභණ චිත්තයෝ නම් වෙති—අනික්ක්‍රමයට ලොකුත්තරඅට පචකඩනවශයෙන් සතළිසක් වූකල්හි) එකානූවෙක් වේ.
23 කාමාවචර කුසල් සිත් අටකෙසේ උපදිත්ද?	සතුටුසහිත විපාක ඇත යන සම්‍යක් නුවණ පෙරටුකොට නොපසු බැස අන්‍යයෙකුගේ උත්සාහයෙක් හෝ නැතිව දන්දීම්ආදිකුසල්කෙරේනම් එකල සොමනස්සසහගතඤාණසම්ප්‍රයුක්ත පළමුවෙනි කුසල්සිතද, එසේම පසුබැස හෝ අන්‍යයෙකුගේ උත්සාහයෙන් හෝ දෙවෙනිසිතද, මෙසේම ඤාණරහිතව තුන්වන සතරවන සිතද, කියනලදක්‍රමයෙන් උපෙක්ඛාසහගතව සතරෙක්දැයි යන මේ කාමාවචර කුසල්සිත්අට උපදිති—(විපාකක්‍රියා සිත්ද මෙසේමය).

සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුක කාමාවචරවිපාකචිත්තානි නාම— සොමනස්සසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, සොමනස්සසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණසම්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකං, උපෙක්ඛාසහගතං ඤාණවිප්පයුත්තං අසංඛාරිකමෙකං, සසංඛාරිකමෙකන්ති ඉමානි අට්ඨපි සහෙතුකකාමාවචරක්‍රියාචිත්තානි නාම.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි චතුවීසතිසහෙතුකකාමාවචරකුසලවිපාක ක්‍රියාචිත්තානි සමත්තානි. කුඃ

වෙදනාඤාණසංඛාර භෙදෙන චතුවීසති
සහෙතුකාමාවචර පුඤ්ඤපාකක්‍රියා මතා.
කාමෙ තෙවීසපාකානි පුඤ්ඤාපුඤ්ඤානි වීසති
එකාදසක්‍රියාචෙති චතුපඤ්ඤාස සබ්බථා.

විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානකුසලචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානකුසලචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානකුසලචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
24	සහෙතුක කාමාවචර කුසලවිපාක ක්‍රියා සිත්කෙතෙක්ද?	(සොමනස්සුපෙක්ඛාවෙදනාය ඥානසම්ප්‍රයුක්තය විප්‍රයුක්තය අසංඛාරය සසංඛාරය යන භෙදයෙන් කුසල්සිත් අටෙක, විපාකසිත් අටෙක, ක්‍රියාසිත් අටෙකැයි) සූවිස්සෙකි.
25	කාමභවයෙහි විපාක සිත් කෙතෙක්ද?	(අකුසලවිපාකසතය, කුසලවිපාකඅහෙතුකඅටය, කුසලවිපාක සහෙතුකඅටය, යන) විසිතුනයි.
26	කාමාවචරකුසල් අකුසල් සිත්කෙතෙක්ද?	(කුසල්සිත් අටද, අකුසල්සිත් දොළසද, යන) විස්සයි.
27	කාමාවචර ක්‍රියාසිත් කෙතෙක්ද?	(අහෙතුකක්‍රියාසිත් තුනද, සහෙතුකක්‍රියාසිත් අටද, යන) එකොළොසයි.
28	ප්‍රථමාදිධ්‍යාන කෙතෙක්කෙතෙක් අඟයන්ගෙන් යුක්තද?	ප්‍රථමධ්‍යානය (විතර්කය, විචාරය, ප්‍රීතිය, සුඛය, එකාග්‍රතාය, යන) අඟපසකින් යුක්තයි—විතීයාදිධ්‍යානතුනෙහි විතර්කාදිය එකිනෙක හැර චතුරඟික තිවඟික දුවඟිකවද පස්වෙනිධ්‍යානය වනාහි උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිත දුවඟිකවද යෙදෙත්.

විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානවිපාකචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානවිපාකචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානවිපාකචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම— විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානක්‍රියාචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානක්‍රියාචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානක්‍රියාචිත්තං, සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣානක්‍රියාචිත්තං, උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣානක්‍රියාචිත්තඤ්චෙති ඉමානි පඤ්චපි රූපාවචරක්‍රියාචිත්තානි නාම.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි පන්නරසරූපාවචරකුසලවිපාක ක්‍රියාචිත්තානි සමත්තානි.

පඤ්චධා ඣානභෙදෙන රූපාවචරමානසං
පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා තං පඤ්චදසධා භවෙ.

ආකාසානඤ්චායතනකුසලචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනකුසලචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනකුසලචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරකුසලචිත්තානි නාම. ආකාසානඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනවිපාකචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරවිපාකචිත්තානි නාම— ආකාසානඤ්චායතනක්‍රියාචිත්තං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනක්‍රියාචිත්තං, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනක්‍රියාචිත්තං, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනක්‍රියාචිත්තඤ්චෙති ඉමානි චත්තාරිපි අරූපාවචරක්‍රියාචිත්තානි නාම.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි ද්වාදස අරූපාවචරකුසලවිපාකක්‍රියාචිත්තානි සමත්තානි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
29	අරූපාවචරසිත් කෙතෙක්ද?	ආකාසාලම්බනාදිඅරමුණුභෙදයෙන් සතරෙකි—කුසලවිපාක ක්‍රියාභෙදයෙන් දොළසෙකි.
30	රූපාවචරයෝ මෙන් අරූපාවචරයෝ අඟ දුරුකිරීමෙන් උපදනාහුද?	එසේ අඟදුරුකිරීමෙන් නූපදිති—පඤ්චමධ්‍යානාලම්බනකසිනනිමිත්ත ඉක්මවා ඒ කසින ඉගුළුවූ ආකාසය අරමුණුකොට ආකාසානඤ්චායතනය උපදී--ඒ ආකාසයද ඉක්මවා එහිපැවති විඤ්ඤාණය අරමුණුකොට විඤ්ඤාණඤ්චායතනය උපදී—එයද ඉක්මවා තත්අභාවභූත ආකිඤ්චනභාවය අරමුණුකොට ආකිඤ්චඤ්ඤායතනය උපදී—එයද ඉක්මවා එහිපැවතිතුන්වෙනි ආරුප්පවිඤ්ඤාණය අරමුණුකොට සතරවෙනි ආරුප්පචිත්තය හෙවත් නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය උපදී.

ආලම්බනප්පභෙදෙන චතුධාරුප්පමානසං
පුඤ්ඤපාකක්‍රියාභෙදා පුන වාදසධා ඨිතං.

සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, සකදාගාමිමග්ගචිත්තං, අනාගාමිමග්ග චිත්තං, අරහත්තමග්ගචිත්තංචෙති ඉමානි චත්තාරිපි ලොකුත්තර කුසලචිත්තානි නාම—සොතාපත්තිඵලචිත්තං, සකදාගාමිඵල චිත්තං,අනාගාමිඵලචිත්තං,අරහත්තඵලචිත්තංචෙති ඉමානි චත්තා රිපි ලොකුත්තරවිපාකචිත්තානි නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
31	රූපාවචරසිත් කොතෙක්ද?	ප්‍රථමාදිධ්‍යානභෙදයෙන් පසෙකි-කුසලවිපාකක්‍රියාභෙදයෙන් පසළොසෙක් වෙත්.
32	ශ්‍රොතාපත්ති මාර්ග චිත්තයන්හි අදහස කවරේද?	(නිවනත්මහමුහුදට නිම්නබැවින්) ශ්‍රොතයක්වැනිවූ ආර්‍ය්‍යාෂ්ටාඞ්ගිකමාර්ගයට පළමුකොට පැමිණෙන්නහුගේ ඒ මාර්ගයෙන්යුත් සිතය යන අදහසයි.
33	ශ්‍රොතාපත්ති මාර්ග සිතින් කෙතෙක්කෙලෙස් ප්‍රහීණවෙත්ද	(විශේෂිප්‍රභෙදවූ) (සත්කායදෘෂ්ටියද, (බුද්ධාදිඅටතන්හි සැකකිරීමයයි කියනලද) විචිකිච්ඡාවද, (අන්‍යදෘෂ්ටිකයන්ගේ ශීලව්‍රතගැණීමයයි කියනලද) සීලබ්බත පරාමාසයද, යන) තුනප්‍රහීණ වෙත්.
34	සකෘදාගාමිමාර්ග චිත්තයන්හි අදහස කෙසේද?	වරක් මේ මිනිස්ලොවට ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන්පැමිණ දුක්නසන්නහුගේ මාර්ගයෙන්යුත් චිත්තය යන අදහසයි.
35	සකෘදාගාමිමාර්ගසිතින් කෙතෙක් කෙලෙස්ප්‍රහීණවෙත්ද?	රාග දෙෂ මොහ යන තුන තුනීකිරීම විනා කෙලශප්‍රහීණයෙක් නොවෙති.
36	අනාගාමි මාර්ගචිත්තයන්හි අදහස කවරේද?	ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන් මෙම කාමලොකයට නොපැමිණ ශුද්ධාවාසාදියෙහි දුක්කෙළවරකරන්නහුගේ මාර්ගයෙන් යුත් චිත්තය යන අදහසයි.
37	අනාගාමිමාර්ගසිතින් කෙතෙක් කෙලෙස් ප්‍රහීණවෙත්ද?	(කාමරාගව්‍යාපාද යන) කෙලෙස් දෙදෙනෙක් ප්‍රහීණවෙති.
38	අර්හත්මාර්ගචිත්තයන්හි අදහස කවරේද?	පූජාර්හවූ කෙලෙස් නමැති අරනැසුවාවූ රහසත්පව්නොකරන්නාවූ උත්තමයන්ගේ මාර්ගයෙන්යුත් චිත්තය යන අදහසයි.
39	අර්හත්මාර්ග සිතින් කෙතෙක් කෙලෙස් ප්‍රහීණවෙත්ද?	රූපරාග අරූපරාග මාන උද්ධච්ච අවිජ්ජා යන උද්ධම්භාගිය සංයොජනපස ප්‍රහීණවෙති.

ඉච්චෙවං සබ්බථාපි අට්ඨලොකුත්තරකුසලවිපාකචිත්තානි සමත්තානි.

චතුමග්ගප්පභෙදෙන චතුධා කුසලං තථා
පාකං තස්ස ඵලත්තාති අට්ඨධානුත්තරං මතං.
ද්වාදසාකුසලානෙවං කුසලානෙකවීසති
ඡත්තිංසෙව විපාකානි ක්‍රියාචිත්තානි වීසති.

චතුපඤ්ඤාසධා කාමෙ රූපෙ පන්නරසීරයෙ
චිත්තානි ද්වාදසාරූපෙ අට්ඨධානුත්තරෙ තථා.
ඉත්ථමෙකූනනවුති පභෙදම්පන මානසං
එකවීසසතං වාථ විභජන්ති විචක්ඛණා.

කථමෙකූනනවුතිවිධංචිත්තං එකවීසසතං හොති—විතක්කවිචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං පඨමජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, විචාරපීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං දුතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ගචිත්තං, පීතිසුඛෙකග්ගතාසහිතං තතියජ්ඣානසොතාපත්තිමග්ග

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
40	ලොකොත්තර කුසල් සිත් කෙතෙක්ද?	(සොවාන්ආදිමාර්ගවශයෙන්) සතරෙක් වේ.
41	ලොකොත්තර ඵල සිත් කෙතෙක්ද?	(සොවාන් ආදි ඵලවශයෙන්) සතරෙකි-සියලුලොකොත්තර මාර්ගඵල සිත් අටෙකි.
42	සියලුසිත් කෙතෙක්ද?	එක්ක්‍රමයකින් අසූනවයෙකි-එක්ක්‍රමයකින් එක්සිය විසිඑකෙකි.
43	අසූනවයක් සිත් කොසේවේද?	අකුසල්සිත් දොළොසද, කාමාවචර අරූපාවචර කුසල්සිත් සතළොසද, මාර්ගසිත් සතරද, යන එක්විසිකුසල්සිත්ද; අකුසලවිපාක සතද, අහෙතුක කුසලවිපාක අටද, සහෙතුක අකුසල විපාක අටද, රූපාවචර විපාක පසද, අරූපාවචර විපාක සතරද, ලොකොත්තර විපාක සතරද, යන සතිස් ඵල සිත්ද අහෙතුකක්‍රියාතුනද, සහෙතුක කාමාවචරක්‍රියා අටද, රූපාවචරක්‍රියා පසද, අරූපාවචරක්‍රියා සතරද, යන විසතික්‍රියා සිත්ද; යන මේ අසූනවයක් සිත්වේ.
44	අසූනවයක් සිත් එක්සිය විසි එකෙක් වන්නේකෙසේද?	අසූනවයක්සිත් අතරෙන් ලොකොත්තරසිත් අට ප්‍රථමධ්‍යාන ද්විතීයධ්‍යානාදි ධ්‍යානපසින් පඨමජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ගචිත්තං පඨමජ්ඣාන සොතාපත්තිඵලචිත්තං යනාදිවශයෙන් ගිණීමෙන් ලොකොත්තරසිත් සතළිසෙක් වේ-ඒසතළිස අසූඑකහා යෙදූකල එක්සිය විසිඑකෙක් වේ

චිත්තං සුඛෙකග්ගතාසහිතං චතුත්ථජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ග චිත්තං උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතං පඤ්චමජ්ඣාන සොතාපත්තිමග්ග චිත්තඤ්චෙති. ඉමානි පඤ්චපි සොතාපත්තිමග්ගචිත්තානි නාම. තථා සකදාගාමිමග්ග අනාගාමිමග්ග අරහත්තමග්ග චිත්තඤ්චෙති සමවීසති මග්ගචිත්තානි තථා ඵලචිත්තානි චෙති සමචත්තාලීස ලොකුත්තරචිත්තානි භවන්තීති.

ඣානඞ්ගයොගභෙදෙන කත්වෙකෙකන්තු පඤ්චධා
වුච්චතානුත්තරං චිත්තං චත්තාළීසවිධන්ති ච.
යථා ච රූපාවචරං ගය්හතානුත්තරං තථා
පඨමාදිඣානභෙදෙ ආරුප්පචාපි පඤ්චමෙ.
එකාදසවිධං තස්මා පඨමාදිකමීරිතං
ඣානමෙකෙකමන්තෙ තු තෙවීසතිවිධං භවෙ.
සත්තතිංසවිධං පුඤ්ඤං ද්විපඤ්ඤාසවිධං තථා
පාකමිච්චාහු චිත්තානි එකවීසසතං බුධා.

ඉති අභිධම්මත්ථසංගහෙ චිත්තසංගහවිභාගො නාම

පඨමො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
44	ලොකොත්තර සිත් අට සතළිසක් වන්නේ කෙසේද?	එකිඑකී ලොකොත්තරසිතකට ප්‍රථම විතියාදි ධ්‍යානපස යෙදූකල සතළිසෙක් වේ.
45	අරූපාවචරසිත් කවරධ්‍යානයකින් ලැබෙත්ද?	උපෙක්ඛෙකග්ගතාසහිතවූ පඤ්චමධ්‍යානයෙන් අරූපාවචරසිත් දොළසම ලැබෙත්
46	එකිඑකීධ්‍යානයෙක් කෙතෙක්ප්‍රකාර ද?	(ලෞකික රූපාවචර කුශල විපාක ක්‍රියා වශයෙන් එක්ධ්‍යානයෙක්තුන්ප්‍රකාරයෙක්ද මාර්ගඵලසිත්වශයෙන් අටප්‍රකාරයෙක්දැයි එකොළොස්ප්‍රකාරයෙක් වෙයි-පඤ්චමධ්‍යානයවූකලි ඒ එකොළොසසමග අරූපාවචරසිත් දොළසද යන) විසිතුන්ප්‍රකාරයෙක් වේ.
47	එක්සියවිසිඑකක් ක්‍රමයට කුසල්සිත් කොතෙක්ද?	(කාමාවචර රූපාවචර අරූපාවචර කුසල්සිත් පසළොසද, ධ්‍යානවශයෙන් ලොකොත්තරමාර්ගසිත් විස්සද, යන) කුසල්සිත් තිස්හතරයි.
48	එක්සියවිසිඑකක් ක්‍රමයට විපාකසිත් කොතෙක්ද?	(කාමාවචර අහෙතුකවිපාකසිත් පසළොසද, සහෙතුකවිපාකසිත් අටද, රූපාවචර අරූපාවචරවිපාකසිත් නවයද, ධ්‍යානවශයෙන් ලොකොත්තරඵලසිත්විස්සද, යන මේ) විපාකසිත් දෙපණසයි.

ඒකුප්පාදනිරොධා ච, ඒකාලම්බනවත්ථුකා
චෙතොයුත්තා ද්වි පඤ්ඤාස ධම්මා චෙතසිකා මතා.

කථං-ඵස්සො, වෙදනා, සඤ්ඤා, චෙතනා, ඒකග්ගතා, ජීවිතින්ද්‍රියං මනසිකාරො චෙති සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බචිත්තසාධාරණා නාම——විතක්කො, විචාරො, අධිමොක්ඛො, විරියං, පීති, ඡන්දො චාති ඡ ඉමෙ චෙතසිකා පකිණ්ණකා නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	චෛතසිකයනු කුමක්ද?	සිතහා එක්ව උපදිමි නිරුඩවිම් එක්අරමුණක් වස්තුවක් ඇති සිතහා යෙදුනු දෙපණස්ධර්ම යෝචෛතසිකයෝයි.
2	සර්වචිත්තසාධාරණ චෛතසික කෙතෙක්ද?	(සියලුසිත්හි උපදින ස්පර්ශය1, වෙදනාය2, සංඥාය3, චෙතනාය4, ඒකාග්‍රතාය5, ජීවිතෙන්ද්‍රියය6, මනස්කාරය7, තියා) සතෙනි.
3	ප්‍රකීර්ණකචෛතසික කෙතෙක්ද?	(විතර්කය8, විචාරය9, අධිමොක්ෂය10, වීර්‍ය්‍යය11, ප්‍රීතිය12, ඡන්දය13, තියා) සයෙනි.
4	ප්‍රකීර්ණකයනු කුමක්ද?	ශොභනඅශොභනසිත්හි මිශ්‍රහෙයින් ප්‍රකීර්ණකනම් වේ.

(1) අරමුණෙහි ස්පර්ශාකාරයෙන් උපදනේ "ස්පර්ශ"යි-ඇඹුල්කන්නවුන් බලන්නහුගේ බෙලොත්පාදය මෙනි.

(2) අරමුණුරස අනුභවකිරීම "වෙදනා" යි-මනාරස අනුභවකරණ රජෙක් මෙනි.

(3) (නීලපීතාදිභෙදවූ අරමුණු) හැඳිනීම "සංඥා,, යි-දුවආදීන්ගේ පසුවහැඳිනීමට කරණ ලකුණක් මෙනි.

(4) සිතිම (හෙවත් තමාහා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් ස්වකෘත්‍යයෙහි යෙදීම) "චෙතනා" යි-ස්වකෘත්‍ය පරකෘත්‍ය සාධකප්‍රධාන ශිෂ්‍යයෙක්මෙනි.

(5) එක්අරමුණක් උතුම්කොට ඇතිබව "එකාග්‍රතා" යි.

(6) (අරූපධර්මපාලනයෙහි) අධිපතිබව "ජීවිතෙන්ද්‍රිය" යි.

(7) සිත්හිකිරීම (හෙවත් අරමුණුශැණීම් ලක්ෂණකොට ඇත්තේ) "මනස්කාර,, යි-අරමුණු අභිමුඛව යොදනහෙයින් ආජානීයයන් යොදන රථාචාර්‍ය්‍යයෙක්මෙනි.

(8) කල්පනාකිරීම(හෙවත් සම්ප්‍රයුක්තධර්මයන් අරමුණට නැගීම)"විතර්කයි,,

(9) සිත අරමුණෙහි හැසිරවීම (හෙවත් අරමුණුපිරිමැදීම) "විචාරයි,,.

(10) අරමුණුනිශ්චයකිරීම "අධිමොක්ෂ" යි.

(11) (කුශලධර්මයන් මනාකොට යෙදීමෙහි) උත්සාහය "වීර්‍ය්‍ය" යි

(12) (අරමුණුප්‍රතිලාභයෙහි) ප්‍රීණනයකිරීම "ප්‍රීති" යි.

(13) (කිරීමට) කැමතිබව "ඡන්ද" යි.

ඒවමෙතෙ තෙරසචෙතසිකා අඤ්ඤසමානානි වෙදිතබ්බා— මොහො, අහිරිකං, අනොත්තප්පං, උද්ධච්චං, ලොභො, දිට්ඨි, මානො, දොසො, ඉස්සා, මච්ඡරියං, කුක්කුච්චං, ථීනං, මිද්ධං විචිකිච්ඡාචෙති චුද්දසිමෙ චෙතසිකා අකුසලා නාම— සද්ධා, සති, හිරි, ඔත්තප්පං, අලොභො,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
5	අඤ්ඤසමානයනු කුමක්ද?	ශොභනාපෙක්ෂාවෙන් ඉතරඅශොභනයන් කෙරෙහිද අශොභනාපෙක්ෂාවෙන් ඉතරශොභනයන් කෙරෙහිද උපදනාහෙයින්ස්පර්ශාදිතෙළෙසඅඤ්ඤසමානයි.
6	අකුශලචෛතසික කොතෙක්ද?	(මෝහය[1], අහිරිකය[2], අනොත්තප්පය[3], උද්ධච්චය[4], ලොභය[5], දිට්ඨිය[6], මානය[7], දෝසය[8], ඉස්සාය[9], මච්ඡරියය[10], කුක්කුච්චය[11], ථීනය[12] මිද්ධය[13], විචිකිච්ඡාවය[14], යන) තුදුසකි.
7	ශොභනසාධාරණ චෛතසිකකොතෙක්ද?	(ශ්‍රද්ධාය[15], සම්‍යතිය[16], හිරිය[17], ඔත්තප්පය[18], අලොභය[19], ආදී (12) පිටේ.

(1) (අරමුණු ස්වභාව වැසීමෙන්) මුළාවීම " මොහ,, යි.

(2) (පාපයෙහි)පිළිකුල්නොකිරීම"අහිරික"යි-අසුචියෙහිග්‍රාමසූකරයෙක්මෙනි

(3) (පාපයෙහි) භයනොවීම"අනොත්තප්ප" යි-ගින්නෙහිපලඟැටියෙක්මෙනි.

(4) (නොසන්හුන් පැවතුම් ඇති) උද්ධතස්වභාව " උද්ධච්ච ,, යි-පාෂාණඝාතයෙන් නැඟිභස්මයක් මෙනි.

(5) (අරමුණෙහි) ඇලීම "ලොභ,, යි-ලැවෙහි ඇලුනු වඳුරෙක් මෙනි.

(6) (මෙමසත්‍යය අනිකක් සිස්සයි)මිථ්‍යාභිනිවේශය " දෘෂ්ටියි".

(7) (සෙය්‍යොහමස්මි යනාදීන්) උන්නතිස්වභාව " මාන,, යි.

(8) චණ්ඩස්වභාව "ද්වේෂ ,,යි-පහටාශීවිෂයෙකු මෙනි.

(9) (පරලාභසත්කාරාදියෙහි) නොඉවසීම " ඊර්ෂ්‍යා ,, යි.

(10) තමසම්පත්සැඟවීම්ස්වභාව " මාත්සර්‍ය්‍යයි,, යි

(11) (කෘතාකෘත දුශ්චරිතසුචරිතයන්හි තැවීම හෙවත්) කුකුස්කිරීම " කුක්කුච්ච, යි.

(12) (අරමුණුගැණීමෙහි චිත්තයාගේ) ලීනස්වභාව " ථීන ,, යි.

(13) (වෙදනාදිස්කන්ධත්‍රයාගේ ක්‍රියාකරණයෙහි අයොග්‍යතාව " මිද්ධ ,, යි.

(14) (බුද්ධාදි අටතැන්හි) සැකකිරීම " විචිකිච්ඡා ,, යි.

(15) (සම්ප්‍රයුක්තධර්මයන් පැහැදීම් ලක්ෂණකොට ඇති බුද්ධාදීන්කෙරෙහි) ප්‍රසාදය "ශ්‍රද්ධා" යි .උදකප්‍රසාදමාණික්‍යයක් මෙනි.

(16) (ආලම්බන) ස්මරණයකිරීම් සම්‍යතියයි. ප්‍රගුණ ග්‍රන්ථයක්මෙනි.

(17) (කායදුශ්චරිතාදීන්කෙරෙහි) අපිජුගුප්සාකාරයෙන් පැවැත්ම "අහිරික'යි.

(18) (පාපධර්මයන් කෙරෙහි) අනුත්‍රාසතාකාරයෙන් පැවැත්ම"අනොත්තප්ප,,යි.

(19) අරමුණෙහි නොඇලීම " අලොභ ,, යි-පියුම්පත ජලබින්දුවක් මෙනි.

අදොසො, තත්‍රමජ්ඣත්තතා, කායපස්සද්ධි, චිත්තපස්සද්ධි, කායලහුතා, චිත්තලහුතා, කායමුදුතා, චිත්තමුදුතා, කායකම්මඤ්ඤතා, චිත්තකම්මඤ්ඤතා, කායපාගුඤ්ඤතා, චිත්තපාගුඤ්ඤතා, කායුජ්ජුකතා, චිත්තුජ්ජුකතා, චෙති එකූනවීසතිමෙ චෙතසිකා සොභනසාධාරණා නාම — සම්මා වාචා, සම්මාකම්මන්තො, සම්මා ආජීවො චෙති තිස්සො විරතියො නාම

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
7	ශොභනසාධාරණචෛතසික කෙතෙක්ද?	(අද්වේෂය[1], තත්‍රමධ්‍යස්ථතාය[2], කායචිත්තපස්සද්ධිදෙකය[3], කායචිත්තලහුතාදෙකය[4], කායචිත්තමුදුතා දෙකය[5], කායචිත්තකර්මණ්‍යතා දෙකය[6], කායචිත්තපාගුඤ්ඤතා දෙකය[7], කායචිත්තුජ්ජුකතා දෙකය[8]. යන) එකුන්විස්සෙකි.
8	විරතිචෛතසික කොතෙක්ද?	(සම්‍යක්වචනය[9], සම්‍යක්කර්මාන්තය[10], සම්‍යක්ආජීවය[11]. යන) තුනයි.*

(1) අවිරොධ ලක්ෂණවූයේ " අද්වේෂ ,, යි-අනුකූලමිත්‍රයෙක් මෙනි.

(2) (ඒ ඒ ධර්මයන්හි මැදහත් පැවතුම් ඇතිබව " තත්‍රමජ්ඣත්තතා ,, යි-සම වපැවති අසුන්ට මධ්‍යස්ථ රථාචාර්‍ය්‍යයෙක් මෙනි.

(3) කාය (යයි කියනලද වෙදනාදිස්කන්ධත්‍රය) යාගේද චිත්ත (යයි කියනලද විඥානස්කන්ධ) යාගේද (ඖද්ධත්‍යාදි කෙලශදරථයන්) සංසිඳීම "කායපස්සද්ධිචිත්තපස්සද්ධි,, නම් වේ.

(4) කායචිත්ත + දෙදෙනාගේ (ගුරුත්වසංඛ්‍යාත ථිනමිද්ධයන් සංසිඳීම්ලක්ෂණ වූ) ලඝුත්වය "කායලහුතා චිත්තලහුතා,, යි.

(5) කායචිත්ත දෙදෙනාගේ (ස්තබ්ධභාවසංඛ්‍යාත දෘෂ්ටිමානාදීන් සංසිඳීම්ලක්ෂණවූ) මෘදුත්වය " කායමුදුතා චිත්තමුදුතා ,, යි.

(6) කායචිත්තදෙදෙනාගේ (දානාදිපින්කම්හි අයොග්‍යතාසංඛ්‍යාත කාමච්ඡන්දාදිකෙලෙස් සංසිඳීම් ලක්ෂණවූ) කර්මයෙහි යොග්‍යත්වය " කායකම්මඤ්ඤතා චිත්තකම්මඤ්ඤතා. යි.,,

(7) කායචිත්ත දෙදෙනාගේ (ගිලන්බැව්යයි කියනලද අශ්‍රද්ධාදීන් සංසිඳීම් ලක්ෂණවූ ප්‍රගුණත්වය "කායපාගුඤ්ඤතා චිත්තපාගුඤ්ඤතා,,යි.

(8) කායචිත්තදෙදෙනාගේ (කුටිලභාවසංඛ්‍යාත මායාදීන් සංසිඳීම්ලක්ෂණ වූ) ඍජුභාවය " කායුජ්ජුකතා චිත්තුජ්ජුකතා ,, යි.

(9) මුසාවාදාදිවූ චතුර්විධවාක් දුශ්චරිතයෙන් වැළැක්ම"සම්‍යක්වචන,. යි.

(10) ප්‍රාණවධාදි ත්‍රිවිධදුශ්චරිතයෙන් වැළැක්ම " සම්‍යක්කර්මාන්ත ,, යි.

(11) මිථ්‍යා ආජීවයෙන් පහවීම " සම්‍යක් ආජීව ,, යි.

* "මුසාවාදා වෙරමණී" යනාදිවශයෙන් ඒ ඒ ශික්ෂාපද සමාදන්වනකල්හි "සමාදානවිරති"ය ද, ප්‍රාණවධාදියක් කිරීමට පැමිණිතැන්හි නොකොට වැළැක්ම "සම්පත්තවිරති"ය ද, ලොකොත්තර සිත්හි මුසාවාදාදීන් සමුච්ඡෙදවනකල්හි "සමුච්ඡෙදවිරති" යද, යන විරතිවෙශෙස් සැලකියයුතු.

+ කාය යන්නෙන් වෙදනාදි ස්කන්ධත්‍රයද, චිත්ත යන්නෙන් විඥානස්කන්ධයද, ගතයුතුබැව් දතයුතු.

කරුණා මුදිතා අප්පමඤ්ඤායො නාමාති සබ්බථාපි පඤ්ඤින්ද්‍රියෙන සද්ධිං පඤ්චවීසතිමෙ චෙතසිකා සොභනාති වෙදිතබ්බා.—එත්තාවතා ච.

තෙරසඤ්ඤසමානා ච චුද්දසාකුසලා තථා
සොභනා පඤ්චවීසාති ද්විපඤ්ඤාසප්පවුච්චරෙ.

තෙසං චිත්තාවියුත්තානං යථායොගමිතො පරං
චිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං සම්පයොගො පවුච්චති.

සත්ත සබ්බත්ථ යුජ්ජන්ති යථායොගං පකිණ්ණකා
චුද්දසාකුසලෙස්වෙව සොභනෙස්වෙව සොභනා.

කථං—සබ්බචිත්තසාධාරණා තාව සත්තිමෙ චෙතසිකා සබ්බෙසුපි එකූනනවුතිචිත්තුප්පාදෙසු ලබ්භන්ති. පකිණ්ණකෙසු පන විතක්කො තාව ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිත කාමාවචරචිත්තෙසු චෙව එකාදසසු පඨමජ්ඣානචිත්තෙසු චෙති පඤ්චපඤ්ඤාසචිත්තෙසු උප්පජ්ජති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
9	අප්‍රමාණචෛතසික කෙතෙක්ද?	(කරුණා, මුදිතා, යන)දෙකෙකි.
10	සොභනචෛතසික කොතෙක්ද?	(එකුන්විසිසොභනසාධාරණද, විරතිතුනද, අප්‍රමාණවයද: ප්‍රඥාවද, * යන) පස්විස්සකි.
11	සියලුචෛතසික කෙතෙක්ද?	(අන්‍යසමානතෙළෙසය, තුදුස්අකුසලය, පස්විසිසොභනයයන) දෙපණසෙකි.
12	දෙපණස්චෛතසිකයෝ කෙතෙක්ප්‍රකාරව යෙදෙත්ද?	(සර්වචිත්තසාධාරණහත සියලුසිත්හිද, විතර්කාදිප්‍රකීර්ණක සුදුසුපරිද්දෙන් ද, අකුසලචෛතසිකතුදුස දොළොස්අකුසල්සිත්හි ද, පස්විසිසොභන එකුන්සැටක්සොභනසිත්හිද, යන)සතරප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.
13	විතර්කය කෙතෙක්සිත්හි උපදීද?	(අකුසල්සිත්දොළසෙහිද, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණය හැර අහෙතුකඅටෙහිද, කාමාවචරකුසලාදිසූවිසිසිත්හිද, ප්‍රථමධ්‍යාන එකොළොස්සිත්හිද, යන)පණස්පසෙක්හිඋපදී.

* සංඥතොම නීලාදිය හැඳිනීම්මාත්‍රයක්ද, විඥානය හැඳිනීමසහ ලක්ෂණාවබොධයද, ප්‍රඥතොම හැඳිනීම් ලක්ෂණාවබොධකිරීම්සහ මාර්ගාදින්ටපැමිණවීම්ද, කෙරේ යනු සඥාවිඥානප්‍රඥායන තුන් දෙනාගේ වෙසෙස් අවබොධකටයුතු.

† අකුසලවිපාක කුසලවිපාක චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදි පවකයුගමය "ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණ" යී.

චාරො පන තෙසුචෙව එකාදසසු දුතියජ්ඣානචිත්තෙසු චාති ඡසට්ඨිචිත්තෙසු අධිමොක්ඛො පඤ්චවිඤ්ඤාණවිචිකිච්ඡාසහගතවජ්ජිතචිත්තෙසු විරියං පඤ්චද්වාරාවජ්ජන ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණ සම්පටිච්ඡන සන්තීරණවජ්ජිත චිත්තෙසු පීති දොමනස්සුපෙක්ඛාසහගත කායවිඤ්ඤාණචතුත්ථජ්ඣානවජ්ජිත චිත්තෙසු ඡන්දො අහෙතුකමොමූහවජ්ජිතචිත්තෙසු චාති තෙ පන චිත්තුප්පාදා යථාක්කමං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
14	විතර්කචෛතසිකය කෙතෙක්සිත්හි නූපදිද?	(ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණයෙහි ද, ප්‍රථමධ්‍යානය හැර රූපාවචරසිත් දොළොසෙහිද, ප්‍රථමධ්‍යාන ලොකොත්තරසිත් අට හැර සෙසු දෙතිස්සිත්හිද, යන) සැටසයක් සිත්හි නූපදී.
15	විචාරචෛතසිකය කෙතෙක් සිත්හි උපදිද?	(විතර්කයඋපදිනසිත් පණස්පසෙහිද, ද්විතීයධ්‍යානසිත් එකොළොසෙහිද, යන) සැටසයක්සිත්හි උපදී.
16	විචාරචෛතසිකය කෙතෙක්සිත්හි නූපදිද?	(ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණයෙහිද, ප්‍රථමද්විතීයධ්‍යාන හැර රූපාවචරසිත්හිද, අරූපාවචර දොළොසෙහිද, ලොකොත්තරප්‍රථම ද්විතීයධ්‍යානසිත් සොළොස හැර ඉතිරි සූවිසිසිත්හිද, යන) සිත්පස්පණසෙහි නූපදී.
17	අධිමොක්ෂචෛතසිකයකෙතෙක්සිත්හිඋපදිද.	(විචිකිත්සාසම්ප්‍රයුක්තසිත හැර එකොළොස්අකුසල්සිත්හිද, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණය හැර අහෙතුකසිත්අටෙහිද, සහෙතුකකාමාවචරසූවිසිසිත්හිද, පසළොස්රූපාවචර දොළොස්අරූපාවචරසිත්හිද, යන) සැත්තෑඅටෙක්හි උපදී
18	අධිමොක්ෂචෛතසිකයකෙතෙක්සිත්හි නූපදිද?	(විචිකිත්සාසම්ප්‍රයුක්තසිත් හිද, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණයෙහිද, යන) එකොළොසෙක්හි නූපදී.
29	වීර්‍යචෛතසිකය කෙතෙක්සිත්හි උපදිද?	(දොළොස්අකුසල්සිත්හිද, මනොද්වාරාවජ්ජනහසිතුප්පාද දෙසිත්හි ද, සහෙතුකකාමාවචරසූවිසිසිත්හිද, පසළොස්රූපාවචර දොළොස්අරූපාවචර සිත්හිද, ලොකොත්තරඅටසිත්හිදැයි යන) සිත් සැත්තෑතුනෙක්හි උපදී.
20	වීර්‍යචෛතසිකය කෙතෙකසිත්හි නූපදිද?	(මනොද්වාරාවජ්ජන හසිතුප්පාදවය හැර සෙසු අහෙතුක) සොළොසෙක්හි නූපදී.

ඡසට්ඨිපඤ්චපඤ්ඤාස එකාදස ච සොළස
සත්තති වීසතිචෙව පකිණ්ණකවිවජ්ජිතා.

පඤ්චපඤ්ඤාසඡසට්ඨි අට්ඨසත්තති තිසත්තති
එකපඤ්ඤාසචෙකූන සත්තතිංස පකිණ්ණකා.

අකුසලෙසු පන මොහො, අහිරිකං, අනොත්තප්පං, උද්ධච්චං චාති චත්තාරොමෙ චෙතසිකා සබ්බාකුසලසාධාරණා නාම සබ්බෙසුපි ද්වාදසාකුසලෙසු ලබ්භන්ති ලොභො අට්ඨසු ලොභසහගතෙස්වෙව ලබ්භති-දිට්ඨි චතූසු දිට්ඨිගතසම්පයුත්තෙසු මානො චතූසු දිට්ඨිගතවිප්පයුත්තෙසු

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
21	ප්‍රීතිචෛතසිකය කොතෙක්සිත්හි උපදීද?	(සොමනස්සසහගත ලොභසිත්සතරෙහිද, සොමනස්සසහගත සන්තීරණහසිතුප්පාද දෙසිත්හිද, සොමනස්ස සහගත සහෙතුකකාමාවචරසිත් දොළසෙහිද, ප්‍රථමද්විතීයතෘතීයධ්‍යානතෙතිස්සිත්හිද, යන)එක්පණස්සිත්හි උපදී.
22	ප්‍රීතිචෛතසිකය කොතෙක්සිත්හිනූපදීද?	(උපෙක්ෂාසම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රතිඝසම්ප්‍රයුක්ත අකුසල්සිත් අටෙහිද, සොමනස්සසහගත සන්තීරණහසිතුප්පාදදෙසිතහැර අහෙතුක සොළොස්සිත්හිද, උපෙක්ඛාසහගත සහෙතුකකාමාවචර දොළොස්සිත්හිද, චතුර්ථධ්‍යාන එකොළොස්සිත්හිද, පඤ්චමධ්‍යාන තෙවිසිසිත්හිද, යන)සැත්තෑසිතෙක්හි නූපදී.
23	ඡන්දචෛතසිකය කොතෙක්සිත්හිඋපදීද?	(මොමුහ වයහැරඅකුසල්සිත්දසෙහිද, සහෙතුකකාමාවචර සූවිසිසිත්හිද, රූපාවචර අරූපාවචර ලොකොත්තර පන්තිස් මහග්ගතසිත්හිද, යන)එකුන්සැත්තෑවෙක්හි උපදී.
24	ඡන්දචෛතසිකය කොතෙක්සිත්හිනූපදීද?	(මොමූහවයෙහිද, අහෙතුකදසඅටෙහිද, යන)විශතිසිත්හි නූපදී.
25	සියලුඅකුසල්සිත්හි චෛතසිකකොතෙක් උපදීද?	(සියලුඅකුසල්සිත්හි මෝහය, අහිරිකය, අනොත්තප්පය, උද්ධච්චය, යන)සතරෙක්උපදී.
26	ලොභචෛතසිකය කොතෙක්සිත්හි උපදීද?	ලොභසහගතසිත් අටෙහි ම උපදී.
27	දෘෂ්ටිය කොතෙක්සිත්හි උපදීද? … … …	ලොභමූලදෘෂ්ටිසිත් සතරෙහි උපදී.
28	මානය කොතෙක්සිත්හි උපදීද? … … …	ලොභමූලදෘෂ්ටිවිප්‍රයුක්තසතරේ උපදී.

දොසො, ඉස්සා, මච්ඡරියං, කුක්කුච්චඤ්චාති ද්වීසු පටිඝසම්පයුත්තචිත්තෙසු ථිනමිද්ධං, පඤ්චසු සසංඛාරිකචිත්තෙසු විචිකිච්ඡා, විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ යෙවාති.

සබ්බාපුඤ්ඤෙසු චත්තාරො ලොභමූලෙ තයො ගතා
දොසමූලෙසු චත්තාරො සසංඛාරෙ ද්වයං තථා.
විචිකිච්ඡා විචිකිච්ඡාචිත්තෙ චාති චතුද්දස
ද්වාදසාකුසලෙස්වෙව සම්පයුජ්ජන්ති පඤ්චධා.

සොභනෙසු පන සොභනසාධාරණා තාව-එකූනවීසතිමෙ චෙතසිකා සබ්බෙසුපි එකූනසට්ඨිසොභනචිත්තෙසු සංවිජ්ජන්ති-විරතියො පන තිස්සොපි ලොකුත්තරචිත්තෙසු සබ්බථාපි නියතා එකතො ව ලබ්භන්ති ලොකියෙසු පන කාමාවචරකුසලෙස්වෙව කදාචි සන්දිස්සන්ති විසුං විසුං-අප්පමඤ්ඤායො පන ද්වාදසසු පඤ්චමජ්ඣාන

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
29	ප්‍රතිඝසිත්හි කෙතෙක් අකුසලචෛතසික ලැබෙත්ද?	(ප්‍රතිඝසිත්හි ද්වේෂය, ඊර්ෂ්‍යාය, මාත්සර්‍ය්‍යය, කුකුසය යන) චෛතසික සතරෙක් ලැබෙත්.
30	ථීනමිද්ධය කෙතෙක් සිත්හි ලැබේද?	(ලොභමූලසසංඛාරිකසතරය, ද්වේෂමූලසසංඛාරිකඑකය, යන) සිත්පසෙක්හි ලැබේ.
31	විචිකිච්ඡාව කවර සිත්හි ලැබේද?	විචිකිච්ඡාව මෝමූහවිචිකිච්ඡාසහගත චිත්තයෙහි ම ලැබේ.
32	දොළොස්අකුසල්සිත්හි තුදුස්අකුසලචෛතසිකයෝ කීපර්‍යාකින් යෙදෙත් ද?	(මෝහය, අහිරිකය, අනොත්තප්පය, උද්ධච්චය, යන සතරද්වේෂමූල දෙසිත්හිද, ථීනමිද්ධවය සසංස්කාරිකසිත් පසෙහිද, විචිකිච්ඡාව මොමූහ විචිකිච්ඡාසිතෙහි දැයි යන ද්වාදසඅකුසලසිත්හි) පස්පරියාකින් යෙදෙත්.
33	ශ්‍රද්ධාදිශෝභනසාධාරණචෛතසිකයෝ කෙතෙක්සිත්හි පවතිත්ද?	(කාමාවචරකුසලවිපාකක්‍රියා සුවිසිසිත්හිද, එසේම පසළොස්රූපාවචර දොළොස්අරූපාවචර සිත්හිද, ලොකුත්තරසිත් අටෙහි දැයි යන) එකුන්සැටක් ශෝභනසිත්හි පවතිත්.
34	විරතිත්‍රය කවරසිත්හි ලැබේද?	විරතිත්‍රය එක්ව නියතවම ලොකුත්තරසිත් අටෙහි ලැබෙති * ලෞකිකකාමාවචරකුසල්සිත් අටෙහිද, සමහරකලෙක වෙන්වෙන්ව ලැබෙත්. †

* මුසාවාදාදිය සමුච්ඡෙදවසයෙන් එකතෙහි වලක්නාහෙයින් විරතිත්‍රය එක්ව නියතව ලැබෙනබැව් කියනලදි.

† මුසාවාදාදියක්හ් වලක්නාකලැ හෝ සමාදාන වසයෙන් වලක්නාකල හෝ විරතිත්‍රයම නොලැබෙනබැවින් ඒ ඒ විරතිම වෙන් වෙන්ව ලැබෙනබැව් දතයුතු.

පඨමජ්ඣානවජ්ජිතමහග්ගතචිත්තෙසුචෙව කාමාවචරකුසලෙසු ච
සහෙතුකකාමාවචරක්‍රියාචිත්තෙසු චාති අට්ඨවීසති චිත්තෙසෙව
කදාචි නානාහුත්වා ජායන්ති-උපෙක්ඛාසහගතෙසු පනෙත්ථ කරුණා
මුදිතා නාසන්තීති කෙචිවදන්ති පඤ්ඤා පනද්වාදසසු ඤාණසම්පයුත්ත
කාමාවචරචිත්තෙසුචෙව සබ්බෙසුපි පඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරචිත්තෙසු චාති සත්තචත්තාළීස චිත්තෙසු සම්පයොගං ගච්ඡතීති.

එකූනවීසති ධම්මා ජායන්තෙකූනසට්ඨිසු
තයො සොළසචිත්තෙසු අට්ඨවීසතියං ද්වයං.
පඤ්ඤා පකාසිතා සත්තචත්තාළීසවිධෙසුපි
සම්පයුත්තා චතුධෙවං සොභනෙස්වෙව සොභනා.
ඉස්සා මච්ඡෙර කුක්කුච්ච විරති කරුණාදයො
නානා කදාචි මානො ච ථීනමිද්ධං තථා සහ.
යථා වුත්තානුසාරෙන සෙසා නියතයොගිනො
සඞ්ගහඤ්ච පවක්ඛාමි තෙසං දානි යථාරහං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
35	කරුණා මුදිතා ද්වය කොතෙක් සිත්හි උපදීද?	(පඨමධ්‍යානය හැර මහග්ගත* සිත් දෙළසෙහිද, කාමාවචර සහෙතුක කුසලක්‍රියාසිත්හිද, යන) අටවිසිසිත්හි (කිසිකලෙක වෙන්වෙන්ව) උපදී-උපෙක්ෂාසහගතසිත්හි නූපදියයිද කියත්.†
36	ප්‍රඥාචෛතසිකය කෙතෙක් සිත්හි උපදීද?	(ඥානසම්ප්‍රයුක්ත කාමාවචරසිත් දෙළසෙහිද, පසළොස්රූපාවචරය දෙළොස් අරූපාවචරය අටලොකුත්තරය යන පන්තිස්සිත්හි, දැයි) සත් සතළිස් සිත්හි උපදී.
37	පස්විසිශොභනචෛතසිකයෝ එකුන් සැටක් ශොභනසිත්හි කවර ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්ද?	(එකුන්විසිසොභනසාධාරණයෝ සියලු සොභනසිත්හිද, විරතිත්‍රය ලෝකොත්තරසිත්අටය කාමාවචරකුසල්සිත්අටය යන සොළොස්සිත්හිද, අප්‍රමාණ්‍යද්වය ද්වාදසරූපාවචරසහෙතුකකාමාවචරකුසලක්‍රියා යන අටවිසිසිත්හිද, ප්‍රඥාතොමෝ යථොක්ත සත්සතළිස් සිත්හිදැයි, යන) සතර ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.
38	අනියත චෛතසික කොතෙක්ද?	(ඊර්ෂ්‍යාය, මාත්සර්‍ය්‍යය, කුක්කුච්චය, විරතිත්‍රයය, අප්‍රමාණ්‍යද්වයය, ථීනමිද්ධද්වයය, යන) අනියත එකොළොසෙකි.

* මහග්ගත යනු රූපාවචර අරූපාවචර චිත්තයන්ට නමෙකි-මෙහි පඨමධ්‍යානයහැර යන්නෙන් රූපාවචරසිත්දෙළසම ගැණෙත්.

† අජීර්ණවෙන් පෙරටුව පරිචයවශයෙන් උපදිනහෙයින් උපෙක්ෂාසහගතසිත්හිද, අජීර්ණවීථියෙහි සොමනස්සසහගතසිත්හිද උපදිනබැව් කියනලදී—අභිධම්මත්ථවිභාවනී.

ඡත්තිංසානුත්තරෙ ධම්මා පඤ්චතිංස මහග්ගතෙ
අට්ඨතිංසාපි ලබ්භන්ති කාමාවචරසොභනෙ.

සත්තවීසති පුඤ්ඤම්හි ද්වාදසාහෙතුකෙති ච
යථාසම්භවයොගෙන පඤ්චධා තත්ථ සඞ්ගහො.

කථං-ලොකුත්තරෙසු තාව අට්ඨසු පඨමජ්ඣානිකචිත්තෙසු අඤ්ඤසමානා තෙරසචෙතසිකා අප්පමඤ්ඤාවජ්ජිතා තෙවීසති සොභනචෙතසිකා චෙති ඡත්තිංසධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති-තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසු පි උපෙක්ඛා සහගතා තෙ එව සඞ්ගය්හන්ති, සබ්බථාපි අට්ඨසු ලොකුත්තරචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධාව සඞ්ගහො හොතීති.

ඡත්තිංස පඤ්චතිංසා ච චතුත්තිංස යථාක්කමං
තෙත්තිංසද්වය මිච්චෙවං පඤ්චධානුත්තරෙ ඨිතා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
39	නියතචෛතසික කෙතෙක්ද?	(දෙපණස් චෛතසිකයන්ගෙන් ඊර්ෂ්‍යාදි අනියත එකොළොස හැර සෙසු) නියතචෛතසික එක්සාළිසෙකි.
40	ලොකොත්තර ප්‍රථමධ්‍යානසිත් අටෙහි කෙතෙක් චෛතසිකයෙදෙත්ද?	(සර්වචිත්තසාධාරණහතද, ප්‍රකීර්ණකසයද, අප්‍රමාණ්‍යද්වයහැරතෙවිසිසොභනයෝද යන) සතිසෙක් යෙදෙත්.
41	ද්විතීයධ්‍යාන අටෙහි චෛතසික කෙතෙක් යෙදෙත්ද?	(විතර්කය හැර දොළොස් අන්‍යසමානද, අප්‍රමාණ්‍යද්වයහැර තෙවිසිසොභනද, යන) පන්තිසෙක් යෙදෙත්.
42	තෘතීයධ්‍යාන අටෙහි චෛතසිකකෙතෙක්ද?	(විතර්කවිචාරද්වය හැර එකාදශඅන්‍යසමානද, අප්‍රමාණ්‍යද්වය හැර තෙවිසිසොභනද, යන) සූතිසෙකි.
43	චතුර්ථධ්‍යාන අටෙහි චෛතසිකකෙතෙක්ද?	(විතර්කවිචාරප්‍රීතිත්‍රය හැර අන්‍යසමානදසයද, අප්‍රමාණ්‍යද්වය හැර තෙවිසිසොභනද, යන) තෙතිසෙකි.
44	පඤ්චමධ්‍යාන අටෙහි චෛතසික කෙතෙක් යෙදෙත්ද?	පඤ්චමධ්‍යානසිත් අටෙහිද, චතුර්ථධ්‍යානයට කියනලද තෙවිස්සම උපෙක්ෂා සහගතව යෙදෙත්.
45	ලොකොත්තර අටෙහි චෛතසිකයෝ කවරප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්ද?	(ෂට්ත්‍රිංශාදිසතිසෙක, ද්වාදශ අන්‍යසමානාදි පන්තිසෙක, එකාදශ අන්‍යසමානාදි සූතිසෙක, අන්‍යසමානදශය යනාදි තෙතිසෙක, නැවත එසේම තෙතිසෙකැයි යථොක්ත) පස්ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.

මහග්ගතෙසු පන තීසු පඨමජ්ඣානිකචිත්තෙසු තාව අඤ්ඤසමානා තෙරසචෙතසිකා විරතිත්තයවජ්ජිතා බාවීසති සොභනචෙතසිකාචෙති පඤ්චතිංස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, කරුණා මුදිතා පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බා, තථා දුතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවජ්ජා, තතියජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරවජ්ජා, චතුත්ථජ්ඣානිකචිත්තෙසු විතක්කවිචාරපීතිවජ්ජා, පඤ්චමජ්ඣානිකචිත්තෙසු පන පන්නරසසු අප්පමඤ්ඤායො න ලබ්භන්තීති සබ්බථාපි සත්තවීසති මහග්ගතචිත්තෙසු පඤ්චකජ්ඣානවසෙන පඤ්චධා සඞ්ගහො හොතීති.

පඤ්චතිංස චතුත්තිංස තෙත්තිංස ච යථාක්කමං
බාත්තිංස චෙව තිංසෙති පඤ්චධාව මහග්ගතෙ.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
46	ප්‍රථමධ්‍යාන මහද්ගත සිත්තුනෙහි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(අන්‍යසමාන තෙළෙසද, විරතිත්‍රය හැර දෙවිසිසොභනයෝද, යන) පන්තිස් චෛතසිකයෝ යෙදෙති. *
47	ද්විතීයධ්‍යාන මහද්ගත සිත්හි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(විතර්කය හැර අන්‍යසමාන දොළොසද, විරතිත්‍රය හැර දෙවිසිසොභනයෝද, යන) සූතිසෙක් යෙදෙත්.
48	තෘතීයධ්‍යාන මහද්ගත සිත්හි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(විතර්කවිචාරද්වය හැර අන්‍යසමාන එකොළොසද, විරතිහැර දෙවිසිසොභනයෝද, යන) තෙතිසෙක් යෙදෙත්.
49	චතුර්ථධ්‍යාන මහද්ගත සිත්හි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(විතර්කවිචාරප්‍රීතිත්‍රය හැර අන්‍යසමාන දශයද, විරතිත්‍රය හැර දෙවිසිසොභනයෝද, යන) දෙතිසෙක් යෙදෙත්.
50	පඤ්චමධ්‍යාන පසළොස් රූ අරූ සිත්හි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(විතර්කවිචාරප්‍රීතිත්‍රය හැර අන්‍යසමාන දශයද, විරතිසහ අප්‍රමාණ්‍යද්වයද හැර විශතිශොභනයෝද, යන) සමතිස් චෛතසිකයෝ යෙදෙත්
51	මහද්ගතසිත්හි චෛතසිකයෝ කෙතෙක් ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්ද?	(පන්තිසෙක, සූතිසෙක, තෙතිසෙක, දෙතිසෙක, තිසෙකැයි, යථාක්‍රමයෙන්) පස්ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.

* කරුණා මුදිතා දෙදෙන පඤ්චමධ්‍යානික මහග්ගතසිත් හැර සෙසු මහග්ගතසිත්හි යෙදෙති-හෙද පන්තිසෙක යනාදිවසයෙන් සංඛ්‍යාපූර්වකලෝ-යලිත් වෙන්වෙන්ව උපදිනබැවද කියනලදී—එහෙයින් යෙදෙනකල්හි එක්චෛතසිකයක් ඌනව පන්තිස්යන්නට සූතිස යනාදිවසයෙන් සංඛ්‍යාකටයුතු.

කාමාවචරසොභනෙසු පන කුසලෙසු තාව පඨමද්වයෙ අඤ්ඤසමානා තෙරස චෙතසිකා පඤ්චවීසති සොභනචෙතසිකා චෙති අට්ඨතිංස ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, අප්පමඤ්ඤාවිරතියො පනෙත්ථ පඤ්චාපි පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බා, තථා දුතියද්වයෙ ඤාණවජ්ජිතා, තතියද්වයෙ ඤාණසම්පයුත්තා පීතිවජ්ජිතා, චතුත්ථද්වයෙ ඤාණපීතිවජ්ජිතා තෙ එව සඞ්ගය්හන්ති, ක්‍රියාචිත්තෙසුපි විරතිවජ්ජිතා තථෙව චතුසුපි දුකෙසු චතුධාව සඞ්ගය්හන්ති, සබ්බථාපි චතුවීසතිකාමාවචරසොභනචිත්තෙසු දුකවසෙන ද්වාදසධා සඞ්ගහො හොතීති.

අට්ඨතිංස සත්තතිංස ද්වයං ඡත්තිංසකං සුභෙ
පඤ්චතිංස චතුත්තිංස ද්වයං තෙත්තිංසකං ක්‍රියෙ.
තෙත්තිංස පාකෙ බාත්තිංස ද්වයෙකතිංසකං භවෙ
සහෙතුකාමාවචර පුඤ්ඤපාකක්‍රියා මනෙ.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
52	සහෙතුක ප්‍රථමකුසල් සිත්දෙකෙහි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(ස්පර්ශාදි අන්‍යසමානතෙළෙසද, ශ්‍රද්ධාදි පස්විසි සොභනයෝද, යන) අටතිසෙක්යෙදෙත්-* අප්‍රමාණ්‍යද්වයද විරතිත්‍රයද වෙනවෙනමයෙදියයුතු.
53	දෙවෙනි කුසල්සිත් දෙකෙහි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(අන්‍යසමානතෙළෙසද, ඥාණය හැර සූවිසිසොභනයෝද, යන) සතිසෙක් යෙදෙත්.
54	තුන්වෙනි කුසල් සිත් දෙකෙහි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(අන්‍යසමානතෙළෙසද, ප්‍රීතිය හැර ඥාණයෙන් යුත් සූවිසිසොභනයෝද, යන) සතිසෙක් යෙදෙත්.
55	සතරවෙනි කුසල්සිත් දෙකෙහි කෙතෙක් චෛතසික යෙදෙත්ද?	(අන්‍යසමාන තෙළෙසද, ඥානප්‍රීතිද්වය හැර තෙවිසිසොභනයෝද, යන) සතිසෙක් යෙදෙත්.
56	සහෙතුකක්‍රියාසිත් අටෙහි චෛතසික කෙතෙක් ප්‍රකාරයෙකින් යෙදෙත්ද?	(විරතිත්‍රය හැර කුසල්සිත්හි යෙදුනු සෙසුචෛතසිකයෝ පන්තිසෙක, සූතිස සූතිස දෙකෙක, තෙතිසකැයි) සතරප්‍රකාරයෙකින් යෙදෙත්.
57	සහෙතුකවිපාක සිත්හි චෛතසිකයෝ කෙතෙක් ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්ද?	(අන්‍යසමානතෙළෙසද, අප්‍රමාණ්‍යද්වයසමග විරතිත්‍රය හැර විශතිසොභනයෝද,යන චෛතසිකයෝ තෙතිසෙක-දෙතිස දෙතිස දෙකෙක—එක්තිසෙකැයි-ක්‍රියාසිත්හි මෙන්) සතර ප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.

* කරුණා මුදිතා දෙදෙන සත්වයන් අරමුණුකොට පවත්නාහෙයින්ද විරතිහු තමතමන් ව්‍යතික්‍රමණය කටයුතු වස්තුවිෂයකොට ඇති හෙයින්ද ඔවුන්ගේ ඉපදීම එක්සිතෙක්හි නොලැබෙනහෙයින් වෙනවෙනම යෙදිය යුතෙත යයි කියනලදී.

නවිජ්ජනෙත්ථ විරති ක්‍රියාසු ච මහග්ගතෙ
අනුත්තරෙ අප්පමඤ්ඤා කාමපාකෙ චයං තථා.

අනුත්තරෙ ඣානධම්මා අප්පමඤ්ඤා ච මජ්ඣිමෙ
විරති ඤාණපීති ච පරිත්තෙසු විසෙසකා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
58	සහෙතුක ක්‍රියාසිත්හි විරති කුමක්හෙයින් නූපදීද?	ලෞකිකවිරති ඒකාන්තකුශලස්වභාවහෙයින් කුසල්සිත්හි විනා කෙලෙස්මුල්සුන් නිකෙලශිසන්තානයෙහි උපදනාවූ අව්‍යාකෘතක්‍රියාසිත්හි නූපදී.
59	මහග්ගතසිත්හි විරති කුමක්හෙයින් නූපදීද?	විරති වනාහි මිථ්‍යාකර්මාන්තාදීන්ගේ ව්‍යතික්‍රමණ අවස්ථාවෙහි සහෙතුකකුසල්සිත්හිද සානුශයාවස්ථාවෙහි ඒ අනුශය ප්‍රහීනකරණ ලොකොත්තරසිත්හිද උපදිනහෙයින් පර්‍ය්‍යුත්ථාන අවස්ථාවක් නැත්තෙන් මහග්ගතසිත්හි නූපදී. *
60	අප්‍රමාණ්‍යයෝ කුමක්හෙයින් ලොකොත්තර සිත්හි නූපදනාහුද?	කරුණාමුදිතා යන අප්‍රමාණ්‍ය චෛතසිකයෝ නානාලම්බනික හෙයින් ලොකොත්තරසිත්හි නූපදනාහුය.
61	කාමාවචර විපාකසිත්හි අප්‍රමාණ්‍යවිරතිහු කුමක්හෙයින් නූපදනාහුද?	අප්‍රමාණ්‍යයෝ වනාහි සත්ත්වයන් අරමුණුකොටපැවතිබැවින් ඒකාන්ත පරිත්තාරම්මණවූ කාමවිපාකසිත්හි නූපදිති විරතිහුද ඒ කාන්තකුශලස්වභාව හෙයින් විපාකසිත්හි නූපදිත්.
62	ලොකොත්තරමහද්ගත සහෙතුක කාමාවචර සිත් හෙදකරන්නාවූ විශෙෂකාරක ධර්මයෝ කවරුද?	ලොකොත්තරසිත්හි විතර්කවිචාරාදී පචමධ්‍යාන ධර්මයෝද, මහග්ගත සිත්හි අප්‍රමාණ්‍යවයසමග විතර්කාදී ධ්‍යානධර්මයෝද, කාමාවචර කුසල විපාකක්‍රියාසිත්හි විරති ඥාන ප්‍රීති අප්‍රමණ්‍යවය යන මෙකී ධර්මයෝ දෙළොස්දෙන, ඒ ඒ සිත් වෙසෙසන හෙයින් විශෙෂකාරක ධර්මයෝ වෙත්.

* ප්‍රාණඝාතාදි දුශ්චරිත කිරීමට පැමිණි තැනෙක්හි වැලකීම හෝ "පාණාතිපාතා වෙරමණී" යනාදිවසයෙන් සමාදානව වැලකීමහෝ ව්‍යතික්‍රමණ අවස්ථාවවේ—ඒ අවස්ථාවෙහි කාමාවචර කුසල්සිත්හි ම උපදී-රාගාදි කෙලෙස් ඇති පෘථග්ජන සන්තානයෙහි සිතඑක්ව සයනයකිරීම අනුශය අවස්ථාව වේ—අනුශය ප්‍රහීනකරණකල ලොකොත්තරසිත්හි ම උපදී-මෙම ව්‍යතික්‍රමණ අනුශය අවස්ථා දෙකෙන් මිදුනු නැගීසිටීමයයි කියනලද පර්‍ය්‍යුත්ථාන අවස්ථාවක් නැතිහෙයින් කාමාවචර රූපාවචර මහග්ගතසිත්හි නූපදියනු මෙහි අභිප්‍රායයි.

අකුසලෙසු පන ලොභමූලෙසු තාව පඨමෙ සසංඛාරිකෙ අඤ්ඤසමානා තෙරසචෙතසිකා අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති සත්තරස ලොභදිට්ඨීහි සද්ධිං එකූනවීසති ධම්මා සඞ්ගහං ගච්ඡන්ති, තථෙව දුතියෙ අසංඛාරිකෙ ලොභමානෙන, තතියෙ තථෙව පීතිවජ්ජිතා ලොභදිට්ඨීහි සහ අට්ඨාරස, චතුත්ථෙ තථෙව ලොභමානෙන, පඤ්චමෙ පන පටිඝසම්පයුත්තෙ අසංඛාරිකෙ දොසො ඉස්සා මච්ඡරියං කුක්කුච්චඤ්චාති චතූහි සද්ධිං තෙ එව වීසතිධම්මා සඞ්ගය්හන්ති, ඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි පනෙත්ථ පච්චෙකමෙව යොජෙතබ්බානි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
63	ලොභමූල පළමුවෙනි දෙවෙනි අසංඛාරික දෙසිත්හි චෛතසික කෙතෙක් වෙත්ද?	(ලොභදෘෂ්ටිදෙක සමග අන්‍යසමාන තෙළෙසද, අකුසලසාධාරණ මෝහාදිසතරද, යන එකුන්විසිචෛතසිකයෝ පළමුවෙනි අසංඛාරිකසිත්හිද එසේම දෘෂ්ටිය හැර ලොභමානදෙක සමග එකුන්විසි චෛතසිකයෝ දෙවෙනි අසංඛාරික සිත්හි දැයි මෙසේ) එකුන්විසි එකුන්විසි චෛතසිකයෝ වෙති.
64	ලොභමූල තුන්වෙනි සතරවෙනි අසංඛාරික සිත්හි චෛතසික කෙතෙක් වෙත්ද?	(ප්‍රීතියහැර අන්‍යසමානදොළොසද, අකුසල සාධාරණ සතරද, ලොභදෘෂ්ටිදෙකද, යන දසඅටෙක් තුන්වෙනි අසංඛාරික සිත්හිද සතරවෙනි සිත්හි දෘෂ්ටිය හැර මානය සමග එසේම දසඅටෙක් දැයි මෙසේ) දසඅට දසඅට චෛතසිකයෝ වෙති.
65	ද්වෙෂමූල අසංඛාරික සිත්හි චෛතසික කෙතෙක් යෙදෙත්ද?	(ද්වෙෂ ඊර්ෂ්‍යාමාත්සර්‍ය්‍ය කෞකෘත්‍ය යන සතරද, ප්‍රීතිය හැර අන්‍යසමාන දොළසද, අකුසලසාධාරණ සතරද, යන)විංශති චෛතසිකයෝ වෙති–(ඊර්ෂ්‍යාකෞකෘත්‍යයෝ වෙනවෙනම යෙදිය යුත්තාහ).

* ඒ ඒ කෘත්‍යයන්හි නියුක්තසිතකට අනුබලදීම්වශයෙන් තමාගේ හෝ අනුන්ගේ හෝ පැවති පූර්වප්‍රයොගයක් නැත්තේ අසංඛාරිකයි—පළමු උපන් සිතින්ම අනුබලදීමක් අන්කෙනෙකුගේ මෙහෙයීමක් නැතිව කිරීමය යන අභිප්‍රායයි.

+ ඊර්ෂ්‍යාචෛතසිකය යෙදෙනකලැ මත්සර්‍ය කුකුකුච්චවය නොයෙදේ—මත්සර්‍යය යෙදෙනකලැද කුකුකුච්චය යෙදෙනකලද එසේම අනිකුදු චෛතසිකවය නොයෙදේ—කුමක්හෙයින්ද භින්නාලම්බනිකහෙයිනි-ඊර්ෂ්‍යාදීහු සැටෙනස්වභාවහෙයින් ද්වෙෂමූලසිත්හිම ඒ ඒ අරමුණුවශයෙන් යෙදියයුතු.

සසංඛාරිකපඤ්චකෙපි තථෙව ථීනමිද්ධෙනවිසෙසෙත්වා යොජෙතබ්බා. ඡන්දපීතිවජ්ජිතා පන අඤ්ඤසමානා එකාදස අකුසලසාධාරණා චත්තාරො චාති පණ්ණරසධම්මා උද්ධච්චසහගතෙ සම්පයුජ්ජන්ති, විචිකිච්ඡාසහගතචිත්තෙ ච අධිමොක්ඛවිරහිතා විචිකිච්ඡාසහගතා තථෙව පණ්ණරසධම්මා සමුපලබ්භන්තීති සබ්බථාපි ද්වාදසචිත්තුප්පාදෙසු පච්චෙකං යොජෙතබ්බානි ගණනවසෙන සත්තධාව සඞ්ගහිතා භවන්ති.

එකූනවීසට්ඨාරස වීසෙක වීස වීසති
ද්වාවීස පණ්ණරසෙති සත්තධා කුසලෙ ඨිතා.
සාධාරණා ච චත්තාරො සමානා ච දසාපරෙ
චුද්දසෙතෙ පවුච්චන්ති සබ්බාකුසලයොගිනො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
66	ලොභමූල ප්‍රථම ද්විතීය සසංස්කාරික*සිත්හි චෛතසිකකෙතෙක්ද?	(ප්‍රථමද්විතීය අසංස්කාරිකසිත්හි යෙදුනු එකුන්විස්සද, ථීනමිද්ධද්වයද, යන) එක්විස්සෙක් වේ.
67	තෘතීයචතුර්ථ සසංස්කාරිකයන්හි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(තෙවෙනි සතරවෙනි අසංඛාරික සිත්හි යෙදුනු දසඅටද, ථීනමිද්ධදෙදෙනාද, යන) විංශතියෙක් වේ.
68	ද්වෙෂමූල සසංස්කාරික සිත්හි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ද්වෙෂමූල අසංඛාරිකසිත්හි, යෙදුනු විස්සද, ථීනමිද්ධද්වයද, යන) දෙවිස්සෙක් වේ.
69	මොහමූල උද්ධච්ච සිත්හි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දප්‍රීතිදෙක හැර අන්‍යසමාන එකොළොසද, අකුසලසාධාරණ සතරද, යන) පසළොසෙකි.
70	විචිකිච්ඡාසිත්හි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දප්‍රීති අධිමොක්ෂත්‍රය හැර අන්‍යසමානදසයද, අකුසලසාධාරණසතරද,විචිකිච්ඡාවද,යන)පසළොසෙකි.
71	අකුසල සිත්හි යෙදුනු චෛතසික සංඛ්‍යාවශයෙන් කෙතෙක්ප්‍රකාරද?	(එකුන්විස්සෙක, දසඅටෙක,විස්සෙක, එක්විස්සෙක, විස්සෙක, දෙවිස්සෙක, පසළොසකැයි, යථොක්තක්‍රමයෙන්) සත්ප්‍රකාරයෙකි.
72	සියලු අකුසල්සිත්හි යුත් චෛතසික කෙතෙක්ද?	(මෝහය අහිරිකය අනොත්තප්පය උද්ධච්චය යන සතරද, ඡන්දප්‍රීති අධිමොක්ෂත්‍රයහැර අන්‍යසමානදශයද, යන) තුදුසෙකි.

* තමාවිසින් හෝ අන්‍යයෙක් විසින් හෝ සිතට අනුබලදීමක් ඇතිව පරහණ්ඩ හරණාදියක් කරණකලැසසංඛාරිකයි—මෙය කුශලපක්ෂයෙහි ද ලැබේ-දෙව ඝනාදි අන්‍යයෙකුගේ මෙහෙයීමක් පසුබටසිතක් හෝ ඇතිව දනාදිපින් කෙරේනම් ඒ සසංඛාරිකකුසලය වේ—මෙහෙයීම් අනුබලදීම් නැතිව සිතඋපන්කෙණෙහි කෙරේනම් ඒ අසංඛාරිකකුශලය වේ—මේ සසංඛාරික අසංඛාරිකභෙදය චිත්තයාගේ තො සියම් වෙනෙසෙකි.

අහෙතුකෙසු පන හසනචිත්තෙ තාව ඡන්දවජ්ජිතා අඤ්ඤසමානා ද්වාදසධම්මා සඞ්ගය්හන්ති, තථා වොට්ඨපනෙ ඡන්දපීතිවජ්ජිතා, සුඛසන්තීරණෙ ඡන්දවිරියවජ්ජිතා, මනොධාතුත්තිකාහෙතුකපටිසන්ධියුගලෙ ඡන්දපීතිවිරියවජ්ජිතා, ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙ පකිණ්ණකවජ්ජිතා තෙයෙව සඞ්ගය්හන්ති, සබ්බථාපි අට්ඨාරස අහෙතුකෙසු ගණනවසෙන චතුධාව සඞ්ගහො හොතීති.

ද්වාදසෙකාදසදස සත්තචාති චතුබ්බිධා
අට්ඨාරසාහෙතුකෙසු චිත්තුප්පාදෙසු සබ්බථා.

අහෙතුකෙසු සබ්බත්ථ සත්ත සෙසා යථාරහං
ඉති විත්ථාරතො වුත්තො තෙත්තිංසවිධ සඞ්ගහො.

ඉත්ථං චිත්තාවියුත්තානං සම්පයොගඤ්ච සඞ්ගහං
ඤත්වා භෙදං යථායොගං චිත්තෙන සමමුද්දිසෙ.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ චේතසිකවිභාගො නාම.

දුතියො පරිච්ඡෙදො.

——00——

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
73	හසිතුප්පාද සිත්හිචෙතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දය හැරඅන්‍යසමාන)දොළොසෙක් පමණෙකි.
74	වොට්ඨපනයෙහි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දප්‍රීතිදෙක හැර අන්‍යසමාන) එකොළොසෙක් පමණෙකි.
75	සුඛසන්තීරණයෙහි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දවිරිය දෙකහැර අන්‍යසමාන) එකොළොසෙකි.
76	මනොධාතුත්‍රිකයෙහිද* අහෙතුක ප්‍රතිසන්ධි යුගලයෙහිද† චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ඡන්දපීතිවිරිය හැර අන්‍යසමාන) දශයෙකි.
77	ද්විපඤ්චවිඥානයෙහි චෛතසික කෙතෙක්ද?	(ස්පර්ශාදි සර්වචිත්තසාධාරණ) සතෙක් පමණෙකි.
78	අටළොස් අහෙතුකසිත්හි චෛතසික කී ප්‍රකාරයෙකින් යෙදෙත්ද?	(හසනසිත්හි දොළොසෙක, වොට්ඨපන සුඛසන්තීරණ දෙසිත්හි එකොළොස එකොළොසය, මනොධාතුත්‍රික ප්‍රතිසන්ධියුගලයෙහි දසයක, ද්විපඤ්චවිඥානයෙහි සතෙකැයි) සතරප්‍රකාරයකින් යෙදෙත්.
79	එක්සියවිසි එකක්සිත්හි දෙපණස්චෛතසිකයෙ කෙතෙක් ප්‍රකාරයකින් සඞ්ග්‍රහවටයේද?	(ලොකොත්තරධ්‍යාන රූපාරූපමහද්ගතධ්‍යානයෙහින් පස්පස් ආකාරයෙන්ද කාමාවචරසොභන සිත්හි දොළොස් ආකාරයකින්ද අකුසලසිත්හි සත්සත් ආකාරයකින්ද අහෙතුක සිත්හි සතරආකාරයකින් දැයි) තෙතිස්ප්‍රකාරයකින් සඞ්ග්‍රහවට යේ.

* සම්පටිච්ඡනදෙකද පඤ්චද්වාරාවර්ජනයද යන තුනම්මනොධාතුත්‍රිකයි.
† උපෙක්ඛාසන්තීරණද්වය අහෙතුකප්‍රතිසන්ධියුගලයි.

සම්පයුත්තා යථා යොගං තෙපඤ්ඤාස සභාවතො
චිත්තචෙතසිකා ධම්මා තෙසං දානි යථාරහං.
වෙදනා හෙතුතො කිච්ච වාරාලම්බනවත්ථුතො
චිත්තුප්පාදවසෙනෙව සඞ්ගහො නාම නීයතෙ.

තත්ථ වෙදනාසඞ්ගහෙ තාව තිවිධා වෙදනා සුඛං දුක්ඛං අදුක්ඛමසුඛාචෙති සුඛං දුක්ඛං සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛාතිච භෙදෙන පන පඤ්චධා හොති- තත්ථ සුඛසහගතං කුසලවිපාකං කායවිඤ්ඤාණමෙකමෙව තථා දුක්ඛසහගතං අකුසලවිපාකං කායවිඤ්ඤාණං

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	චිත්තචෛතසික ධර්‍මයෝ ස්වභාවවශයෙන්කෙතෙක්ද?	(එකුනානූවැදෑරුම්වූ චිත්තයතෙම අරමුණු විජානනස්වභාව සාමාන්‍යයෙන් එකවිධය ස්පර්ශය ස්පර්ශනස්වභාවයෙන් එකවිධය යනාදිනම්තමන්ගේ ස්වභාවයෙන්)තෙපණසෙකි*
2	තෙපණස්ධර්‍මයෝ චිත්තොත්පාදවශයෙන්කෙතෙක් සංග්‍රහවටයෙත්ද?	[(සුඛාදී)වෙදනාය, (ලොභාදී)හෙතුය, (ප්‍රතිසන්ධි ආදී)කෘත්‍යය, (චක්ෂුරාදී)වාරය;(රූපාදී) ආරම්මණය,(චක්ෂුරාදී) වස්තුය, යනාදිවිභාගයෙහින්] ෂට්ප්‍රකාර සංග්‍රහවටයෙත්.
3	වෙදනාව කොතෙක්ප්‍රකාරද?	(ඉෂ්ටප්‍රෂ්ටව්‍යනුභවනලක්ෂණවූ)† සුඛවෙදනාය, (අනිෂ්ටප්‍රෂ්ටව්‍යනුභවනලක්ෂණවූ) දුක්ඛවෙදනාය, මධ්‍යස්ථානුභවනලක්ෂණවූ) උපෙක්ෂාවෙදනාය, යි තියා තුන්ප්‍රකාරයෙක්ද ඒ තුන්ප්‍රකාරය සමග ඉෂ්ටානුභවනලක්ෂණවූ සොමනස්සවෙදනාය අනිෂ්ටානුභවනලක්ෂණවූ දෞර්මනස්සවෙදනාය යිද පස්ප්‍රකාරයෙකි. ‡
4	සුඛවෙදනාව කොතෙක්ප්‍රකාරද?	(සුඛසහගත කුසලවිපාකය එක්කායවිඥානයෙක් ම හෙයින්) එක්ප්‍රකාරයෙකි.
5	දුක්ඛවෙදනාව කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(දුක්ඛසහගත අකුසලවිපාකය එක් කායවිඥානයෙක් ම හෙයින්) එක් ප්‍රකාරයෙකි.

* සියලුසිත් ම-අරමුණුහැඳින්මි ප්‍රකාරයෙන් එක්ස්වභාවෙක් ද ස්පර්ශකෙරේනුයි ස්පර්ශනම-විඳිනුයි වෙදනා නම-යනාදිවශයෙන් දෙපණස්චෛතසිකයන්ගේ එකිඑකිස්වභාවද යන චිත්තචෛතසිකයන්ගේ තෙපණස්ස්වභාව දතයුතු.

† සිතට ඉෂ්ටවූ මනාස්පර්ශවිඳීම ඉෂ්ටප්‍රෂ්ටව්‍යානුභවනයි.

‡ ඉන්ද්‍රිය දෙශනාවෙහි "සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං" යි වදාළහෙයින් මෙහි දු ඒ පස්ප්‍රකාර වෙදනාව දක්වනලදී.

සොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ලොභමූලානි චත්තාරි ද්වාදස කාමාවචරසොභනානි සුඛසන්තීරණහසනානි ච ද්වෙති අට්ඨාරස කාමාවචර චිත්තානිචෙව පඨම දුතිය තතිය චතුත්ථජ්ඣාන සංඛාතානි චතුචත්තාළීස මහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානිචෙති ද්වාසට්ඨිවිධානි භවන්ති—දොමනස්සසහගතචිත්තානි පන ද්වෙ පටිඝසම්පයුත්තචිත්තානෙව සෙසානි සබ්බානි පඤ්චපඤ්ඤාස උපෙක්ඛාසහගතචිත්තානෙවාති.

සුඛං දුක්ඛමුපෙක්ඛාති තිවිධා තත්ථ වෙදනා
සොමනස්සං දොමනස්ස මිති භෙදෙන පඤ්චධා.
සුඛමෙකත්ථ දුක්ඛඤ්ච දොමනස්සං ද්වයෙ ඨිතං
ද්වාසට්ඨීසු සොමනස්සං පඤ්චපඤ්ඤාසකෙතරා.

හෙතුසඞ්ගහෙ හෙතු නාම ලොභො දොසො මොහො අලොභො අදොසො අමොහො චාති ඡබ්බිධා භවන්ති—තත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජන ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡන සන්තීරණ වොට්ඨපන හසන වසෙන අට්ඨාරස අහෙතුක චිත්තානි නාම.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
6 සොම්නස්සහගත සිත් කෙතෙක්ද?	(ලොභමූලසිත්සතරය, කාමාවචරකුශලවිපාකක්‍රියාසිත් දොළසය, සන්තීරණචිත්තය, හසනචිත්තය දැයි සොම්නස්සහගත අටළොස්කාමාවචරසිත්ද ප්‍රථමධ්‍යානාදි රූපාවචරද්වාදශ මහද්ගතසිත්ද ප්‍රථම ද්විතීය තෘතීය චතුර්ධ්‍යානික ලොකොත්තර කුශලවිපාකදෙතිස්සිත්ද යන) දෙසැටෙකි.
7 දොම්නස්සහගත සිත් කෙතෙක්ද?	(ප්‍රතිඝසම්ප්‍රයුක්ත අසංස්කාරික සසංස්කාරික වශයෙන්) දෙකෙකි.
8 උපෙක්ෂාසහගත සිත් කෙතෙක්ද?	(ලොභමූලසිත්සතරය, මොහමූලසිත් දෙකය, සනාෂ්ටඅකුශල්සිත්ද කායවිඥාණය හැර චක්ෂුරාදි කුශලාකුශලවිපාකසිත් අටද, සම්පටිච්ඡනවය සහ සන්තීරණවියද, පඤ්චද්වාරාවර්ජන මනොද්වාරාවර්ජනදෙකද යන මේ තුදුස්අහෙතුකසිත්ද කාමාවචරකුශලවිපාකක්‍රියාසිත් දොළසද, පඤ්චමධ්‍යානික මහද්ගතසිත් පසළොසද, පඤ්චමධ්‍යානිකලොකොත්තරසිත් අටද යන) පණස් පසෙකි.
9 හෙතු කෙතෙක්ද?	(ලොභය, ද්වෙෂය, මොහය, අලොභය, අද්වෙෂය, අමොහය, කියා) සයෙකි.
10 අහෙතුකසිත් කොතෙක්ද?	(පඤ්චද්වාරාවර්ජනය, චක්ඛ්වාදි ද්විපඤ්චවිඥාණය, සම්පටිච්ඡනද්වය, සන්තීරණත්‍රයය, වොට්ඨපනය, හසිතුප්පාදය යන) දහඅටෙකි.

සෙසානි සබ්බානිපි එකසත්තති චිත්තානි සහෙතුකානෙව. තත්ථාපි ච මොමූහචිත්තානි එකහෙතුකානි, සෙසානි දසඅ චිත්තානි චෙව ඤාණවිප්පයුත්තානි ද්වාදසකාමාවචරසොභනානිචෙ ච පඤ්චතිංසමහග්ගතලොකුත්තරචිත්තානිචෙති සත්තචත්තාළීසති හෙතුකචිත්තානිති.

ලොභො දොසො ච මොහො ච හෙතු අකුසලා තයො
අලොභො දොසො මොහො ච කුසලාබ්‍යාකතා තථා
අහෙතුකාට්ඨාරසෙක හෙතුකා ද්වෙ බාවීසති
ද්විහෙතුකා මතා සත්තචත්තාළීස තිහෙතුකා.

කිච්චසංගහෙ කිච්චානි නාම පටිසන්ධි භවඞ්ගාවජ්ජන දස්සන සවන ඝායන සායන ඵුසන සම්පටිච්ඡන සන්තීරණ වොත්ථපන ජවන තදාලම්බන චුතිවසෙන චුද්දසවිධානි භවන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
11	සහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(අට්ඨාරස අහෙතුකසිත් හැරඉතිරි) සහෙතුකසිත් සැත්තෑඑකෙකි.
12	එකහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(විචිකිත්සාසම්ප්‍රයුක්ත ඖද්ධත්‍යසම්ප්‍රයුක්තවූ මොමූහ) සිත්දෙකෙකි.
13	ද්විහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(මොමූහද්වය හැර අකුසල්සිත් දසය ඥානවිප්‍රයුක්ත කාමාවචරශොභන දොළොසද යන) දෙවිස්සෙකි.
14	ත්‍රිහෙතුකසිත් කෙතෙක්ද?	(ඥානවිප්‍රයුක්ත කාමාවචර ශොභන සිත්දොළසය, සත්විසිමහග්ගතසිත්ය, ලොකොත්තර අටය, යන) සිත් සතළිස්සතෙකි.
15	කෘත්‍ය කොතෙක් වේද?	(ප්‍රතිසන්ධිකෘත්‍යය, භවාඞ්ගකෘත්‍යය, ආවර්ජනකෘත්‍යය, දර්ශනකෘත්‍යය, සායනකෘත්‍යය, ස්පර්ශනකෘත්‍යය, සම්ප්‍රත්‍යෙෂණකෘත්‍යය, සන්තීරණකෘත්‍යය, ව්‍යවස්ථාපනකෘත්‍යය, ජවනකෘත්‍යය, තදාලම්බනකෘත්‍යය, චුතිකෘත්‍යයයි) තුදුස්කෘත්‍යයෙක් වේනු. *

* මේ තුදුස්කෘත්‍යයන්ගේ වෙසෙස් මෙසේ දතයුතු—භවයෙන් භවය ගැලපීම 'ප්‍රතිසන්ධිකෘත්‍ය' යි—භවයාගේ නොසිඳ පැවැත්මට හෙතුබව 'භවාඞ්ගකෘත්‍ය' යි—අරමුණට යොමුකිරීම 'ආවර්ජනකෘත්‍ය' යි—රූපදර්ශනය 'දර්ශනකෘත්‍ය' යි—ශබ්දශ්‍රවණය 'ශ්‍රවණකෘත්‍ය' යි—ගන්ධඝ්‍රාණය 'ඝ්‍රාණකෘත්‍ය' යි—රසාස්වාදය 'සායනකෘත්‍ය' යි—ස්පර්ශය 'ස්පර්ශනකෘත්‍ය' යි—රූපාදි අරමුණුපිළිගැනීම 'සම්ප්‍රත්‍යෙෂණකෘත්‍ය' යි—පිළිගත් අරමුණු මනාව තීරණය කිරීම 'සන්තීරණකෘත්‍ය' යි—සන්තීරණයාගේ නිශ්චය කිරීම 'ව්‍යවස්ථාපනකෘත්‍ය' යි—අරමුණෙහි ඒ ඒ කෘත්‍යසාධනවශයෙන් නොයෙක්වර හෝ එක්වරෙක හෝ දුවන්නවුන්ගේ මෙන් පැවැත්ම 'ජවනකෘත්‍ය' යි—ජවනයන් විසින් ගන්නාලද ඒ ඒ ආලම්බන අරමුණු කිරීම 'තදාලම්බනකෘත්‍ය' යි—උපන් භවයෙන් ගිලිහී යාම 'චුතිකෘත්‍ය' යි.

... භවඞ්ගමප්පන පඤ්චවිඤ්ඤාණට්ඨානාදිවසෙන පන තෙසං ද... ඨානභෙදෙ වෙදිතබ්බො... තත්ථ වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණඤ්චෙව අට්ඨමහාවිපාකානි ච නවරූපාරූපවිපාකානිචෙති එකූනවීසති චිත්තානි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිකිච්චානි නාම, ආවජ්ජනකිච්චානි පන ද්වෙ, තථා දස්සන සවන ඝායන සායන ඵුසන සම්පටිච්ඡනකිච්චානි ච, තීණි සන්තීරණකිච්චානි.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
16 චිත්තචෛතසිකධර්මයො ස්ථානභෙදයෙන් කෙතෙක්ද?	(ප්‍රතිසන්ධිස්ථානය,1 භවාඞ්ගස්ථානය,2 ආවර්ජනස්ථානය,3 දර්ශනාදිපඤ්චවිඥානස්ථානය,4 සම්ප්‍රත්‍යෙෂණස්ථානය,5 සන්තීරණස්ථානය,6 ව්‍යවස්ථාපනස්ථානය,7 ජවනස්ථානය,8 තදාලම්බනස්ථානය9, ච්‍යුතිස්ථානය,10 යි) දශයෙකි.
17 කෙතෙක්සිත්ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ගච්‍යුතිකෘත්‍යයන් කෙරෙත්ද?	(උපෙක්ෂාසහගත සන්තීරණදෙසිත ද, අටමහාවිපාකනම්වූ කාමාවචර විපාකසිත් අට ද, රූපාවචර අරූපාවචරවිපාකසිත් නවය ද, යන) එකුන්විසිචිත්තයෝ ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ග ච්‍යුති කෘත්‍යයන් කෙරෙත්.
18 කෙතෙක්සිත් ආවර්ජන කෘත්‍යයකෙරෙත්ද?	පඤ්චද්වාරාවර්ජනමනොද්වාරාවර්ජනයන දෙසිත්හු ආවර්ජනකෘත්‍යය කෙරෙත්
19 කෙතෙක්සිත් දර්ශනශ්‍රවණ ඝ්‍රාණසායනස්පර්ශන සම්ප්‍රත්‍යෙෂණ කෘත්‍යයන් කෙරෙත්ද?	(අහෙතුකකුසලාකුසලවිපාකචක්ඛුවාදිපඤ්චවිඤ්ඤාණයද, එසේ ම සම්පටිච්ඡනවය ද, යන)දෙසිත් දෙසිත්හු දර්ශනාදිෂට්කෘත්‍යයන් කෙරෙත්.
20 කෙතෙක්සිත්සන්තීරණකෘත්‍යය කෙරෙත්ද?	(අහෙතුකකුශලාකුශලවිපාක උපෙක්ෂා සෞමනස්‍යභෙද) ත්‍රිවිධසන්තීරණසිත්හුසන්තීරණකෘත්‍ය කෙරෙත්

(1) ච්‍යුතිචිත්ත භවාඞ්ගචිත්ත යන දෙදෙනා අතරප්‍රතිසන්ධිස්ථානයි.
(2) ප්‍රතිසන්ධි ආවර්ජන දෙදෙන අතරය එසේම ජවන ආවර්ජන තදාලම්බන ආවර්ජන ව්‍යවස්ථාපන ආවර්ජන කිසිකලෙක ජවනච්‍යුති තදාලම්බනච්‍යුති යන මේ ෂට්අන්තරය භවාඞ්ගස්ථානයි.
(3) භවාඞ්ගපඤ්චවිඤ්ඤාණ භවාඞ්ගජවන අන්තරවය 'ආවර්ජනස්ථාන' යි.
(4) පඤ්චද්වාරාවර්ජනසම්ප්‍රත්‍යෙෂණවයා න්තරය 'පඤ්චවිඥනස්ථාන' යි.
(5) පඤ්චවිඤ්ඤාණ සන්තීරණවයාන්තරය 'සම්ප්‍රත්‍යෙෂණස්ථාන' යි.
(6) සම්පටිච්ඡනවොත්ථපනවයාන්තරය 'සන්තීරණස්ථාන' යි.
(7)සන්තීරණජවන සන්තීරණභවාඞ්ගාන්තරවය ව්‍යවස්ථාපන ස්ථාන' යි. (8)වොත්ථපනතදාලම්බන වොත්ථපනභවාඞ්ගවොත්ථපනච්‍යුති ම නොද්වාරාවර්ජනතදාලම්බන මනොද්වාරාවර්ජනභවාඞ්ග මනොද්වාරාවර්ජනච්‍යුති යන මේ ෂඩ්විධ අන්තරය 'ජවනස්ථාන' යි. (9) ජවනභවාඞ්ග ජවනච්‍යුතීන්ගේද අතර'තදාලම්බනස්ථාන'යි. (10)ජවනපටිසන්ධි තදාරම්මණපටිසන්ධිභවාඞ්ගපටිසන්ධි යනඅන්තරත්‍රය'ච්‍යුතිස්ථාන'යි– මෙහි දැක්වූ ජවනස්ථානෂට්කය සහ භවාඞ්ගස්ථානෂට්කයද අසවල්

මනොද්වාරාවජ්ජනමෙව පඤ්චද්වාරෙ වොට්ඨපනකිච්චං සාධෙති, ආවජ්ජනද්වය වජ්ජිතානි කුසලාකුසලඵලක්‍රියාචිත්තානි පඤ්චපඤ්ඤාසජවනකිච්චානි, අට්ඨමහාවිපාකානිචෙව සන්තීරණත්තයඤ්චෙති එකාදස තදාලම්බනකිච්චානි— තෙසු පන ද්වෙ උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණචිත්තානි පටිසන්ධිභවඞ්ගචුති තදාලම්බන සන්තීරණවසෙන පඤ්චකිච්චානි නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
21	කවරසිතෙක් ව්‍යවස්ථාපනකෘත්‍යය කෙරෙත්ද?	(පඤ්චද්වාරයෙහි ව්‍යවස්ථාපන කෘත්‍යය මනොද්වාරාවර්ජනචිත්තයම කෙරේ.
22	කෙතෙක්සිත් ජවනකෘත්‍යය කෙරෙත්ද?	(එක්විසිකුසල්සිත්ය, අකුසල්සිත්දොළසය, ලොකුත්තරඵලසිත් සතරය, ආවර්ජනද්වයහැර ඉතිරි කාමරූපාරූපක්‍රියාසිත් අටළොසය, යන) පන්පණස්සිත්හු ජවනකෘත්‍යය කෙරෙති.
23	කෙතෙක්චිත්තයෝ තදාලම්බනකෘත්‍යය කෙරෙත්ද?	(කාමාවචර අටමහාවිපාකසිත්ය, සන්තීරණතුනය, යන) එකාදසචිත්තයෝ තදාලම්බනකෘත්‍යය කෙරෙති.
24	උපෙක්ෂාසන්තීරණ දෙසිත්හු කෙතෙක්කෘත්‍ය ඇත්තාහුද?	(ප්‍රතිසන්ධිකෘත්‍යය, එසේම භවාඞ්ගචුති තදාලම්බනසන්තීරණකෘත්‍යය,යි) පඤ්චකෘත්‍යයෙක් ඇත්තාහුය.

අසවල් තන්හි ලැබේය යි විශදනය පිණිස සැකෙවින් දක්වම්හ– ප්‍රතිසන්ධි සිතට අනතුරුව භවාඞ්ගයද ඊට අනතුරුව මනොද්වාරාවර්ජනයද උපදිනහෙයින් ප්‍රතිසන්ධි ආවර්ජන අතර ‘භවාඞ්ගස්ථාන’ වේ– සොවාන්ඵලාදිය ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාකරණකල්හි ජවනභවාඞ්ග මනොද්වාරාවර්ජන උපදනෙන් ජවනආවර්ජන අතරද ‘භවාඞ්ගස්ථාන’යි– විථිසිත්හි තදාලම්බන භවාඞ්ගඉපිද ආවර්ජනාදිය උපදිනකල්හි තදාලම්බන ආවර්ජන අතරද භවාඞ්ගස්ථානවේ–

ජවන් නොපොහොනාවිථියෙහි වොට්ඨපන අතර භවාඞ්ගයද භවාඞ්ගානන්තරව ආවර්ජනයද වන්නෙන් වොට්ඨපන ආවර්ජන අතරද ‘භවාඞ්ගස්ථාන’යි– කිසිකලෙක ජවනභවාඞ්ග ඉපිදතදනන්තරව චුතිචිත්තය උපදිනහෙයින් ජවනචුති අතරද ‘භවාඞ්ගස්ථාන’ වේ— ඇතම්කලෙක තදාලම්බනභවාඞ්ගානන්තරව චුතිවනහෙයින් තදාලම්බනචුති අතරද ‘භවාඞ්ගස්ථාන’ යි– විථිසිත්හි වොට්ඨපනානන්තරව ජවන්ද ඊට අනතුරුව තදාලම්බනයද උපදනෙන් වොට්ඨපන තදාලම්බන අතර ‘ජවනස්ථාන’යි– තදාලම්බන නොපොහොනාවිථියෙහි වොට්ඨපන ජවන භවාඞ්ග උපදනෙන් වොට්ඨපනභවාඞ්ගානන්තරයද ‘ජවනස්ථාන’වේ— ජවනානන්තරව චුතිවන්නෙන් වොට්ඨපන චුති අතරද ජවන්තැනි– විභූතාරම්මණවිථියෙහි මනොද්වාරාවර්ජනානන්තරව තදාලම්බන උපදනෙන් මනොද්වාර තදාලම්බන අතර ‘ජවනස්ථාන’වේ– අවිභූතාරම්මණවිථියෙහිද මනොද්වාරාවර්ජනානන්තරව ජවනභවාඞ්ග උපදනෙන් මනොද්වාරාවර්ජනභවාඞ්ග අතරද ‘ජවන්තැනි’– මනොද්වාරාවර්ජනයට අනතුරුව ජවන් ඉපිද චුතිවනහෙයින් මනොද්වාරාවර්ජනචුති අතරද ‘භවාඞ්ගස්ථාන වේ.

[ම]හාවිපාකානි අට්ඨ පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිතදාලම්බනවසෙන චතුකිච්චානි නාම, මහග්ගතවිපාකානි නව පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන තිකිච්චානි නාම...... සොමනස්සසන්තීරණං සන්තීරණතදාලම්බනවසෙන දුකිච්චං තථා වොත්ථපනං වොත්ථපනාවජ්ජනවසෙන, සෙසානි පන සබ්බානිපි ජවනමනොධාතුත්තිකපඤ්චවිඤ්ඤාණානි යථාසම්භවමෙකකිච්චානීති.

පටිසන්ධාදයො නාම කිච්චභෙදෙන චුද්දස
දසධා ඨානභෙදෙන චිත්තුප්පාදා පකාසිතා.
අට්ඨසට්ඨි තථා ද්වෙ ච නවාට්ඨ ද්වෙ යථාක්කමං
එකද්විතිචතුපඤ්ච කිච්චට්ඨානානි නිද්දිසෙ.

ද්වාරසඞ්ගහෙ ද්වාරානි නාම චක්ඛුද්වාරං සොතද්වාරං ඝාණද්වාරං ජිව්හාද්වාරං කායද්වාරං මනොද්වාරඤ්චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති, තත්ථ චක්ඛුමෙව චක්ඛුද්වාරං තථා සොතාදයො සොතද්වාරාදීනි, මනොද්වාරං පන භවඞ්ගන්ති පවුච්චති...... තත්ථ පඤ්චද්වාරාවජ්ජන චක්ඛුවිඤ්ඤාණ සම්පටිච්ඡන සන්තීරණ වොත්ථපන කාමාවචරජවන තදාලම්බන වසෙන ඡචත්තාළීසචිත්තානි චක්ඛුද්වාරෙ යථාරහං උප්පජ්ජන්තීති තථා පඤ්චද්වාරාවජ්ජන සොතවිඤ්ඤාණාදිවසෙන සොතද්වාරාදීසුපි ඡචත්තා

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
25	අටමහාවිපාකයන්ගේ කෘත්‍ය කෙතෙක්ද?	(පටිසන්ධි භවාඞ්ගච්‍යුති තදාලම්බන වශයෙන් කෘත්‍ය සතරෙකි
26	මහද්ගතවිපාකයන්ගේ කෘත්‍ය කෙතෙක්ද?	(ප්‍රතිසන්ධි කෘත්‍යය භවාඞ්ගකෘත්‍යය, ච්‍යුතිකෘත්‍යයයි) කෘත්‍ය තුනෙකි.
27	සොමනස්සසන්තීරණ කෘත්‍ය කෙතෙකද?	(සන්තීරණකෘත්‍යතදාලම්බනකෘත්‍ය වශයෙන්) කෘත්‍ය දෙකෙකි.
28	වොත්ථපනයාගේ කෘත්‍යකෙතෙක්ද?	(ව්‍යවස්ථාපනකෘත්‍ය ආවර්ජනකෘත්‍ය වශයෙන්) දෙකෙකි.
29	එකිඑකී කෘත්‍ය ඇති සිත් කෙතෙක්ද?	(ලොකුත්තර අටය, දොළොස්අකුසල්ය, අටලොස්ක්‍රියාය, යන අටතිස්ජවනයෝද මනොධාතුත්‍රිකහා පඤ්චවිඥාණයෝද, යන) සතළිස්සයෙකි.
30	ද්වාර කෙතෙක්ද?	චක්ෂුර්ද්වාරාදි ෂඩ්ද්වාරයෙකි.
31	චක්ෂුර්ද්වාරයනු කුමක්ද?	ප්‍රසාදවූ චක්ෂුසම ද්වාරවූයේ චක්ෂුර්ද්වාරයයි–ශ්‍රොතාදිසෙසු ද්වාරද එසේමැයි.
32	භවාඞ්ග යනු කුමක්ද?	මනොද්වාරයම භවාඞ්ගයයිකියනුලැබේ.
33	චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි කෙතෙක් සිත් උපදින්ද?	(පඤ්චද්වාරාවර්ජනය, චක්ෂුර්විඥානසම්පටිච්ඡන සන්තීරණවොත්ථපන යන ක්‍රියාසිත්තුනයද, කුශලක්‍රියා සොළසය, අකුසල්දොළසය, හසිතුප්පාදය යන එකුන්තිස්කාමාවචර ජවනයෝද තදාලම්බනවූ මහාවිපාක අටදැයි)*ෂට්සතළිස්සිත්හු උපදිත්.

* සෙසු ද්වාරයන්හිදු මෙසේයි ශ්‍රොතවිඥාන යනාදින් යෙදිය යුතු

ළීසෙහවනන්ති, සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ චතුපඤ්ඤාසචිත්ත [ඛ්ඛි ධම්ම ප්පනනාම] ... ගෙස රානෙවාති වෙදිතබ්බානි ...... මනොද්වාරෙ පන ... තං ආල ... පඤ්චපඤ්ඤාසජවන තදාලම්බනවසෙන සත්තසට්ඨිචිත්තානි ... එකූනවීසති පටිසන්ධිභවඞ්ග චුති වසෙන ද්වාරවිමුත්තානි ...... තෙසු, පන ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණානිචෙව මහග්ගතලොකුත්තරජවනානිචෙ'ති ඡත්තිංස යථාරහ මෙකද්වාරිකචිත්තානි නාම, මනොධාතුත්තිකං පඤ්චද්වාරිකං, සුඛසන්තීරණ වොට්ඨපන කාමාවචරජවනානි එකතිංස ඡද්වාරිකචිත්තානි. උපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණමහාවිපාකානි ඡද්වාරිකානිචෙව ද්වාරවිමුත්තානි ච, මහග්ගතවිපාකානි ද්වාරවිමුත්තානෙවාති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
34	පඤ්චද්වාරයෙහි කාමාවචරසිත් කෙතෙක්ද?	(චක්ෂුර්ද්වාරාදී එකිඑකිද්වාරයෙක්හි දක්වනලද සිත්සතළිස්සයද, ඉතිරිද්වාරයන්හි යුත් අටව ඥාණයෝද යන) කාමාවචරසිත් සිව්පණසෙකි.
35	මනොද්වාරයෙහි කෙතෙක්සිත් වෙත්ද?	(මනොද්වාරාවර්ජනය, පස්පණස්ජවන්සිත්ය, තදාලම්බන එකොළොසය, යන) සිත්සැටසතෙක් වෙත්.
36	ද්වාරවිමුක්තසිත් කෙතෙක්ද?	(ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ග චුතිවශයෙන් පැවති උපෙක්ෂාසහගතසන්තීරණදෙකය, මහාවිපාක අටය, රූපාරූපවිපාකනවය යන) එකුන්විස්සෙකි.
37	එකද්වාරිකසිත් කෙතෙක් වෙත්ද?	(ඒ ඒ ද්වාරානුරූපව කුශලාකුශලවිපාකපඤ්චවිඥාණදසය, මහද්ගතයයි කියනලද රූපාරූපකුසලක්‍රියා අටළොසය, යන) සතිසෙක් වෙත්.
38	පඤ්චද්වාරිකසිත් කෙතෙක්ද?	(මනොධාතුත්‍රිකනම්වූ පඤ්චද්වාරාවර්ජනය, සම්පටිච්ඡනදෙකය, යන) තුනෙකි.
39	ෂට්ද්වාරිකසිත් කෙතෙකද?	(සොමනස්සසන්තීරණය, ව්‍යවස්ථාපනචිත්තය, එකුන්තිස්කාමාවචරජවන්ය, යන) එක්තිසෙකි.
40	ෂට්ද්වාරිකවූද ෂට්ද්වාරවිමුක්තවූද සිත් කෙතෙක්වෙත්ද?	(උපෙක්ෂාසහගත සන්තීරණදෙසිතය, කාමාවචරමහාවිපාක අටය, යන) සිත්දසයෙක් වෙති.*
41	ද්වාරවිමුක්තසිත් කෙතෙක්ද?	(මහද්ගතවිපාක) සිත්නවයෙකි.

* මෙහි සන්තීරණදෙසිත්හු පඤ්චද්වාරයෙහි සන්තීරණවශයෙන් ද පඤ්චද්වාරමනොද්වාරයන්හි තදාලම්බනවශයෙන්ද පවත්නාහෙයින් ෂට්ද්වාරිකද පිළිසිඳීමෙහි පවත්නාහෙයින් ද්වාරවිමුක්තද වේ—අටමහවිපාකසිත්හුද පඤ්චද්වාර මනොද්වාරයන්හි තදාලම්බනවශයෙන් පවත්නාහෙයින් පඤ්චද්වාරිකද ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන් පවත්නාහෙයින් ද්වාරවිමුක්තද වෙත් යනු භාවයි.

...විපාකානි ඡද්වාරිකචිත්තානි පඤ්චද්වාරිකානි ච
...ටානි නාම, ඡද්වාරිකවිමුත්තානි විමුත්තානි ච සබ්බථා.
...ත්තිංසානි ඡත්තිංසති තථා තීණි ඒකතිංස යථාක්කමං
නව... දසධා නවධා චෙති පඤ්චධා පරිදීපයෙ.

...ලම්බනසඞ්ගහෙ ආලම්බනානි නාම රූපාරම්මණං සද්දාරම්මණං ගන්ධාරම්මණං රසාරම්මණං ඵොට්ඨබ්බාරම්මණං ධම්මාරම්මණං චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති— තත්ථ රූපමෙව රූපාරම්මණං තථා සද්දාදයො සද්දාරම්මණාදීනි, ධම්මාරම්මණං පන පසාදසුඛුමරූපචිත්තචෙතසිකනිබ්බාණපඤ්ඤත්තිවසෙන ඡධා සඞ්ගය්හන්ති, තත්ථ චක්ඛුද්වාරිකචිත්තානං සබ්බෙසම්පි රූපමෙව ආරම්මණං තඤ්ච පච්චුප්පන්නං තථා සොතද්වාරිකචිත්තාදීනම්පි සද්දාදීනි තානි ච පච්චුප්පන්නානි එව මනොද්වාරිකචිත්තානං පන ඡබ්බිධම්පි පච්චුප්පන්නමතීතං අනාගතං කාලවිමුත්තඤ්ච යථාරහමාලම්බනං හොති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
42	චක්ෂුද්වාරාදි ද්වාරයන්හි සිත්හු කෙතෙක ප්‍රකාර දක්වනලද්දාහුද?	(ඒකද්වාරිකචිත්තයෝ සතිසෙක, පඤ්චද්වාරිකචිත්තයෝ තුන්දෙනෙක, ඡද්වාරිකචිත්තයෝ එක්තිසෙක, ඡද්වාරිකවූද ඡද්වාරවිමුක්තවූද චිත්තයෝ දසයෙක, සර්වප්‍රකාරයෙන් ද්වාරවිමුක්තචිත්තයෝ නව්දෙනෙකැයි) පස්ප්‍රකාරයකින් දක්වනලද්දාහුය.
43	අරමුණු කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(රූපාරම්මණයපටන් ධම්මාරම්මණය තෙක් ෂට්ප්‍රකාරයෙකි.
44	රූපාරම්මණ යනු කුමක්ද?	(වර්ණායතනසංඛ්‍යාත) රූපයම 'රූපාරම්මණ' යි-ශබ්දාරම්මණාදිහුද එසේයි.
45	ධම්මාරම්මණය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(පඤ්ච) ප්‍රසාද (රූප) ය, සූක්ෂ්මරූපය* චිත්තචෛතසිකයෝය, නිර්වාණය, (කසිනාදි) ප්‍රඥප්තිය යන මොවුන්ගේ වසයෙන් ෂට්ප්‍රකාරයි.
46	චක්ෂුර්ද්වාරාදි පඤ්චද්වාරික චිත්තයන්ට කුමක් කුමක් අරමුණු වෙත්ද?	චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි පැවති සියලු චිත්තයන්ට (අතීතනොවූ අනාගතනොවූ) වර්තමානවූ රූපය ම අරමුණුවේ-සෙසු ශ්‍රොත්‍රාදිද්වාරිකචිත්තයන්ටද එසේම ක්‍රමයෙන් ශබ්දාදිහු අරමුණුවෙත්.
47	මනොද්වාරික චිත්තයන්ට කුමක් අරමුණුවේද?	රූපාදිෂට්විධආලම්බනප්‍රත්‍යුත්පන්න අතීත අනාගතවූ යේද නිර්වාණප්‍රඥප්ති සඞ්ඛ්‍යාත කාලවිමුක්තවූයේද සුදුසුපරිද්දෙන් අරමුණු වේ.

*ආපොධාතුය, ස්ත්‍රීත්වපුරුෂත්වසඞ්ඛ්‍යාතභාවරූපද්වයය, හෘදය රූපය, ජීවිතරූපය, ආහාරරූපය, පරිච්ඡේදරූපය, කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති සඞ්ඛ්‍යාතවිඤ්ඤත්ති රූපද්වයය ලඝුත්ව මෘදුත්ව කර්මණ්‍යත්ව සඞ්ඛ්‍යාත ත්‍රිවිධවිකාරරූපය, උපචය, සන්තති ජරතා අනිච්චතා සඞ්ඛ්‍යාතවූ චතුර්විධලක්ෂණරූපයද යන මේ සොළසසූක්ෂ්මරූපයි.

ද්වාරවිමුත්තානඤ්ච පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිසංඛාතානං ඡබ්බිධම්පි මහවං යෙභුය්‍යෙන භවන්තරෙ ඡද්වාරගහිතං පච්චුප්පන්නම[illegible] පඤ්ඤත්තිභූතං වා කම්මකම්මනිමිත්ත ගතිනිමිත්තසම්මතං ආල[illegible]නං හොති—තෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං යථාක්කමං රූපාදි එකෙකාලම්බනානෙව මනොධාතුත්තිකං පන රූපාදි පඤ්චාලම්බනං,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
48	ප්‍රතිසන්ධිභවාංගචුති සංඛ්‍යාත ද්වාරවිමුක්තචිත්ත යන්ට කෙතෙක් ආලම්බනයෝ අරමුණු වෙත්ද?	(ද්වාරවිමුක්තචිත්තයන්ට සම්භවවනපරිද්දෙන් [1] බෙහෙවින් [2] අතීතභවයෙහි (මරණාසන්නකාල) ෂට්ද්වාර(ජවන)යන්විසින් ගන්නාලද වර්තමානවූද අතීතවූද (කසිනාදි) ප්‍රඥප්තිවූද කර්මය,[3] කර්මනිමිත්තය,[4] ගතිනිමිත්තය,[5] යන මොවුන්ගේ වශයෙන්)ෂට්විධආලම්බනයෝ අරමුණු වෙත්.*
49	චක්ෂුර්විඥානාදීන්ට කෙතෙක්ආලම්බනඅරමුණුවෙත්ද?	රූපාලම්බනාදි වශයෙන් එකිඑකී ආලම්බනයෙක් ම අරමුණු වේ.
50	මනොධාතුත්‍රිකයට කුමක්අරමුණුවේද?	රූපශබ්දගන්ධරසස්පර්ශයන පඤ්චාලම්බනම අරමුණු වෙත්.

(1) සම්භවවනපරිද්දෙන් යනු කාමාදි ත්‍රෛභූමිකප්‍රතිසන්ධිභවාංග චුතීන්ගේ ඒ ඒ ද්වාරයන් විසින් ගැණීම් වසයෙනි.

(2) බෙහෙවින් යනු අසංඥභවයෙන් චුතවනනාහුගේ පිළිසිඳීමට විෂයවූ අනතුරුභවයෙහි කිසිද්වාරයකින් ගන්නාලදදෙයක් නැති හෙයින් ඒ වලකනුපිණිසය-හුදෙක් එහි කර්මබලයෙන් කාමභවයෙහි පිළිසිඳීමපිණිස කර්මනිමිත්තාදි අරමුණෙක් වේ.

(3) කර්මනම්–ප්‍රතිසන්ධිජනකකුශලාකුශල චේතනායි.

(4) කර්මනිමිත්තනම් දනාදිපූජ්‍යකර්මයන්ටද ප්‍රාණවධාදි අකුශලකර්මයන්ටද උපකරණවූ වස්ත්‍රමාල්‍යාදි ද්‍රව්‍යයි.

(5) ගතිනිමිත්තනම් උපදිනුලබන සුගති දුගති භවයන්හි දක්නාලද්දවූ කප්රුක් මව්කුස් තිරිසන් නිරයාග්නි යනාදියයි.

* මෙහි කාමාවචර ප්‍රතිසන්ධිභවාංගචිත්තයන්ට සදෙරින් ගන්නාලද රූපාදිපස් අරමුණු වර්තමානවූද අතීතවූද සූදුසුපරිද්දෙන් කර්මනිමිත්තවශයෙන් අරමුණුවේ—ධම්මාරම්මණයවූකලි මනොද්වාරයෙන් ගන්නාලදුවම ප්‍රතිසන්ධිභවාංගචුති සංඛ්‍යාත ත්‍රිවිධචිත්තයන්ටම අතීතව කර්මනිමිත්තවශයෙන් අරමුණු වේ—එසේම මනොද්වාරයෙන්ගන්නාලද්දවූ එකම රූපාලම්බනය එකාන්තයෙන් වර්තමානව ගතිනිමිත්තවශයෙන් අරමුණු වේ-රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධින්ටද ආකාසානඤ්චායතන ආකිඤ්චඤ්ඤායතන සංඛ්‍යාත අරූපාවචරවයන්ටද මනොද්වාරයෙන් ගන්නාලද ප්‍රඥප්තිවූ ධර්මාලම්බනයම කර්මනිමිත්තවශයෙන් අරමුණු වේ—එසේම විඤ්ඤාණඤ්චායතන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයන්ටද අතීතව කර්මනිමිත්තවශයෙන් අරමුණු වේ.

...යෝ කාමාවචරවිපාකානි හසනචිත්තඤ්චෙති සබ්බථාපි කාමාවචරාලම්බනානෙව, අකුසලානිචෙව ඤාණවිප්පයුත්තකාමාවචරජවනානිචෙති ලොකුත්තරවජ්ජිතා සබ්බාලම්බනානි, ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරකුසලානිචෙව පඤ්චමජ්ඣානසංඛාතමභිඤ්ඤාකුසලඤ්චෙති අරහත්තමග්ගඵලවජ්ජිතානි, සබ්බාලම්බනානි, ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරක්‍රියානිචෙව ක්‍රියාභිඤ්ඤාවොත්ථපනඤ්චෙති සබ්බථාපිසබ්බාලම්බනානි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
51	කාමාවචරාලම්බනයෝ කව්රුද?	(විපචවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනවය හැර)අවශෙෂවූ සන්තිරණතුනය, මහාවිපාක අටය යන එකාදසතදාලම්බනයෝද, හසනචිත්තයද, යන දොළොස්සිත්හු සර්වප්‍රකාරයෙන් * කාමාලම්බනයෝය.
52	ලොකොත්තරධර්මහැර සර්වාලම්බනයෝ කව්රුද?	ද්වාදශාකුශලචිත්තයෝද,† ඥානවිප්‍රයුක්ත කාමාවචරක්‍රියා ජවන් අටද, යන දෙවිසිසිත්හු ලොකොත්තරධර්ම හැර (ත්‍රෛභූමිකප්‍රඥප්තිධර්මයන් අරභයා පවත්නාහෙයින්) සර්වාලම්බනයෝය.
53	අර්හත්මාර්ගඵල සිත්හැර සර්වාලම්බනිකයෝ කව්රුද?	ඥානසම්ප්‍රයුක්ත කාමාවචරකුසල් සිත් සතරද, පඤ්චමධ්‍යානයයි කියනලද අභිඥාකුශලචිත්තයද, යන මොහුපස්දෙන අර්හත් මාර්ගඵලවර්ජිත සර්වාලම්බනයෝය.
54	කාමාවචරමහද්ගත ලොකොත්තරප්‍රඥප්තිවශයෙන්සර්වාලම්බනයෝකව්රුද?	ඥානසම්ප්‍රයුක්තකාමාවචර ක්‍රියාසතරද, ක්‍රියාභිඥාචිත්තයද, වොත්ථපනසඞ්ඛ්‍යාතවූ මනොද්වාරාවර්ජනයද, යන සදෙන සර්වප්‍රකාරයෙන් සර්වාලම්බනයෝය.

* මෙහි විපාකයෝ සන්තිරණාදිවශයෙන් පඤ්චාලම්බනයෙහිද ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන් ෂඩාලම්බනසංඛ්‍යාත කාමාවචරාලම්බනයෙහිද පවතිත්—හසනසිත්තෙමේද සමාපත්තිපිණ්ඩස රම්‍යස්ථානද්ධකාද භාණ්ඩභාජනයන්හි මහත්ශබ්ද අසා මාතෘපක්‍ෂණාව ප්‍රහීනවූයේ යයි ද චෛත්‍යාදියෙහි සුවඳදීන් පූදනකලද රසවත්පිඩු සබ්‍රම්සරුන්හා බෙදු වලඳනකලද අභිසමාචාරිකවත් පූරණකලද පූර්වේනිවාසානුඥානාදීන්විසින් ගන්නාලද කාමාවචරධර්මයකු අරභයාද යන මෙකීතන්හි සතුටුවන්නාහට රූපශබ්දගන්ධරසස්ප්‍රෂ්ටව්‍යධර්ම යන ෂඩාලම්බනයන්හි පවත්නාහෙයින් සර්වප්‍රකාරයෙන් යයි කියනලදි.

† දෘෂ්ටිසම්ප්‍රයුක්ත ලොභසහගතසිත්සතර පරිත්තධර්මයන් අරභයා පරාමර්ශනාස්වාදාභිනන්දනවශයෙන්ද විප්‍රයුක්තසතරද හුදෙක් ආස්වාදාභිනන්දනවශයෙන් ද පැවතීමෙන් පරිත්තාලම්බනයෝ වෙති—තවයාකාරයෙන් මහද්ගතාදියෙහි පැවතීමෙන් ද මහද්ගත ප්‍රඥප්ත්‍යාලම්බනයෝ වෙති—එසේම ප්‍රතිඝචය දූෂණවිප්‍රතිසාරවශයෙන් ද මොමූහචය සංශයවික්ෂෙපවශයෙන්ද පරිත්තාලම්බනාදියෙහි පැවතීමෙන් පරිත්තාදි ආලම්බනයෝ වෙති.

ආරුප්පෙසු දුතියචතුත්ථානි, මහග්ගතාලම්බනානි සෙසානි මහග්ගතචිත්තානි සබ්බානිපි පඤ්ඤත්තාලම්බනානි, ලොකුත්තරචිත්තානි නිබ්බාණාලම්බනානීති.

පඤ්චවීස පරිත්තම්හි ඡචිත්තානි මහග්ගතෙ
එකවීසති වොහාරෙ අට්ඨ නිබ්බාණගොචරෙ
වීසානුත්තරමුත්තම්හි අග්ගමග්ගඵලුජ්ඣිතෙ
පඤ්චසබ්බත්ථ ඡච්චෙති සත්තධා තත්ථ සඞ්ගහො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
55	කවරසිත්හු මහද්ගතාලම්බනයෝවෙත්ද?	අරූපාවචරසිත්හි (ප්‍රථමතෘතීයාරූප්‍යය යි කියනලද ආකාසානඤ්චායතන ආකිඤ්චඤ්ඤායතන සිත් අරමුණුකොට ඇතිහෙයින්) ද්විතීයචතුර්ථාරූප්‍යයයි කියනලද විඤ්ඤාණඤ්චායතන නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන කුසලවිපාක ක්‍රියා සිත්හු මහද්ගතාලම්බනයෝ වෙත්.
56	කවරසිත්හුප්‍රඥප්ති ආලම්බනයෝ වෙත්ද?	(ද්විතීයචතුර්ථාරූප්‍යසිත් හැර) අවශෙෂවූ (රූපාවචරඅරූපාවචර කුසලවිපාකක්‍රියා යයි කියනලද) සියළුමහද්ගතසිත්හු (කසිනාදි) ප්‍රඥප්ති ආලම්බනයෝ වෙත්.
57	කවරසිත්හු නිර්වාණාලම්බනයෝවෙත්ද?	ලොකොත්තරකුශලවිපාක සිත්හු නිර්වාණාලම්බනයෝ වෙත්.
58	සියලුසිත්හු ආලම්බනවසයෙන් කොතෙක් ප්‍රකාරසඞ්ග්‍රහවට යෙත්ද?	කාමාවචරතෙවිසිවිපාකසිත්ය පඤ්චද්වාරාවර්ජනහසිතුප්පාද දෙසිතය යන පස්විසි සිත්හු පරිත්තයයි කියනලද කාමාවචරාලම්බනයෙහිද, ද්විතීයචතුර්ථාරූප්‍යසිත් සදෙන මහද්ගතාලම්බනයෙහිද, සෙසු එක්විසිමහද්ගතසිත්හු වොහාරයයි කියනලද ප්‍රඥප්ත්‍යාලම්බනයෙහිද, ලොකොත්තරසිත්අට නිර්වාණාලම්බනයෙහිද, දෙළොස් අකුසල් සිත්හුය ඥානවිප්‍රයුක්තකාමාවචරකුසලාදි අටය යන විශතිසිත්හු ලොකොත්තරසිත්හැර සියලුආලම්බනයන්හිද, ඥානසම්ප්‍රයුක්තකාමාවචර කුසල්සිත් සතරය පඤ්චමධ්‍යානිකකුසලචිත්තය යන සිත්පස අර්හත්මාර්ගඵලද්වය හැර අවශෙෂාලම්බනයන්හිද, ඥානසම්ප්‍රයුක්තකාමාවචරක්‍රියා සතරය පඤ්චමධ්‍යානිකක්‍රියාභිඥාචිත්තය මනොද්වාරාවර්ජනය යන සදෙන සියලු ආලම්බනයන්හි දැයි, මෙසේ සත් ප්‍රකාරයකින් සඞ්ග්‍රහවට යෙත්.

වත්ථුසඞ්ගහෙ වත්ථූනි නාම චක්ඛුසොතඝාණජිව්හාකායහදයවත්ථූනි චෙති ඡබ්බිධානි භවන්ති—තානි කාමලොකෙ සබ්බානිපි ලබ්භන්ති, රූපලොකෙ පන ඝාණාදිත්තයං නත්ථි, අරූපලොකෙ පන සබ්බානිපි න සංවිජ්ජන්ති, තත්ථ පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො යථාක්කමං එකන්තෙන පඤ්චපසාදවත්ථූනි නිස්සායෙව පවත්තන්ති, පඤ්චද්වාරාවජ්ජනසම්පටිච්ඡනසඞ්ඛාතා පන මනොධාතු ච හදයං නිස්සිතායෙව පවත්තන්ති—අවසෙසා පන මනොවිඤ්ඤාණධාතුසඞ්ඛාතා ච සන්තීරණමහාවිපාකපටිඝද්වයපඨමමග්ගහසනරූපාවචරවසෙන හදයං නිස්සායෙව පවත්තන්ති,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
59	කවරහෙයකින් චක්ෂුරාදීහු වස්තු නම් වෙත්ද?	චිත්තචෛතසිකයන් චක්ෂුරාදීන් අතුරෙහි වාසයකරණහෙයින් චක්ෂුශ්‍රොත්‍රාදීහු වස්තුහු නම් වෙත්.
60	වස්තුහු කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	චක්ෂුශ්‍රොත්‍ර ඝ්‍රාණජිහ්වාකාය හෘදයවස්තුවශයෙන් ෂට්ප්‍රකාරයි.
61	කාමලොකයෙහි වස්තු කෙතෙක්ද?	පරිපූර්ණ ඉන්ද්‍රියයන් ඇත්තවුන් එහි ලැබෙනබැවින් චක්ෂුරාදි හැමවස්තුහු ලැබෙත්.
62	රූපලොකයෙහි කෙතෙක්වස්තුද?	ඝ්‍රාණජිහ්වා කාය (ප්‍රසාද) වස්තුත්‍රය හැර චක්ෂුශ්‍රොත්‍රප්‍රසාද වස්තුද්වයෙක් ලැබේ.*
63	අරූපලොකයෙහි කිසිවස්තුවෙක් පවතීද?	අරූපීන්ගේ රූපවිරාගභාවනාබලයෙන් සර්වප්‍රකාරයෙන් එහි රූපපැවැත්මක් නැතිහෙයින් කිසිවස්තුවෙක් නොපවතී.
64	පඤ්චවිඥානධාතුහු කුමන වස්තුවක් නිසා පවත්නාහුද?	පඤ්චවිඥානධාතුහු ඒකාන්තයෙන් චක්ෂුශ්‍රොත්‍රඝ්‍රාණජිහ්වාකාය යන පඤ්චප්‍රසාද වස්තූන් නිසා යථාක්‍රමයෙන් පවත්නාහුය.
65	මනොධාතුව කුමන වස්තු නිසා පවතීද?	පඤ්චද්වාරාවර්ජන සම්පටිච්ඡනසංඛ්‍යාත මනොධාතුව හෘදයවස්තුව නිසාම පවතී.
66	හෘදයවස්තුව නිසා කෙතෙක් ධර්ම පවතිත්ද?	සන්තීරණත්‍රයය, මහාවිපාක අටය, ප්‍රතිඝද්වයය, ප්‍රථමමාර්ගය, හසිතුප්පාදය, පසළොස්රූපාවචරය, යන මොවුන්ගේ වශයෙන් පැවති මනොධාතු පඤ්චවිඥානධාතු කෙරෙන් අවශෙෂවූ මනොවිඥානසංඛ්‍යාත තිස්ධර්මයෝ හෘදයවස්තුව නිසාම පවතිත්.

* බ්‍රහ්මයන්ගේ කාමවිරාගභාවනාවශයෙන් ගන්ධරසප්‍රෂ්ටව්‍යයන්හි නො ඇලිබැවින් එයට විෂයවූ ප්‍රසාදයන් කෙරෙහිද නො ඇලීම ලැබෙනහෙයින් ඝ්‍රාණාදිත්‍රය නැත්තේය—බුද්ධදර්ශන ධර්මශ්‍රවණාදිය පිණිස චක්ෂුශ්‍රොත්‍රායතන්හි නො ඇලිබැවින් එහි චක්ෂුශ්‍රොත්‍රවස්තුද්වය ලැබේ—එයින්තීන අභිධම්මාත්ථවිභාවනියෙහි “බ්‍රහ්මානං කාමවිරාගභාවනාවසෙන ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බෙසු විරත්තතාය තබ්බිසයපදෙසුපි විරාගසම්භවතො—බුද්ධදස්සනධම්මසවණාදි අත්ථං පන චක්ඛුසොතෙසු අවිරත්තභාවතො චක්ඛාදිද්වයං තත්ථ උපලබ්භන්ති”.

අවසෙසා කුසලාකුසලක්‍රියානුත්තරවසෙන පන නිස්සාය වා අනිස්සාය වා ආරුප්පවිපාකවසෙන හදයං අනිස්සායෙවාති.

ඡවත්ථුං නිස්සිතා කාමෙ සත්ත රූපෙ චතුබ්බිධා
තිවත්ථුං නිස්සිතා රූපෙ ධාත්වෙකා නිස්සිතා මතා
තෙචත්තාලීස නිස්සාය ද්වෙචත්තාලීස ජායරෙ
නිස්සාය ච අනිස්සාය පාකාරුප්පා අනිස්සිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ පකිණ්ණකසඞ්ගහවිභාගො නාම.

තතියො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
67	හෘදයවස්තුව නිසා ද නොනිසා ද කෙතෙක් සිත් පවත්නාහුද?	(අවශෙෂ කාමාවචර අරූපාවචර කුසල් දොළසය, ප්‍රතිඝද්වය හැර අකුසල් දසය, මනොද්වාරාවර්ජනසහිත කාමාවචර අරූපාවචර ක්‍රියාතෙළෙසය, ප්‍රථමමාර්ගය හැර ලොකොත්තරසතය, යන) දෙසාළිස්සිත්හු කාමරූපලොකවසයෙන් හෘදයවස්තුව නිසා ද අරූපලොකවසයෙන් හෘදයවස්තුව නොනිසා ද පවතිත්.
68	අරූපවිපාකයෝ හෘදය නිසා පවතිත්ද?	(අරූපලොකයෙහි රූපපැවැත්මක් නැත්තෙන්) හෘදයවස්තුව නොනිසාම පවතිත්
69	කාමභවයෙහි කෙතෙක් ධාතු කෙතෙක් වස්තු නිසා පවතිත්ද?	(චක්ෂුරාදිපඤ්චවිඥානධාතුය, මනොධාතුය, මනොවිඥානධාතුය, යන) සප්තධාතුහු ෂට්වස්තු නිසා පවතිත්.
70	රූපභවයෙහි කෙතෙක් ධාතු කෙතෙක් වස්තු නිසා පවතිත්ද?	(ඝ්‍රාණාදිත්‍රය හැර චක්ෂුශ්‍රොත්‍රවිඥානද්වය, මනොධාතුය, මනොවිඥානධාතුය, යන) සතරධාතුහු චක්ෂුශ්‍රොත්‍රහෘදය යන වස්තුත්‍රය නිසා පවතිත්.
71	අරූපභවයෙහි කෙතෙක ධාතු පවතීද?	නිසිවස්තුවෙක් ඇසුරු නොකොට එකම මනොවිඥානධාතුවෙක් පවතී.
72	හෘදයවස්තුව ඇසුරු කොට කෙතෙක් සිත් උපදනාහුද?	(කාමාවචරතෙවිසිවිපාකද පඤ්චද්වාරාවර්ජනහසනද්වයද ප්‍රතිඝද්වයද යන තෙත්විසිකාමාවචරචිත්තයෝද, පසළොස්රූපාවචරසිත්හුද ප්‍රථමමාර්ගසිතද, යන) තෙසාළිස් සිත්හු උපදනාහුය.
73	හෘදයවස්තුව නිසාද නොනිසාද කෙතෙක් සිත් උපදනාහුද?	ප්‍රතිඝද්වය හැර අකුසලදසයද, කාමාවචරකුසලක්‍රියාසොළසද, එසේම අරූපාවචර අටද, මනොද්වාරාවර්ජනයද, ප්‍රථමමාර්ගය හැර ලොකොත්තරසතද, යන දෙසාළිස්සිත්හු පඤ්චවොකාරචතුවොකාරවසයෙන් හෘදයවස්තු නිසාද නොනිසාද උපදනාහුය.
74	හෘදය ඇසුරු නොකොට සිත් උපදනාහුද?	අරූපාවචරවිපාකසිත්සතර හෘදයවස්තුව ඇසුරු නොකොට උපදනාහුය.

පවත්තිසඞ්ගහො.

චිත්තුප්පාදානමිච්චෙවං කත්වා සඞ්ගහමුත්තරං
භූමිපුග්ගලභෙදෙන පුබ්බාපරනියාමිතං
පවත්තිසංගහං නාම පටිසන්ධිපවත්තියං
පවක්ඛාමි සමාසෙන යථා සම්භවතො කථං

ඡවත්ථූනි ඡද්වාරානි ඡආලම්බනානි ඡවිඤ්ඤාණානි ඡවීථියො ඡධා විසයප්පවත්ති චෙති වීථිසඞ්ගහෙ ඡඡක්කානි වෙදිතබ්බානි—වීථිමුත්තානං පන කම්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තවසෙන තිවිධා හොති විසයප්පවත්ති-තත්ථ වත්ථුද්වාරාලම්බනානි පුබ්බෙවුත්තනයානෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණං, සොතවිඤ්ඤාණං, ඝාණවිඤ්ඤාණං, ජිව්හාවිඤ්ඤාණං, කායවිඤ්ඤාණං, මනොවිඤ්ඤාණං, චෙති ඡවිඤ්ඤාණානි—ඡවීථියො පන චක්ඛුද්වාරවීථි, සොතද්වාරවීථි, ඝාණද්වාරවීථි, ජිව්හාද්වාරවීථි, කායද්වාරවීථි, මනොද්වාරවීථි චෙති ද්වාරවසෙනවා චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථි, සොතවිඤ්ඤාණවීථි, ඝාණවිඤ්ඤාණවීථි, ජිව්හාවිඤ්ඤාණවීථි, කායවිඤ්ඤාණවීථි, මනොවිඤ්ඤාණවීථි, චෙති විඤ්ඤාණවසෙනවා ද්වාරප්පවත්තා චිත්තප්පවත්තියො යොජෙතබ්බා.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1 භූමිභෙදය කුමක්ද?	කාමාවචර රූපාවචරාදි භූමීන්ගේ භෙදය භූමිභෙද නම් වේ.
2 පුද්ගලභෙද යනු කුමක්ද?	ද්විහෙතුකාදි භෙදය පුද්ගලභෙදනම් වේ.
3 පූර්වාපරනියම යනු කුමක්ද?	මේ මෙතෙක්චිත්තයන්කෙරෙන් උපදිමේ සිතට අනතුරුව මෙතෙක්සිත් උපදිත් යයි පූර්වාපරචිත්තයන්ගේ නියමය පූර්වාපරනියමය නම් වේ.
4. ෂට්කකෙතෙක්ද?	(ෂට්වස්තුය, ෂට්ද්වාරය, ෂට්ආලම්බනය, ෂට්විඥානය, ෂට්වීථිය, ෂට්විධවිෂය ප්‍රවෘත්තියයි) ෂට්කෂයෙක් වේ.
5 වීථිමුක්තවිෂය ප්‍රවෘත්තිකෙතෙක්ප්‍රකාරද?	වීථිමුක්ත(යයි කියනලද ප්‍රතිසන්ධිභවාඞ්ග ච්‍යුතිචිත්ත) යන්ගේ කර්මකර්මනිමිත්තගතිනිමිත්තවශයෙන් විෂයප්‍රවෘත්ති තුන්ප්‍රකාරයෙක් වේ.
6 ෂට්විඥානයෝ කවරුද?	චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සොතවිඤ්ඤාණය, ඝාණවිඤ්ඤාණය, ජිව්හාවිඤ්ඤාණය, කායවිඤ්ඤාණය, මනොවිඤ්ඤාණය, යන මොහු ෂට්විඥානයෝ යි.
7 වීථිචිත්තයෝ කොතෙක්ප්‍රකාර වෙත්ද?	(චක්ඛුද්වාරවීථි,† සොතද්වාරවීථි, ඝාණද්වාරවීථි, ජිව්හාද්වාරවීථි, කායද්වාරවීථි, මනොද්වාරවීථි, යයි ද්වාරවශයෙන්ද චක්ඛුවිඤ්ඤාණවීථි යනාදිවිඤ්ඤාණවශයෙන්ද) ෂට්ප්‍රකාර වෙත්.

* විෂයවූවන්ගේ ද්වාරයන්හි විෂයවූවන්කෙරෙහිද චිත්තයන්ගේ පැවත්ම විෂයප්‍රවෘත්තිනම් වේ.

† චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි පැවතිචිත්තපරම්පරාතොමෝ චක්ෂුර්ද්වාරවීථිනම් වේ—සෙසුද්වාරවීථීහුද මෙසේම දතයුත්තාහ.

අතිමහන්තං මහන්තං පරිත්තං අතිපරිත්තඤ්චෙති පඤ්චාරොයං ගෙ වාරෙ විභූතමවිභූතඤ්චෙති ඡධාවිසයප්පවත්ති වෙදිතබ්බා ~~~ නා උප්පාදට්ඨිතිභඞ්ගවසෙන ඛණත්තයං එකචිත්තක්ඛණං නාම, තානි පන සත්තරසචිත්තක්ඛණානි රූපධම්මානමායු.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
8	විෂයප්‍රවෘත්ති සඞ්ඛ්‍යාත ආලම්බන කොතෙක්ප්‍රකාරද?	අතිමහන්තය,[1] මහන්තය,[2] පරිත්තය,[3] අතිපරිත්තය,[4] කියා පඤ්චාරවශයෙන් සතරෙක්ද විභූතය අවිභූතය,[5] කියාමනොවාරවශයෙන් දෙකෙක්දැයි ෂට්ප්‍රකාරවෙත්.
9	එක්සිතකට ක්ෂණ කොතෙක්ද?	උත්පාදක්ෂණය, ස්ථිතික්ෂණය, භඞ්ගක්ෂණය, යි ක්ෂණත්‍රයෙක් වේ. *
10	රූපධර්ම්මයන්ට ආයු කොතෙක්ද?	සතළොස්චිත්තක්ෂණයෙක් රූපධර්ම්මයන්ට ආයු වේ.†

(1) "එකචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා ආපාථගතං සොළසචිත්තක්ඛණායුකං අතිමහන්තං නාම"-එක්චිත්තක්ෂණයක්ඉක්ම සොළොස්චිත්තක්ෂණයකටආයුඇතිවහමුවූ අරමුණඅතිමහන්තනම් වේ.

(2) "විතිචිත්තක්ඛණාතීතං හුත්වා පණ්ණරසචුද්දසචිත්තක්ඛණායුකං මහන්තං නාම"-දෙතුන්චිත්තක්ෂණයක්ඉක්ම පසළොස්තුදුස්චිත්තක්ෂණයකට ආයුඇතිවහමුවූඅරමුණමහන්තනම්වේ.

(3) "චතුචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව නවචිත්තක්ඛණායුකංතෙරසචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාව අට්ඨචිත්තක්ඛණායුකං පරිත්තං නාම"—සතරචිත්තක්ෂණයෙහි පටන් නවචිත්තක්ෂණය දක්වා ඉක්ම තෙළෙස්චිත්තක්ෂණයෙහි පටන් අටචිත්තක්ෂණය දක්වා ආයුඇතිව හමුවූ අරමුණ පරිත්තනම් වේ.

(4) "දසචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාවපණ්ණරසචිත්තක්ඛණාතීතං සත්තචිත්තක්ඛණතො පට්ඨාය යාවද්විචිත්තක්ඛණායුකං අතිපරිත්තං නාම" දසචිත්තක්ෂණයෙහි පටන් පසළොස්චිත්තක්ෂණය දක්වා ඉක්ම සත්චිත්තක්ෂණයෙහි පටන් ඩිචිත්තක්ෂණය දක්වා හමුවූ අරමුණ අතිපරිත්තනම් වේ.

(5) ප්‍රකටාලම්බනය විභූතය අප්‍රකටාලම්බනය අවිභූතයි.

* එක්චිත්තොත්පාදයෙක් උත්පාදක්ෂණය වේ-නිරුද්ධය භඞ්ගක්ෂණය වේ-උත්පාදනිරොධාන්තරය ස්ථිතික්ෂණනම් වේ-මේ සූක්ෂ්මාති සූක්ෂ්මතරවූ චිත්තලක්ෂණ ආචාර්‍ය්‍යොපදෙශග්‍රහණද ඇතිව නුවනින් මනාව අවබොධකටයුතු.

† අරූපධර්ම්ම ලඝුපරිණාම බැවිනුද රූපධර්ම්මගරුපරිණාමබැවිනුද එක්චිත්තොත්පාදයෙක්හි උපන්රූපධර්ම්ම සතළොස්වන චිත්තයාගේ නිරුද්ධය සමග නිරුද්ධ වේ—එහෙයින් සතළොස්චිත්තක්ෂණයෙක් රූපධර්ම්මයන්ට ආයුයයි කියනලද්—"රූපධම්මානන්ති විඤ්ඤත්තිවයං ලක්ඛණරූපවජ්ජානං රූපධම්මානං" යි සූබැවින් මෙහිරූපධර්ම්ම යනු කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති සඞ්ඛාතවිඤ්ඤත්තිවයද "උපචය සන්තති ජරතා අනිච්චතා" යන ලකුණුරූපයද හැරයි.

ඒකචිත්තක්ඛණාතීතානි වා බහුචිත්තක්ඛණාතීතානි වා ඨිතිප්පත්තානෙව පඤ්චාලම්බනානි පඤ්චවාරෙ ආපාථමාගච්ඡන්ති, තස්මා යදි ඒකචිත්තක්ඛණාතීතකං රූපාරම්මණං චක්ඛුස්ස ආපාථමාගච්ඡති තතො ද්වික්ඛත්තුං භවඞ්ගෙ චලිතෙ භවඞ්ගසොතං වොච්ඡින්දිත්වා තමෙව රූපාරම්මණං ආවජ්ජන්තං පඤ්චවාරාවජ්ජනචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති, තතො තස්සානන්තරං තමෙවරූපං පස්සන්තං චක්ඛුවිඤ්ඤාණං සම්පටිච්ඡන්තං සම්පටිච්ඡනචිත්තං සන්තීරයමානං සන්තීරණචිත්තං වවත්ථපෙන්තං වොත්ථපනචිත්තඤ්චෙති යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
11	පඤ්චාලම්බනයෝ කෙතෙක්සිත් ඉක්ම ගොචරභාවයට යෙත්ද?	ඒක්චිත්තක්ෂණයක් ඉක්ම හෝ බොහෝ චිත්තක්ෂණ ඉක්ම හෝ ස්ථිතිප්‍රාප්තවූ රූපාදිපඤ්චාලම්බනයෝ චක්ෂුඃප්‍රසාදාදී පඤ්චවාරයෙහි ගොචරභාවයට යෙත්. *
12	එක්සිතක් ඉක්ම රූපාරම්මණය ඇසට ගොචරවන කල භවාඞ්ගසිතට කුමක් වේද?	රූපාරම්මණය ඇසටගොචරවනකලැ මනොවාර ප්‍රතිසන්ධිචිත්තසඞ්ඛ්‍යාත භවාඞ්ගචිත්තය දෙවරක්චලනය වේ. †
13	භවාඞ්ගයචලිත්කල කුමක් වේද?	භවාඞ්ගප්‍රවාහයයිකියනලද ප්‍රතිසන්ධි චිත්ත පරම්පරාව සිඳේ.
14	භවාඞ්ගශ්‍රොතය සිඳිකල කුමක් කෙරේද?	භවාඞ්ගශ්‍රොතය සිඳිකලැ ඇසටහමුවූ රූපාරම්මණය මේ කිමෙක්දැයි ආවර්ජනයකරන්නක්මෙන් පඤ්චවාරාවර්ජනය ඉපද නිරුඬ වේ.
15	පඤ්චවාරාවර්ජනයට අනතුරුව ජවන දක්වා කෙතෙක් සිත්හු ඉපද නිරුඬ වෙත්ද?	(තදනන්තරව එමරූපය ප්‍රත්‍යක්ෂහෙයින් බලන්නක්මෙන්) චක්ෂුර්විඥානයද, (මනාවපිළිගන්නක්මෙන්) සම්පටිච්ඡනයද, (මනාවතීරණයකරන්නක්මෙන්) සන්තීරණයද, (ව්‍යවස්ථාපනයකරන්නක්මෙන්) වොත්ථපනයද, යන සතරසිත්හු ඉපද නිරුඬ වෙති.

* ගොචරභාවයටයෙත් යනු-රූපාරම්මණ ශබ්දාරම්මණ දෙදෙනා තමතමන්ගේ ස්ථානයෙහි සිටම ගොචරබවටයෙති. සෙසු ගන්ධරසස්පෘෂ්ටාලම්බනයෝ වනාහි ඝ්‍රාණජිහ්වා කාය යන නිශ්‍රයයන්හි ඇලුනාහුම ඝ්‍රාණාදිවිඥානයන්ගේ උත්පත්තියට හෙතු වෙති.

† "යථාවෙගෙන ධාවන්තො ඨාතුකාමො පුරිසො ඒකවෙපදවාරෙ අතික්කමිත්වාව තිට්ඨති එවම්පි ද්වික්ඛත්තුං උප්පජ්ජිත්වාව වොච්ඡිජ්ජති"-යම්සේ වෙගයෙන් දුවමින් සිටිනුකැමතිපුරුෂතෙමඑක්දෙපදවාරයෙක් ඉක්මවාම සිටිද එසේම දෙවරක් ඉපදම සිඳේ—මෙහි ප්‍රථමචිත්තය භවඞ්ගසන්තතිය චලනය කරන්නෙක් මෙන් උපදිනබැවින් භවාඞ්ගචලනයයි ද දෙවෙනිසිත ඒ භවාඞ්ගසන්තතිය සිඳිනාකාරයෙන් උපදනාහෙයින් භවඞ්ගුපච්ඡේදයයි ද ව්‍යවහාරකෙරෙති—මෙහි වනාහි අවිශෙෂයෙන් කියනලදි.

තතොපරං එකූනතිංසකාමාවචරජවනෙසු යථාලද්ධප්පච්චයං යෙභුය්‍යෙන සත්තක්ඛත්තුං ජවති, ජවනානුබන්ධානි ච ද්වෙ තදාලම්බනපාකානි යථාරහං පවත්තන්ති, තතොපරං භවඞ්ගපාතො—එත්තාවතා චුද්දසචිත්තුප්පාදා ද්වෙ භවඞ්ගචලනානි පුබ්බෙවාතීතකමෙකචිත්තක්ඛණානි කත්වා සත්තරසචිත්තක්ඛණානි පරිපූරෙන්ති තතොපරං නිරුජ්ඣන්ති ආලම්බනමෙතං අතිමහන්තං නාම ගොචරං,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
16	ජවනචිත්තය කොතෙක්වරදිවේද?	විංශතිකුශලාකුශලය, අටමහ ක්‍රියාය, හසිතුප්පාදය,යන එකුන්තිස් කාමාවචරජවන අතුරෙහි ලබනලද්ප්‍රත්‍යය* ඇති යම් කිසිජවනයෙක් බෙහෙවින් සත්වරෙක් දිවේ.
17	ජවනානුබන්ධව කෙතෙක් සිත්හු පවතිත්ද?	තදාලම්බනනම්වූ විපාකසිත් දෙදෙනෙක් සුදුසුපරිද්දෙන් (ආලම්බනජවනානුරූපව) පවතිත්.
18	තදාලම්බනානන්තරව කවරචිත්තයෙක් උපදීද?	(වීථිචිත්තවසයෙන් නොපැවත තදාලම්බන අනන්තරව) භවාඞ්ගචිත්තය උපදී.
19	අතිමහන්තාලම්බනය යනුකුමක්ද?	පඤ්චද්වාරාවර්ජනය පටන් ද්විතියතදාලම්බනය තෙක් පැවති චුද්දසවීථිචිත්තුප්පාදයෝද,භවඞ්ගචලනවයද,ප්‍රථම අතීතචිත්තක්ෂණයද, යන සතළොස්සිතින් පරිපූර්ණව නිරුද්ධවන ආලම්බනය අතිමහන්තාලම්බන නම් වේ. †

* ලබනලද්ප්‍රත්‍යය නම් යොනිසො අයොනිසො වසයෙන් කුසලාකුසලජවනද ක්ෂීණාශ්‍රවසන්තානවශයෙන් ක්‍රියාජවනද වේ.

† වීථිචිත්තයන්ගේ සුබොධයපිණිස ඔවුන් උත්පත්ත්‍යාකාරය සැකවින් දක්වමහ—එහි පදසංඥානාක්ෂර මෙසේයි-තී=අතීතභවඞ්ගය, ල=භවඞ්ගචලනය,ජෙ=භවඞ්ගුපච්ඡෙදය, ප=පඤ්චද්වාරාවර්ජනය, ච=චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සං=සම්පටිච්ඡනය, ණ=සන්තීරණය, වො=වොත්ථපනය, ජ=ජවනය, ද=තදාලම්බනය, භ=භවඞ්ගය. යන මොහුයි—මූලඅගභවාඞ්ගනම් එක්වීථිපරම්පරාවකට පෙරපසුපැවති අප්‍රමාණභවාඞ්ගසඳහා වේ—සම්බන්ධිතුත්‍රය නම් උත්පාදස්ථිතිභඞ්ගලක්ෂණොපෙත එක් චිත්තොත්පාදයකට ලකුණුයි.

[අතිමහන්තාලම්බන වීථි]

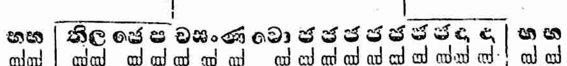

භවඞ්ගනම්:-අතීතභවයෙහි ගත් කර්මාදි අරමුණෙක්හි පැවති හෘදයවස්තුව ඇසුරුකළ ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයයි-භවඞ්ගචලනනම්:-භවාඞ්ගසන්තතිය චලනාකාරයෙන් පැවැත්මයි-භවඞ්ගුපච්ඡෙදනම්:-භවාඞ්ගපරම්පරාව සිඳීමයි—ඉක්බිති පඤ්චද්වාරාවර්ජනාදීහු වෙත්.

යාව තදාලම්බනුප්පාදා පන අප්පහොන්තාතීතකම්මාපාථමාගතමාලම්බනං මහන්තං නාම, තත්ථ ජවනාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති නත්ථි තදාලම්බනුප්පාදො......යාව ජවනුප්පාදාපි අප්පහොන්තාතීතකම්මාපාථමාගතමාලම්බනං පරිත්තං නාම තත්ථ ජවනම්පි අනුප්පජ්ජිත්වා ද්විත්තික්ඛත්තුං වොත්ථපනමෙව පවත්තති තතොපරං භවඞ්ගපාතොව හොති.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
20 මහන්තාලම්බන යනු කුමක්ද?	තදාලම්බනොත්පාදයතෙක් නොපොහොනා ඉකුත්චිත්තක්ෂණ ඇති ප්‍රකටබවයට පැමිණි ජවන අවසන්හි භවඞ්ගපතනයවූ තදාලම්බනොත්පාදය කුදු අවිද්‍යමාන අරමුණ මහන්තාලම්බනනම් වේ. *
21 පරිත්තාලම්බන යනු කුමක්ද?	ජවනොත්පාදය දක්වා නොපොහොනා ඉක්මගියාවූ චිත්තක්ෂණඇති විෂයබවට පැමිණිජවන්ද නොඉපද දෙතුන්වරක් ව්‍යවස්ථාපනචිත්තය පැවත භවාඞ්ගපතනය වන අරමුණ පරිත්තාලම්බනනම්වේ.†

* මහන්තාලම්බනය දෙවරක් තුන්වරක් ඉකුත්වූ භවාඞ්ගවිශෙෂයෙන් ප්‍රථමද්විතීයමහන්තාලම්බනයයි ද්විප්‍රකාර වේ-ප්‍රථමමහන්තාලම්බනය ආරම්මණයාගේ දුර්වලබවයෙන් චක්ෂුර්ද්වාරයෙහි අනාපාථගතව ම දෙවරක් භවාඞ්ගය ඉක්මව උපදිනහෙයින් තදාලම්බනවයකට අවකාශනැත්තෙන් "ද්වික්ඛත්තුමෙව හි තදාලම්බනුප්පත්ති යා පාළියා නියමිතා" යි යුබැවින් එකෙක්නූපදි-එහෙයින් පසුව පතිතභවාඞ්ගය සමග රූපාරම්මණය නිරුද්ධ වේ.

පඨම මහන්තාලම්බනවීථි

භ භ | තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො ජ ජ ජ ජ ජ ජ ජ භ | භ භ
ѡ ѡ | ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ | ѡ ѡ

ද්විතීය මහන්තාලම්බනවීථි

භ භ | තී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො ජ ජ ජ ජ ජ ජ ජ | භ භ
ѡ ѡ | ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ ѡ | ѡ ѡ

තුන්වරක් අතීතවූයෙන් ජවනාවසානයෙහිම අරමුණ නිරුද්ධවේ.

† පරිත්තාලම්බනයද සතරචිත්තක්ෂණාදිවශයෙන් ෂට්ප්‍රකාරවේ—මෙහි අතීතභවාඞ්ගබහුලබවයෙන් ජවනොත්පත්තියටද නොපොහොනේය.

"ජවනං හි උප්පජ්ජමානං නියමෙනෙව සත්තක්ඛණායුකෙ යෙව උප්පජ්ජති"-යි යුබැවින්(මරණකාලාදිය හැර මෙබඳුතන්හි)ජවන් උපදිනු ලබන්නේ නියමයෙන් ම සප්තචිත්තක්ෂණායුෂ්විද්‍යමානකලම උපදී—ඉන්මඳව නූපදිනහෙයින් ව්‍යවස්ථාපනය ම දෙතුන්වරක් ඉපිද නිරුද්ධව ඉක්බිති. භවාඞ්ගපතනයවේ-එම් පරිත්තාලම්බනයට

යාව වොත්ථපනුප්පාදා ච පන අප්පහොන්තාතීතකමාපාථමාගතං නිරොධාසන්නමාලම්බනං අතිපරිත්තං නාම තත්ථ භවඞ්ගචලනමෙව හොති නත්ථි වීථිචිත්තුප්පාදො —— ඉච්චෙවං චක්ඛුද්වාරෙ තථා සොතද්වාරාදීසු චෙති සබ්බථාපි පඤ්චද්වාරෙ තදාලම්බන ජවන වොත්ථපන මොඝවාර සංඛාතානං චතුන්නං වාරානං යථාක්කමං ආලම්බනභූතා විසයප්පවත්ති චතුධා වෙදිතබ්බා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
22	අතිපරිත්තාලම්බන යනු කුමක්ද?	ව්‍යවස්ථාපනචිත්තය දක්වා නොපොහොනා ඉකුත්වූ චිත්තක්ෂණඇති විෂයබවට පැමිණි නිරුද්ධවීමට සමීප භවාඞ්ගචලනමාත්‍රයක් වන වීථිචිත්තොත්පාදරහිත අරමුණ අතිපරිත්තාලම්බනනම් වේ.*
23	ශ්‍රොත්‍රද්වාරාදි වීථි කෙසේද?	තත්තද්වාරිකවිඥානවිශෙෂය හැර සෙසු ශ්‍රොත්‍රද්වාරාදී වීථිද චක්ෂුර්ද්වාරවීථියමෙනි.
24	පඤ්චද්වාරයෙහි අරමුණුපැවැත්ම කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(තදාලම්බනවාරය, ජවනවාරය, ව්‍යවස්ථාපනවාරය, මොඝවාරය යී අරමුණුපැවැත්ම) සතරප්‍රකාරයෙනි.

වොත්ථපනවාරයයිද කියනු ලැබේ.

පඨම පරිත්තාලම්බන වීථි.

භ භ | තී තී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො භ භ භ භ භ | භ භ

දුතිය පරිත්තාලම්බන වීථි.

භ භ | තී තී තී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො භ භ භ භ | භ භ

තතිය පරිත්තාලම්බනවීථි.

භ භ | තී තී තී තී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො භ භ භ | භ භ

චතුත්ථ පරිත්තාලම්බන වීථි.

භ භ | තීතී තීතී තීතී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො භ භ | භ භ

පඤ්චම පරිත්තාලම්බනවීථි.

භ භ | තීතීතී තීතීතී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො භ | භ භ

ඡට්ඨ පරිත්තාලම්බන වීථි.

භ භ | තීතීතීතීතීතීතී තී තී ල ජෙ ප ච සං ණ වො වො | භ භ

* අතිපරිත්තාලම්බනයද දශචිත්තක්ෂණාදිවශයෙන් ෂට්ප්‍රකාර

විථිචිත්තානි සත්තෙව චිත්තුප්පාද චතුද්දස
චතුපඤ්ඤාස විත්ථාරා පඤ්චද්වාරෙ යථාරහං.

අයමෙත්ථ පඤ්චද්වාරෙ විථිචිත්තප්පවත්ති නයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
25	විථිසිත් කෙතෙක්ද?	(පඤ්චද්වාරාවජ්ජනය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සම්පටිච්ඡනය, සන්තීරණය, වොට්ඨපනය, ජවනය, තදාලම්බනයකියා), සතෙකි.
26	විථිචිත්තොත්පාද වශයෙන් කොතෙක්ද?	(පඤ්චද්වාරාවජ්ජනය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණය, සම්පටිච්ඡනය, සන්තීරණය, වොට්ඨපනය, ජවන්සතය, තදාලම්බනදවයය, යි චිත්තොත්පාදවශයෙන්) තුදුසෙකි.
27	පඤ්චද්වාරයෙහිසිත් කොතෙක්ද?	(විස්තරවශයෙන් කාමාවචරසියලුසිත් සම්භවතාපරිච්ඡෙදෙන්) සිවුපණසෙක් වේ.

යෙකි—අතීතභවාඞ්ගයන්ගේ අතිබහුලත්වයෙන් ව්‍යවස්ථාපන චිත්තොත්පාදයටද නොපොහොනා සෙයින් විථිචිත්තොත්පාදයකුදු නැත්තෙන් හිස්බැවින් මේ අතිපරිත්තාලම්බනයට මොඝවාරයයි ද කියනු ලැබේ.

පඨම අතිපරිත්තාලම්බන විථි.

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ	භ	භ	භ	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

දුතිය අතිපරිත්තාලම්බනවිථි

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ	භ	භ	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

තතිය අතිපරිත්තාලම්බනවිථි.

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ	භ	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

චතුත්ථ අතිපරිත්තාලම්බනවිථි.

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

පඤ්චමඅතිපරිත්තාලම්බනවිථි.

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

ඡට්ඨ අතිපරිත්තාලම්බනවිථි.

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	තී	ල	ල	භ	භ
ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්	ශ්

මේ පඤ්චද්වාරවිථිසිත් පැවතික්‍රමයි.

විථිචිත්තොත්පත්තිය සුවසේග්‍රහණය පිණිස අම්බොපමාදි උදාහරණකෙරෙත්-අම්බොපමාවමෙසේය-එක්පුරුෂයෙක් එලඇති අඹ

මනොවාරෙ පන යදි විභූතමාලම්බන මාපාථ්මාගච්ඡති තතො භ වඟචලන මනොවාරාවජ්ජන ජවනාවසානෙ තදාලම්බනපාකානි පවත්තන්ති, තතොපරං භවඟපාතො—අවිභූතෙ පනාලම්බනෙ ජවනාවසානෙ භවඟපාතොව හොති, නත්ථි තදාලම්බනුප්පාදෙති.

විථිචිත්තානි තීණෙව චිත්තුප්පාදා දසෙරිතා
විත්ථාරෙන පනෙත්ථෙක චත්තාළිස විභාවයෙ.

අයමෙත්ථ පරිත්තජවනවාරො.

ප්‍රශ්න.		උත්තර.
28	පරිත්තාවීථි කො තෙක්ප්‍රකාරද?	(විභූතාලම්බන අවිභූතාලම්බන වසයෙන්) ද්විප්‍රකාර වේ.
29	විභූතාලම්බන යනු කුමක්ද?	මනොවාරයෙහි ප්‍රකටව හමුවූ මනොවාරාවර්ජන ජවන තදාලම්බන පැවත භවඟපතනයවූඅරමුණවිභූතාලම්බනනම්වේ *
30	අවිභූතාලම්බන යනු කුමක්ද?	තදාලම්බනනොයිපද ජවනාවසන්හි භවඟපතිතඅරමුණ අවිභූතාලම්බනනම්වෙ.†
31	මනොවාරයෙහි විථිසිත් කෙතෙක්ද?	(මනොවාරාවර්ජනය, ජවනය, තදාලම්බනය යි) තුනෙකි.
32	විථිචිත්තොත්පාද කෙතෙක්ද?	(මනොවාරාවර්ජනය, ජවන්සතය, තදාලම්බනවය යයි) දසයෙකි.
33	විස්තරවශයෙන් මනොවාරයෙහි විථිසිත් කෙතෙක්ද?	(පඤ්චවාරයෙහි න්යත විපඤ්චවිඥ්ඥාණයද මනොධාතුත්‍රිකයද යන තෙලෙසහැර අවශෙෂ)විථිසිත් එක්සාළිසෙකි.

රුකක්මුල ඉසවසා පෙරව නිදන්නේ එහි හුනු අඹඵලයෙක හඬින් පිබිද හිසවැසි වසනුහැරඇසදල්වා බලා එය රුගෙණ මැඩ සිඹ පැසුනුබැව් දැන වලදා මුවගතසෙම්සහිතව ගිල නැවතත් නිදන්නේය—එහි උපමාසංසන්දනය මෙසේය.

පුරුෂයානිදනකල මෙන් භවාඟකාලයද අඹඵලය හුනුකල මෙන් අරමුණු ප්‍රසාදයෙහි සැටුනුකාලයද ඒ හඬින් පිබිදියකලමෙන් ආවර්ජනකාලයද ඇසහැර බැලූකලමෙන් චක්ෂුර්විඥනකාලයද රුගත්කලමෙන්සම්පටිච්ඡනකාලයද අතින්මැඩිකලමෙන් සන්තිරණකාලයද පැසුනුබැව් නියමදැනුම් පිණිස සිඹිකලමෙන් ව්‍යවස්ථාපනකාලයද අඹපලබුදිකලමේන් ජවනකාලයද මුවගතසෙම්සහිතව ගිලිකලමේන් තදාලම්බනකාලයද නැවත හිසවසා පෙරව නිදිගත්කලමෙන් භවඟකාලයද දතයුතු.

* විභූතාලම්බනවීථියද ප්‍රථමවිතීයාදිවශයෙන් පඤ්චප්‍රකාරවේ–එක්වරක් භවාඟාතික්‍රමාදිවශයෙන්පස්වරක්භවාඟාතික්‍රමණය පමණක් විශෙෂයි––ප්‍රථමවිභූතාලම්බනනයින් අවශෙෂ සතරද සුබොධ වේ.

[පඨම විභූතාලම්බනවීථි.]

හ හ | නී ල ජෙ මඍ ජ ජ ජ ජ ජ ජ ජ ද ද හ හ හ හ | හ හ
ඣ ඣ | ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ ඣ | ඣ ඣ

† අවිභූතාලම්බනවීථියද ප්‍රථම අවිභූතාලම්බනවීථිය විතීයඅවි

ඍ ම=මනොවාරාවජ්ජනයි.

අප්පනාජවනවාරෙ පන විභූතාවිභූතභෙදො නත්ථි තථා තදාලම්බනුප්පාදො ච........ තත්ථ හි ඤාණසම්පයුත්තකාමාවචරජවනානමට්ඨන්නං අඤ්ඤතරස්මිං පරිකම්මොපචාරානුලොම ගොත්‍රභූනාමෙන චතුක්ඛත්තුං තික්ඛත්තුං වා යථාක්කමං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධානන්තරමෙව යථාරහං චතුත්ථං පඤ්චමං වා ඡබ්බීසතිමහග්ගතලොකුත්තර ජවනෙසු යථාභිනීහාරවසෙන යංකිඤ්චි ජවනං අප්පනාවීථිමොතරති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
34	අර්පණාජවන්වාරයෙහි විභූතාවිභූත තදාලම්බනභෙද ඇත්තේද?	(මහද්ගතලොකොත්තර) අර්පණාජවනවාරයෙහි ආරම්මණයාගේ ප්‍රකටබැව්හි අර්පණාලැබෙනබැවින්විභූතඅවිභූතභෙදයෙක්ද තදාලම්බනභෙදයෙක්ද නැත්තේය.
35	අර්පණාවටපෙරටුව කිනම්සිත් ඉපිද නිරුද්ධවේද?	සෞමනස්සොපෙක්ෂාභෙදඥානසම්ප්‍රයුක්ත කාමාවචර අෂ්ටකුශලක්‍රියාචිත්තයන්ගෙන්එක්තරාජවනයෙක් "පරිකර්මඋපචාරඅනුලොමගොත්‍රභූ" යනනාමයෙන්* සතරවරෙක් තුන්වරෙක්† හෝ ඉපිද නිරුද්ධවේ.
36	පරිකර්මාදීන් නිරුද්ධකල අර්පණාවිථි යට කෙසේ බසීද?	සුදුසුපරිද්දෙන් (ක්ෂිප්‍රාභිඥදන්ධාභිඥයන්ගේ වශයෙන්) සතරපස්වරෙක් හෝ රූපාවචරක්‍රියාකුසල්දසය, එසේ ම අරූපාවචරඅටය ලොකොත්තරඅටය යන ෂඩ්විංශතිමහද්ගත ලොකොත්තරජවන අතුරෙන් ප්‍රාර්ථනානුරූපපරිද්දෙන් ‡ යම්කිසි ජවනයෙක් අර්පණාවීථියට බසී.

භූතාලම්බනවිථිය දැයි ද්විවිධ'වේ-අරමුණ අප්‍රකටබැවින් බොහෝ සිත් ඉක්ම සප්තමජවනයසමග ප්‍රථම අවිභූතාලම්බනයද පසුවපතිතභවාංගය සමග ද්විතීයඅවිභූතාලම්බනයද නිරුද්ධ වේ.

[ප්‍රථම අවිභූතාලම්බනවිථි.]

භ	භ	තී	තී	තී	තී	තී	ති	ල	ජෙ	ම	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	භ	භ	භ
∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴		∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴	∴

ද්විතීය අවිභූතාලම්බනයද සත්වරක් ඉකුත් භවාංගවශයෙන් වේ.

* අර්පණාවට පෙරටුව පරිකර්මවූයෙන් පරිකර්මයද අර්පණාවට සමීපචාරීහෙයින් උපචාරයද පූර්වවූ පරිකර්මයටද මතුඅර්පණාවටද අනුකූලවූයෙන් අනුලොමයද, පරිත්තපෘථග්ජනගොත්‍ර අභිභවනයකරණහෙයින්ද මහද්ගත ලොකොත්තර ගොත්‍රවඩනහෙයින්ද ගොත්‍රභූද යන නාම වේ.

† දන්ධාභිඥක්ෂිප්‍රාභිඥයන්ට පරිකර්මාදිසිත්තුනද උපචාරාදිසිත් සතරද සඳහා තුන්වරෙක් සතරවරෙක් යයි කියනලදී.

‡ ප්‍රාර්ථනානුරූපපරිද්දෙන් යනු රූපාරූපමාර්ගඵලයන්ට සුදුසුවූ සමථවිපස්සනා භාවනා චිත්තවශයෙනි.

තතො පරං අප්පණාවසානෙ භවඞ්ගපාතොව හොති——තත්ථ සො
මනස්සසහගතජවනානන්තරං අප්පණාපි සොමනස්සසහගතාව පා
ටිකඞ්ඛිතබ්බා, උපෙක්ඛාසහගතජවනානන්තරං උපෙක්ඛාසහගතා
ව තත්ථාපි කුසලජවනානන්තරං කුසලජවනඤ්චෙව හෙට්ඨිමඤ්ච ඵල
ත්තයමප්පෙති, ක්‍රියාජවනානන්තරං ක්‍රියාජවනං අරහත්තඵලඤ්චාති.

ද්වත්තිංසසුඛපුඤ්ඤම්හා ද්වාදසොපෙක්ඛකො පරං

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
37	ජවනය අර්පණාවට වන්කල්හි භවාඞ්ගපතනය කොතැන්හි වේද?	(උපචාරාදිද පරිකර්මාදිද තුන්සතරසිත කින් මතුසතරවැනිව පස්වැනිවහෝ උපන්) අර්පණාසිත කෙළවරම භවාඞ්ග පතනය වේ *
38	සොමනස්සසහගත ජවනානන්තරව අර්පණාචිත්තය කුමන වේදනාසහගතද?	(සොම්නස්සහගියාවූ චතුර්විධකුශලක්‍රියා) ජවනයන්ට ඉක්බිති(ධ්‍යානවශයෙන්ද ශුෂ්කවිදර්ශකාදීන්ගේ මාර්ගඵලවශයෙන්ද) අර්පණාචිත්තයද සොමනස්සවෙදනාසහගත වේ. †
39	උපෙක්ෂාජවනානන්තරවූ අර්පණාචිත්තය කුමන වේදනාසහගතද?	උපෙක්ෂාසහගත කාමාවචර (කුශල ක්‍රියා) ජවනයන්ට ඉක්බිතිව (අර්පණාචිත්තයද) උපෙක්ෂා වෙදනාසහගතම වේ.
40	කුශලජවනයන්ට අනතුරුව් කිනම් ජවන්සිත් උපදිත්ද	චතුර්විධඥානසම්ප්‍රයුක්ත කාමාවචරකුශලජවනයන්ට අනතුරුව (මහද්ගත ලොකොත්තර)කුශලජවන්ද ශ්‍රොතාපත්‍යාදිඵලත්‍රයද අර්පණාවශයෙන්උපදිත්.
41	ක්‍රියාජවනයන්ට අනතුරුවැ කිනම් ජවන් උපදිත්ද?	(චතුර්විධඥානසම්ප්‍රයුක්ත)ක්‍රියාජවනයන්ට ඉක්බිති (මහද්ගත)ක්‍රියාජවන්ද අර්හත්ඵලචිත්තයද අර්පණාවශයෙන්උපදිත්.
42	සොමනස්සත්‍රිහෙතුකකුශලචිත්තවයට අනතුරුවැ කෙතෙක් අර්පණාචිත්තයෝ උපදිත්ද?	(සොමනස්සසහගත ත්‍රිහෙතුකකුශල චිත්තයට අනතුරුව සොම්නස්සහගියාවූ ලෞකිකධ්‍යානසතරය, තදනුගණිත මාර්ගසිත් සොළසය, එසේ ම අර්හත්ඵල වර්ජිතශ්‍රොතාපත්ත්‍යාදි ඵලසිත් දොළසයයි) දෙතිස් අර්පණාචිත්තයෝ උපදිත්.
43	උපෙක්ෂාත්‍රිහෙතුක කුසල්සිත්දෙදෙනාට අනතුරුව කෙතෙක් අර්පණාසිත් උපදිත්ද?	[ලෞකිකපඤ්චමධ්‍යානයද, (අර්හත්ඵලය හැර) මාර්ගඵලසතද, අරූපාවචරසතරද යන] දෙළොස් අර්පණාචිත්තයෝ උපදිත්.

* මාර්ගයට අනතුරු ඵලසිත්මෙන්ද අසමාපත්තිවීථියෙහි ධ්‍යාන ඵලසිත්මෙන්ද නැවත නැවත නොයිපද එක්අර්පණාසිතක්හුගේ අවසන්හි ම වනහෙයින් අර්පණාකෙළවරම භවාඞ්ගපතනය කියනලදී.

† පරිකර්මාදිනාමයුත් සොම්නස්සහගියාවූ කාමාවචරකුශලක්‍රියාසතරට ඉක්බිති උපෙක්ෂාසහගත අර්පණාසිත් උපදිත්—කුමක් හෙයින්ද වෙදනාවන්ගේ අන්‍යොන්‍ය ආසෙවනයක් නැතිබැවිනි.

සුඛිතක්‍රියතො අට්ඨ ඡ සම්භොන්ති උපෙක්ඛකා.
පුථුජ්ජනාන සෙක්ඛානං කාමපුඤ්ඤතිහෙතුතො
තිහෙතුකාමක්‍රියතො වීතරාගානමප්පනා.

අයමෙත්ථ මනොද්වාරෙ වීථිචිත්තප්පවත්තිනයො—සබ්බත්ථාපිපනෙත්ථ අනිට්ඨෙ ආලම්බනෙ අකුසලවිපාකානෙව පඤ්චවිඤ්ඤාණසම්පටිච්ඡනසන්තීරණ තදාලම්බනානි, ඉට්ඨෙ කුසලවිපාකානි, අතිඉට්ඨෙපන සොමනස්සසහගතානෙව සන්තීරණතදාලම්බනානි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
44	සොමනස්සතිහෙතුකක්‍රියාවයටඉක්බිතිකෙතෙක් අර්පණාවෝවෙත්ද?	ලෞකිකක්‍රියාධ්‍යානසතරය, එමක්‍රියාධ්‍යානපාදකකොටඇතිඅභිඥාඵලසිත් සතරයයි අෂ්ටඅර්පණාචිත්තයෝවෙත්.
45	උපෙක්ෂාත්‍රිහෙතුකක්‍රියාවයටඉක්බිතිකෙතෙක් අර්පණාවෝ වෙත්ද?	ලෞකිකපඤ්චමධ්‍යානක්‍රියාචිත්තය, අරූපාවචරක්‍රියාසිත්සතරය, අභිඥාඵලචිත්තය යි ෂට්අර්පණාචිත්තයෝ වෙත.
46	පෘථග්ජනශෛක්ෂයන්ට කිනම්සිත්කෙරෙන් ධ්‍යානයෝ වෙත්ද?	පෘථග්ජනයන්ට හා සොතාපන්නාදිවූ ශෛක්ෂයන්ටද ත්‍රිහෙතුකකාමාවචරකුශලචිත්තයන්කෙරෙන් ධ්‍යානයෝ වෙත්.
47	රහතුන්ට කිනම්සිත්පරව ධ්‍යානයෝ වෙත්ද?	රහතුන්ට ත්‍රිහෙතුකකාමාවචරක්‍රියාචිත්තයන්කෙරෙන්ධ්‍යානයෝවෙත්.
48	අනිෂ්ටාලම්බනයෙහි පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිහු කුමනවිපාක ඇත්තාහුද?	ෂට්ද්වාරයෙහිවූ අනිෂ්ටාලම්බනයෙහි පඤ්චවිඤ්ඤාණසන්තීරණ තදාලම්බනයෝ අකුශලවිපාකඇත්තාහුවෙත්
49	ඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාලම්බනයෙහි පඤ්චවිඤ්ඤාණාදිහු කුමනවිපාක ඇත්තාහුද?	ඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාලම්බනයෙහි * පඤ්චවිඤ්ඤාණසන්තීරණතදාලම්බනයෝ කුශලවිපාක ඇත්තාහුම වෙත්.
50	අතිඉෂ්ටාලම්බනයෙහි සන්තීරණාදිහු කිනම් වෙදනා ඇත්තාහුද?	අතිඉෂ්ටාලම්බනයෙහි සන්තීරණතදාලම්බනයෝ සොමනස්සවෙදනා ඇත්තාහුම වෙත්. †

* “ඉට්ඨෙ” යන්නෙහි “ඉට්ඨමජ්ඣත්තෙ” යනු ටීකායි.

† අතිඉෂ්ටාලම්බනයෙහි සෝම්නස්වේදනාතිහෙයින් ඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාලම්බනයෙහි උපෙක්ෂාවේදනාතිවානම් වේ-අප්‍රහීනක්ලේශඇති සන්තානයෙහි කුසල් අකුසල් පැවැත්ම හෙතුකොට අතිඉෂ්ටාලම්බනයෙහිඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාකාරයෙනද අනිෂ්ටාකාරයෙනදඅනිෂ්ටාලම්බනයෙහි ඉෂ්ටමධ්‍යස්ථාකාරයෙනද ගනිත්—ඒ මෙසේයි:—බුද්ධාදිඅතිඉෂ්ටාලම්බනයෙහිදු සැදැහැඇත්තවුන්ට උපෙක්ෂාජවනයෝද තීර්ථිකාදීන්ට දෞමනස්සජවනයෝද ගම්භීරස්වභාව ඇත්තවුන්ට හා උපෙක්ෂාප්‍රතිසන්ධිකයන්ට ප්‍රතිකූල අරමුණෙහි උපෙක්ෂාජවනයෝද එම අරමුණෙහි සූනඛාදීන්ට සොමනස්සජවනයෝද උපදිත්—එසේඋවද පූර්වපැවතිචක්ෂුර්විඥානාදිහුද පසුතදාලම්බනයෝද ආලම්බනවූපරිද්දෙන් විපාකයෝ වෙත්යයි දතයුතු.

තථාපි සොමනස්සසහගතක්‍රියාජවනාවසානෙ සොමනස්සසහගතානෙවඃ තදාලම්බනානි භවන්ති, උපෙක්ඛාසහගතක්‍රියාජවනාවසානෙච උපෙක්ඛාසහගතානිහොන්ති, දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ ච පන තදාලම්බනානිචෙව භවඞ්ගානිච උපෙක්ඛාසහගතානෙව භවන්ති,තස්මා යදි සොමනස්සපටිසන්ධිකස්ස දොමනස්සසහගතජවනාවසානෙ තදාලම්බනසම්භවො නත්‍ථි තදා යංකිඤ්චි පරිචිතපුබ්බංපරිත්තාරම්මණමාරබ්භඋපෙක්ඛාසහගතසන්තීරණං උප්පජ්ජති තමනන්තරිත්වා භවඞ්ගපාතොහොතීති වදන්ති ආචරියා,තථා කාමාවචරජවනාවසානෙ කාමාවචරසත්තානං කාමාවචරධම්මෙසෙව ච ආලම්බනභූතෙසු තදාලම්බනං ඉච්ඡන්තීති.

කාමෙ ජවනසත්තා ලම්බනානං නියමෙ සති
විභූතෙතිමහන්තෙ ච තදාලම්බනමීරිතං.

අයමෙත්‍ථ තදාලම්බනනියමො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
51	සොමනස්සක්‍රියා ජවනයන්හි කිනම්වෙදනාඇති තදාලම්බනයෝ වෙත්ද?	(සොම්නස්කාමාවචරක්‍රියා ජවන්සතරය, හසිතුප්පාදයද යන ක්‍රියාසිත්පස කෙළවර)සොම්නස්වෙදනා ඇති තදාලම්බනයෝ ම වෙත්. *
52	උපෙක්ෂාක්‍රියාජවනාවසානයෙහිකිනම්වෙදනාඇති තදාලම්බනයෝ වෙත්ද. ?	(උපෙක්ෂාසහගතවූ ක්‍රියාජවන් සතර කෙළවර) උපෙක්ෂාසහගතවූ ම වෙදනාඇති තදාලම්බනයෝ වෙත්.
53	දොම්නස්ජවන්අවසන්හිවූතදාලම්බනයෝකිනම්වෙදනාසහිතවෙත්ද. ?	(දොමනස්ස සහගතජවනාවසානයෙහිවනාහි තදාලම්බනයෝදභවාඞ්ගයෝද) උපෙක්ෂාසහගතයෝ ම වෙත්. †
54	දොම්නස්ජවන්අවසන්හි උපෙක්ෂා තදාලම්බනවූවහොත් සොම්නස්පිළිසිඳීම් ඇත්තහුට දොම්නස් අවසන්හි කිනම් තදාලම්බනයෝ වෙත්ද. ?	සොම්නස්පිළිසිඳීම් ඇත්තහුට ම දොම්නස්ජවන්අවසන්හි කිසි තදාලම්බනසම්භවයෙක්නොවේ–එකලබහුලවපුරුදුකරණලද කාමාවචර ආලම්බනයක් නිසා උපෙක්ෂාසහගතචිත්තය ඉපිද නිරුද්ධානන්තරව, භවාඞ්ගපතන වේත්යයි ආචාර්‍ය්‍යවරයෝ කියත්.
55	කිනම් සත්ත්වයෙකුට කාමාවචරධර්‍මයක් අරමුණුවූකල තදාලම්බන කැමතිවෙත්ද	(කාමාවචර සත්ත්වයන්ට පරිත්තජවනාවසානයෙහි) කාමාවචරධර්‍මයක් ම අරමුණුවූකලැ තදාලම්බනකැමති වෙත්.
56	කවරආලම්බනයෙක්හි තදාලම්බන කියනලද්දේද. ?	(කාම භවයෙහි ජවනසත්ත්වාලම්බනයන්ගේ නියමයක් ඇතිකල) විභූතාලම්බනයෙහි ද අතිමහන්තාලම්බනයෙහිද තදාලම්බන කියනලදී.

* ක්ෂීණාශ්‍රවයන්ගේ චිත්තවිපර්‍ය්‍යාස නැත්තෙන් ආලම්බනගත වෙදනාපරිච්ඡෙදන් තදාලම්බනයෝ වෙත්යයි දතයුතු.

† දොම්නස් සොම්නස්හු අන්‍යොන්‍යවිරුද්ධස්වභා ඇත්තූයි සොම්නස්සහගත නොවෙත් යයි කියනලදී.

ජවනෙසු ච පරිත්තජවනවීථියං කාමාවචරජවනානං සත්තක්ඛත්තුං ඡක්ඛත්තුමෙව වා ජවන්ති, මන්දප්පවත්තියං පන මරණකාලාදීසු පඤ්චවාරමෙව, භගවතො පන යමකපාටිහාරියකාලාදීසු ලහුකප්පවත්තියං චත්තාරි වා පඤ්ච වා පච්චවෙක්ඛණචිත්තානි භවන්තීතිපි වදන්ති— ආදිකම්මිකස්ස පන පඨමකප්පනායං මහග්ගතජවනානං අභිඤ්ඤාජවනානි ච සබ්බථාපි එකවාරමෙව ජවන්ති, තතොපරං භවඞ්ගපාතො— චත්තාරො පන මග්ගුප්පාදා එකචිත්තක්ඛණිකා, තතො පරං ද්වෙතීණි ඵලචිත්තානි යථාරහං උප්පජ්ජන්ති තතොපරං භවඞ්ගපාතො, නිරොධසමාපත්තිකාලෙ ද්වික්ඛත්තුං චතුත්ථාරුප්පජවනං ජවති තතොපරං නිරොධං ඵුසති වුට්ඨානකාලෙ ච අනාගාමිඵලං වා අරහත්තඵලං වා යථාරහමෙකවාරං උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධෙ භවඞ්ගපාතො හොති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
57	කිනම් වීථියෙක්හි කාමාවචරජවනයෝ කොතෙක්වර ජවනය කෙරෙත්ද?	පරිත්තජවනවීථියෙහි කාමාවචරජවනයෝ සත්වරෙකහෝ සයවරෙකහෝ ජවනය කෙරෙත්.
58	මරණකාලාදියෙහි කොතෙක්වර ජවනය කෙරෙත්ද. ?	මරණකාල මූර්ඡාකාලයෙහි (වස්තුදුර්වලහෙයින්) මඳවෙගපැවැත්මෙහිපස්වරක් ම ජවනය කෙරෙත්.
59	යමකප්‍රාතිහාර්‍ය්‍යකාලාදියෙහිකොතෙක්වරජවනයෝ වෙත්ද?	(භාග්‍යවත්හුගේ යමාමහපෙළහර කාලාදියෙහි ලඝුපැවැත්මක්ඇතිකල)සතරපස්වරෙක ප්‍රත්‍යවෙක්‍ෂාජවනයෝ වෙත්යයි අර්‍ථකථාචාර්‍ය්‍යයෝ කියත්.
60	ආදිකර්‍මිකයාහට කොතෙක්වර අභිඥාජවන් පැවතිකල භවාංග වේද. ?	(ආදිකර්‍ම්මිකයා හට වනාහි පළමුඅර්පණාවෙහි මහද්ගතජවනද සැමකල හෙවත් ප්‍රථමකාලවශිප්‍රාප්තකාලයන්හි අභිඥාජවනද)එක්වරක්මපැවතභවාංගවේ.
61	සතරමාර්ගයෝ කොතෙක් චිත්තක්‍ෂණ ඇත්තාහු වෙත්ද. ?	(ඒ ඒ මගින් නැසියයුතු කෙලෙස් එක් එක් වරම නසනහෙයින් චතුර්විධ මාර්ගයෝ) එක් එක්චිත්තක්‍ෂණඇත්තාහුම වෙත්.
62	චතුර්විධඵලසිත් කොතෙක්ඉපිද නිරුද්ධකල භවාංගපතනය වේද ?	(මාර්ගානන්තරව දෙතුන්ඵලසිත්සුදුසුපරිද්දෙන් * ඉපිද නිරුද්ධකල භවාංගපතනය වේ.
63	නිරොධයටසමවැදීම් නැගීම් දෙක්හි කොතෙක් ජවන්පැවතිකල භවාංගපතනය වේද. ?	නිරොධසමාපත්ති කාලයෙහි සතරවැනි අරූපාවචරජවන් දෙවරක් පැවතිකල්හි චිත්තනිරොධයවේ, නැවතනැගිකලද අනාගාමිඵලචිත්තයහෝ අර්හත්ඵලචිත්තය හෝ යථානුරූපව එක්වරක් ඉපිද නිරුද්ධවූකල භවාංගපතනය වේ.

* පරිකර්මාදිය පස්වැනිව උපන්මාර්ගචිත්තයට අනතුරුව ඵලසිත්දෙකක්ද උපචාරාදිසතරවැනිව උපන්මාර්ගසිතට අනතුරුව ඵලසිත් තුනෙක්ද ඉපිද ජවන්ගත පරිපූර්ණව භවාංගවීම සඳහා සුදුසුපරිද්දෙන් යයි කියනලදී.

සබ්බථාපි සමාපත්තිවීථියං භවඞ්ගසොතො විය වීථිනියමො නත්ථීති.

සත්තක්ඛත්තුං පරිත්තානි මග්ගාභිඤ්ඤා සකිං මතා
අවසෙසානි ලබ්භන්ති ජවනානි බහූනිපි.

අයමෙත්ථ ජවනනියමො.

දුහෙතුකානමහෙතුකානඤ්ච පනෙත්ථ ක්‍රියාජවනානි චෙව අප්පණාජවනානි ච න ලබ්භන්ති, තථා ඤාණසම්පයුත්තවිපාකානි ච, සුගතියං දුග්ගතියං පන ඤාණවිප්පයුත්තානි ච මහාවිපාකානි න ලබ්භන්ති, තථා සෙක්ඛපුථුජ්ජනානං ක්‍රියාජවනානි, දිට්ඨිගතසම්පයුත්තවිචිකිච්ඡාජවනානි ච සෙක්ඛානං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
64	සමාපත්තිවීථිචිත්ත නියමයෙක් ඇත්තේද?	ධ්‍යාන ඵලසමාපත්ති වීථිදෙක්හි භවාඞ්ගප්‍රවාහයමෙන් වීථිචිත්තනියමයෙක් නැත්තේය මහද්ගතවූද ලොකොත්තරවූද බොහෝ ජවනයෝ ලැබෙති.
65	කාමාවචරාදිජවන නියමය කෙසේ ද තයුතුද?	කාමාවචර ජවනයෝ උත්කෘෂ්ටවශයෙන් සත්වරෙක්ද මාර්ගාභිඥාජවන එක් එක් වරද අභිඥාමාර්ගජවන හැර ඉතිරි මහද්ගත ලොකොත්තරජවනද බොහෝවූ වාරද ලැබෙත්යයි දතයුතු.
66	ක්‍රියාජවනයෝද අර්පණාජවනයෝද කවරෙක්හටනොලැබෙත්ද?	(අලොභ අද්වෙෂවශයෙන්) ද්විහෙතුක පුද්ගලයන්ටද (අලොභාදිහෙතුවිරහිත) අහෙතුකයන්ටද ක්‍රියාජවනයෝද (විපාකාවරණභාවයෙන් අර්පණාජවනයෝද නොලැබෙත්.
67	සුගතියෙහිදු හෙතුක අහෙතුකයන්ට ඥාන සම්ප්‍රයුක්තවිපාකයෝ ලැබෙත්ද?	කාමාවචරසුගතියෙහි මූලවූ ප්‍රතිසන්ධි ස්වභාවයෙන් ද්විහෙතුක අහෙතුක දෙදෙනාට ම ත්‍රිහෙතුකතදාලම්බන නැති බැවින් (ඥානසම්ප්‍රයුක්තවිපාකයෝද නොලැබෙත්).
68	දුගතියෙහි අහෙතුකයන්ට මහාවිපාකයෝ ලැබෙත්ද?	(දුගතිනම්වූ සතරඅපායෙහි උපන් අහෙතුකයන්ට) ඥානවිප්‍රයුක්ත මහාවිපාකයෝ නොලැබෙත්.
69	කවරෙක්හට කුසලාකුසල ජවනයෝ ලැබෙත්ද?	ත්‍රිහෙතුකපෘථග්ජනාදි පුද්ගලයන් අතුරෙන් ක්ෂීණාශ්‍රව රහතුන්ට කුසලාකුසලජවනයෝ නොලැබෙත්.
70	කවරෙක්හට ක්‍රියාජවනයෝ නොලැබෙත්ද?	සෝවාන්ආදිශෛක්ෂයන්ට හා පෘථග්ජනයන්ටද ක්‍රියා ජවනයෝ නොලැබෙත්.
71	ශෛක්ෂයන්ට කිනම්ජවනයෝ නොලැබෙත්ද?	ප්‍රථමමාර්ගයෙන්ම සත්කාය දෘෂ්ට්‍යාදීන් ප්‍රහීනහෙයින් (දෘෂ්ටිසම්ප්‍රයුක්ත විචිකිත්සාජවනයෝද ක්‍රියාජවනයෝද නොලැබෙත්)*

* ක්‍රියාජවනයෝ ජවනානි ච යන චකාරයෙන් ආකර්ෂණයකරණලදී.

අනාගාමිපුග්ගලානං පන පටිඝජවනානි ච නලබ්භන්ති, ලොකුත්තරජවනානි ච යථාරහං සකමරියානමෙව සමුප්පජ්ජන්තීති.

අසෙක්ඛානං චතුචත්තාළිසසෙක්ඛාන මුද්දිසෙ
ඡ පඤ්ඤාසාවසෙසානං චතුපඤ්ඤාස සම්භවා.

අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදො.

කාමාවචරභූමියං පනෙතානි සබ්බානිපි වීථිචිත්තානි යථාරහමුපලබ්භන්ති, රූපාවචරභූමියං පටිඝජවන තදාලම්බන වජ්ජිතානි, අරූපාවචරභූමියං පඨම මග්ගරූපාවචරහසනහෙට්ඨිමාරූප්ප වජ්ජිතානි ච ලබ්භන්ති, සබ්බත්ථාපි ච තං තං පසාදරහිතානං තං තං ද්වාරික වීථිචිත්තානි නලබ්භන්තෙව.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
72	අනාගාමීන්ටකිනම් ජවනයෝ නොලැබෙත්ද?	(අනාගාමීන්ට ඒමගින් ව්‍යාපාද නැසූහෙයින්) දෙම්නස්ජවනයෝද විචිකිච්ඡා ජවනයෝද නොලැබෙත්.
73	ලොකොත්තරජවනයෝ කවරෙක් හට උපදිත්ද?	(අටවැදෑරුම්වූ ලොකොත්තරජවනයෝ ස්වකීය මාර්ගඵලස්ථ)ආර්‍ය්‍යපුද්ගලයන්ට ම උපදිත්.
74	අශෛක්ෂ සඞ්ඛ්‍යාත රහතුන්ට කෙතෙක්වීථි චිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(කුසලාකුසලතෙතිස්සිත්ය, ශ්‍රොතාපත්ත්‍යාදිඵලත්‍රය,නවමහාවිපාකය, යන පන්සාළිස්සිත් හැර ඉතිරි තෙවිසිකාමාවචරවිපාකයෝය,ක්‍රියාවිස්සය, අර්හත්ඵලය යන) සිව්සාළිස් වීථිචිත්තයෝ ලැබෙත්.
75	ශෛක්ෂයන්ටකෙතෙක් වීථිචිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(අටලොස්ක්‍රියාජවන්ය, දෘෂ්ටිසම්ප්‍රයුක්තසතරය, විචිකිත්සාචිත්තය, අර්හත්ඵලය,නවමහද්ගතවිපාකය, යන තෙතිස් සිත් හැර තෙවිසි කාමාවචර විපාකය, ආවර්ජනද්වය,එක්විසි කුසල්සිත්ය,අකුසල්සතය,ඵලත්‍රය යන) සපණස්වීථි චිත්තයෝ ලැබෙත්.
76	කාමාවචර භූමියෙහි කෙතෙක් වීථි ලැබෙත්ද?	කාමාවචරභූමියෙහි යථානුරූපව සියලු වීථිහු ලැබෙත්.
77	අවශෙෂද්විහෙතුකාදි පෘථග්ජනයන්ට කෙතෙක්වීථිචිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(අටලොස්ක්‍රියා ජවන්ය, සියලු ලොකොත්තර මහද්ගත සතළොස්විපාකය යන පන්තිස්සිත් හැර තෙවිසි කාමාවචරවිපාකයෝය, ආවර්ජනද්වයය, ලෞකික කුසල් සතළොසය, අකුසල් දොළසය, යන) සිව්පණස් වීථිසිත්හු ලැබෙත්.
78	රූපාවචර භූමියෙහි කෙතෙක් වීථිචිත්තයෝලැබෙත්ද?	(ප්‍රතිඝසම්ප්‍රයුක්තචිත්තද්වයද, එකොළොස්තදාලම්බනද හැර යථානුරූපව) සියලු වීථිසිත්හු ලැබෙත්.
79	අරූපාවචරභූමියෙහි කෙතෙක් වීථිචිත්තයෝලැබෙත්ද,	ප්‍රථමමාර්ගය,රූපාවචරපසළොසය, හසිතුප්පාදය, යට අරූපාවචරය,යන මොවුන් වර්ජිත චිත්තයෝ ලැබෙත්.
80	ප්‍රසාද විරහිතවූ සත්තුන්ට තද්ද්වාරනියුක්තචිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	කාමරූපාරූපයන සියලුතන්හි තත්තද් ප්‍රසාද විරහිත පුද්ගලයන්ට ඒ ඒ ද්වාරනියුක්ත චිත්තයෝ නොලැබෙත්මය.

අසඤ්ඤසත්තානං පන සබ්බථාපි චිත්තප්පවත්ති නත්ථෙවාති.

අසීතිවීථිචිත්තානි කාමෙ රූපෙ යථාරහං
චතුසට්ඨි තථා රූපෙ ද්වෙචත්තාළීස ලබ්භරෙ.

අයමෙත්ථ භූමිවිභාගො.

ඉච්චෙවං ඡද්වාරික චිත්තප්පවත්ති යථාසංභවං භවඞ්ගන්තරිතා යාවතායුකං අබ්බොච්ඡින්නා පවත්තති.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ වීථිසඞ්ගහ විභාගො නාම,

චතුත්ථො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
81	අසඤ්ඤතල සත්වයන්ට සිත් පැවැත්මෙක් ඇත්තේද?	(සඤ්ඤා රොගො සඤ්ඤා ගණ්ඩො යනාදී චිත්ත ප්‍රතිකූලකොට කරණලද භාවනා බලයෙන් උපන්) අසඤ්ඤතල සත්වයන්ට සර්වප්‍රකාරයෙන් සිත්පැවැත්මෙක් නැත්මය.
82	කාමභවයෙහි කෙතෙක් විථිචිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(වීථිමුක්ත මහද්ගත නවචිත්තයන් හැර අවශෙෂ) අසීති විථිචිත්තයෝම ලැබෙත්.
83	රූපභවයෙහි කෙතෙක් විථිචිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(ප්‍රතිඝද්වයද, අෂ්ටමහා විපාකද, අහෙතුක කුශලාකුශල ඝ්‍රාණවිඥානාදී ෂට් විඥානද, ද්වාරවිමුක්ත නවමහද්ගතද, යන පස්විසිචිත්තයන් හැර අවශෙෂවූ ආවර්ජනද්වය, නවඅහෙතුක විපාක සහ අතිකුදු තෙපණස්ජවනයන්ගේ වශයෙන්) සූසැට චිත්තයෝ ලැබෙත්.
84	අරූපභවයෙහි කෙතෙක් වීථි චිත්තයෝ ලැබෙත්ද?	(අරූපභවයෙහි තෙවිසිකාමාවචර විපාකද, ප්‍රථමමාර්ගීයද, රූපාවචර පසළොසද, ප්‍රතිඝද්වයද, සතර අරූපවිපාකද, පඤ්චද්වාරාවර්ජනයද, හසිතොත්පාදයද, යන සත්සාළිස්සිත් හැර (ඉතිරි කාමාවචර කුසල ක්‍රියා සොළසය, අකුසල් දසය, යන ෂට්විංශති කාමාවචර ජවනයෝය, අරූපාවචර කුශල ක්‍රියා ජවනයෝය, සප්ත ලොකොත්තර ජවනයෝය, මනොද්වාරාවර්ජනය යන) දෙසාළිස් සිත්හු ලැබෙත්.
85	ෂට්ද්වාරයෙහිවූ යුක්තචිත්තප්‍රවෘත්ති තොමෝ නොසිඳ පවත්නීද?	(ෂට්ද්වාරික චිත්තප්‍රවෘත්තිතොමෝ ඒ ඒ භවයන්හි සම්භවවන පරිද්දෙන් භවාඞ්ගයන් විසින් ව්‍යවහිතව ආයු ඇතිතෙක් ගෙහවත් පිළිසිඳි සිතට අනතුරු භවනිකන්ති වශයෙන් පැවති මනොද්වාරික විථිචිත්තයපටන් චුතිචිත්තය දක්වා) නිරොධසමාපත්තියක්නැතිකල්හි නොසිඳපවත්නීය.

වීථිචිත්තවසෙනෙව පවත්තිසමුදීරිතා
පවත්තිසඞ්ගහො නාම සන්ධියං දානි වුච්චති.

චතස්සො භූමියො, චතුබ්බිධා පටිසන්ධිචත්තාරි කම්මානි, චතුධා මරණුප්පත්තිචෙති චත්තාරි චතුක්කානි වෙදිතබ්බානි— තත්ථ අපායභූමි කාමසුගතිභූමි රූපාවචරභූමි අරූපාවචරභූමිචෙති චතස්සොභූමියොනාම, තාසු නිරයො තිරච්ඡානයොනි පෙත්තිවිසයො අසුරනිකායොචෙති අපායභූමි චතුධා හොති— මනුස්සා චාතුම්මහාරාජිකා තාවතිංසා යාමා තුසිතා නිම්මානරතී පරනිම්මිතවසවත්තීචෙති කාමසුගතිභූමි සත්තවිධාහොති, සාපනායමෙකා දසවිධාපි කාමාවචරභූමිච්චෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති— බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජා බ්‍රහ්මපුරොහිතා මහාබ්‍රහ්මාචෙති පඨමජ්ඣානභූමි, පරිත්තාභා, අප්පමාණාභා ආභස්සරාචෙති දුතියජ්ඣානභූමි, පරිත්තසුභා අප්පමාණසුභා සුභකිණ්ණාචෙති තතියජ්ඣානභූමි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	වීථිමුක්ත සඞ්ග්‍රහ වෙහි චතුෂ්කයෙ තෙක්ද?	(භූමිචතුෂ්කය, ප්‍රතිසන්ධිචතුෂ්කය, කර්මචතුෂ්කය, මරණොත්පත්තිචතුෂ්කය යි) චතුෂ්ක සතරෙක් වෙත්.
2	භූමිකෙතෙක්ද?	අපායභූමිය, කාමසුගතිභූමිය, රූපාවචර භූමිය, අරූපාවචරභූමිය යි භූමිසතරෙක් වේ.
3	අපායභූමිකෙතෙක්ප්‍රකාරද?	(නරකය, තිරිසන්යොනිය, ප්‍රෙතවිෂය, අසුරනිකාය * යයි) අපායභූමි සතරප්‍රකාරයෙකි.
4	කාමසුගතිභූමිකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(මනුෂ්‍යය, චාතුර්මහාරාජිකය, තාවතිංසය, යාමය, තුසිතය, නිර්මාණරතිය, පරනිර්මිතවසවර්තියයි කාම සුගති භූමි) සත්ප්‍රකාර වෙත්.
5	කාමාවචරභූමිකෙතෙක්ද?	(සප්තකාමසුගතිභූමිය, සතරඅපාය භූමියයි) කාමාවචරභූමි එකොළොසෙකි.
6	ප්‍රථමධ්‍යානභූමි යනු කුමක්ද?	බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජය, බ්‍රහ්මපුරොහිතය, මහබ්‍රහ්මය, යන තුන්තලය ප්‍රථමධ්‍යාන භූමි නම්වේ.
7	ද්විතීයධ්‍යානභූමිය නු කුමක්ද?	පරිත්තසුභය, අප්පමාණසුභය, ආභස්සරය යන තුන්තලය ද්විතීයධ්‍යානභූමි නම් වේ.
8	තෘතීයධ්‍යානභූමිය නු කුමක්ද?	පරිත්තසුභය, අප්පමාණසුභය, සුභකිණ්හය යන බඹතලතුන තෘතීයධ්‍යානභූමි නම් වේ.

* අසුරයයනු දෙවඅසුර ප්‍රෙතඅසුරයයි විවිධවේ— "තාවතිංසෙසු දෙවෙසු වෙපචිත්තිසුරා ගතා කාලකඤ්ජාසුරානාම ගතා පෙතෙසු සබ්බථා"— යන්නෙන් දිව්‍යයොනි ඇති වෙපචිත්තාදි අසුරයන් තව්තිසාවැසි දෙවියන්ට ඇතුලත්කොටද කාලකඤ්ජඅසුරයන් ප්‍රෙතවිෂයට ඇතුලත්කොටද පූර්වාචාර්‍ය්‍යයන් විසින් කියනලදී.

වෙහප්ඵලා අසඤ්ඤසත්තා සුද්ධාවාසාචෙති චතුත්ථජ්ඣානභූමීති රූපාවචරභූමි සොළසවිධා හොති, අවිහා අතප්පා සුදස්සාසුදස්සීචෙති සුද්ධාවාසභූමි පඤ්චවිධා හොති—ආකාසානඤ්චායතනභූමි විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමි ආකිඤ්චඤ්ඤායතන භූමි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමි චෙතිආරුප්පභූමි චතුබ්බිධා හොති.

පුථුජ්ජනා නලබ්භන්ති සුද්ධාවාසෙසු සබ්බථා
සොතාපන්නා ච සකදාගාමිනො චාපි පුග්ගලා
අරියා නොපලබ්භන්ති අසඤ්ඤාපායභූමිසු
සෙසට්ඨානෙසු ලබ්භන්ති අරියා අනරියාපිච.

අයමෙත්ථ භූමිචතුක්කං.

අපායපටිසන්ධි කාමසුගතිපටිසන්ධි රූපාවචරපටිසන්ධි අරූපාවචරපටිසන්ධි චෙති චතුබ්බිධා පටිසන්ධි නාම—තත්ථ අකුසලවිපාක උපෙක්ඛාසහගත සන්තීරණං අපාය භූමියං ඔක්කන්තික්ඛණෙ පටිසන්ධි හුත්වා තතොපරං භවඞ්ගපරියොසානෙ චවනං හුත්වා වොච්ඡිජ්ජති අයමෙකාපාය පටිසන්ධි නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
9	චතුර්ථධ්‍යානභූමි යනුකුමක්ද?	වෙහප්ඵලය, අසඤ්ඤසත්තය, සුද්ධාවාසය යන මොහු චතුර්ථධ්‍යානභූමි නම.
10	රූපාවචරභූමිකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජය පටන් අකනිට්ඨාබ්‍රහ්මලොවතෙක් රූපාවචරභූමි සොළොස් ප්‍රකාරවේ.
11	සුද්ධාවාස භූමිකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(අවිහය, අතප්පය, සුදස්සය, සුදස්සීය, අකනිට්ඨකයයි) පිරිසිදු අනාගාමි රහතුන්ට ආවාසවූ සුද්ධාවාසභූමි පස්ප්‍රකාර වේ.
12	අරූපභූමිකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	ආකාසානඤ්චායතනභූමිය, විඤ්ඤාණඤ්චායතනභූමිය, (ආකිඤ්චඤ්ඤායතනභූමිය, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනභූමිය යි) අරූපභූමි සතරප්‍රකාර වේ.
13	සුද්ධාවාසයෙහි කවරෙක් නොලැබෙත්ද?	පෘථග්ජනයෝද සොවාන් සැදෑගැමිහුද සුද්ධාවාසභූමියෙහි නොලැබෙත්.
14	ආර්‍ය්‍ය අනාර්‍ය්‍යයෝ කොතැන්හිලැබෙත්ද?	සුද්ධාවාස අපාය අසඤ්ඤසත්ත හැර සෙසු සියලුතන්හි ආර්‍ය්‍ය අනාර්‍ය්‍ය යෝ ලැබෙත්.
15	ප්‍රතිසන්ධිකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	‘අපායප්‍රතිසන්ධිය, කාමසුගතිප්‍රතිසන්ධිය, රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිය අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධිය යි) ප්‍රතිසන්ධිචතුර්විධ වේ.
16	අපාය ප්‍රතිසන්ධි කෙතෙක්ද?	(අකුශල විපාක උපෙක්ෂා සහගත චිත්තය සතරඅපායෙහි ප්‍රතිසන්ධි ක්ෂණයෙහි පිළිසිඳද ඉක්බිති භවාඞ්ගවද අවසානයෙහි චුතිවද සිදෙන්නාවූ) එක්අපාය ප්‍රතිසන්ධියෙක් වේ.

කුසලවිපාකොපෙක්ඛා සහගත සන්තීරණං පන කාමසුගතියං මනුස්සානඤ්චෙව විනිපාතිකාසුරානං පටිසන්ධි භවඞ්ග චුතිවසෙන පවත්තන්ති; මහා විපාකානි, පන සබ්බත්ථාපි කාමසුගතියං පටිසන්ධි භවඞ්ග චුතිවසෙනපවත්තන්ති, ඉමා නවකාමසුගති පටිසන්ධියො නාම, සා පනායං දසවිධාපි කාමාවචරපටිසන්ධිච්චෙව සංඛං ගච්ඡති—

තෙසු චතුන්නං අපායානං මනුස්සානං විනිපාතික අසුරානඤ්ච ආයුප්පමාණ ගණනා නියමො නත්ථි, චාතුම්මහාරාජිකානං පන දෙවානං දිබ්බානි පඤ්චවස්සසතානි මනුස්සගණනාය නවුතිවස්සසතසහස්සප්පමාණං හොති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
17	කුශලවිපාක අහේතුකප්‍රතිසන්ධිය කවරෙක්හට පවතීද?	(කුශලවිපාක උපෙක්ෂාසහගත සන්තීරණය කාමසුගතියෙහි මිනිසුන් අතුරෙන්) ජාත්‍යන්ධාදීන්ටද * භූමාටුදෙවියන් ආශ්‍රිත විනිපාතික අසුරයන්ටද ප්‍රතිසන්ධි භවාංග චුතිවශයෙන් පවතී.†
18	අටමහාවිපාකයෝ කොතැන්හි පවතිත්ද?	(සහේතුක කාමාවචර මහාවිපාකඅට) සප්තවිධ කාමසුගතියෙහි ප්‍රතිසන්ධිභවාංග චුතිවශයෙන් පවතිත්.
19	කාම සුගතිප්‍රතිසන්ධි කෙතෙක්ද?	(කුශලවිපාක අහේතුක ප්‍රතිසන්ධියද, සහේතුක මහාවිපාකඅටද යන) කාමසුගති ප්‍රතිසන්ධි නවයෙක් වේ.
20	කාමාවචර ප්‍රතිසන්ධි කෙතෙක්ද?	(කාමසුගති ප්‍රතිසන්ධි නවයද, අපායප්‍රතිසන්ධියද යන) ප්‍රතිසන්ධි දශයෙක් වේ.
21	අපායිකාදී සත්වයන්ට ආයුෂ ප්‍රමාණයෙක් ඇත්තේද?	(සතරඅපායෙහි උපන් සත්වයන්ටද මනුෂ්‍යයන්ට හා විනිපාතික අසුරයන්ටද) ආයු ප්‍රමාණ ගණනක් නැත්තේය‡.
22	චාතුර්මහාරාජිකදෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?	දිව්‍යවර්ෂ පන්සියයෙහි § මනුෂ්‍යවර්ෂ ගණනින් හවුරුදු අනූලක්ෂයෙක් වේ.

* ආදිග්‍රහණයෙන් ජාත්‍යන්ධබධිර ජාති උන්මත්තක පණ්ඩක උභතො ව්‍යඤ්ජන නපුංසකාදීහුද කියන ලදහ.

† සමහර විනිපාතිකයෝ සතරඅපායෙන් මිදුනාහු උත්තරමාතු නම් යක්ෂණී ආදීහු මෙන් ද්විහේතුක ත්‍රිහේතුකයෝද වෙත්. ත්‍රිහේතුකයන්ට ධර්මාභිසමයද වෙයි කියන ලදී–දීඝනිකායට්ඨකථා–මෙහිවිනිපාතික අසුරානං යනු බාහුල්‍යවශයෙනි.

‡ අපායෙහි උපන් නිරිසතුන්ට කර්මය ඇතිතාක් චුතිනොවන කර්මයම ප්‍රමාණහෙයින් ආයු ප්‍රමාණ නියමනැත්තේය–එසේම භූමාටුදෙවියන් ගෙන් ඇතම්කෙනෙක් සත්දවසක් අඩමසක් මසක් කල්පයක්ද සිටිති.

මිනිසුන්ටද ඇතම්කලෙක අසංඛ්‍යායුඃප්‍රමාණද දශවර්ෂප්‍රමාණද වනහෙයින් අනියමය එයින් කීහ— "ආපායිකා මනුස්සායු පරිච්ඡෙදෙ නවිජ්ජති තථා හි කාලො මන්ධාතා යක්ඛා කෙචි චිරායුනො"—අත්ථසාලිනී අට්ඨකථා–

§ මෙහි මනුෂ්‍ය වර්ෂගණනින් පණස්හවුරුද්දෙක් චාතුර්මහාරාජික.

තතො චතුගුණං තාවතිංසානං තතො චතුගුණං යාමානං තතො චතුගුණං තුසිතානං තතො චතුගුණං නිම්මාණරතීනං තතො චතුගුණං පරනිම්මිතවසවත්තීනං.

නවසතඤ්චෙකවීස වස්සානං කොටියො තථා
වස්සසතසහස්සානි සට්ඨි ච වසවත්තිසු.

පඨමජ්ඣානවිපාකං පඨමජ්ඣානභූමියං පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිවසෙන පවත්තති, තථා දුතියජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානවිපාකඤ්ච දුතියජ්ඣානභූමියං, චතුත්ථජ්ඣානවිපාකං තතියජ්ඣානභූමියං පඤ්චමජ්ඣානවිපාකං චතුත්ථජ්ඣානභූමියං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
23	තව්තිසා වැසි දෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	චාතුර්මහාරාජිකයෙහි ආයුප්‍රමාණයන් දිවසසංවත්සරයන්ගේ වශයෙන් චතුර්ගුණව* දිව්‍යවර්ෂදහසෙකි-මනුෂ්‍යගණනින් හව්රුදු තුන්කොටි සැට ලක්ෂයෙක් වෙත්.
24	යාමදෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	දිව්‍යවර්ෂ දෙදහසෙකි-මනුෂ්‍යවර්ෂ ගණනින් තුදුස්කොටි හතළිස්ලක්ෂයෙකි.
25	තුසිතදෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	දිව්‍යවර්ෂ සාරදහසෙකි—මනුෂ්‍යගණනින් සත්පණස්කොටි සැටලක්ෂයෙකි.
26	නිර්මාණරතීදෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	දිව්‍යවර්ෂ අටදහසෙකි-මනුෂ්‍යගණනින් දෙසියතිස්කොටි හතළිස්ලක්ෂයෙකි.
27	පරනිර්මිත වසවර්ති දෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	දිව්‍යවර්ෂ සොළොස්දහසෙකි-මනුෂ්‍යගණනින් හව්රුදු නවසිය එක්විසිකොටි සැටලක්ෂයෙකි.
28	ප්‍රථමධ්‍යානාදි පඤ්චමධ්‍යාන විපාක කොතැන්හි ප්‍රතිසන්ධ්‍යාදි වශයෙන් පවතීද?.	ප්‍රථමධ්‍යානවිපාකය බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍යාදි ප්‍රථමධ්‍යානභූමියෙහිද ද්විතීය තෘතීයධ්‍යානවිපාකද්වය ද්විතීයධ්‍යානභූමියෙහිද චතුර්ථධ්‍යාන විපාකය තෘතීයධ්‍යාන භූමියෙහිද පඤ්චමධ්‍යානවිපාකය චතුර්ථධ්‍යානභූමියෙහිද ප්‍රතිසන්ධි භවඞ්ග ච්‍යුති වශයෙන් පවතී.

දිව්‍යලොකයෙහි එක් රෑ දවලෙක් වේ-එබඳු රෑ දවල් තිසෙක් මසෙක්ද එසේවූ මාසදොළසෙක් හව්රුද්දෙක්ද එබඳු හව්රුදු පන්සියයෙක් චාතුර්මහාරාජික දෙවියන්ගේ වර්ෂගණනාවේ-මෙම කීහ— "යානි පඤ්ඤාසවස්සානි මනුස්සානං දිනෙකහිං තිංසරත්තිදිවො මාසො මාසාද්වාදසවච්ඡරං තෙන සංවච්ඡරෙනායු දිබ්බංපඤ්චසතංමතං" අභිධම්මත්ථවිභාවනී, සෙසු දෙව්ලොව දිව්‍යවර්ෂගණනාද මිනිස්ලොවට හව්රුදු සියයෙක දෙසියයෙක යනාදි යට කී නයින් එකිනෙක ද්විගුණව ගිණියයුතු.

* "දිවසසංවච්ඡරාදි ගණනවසෙන චතුග්ගුණං තං පන දිබ්බගණනාය වස්සසහස්සං".

අසඤ්ඤසත්තානං පන රූපමෙව පටිසන්ධි හොති, තථා තතොපරං පවත්තියං චවනකාලෙ ච රූපමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣති, ඉමා ඡ රූපාවචරපටිසන්ධියො නාම …… තෙසු බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජානං දෙවානං කප්පස්ස තතියො භාගො ආයුප්පමාණං, බ්‍රහ්මපුරොහිතානං උපඩ්ඪකප්පො, මහාබ්‍රහ්මානං එකො කප්පො, පරිත්තාභානං ද්වෙකප්පානි, අප්පමාණාභානං චත්තාරි කප්පානි, ආභස්සරානං අට්ඨකප්පානි, පරිත්තසුභානං සොළසකප්පානි, අප්පමාණසුභානං ද්වත්තිංසකප්පානි, සුභකිණ්හානං චතුසට්ඨිකප්පානි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
29	අසඤ්ඤතල සත්වයන්ට කුමක් ප්‍රතිසන්ධි වේද?.	අසඤ්ඤතලසත්වයන්ට රූපයම ප්‍රතිසන්ධි වේ-එසේ ම පැවැත්මෙහි හා චුති කාලයෙහිද රූපයම භවාහචුතිවශයෙන් පැවත නිරුද්ධවේ.
30	රූපාවචරප්‍රතිසන්ධි කෙතෙක්ද?.	(ප්‍රථමධ්‍යානාදි සතරභූමියෙහි ප්‍රථමධ්‍යානාදි පඤ්චවිපාක ප්‍රතිසන්ධිද අසඤ්ඤතලයෙහි රූප ප්‍රතිසන්ධිද යන) ප්‍රතිසන්ධි සයෙකි.
31	බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍යාදි තලත්‍රයෙහි දෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍ය දෙවියන්ට කල්පයාගේ තුනෙන් කොටසෙක්ද බ්‍රහ්මපුරොහිත දෙවියන්ට අඩකපෙක්ද මහාබ්‍රහ්මයන්ට එක්කපෙක්ද ආයුවේ. *
32	පරිත්තාභාදි තුන්තලෙහි දෙවියන්ට ආයුකෙතෙක්ද?.	පරිත්තාභනාම් දෙවියන්ට කල්පදෙකෙක්ද අප්පමාණාභ දෙවියන්ට සතරකපෙක්ද ආභස්සරදෙවියන්ට අටකපෙක්ද ආයු වේ.
33	පරිත්තසුභාදි තුන්තෙලෙහි දෙවියන්ට ආයු කෙතෙක්ද?.	පරිත්තසුභදෙවියන්ට සොළොස්කපෙක් ද අප්පමාණසුභදෙවියන්ට දෙතිස්කපෙක්ද සුභකිණ්හදෙවියන්ට සිව්සැට කපෙක්ද වේ.

* බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍යාදි තුන්තෙලෙහි ආයුප්‍රමාණය මහාකල්පවශයෙන් නොව අසංඛ්‍යකල්පවශයෙනි—අසංඛ්‍යකල්පයනම් මහාකල්පයාගේ සතරෙන් කොටසෙක් වේ—එක්කපෙක්හි ම ඔවුන්ගේ විනාසය වනහෙයින් කපනැස්ම කරණකොටගෙණ මහාකල්පවශයෙන් ආයු නොලැබේ—කපනැස්ම වනාහි සත්වරෙක් ගින්නෙන් ද අටවෙනිවර ජලයෙන් ද මෙසේ අට අට වර පිරුණුකල්හි සූසැටවෙනිවරෙහි වාතයෙන් නසී—හෙද ආභස්සරයෙන් යට ප්‍රථමධ්‍යාන තලතුන ඇතුලුව ගින්නෙන් ද සුභකිණ්හයෙන් යට විතීයධ්‍යාන තලත්‍රය ඇතුලුව ජලයෙන් ද වෙහප්ඵලයෙන් යට තෘතීයධ්‍යානතල තුන ඇතුලුවවාතයෙන්ද නස්නේය-මෙමකීහු-

"සත්තසත්තග්ගිනාවාරා අට්ඨමෙ අට්ඨමෙදකා චතුසට්ඨියදාපුණ්ණා එකො වායුවරො සියා …… අග්ගිනාභස්සරා † හෙට්ඨා ආපෙන සුභකිණ්හතො වෙහප්ඵලතො වාතෙන එවං ලොකො විනස්සති".

සම්මොහවිනොදනී අට්ඨකථා.

† ආභස්සර සුභකිණ්හ යන්නෙන් විතීය තෘතීයධ්‍යාන තලතුන ව ගැණේ.

වෙහප්ඵලානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච පඤ්චකප්පසතානි, අවිහානං කප්පසහස්සානි, අතප්පානං ද්වෙකප්පසහස්සානි, සුදස්සානං චත්තාරිකප්පසහස්සානි, සුදස්සීනං අට්ඨකප්පසහස්සානි, අකනිට්ඨානං සොළසකප්පසහස්සානි, පඨමාරුප්පාදි විපාකානි පඨමාරුප්පාදිභූමිසු යථාක්කමං පටිසන්ධි භවඞ්ග චුති වසෙන පවත්තන්ති, ඉමා චතස්සො ආරුප්පපටිසන්ධියො නාම — තෙසු පන ආකාසානඤ්චායතනූපගානං දෙවානං වීසතිකප්පසහස්සානි ආයුප්පමාණං, විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගානං දෙවානං චත්තාළීසකප්පසහස්සානි, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපගානං දෙවානං සට්ඨිකප්පසහස්සානි, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපගානං දෙවානං චතුරාසීති කප්පසහස්සානි.

පටිසන්ධිභවඞ්ගඤ්ච තථා චවනමානසං
එකමෙව තථෙවෙක විසයඤ්චෙකජාතියං

ඉදමෙත්ථ පටිසන්ධිචතුක්කං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
34	වෙහප්ඵල අසඤ්ඤ තලදෙක්හි ආයු කොතෙක්ද?.	වෙහප්ඵලයෙහි හා අසඤ්ඤතල වැසි දෙවියන්ට කල්ප පන්සියයෙක් ආයුප්‍රමාණ වේ.
35	අවිහාදි පඤ්චසුද්ධාවාස දෙවියන්ට ආයු කොතෙක්ද?.	අවිහනම්දෙවියන්ට කප්දහසෙක්ද අතප්පනම් දෙවියන්ට කප්දෙදහසෙක්ද සුදස්සනම්දෙවියන්ට කප්සාරදහසෙක්ද සුදස්සීනම්දෙවියන්ට කප් අටදහසෙක්ද අකනිට්ඨකනම් දෙවියන්ට කප්සොළොස්දහසෙක්ද ආයුප්‍රමාණ වේ.
36	ආරූප්‍ය විපාකයෝ ප්‍රතිසන්ධ්‍යාදි වශයෙන් කොතැන්හි පවතිත්ද?.	ආරූප්‍යවිපාකයෝ ප්‍රථමආරූප්‍ය ද්විතීය ආරූප්‍යාදි භූමි අතුරෙහි ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ග චුතිවශයෙන් පවතිත්.
37	ආරූප්‍ය ප්‍රතිසන්ධි කොතෙක්ද?.	(ප්‍රථමාරූප්‍යප්‍රතිසන්ධිය, ද්විතීයාරූප්‍යප්‍රතිසන්ධිය, තෘතීයාරූප්‍ය ප්‍රතිසන්ධිය, චතුර්ථාරූප්‍ය ප්‍රතිසන්ධියයි) ප්‍රතිසන්ධි සතරෙක් වෙත්.
38	විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපගාදි සතර අරූපාවචර දෙවියන්ගේ ආයුප්‍රමාණ කොතෙක්ද?.	ආකාසානඤ්චායතනූපග දෙවියන්ට කප් විසිදහසෙක්ද, විඤ්ඤාණඤ්චායතනූපග දෙවියන්ට කප් සතළිස්දහසෙක්ද, ආකිඤ්චඤ්ඤායතනූපග දෙවියන්ට කප් සැටදහසෙක්ද, නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපග දෙවියන්ට කප් අසූසාරදහසෙක්ද, ආයු ප්‍රමාණ වේ.
39	ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ග චුති සිත්තුන සමානද?	එක්ජාතියෙක්හි ප්‍රතිසන්ධ්‍යාදි සිත්තුන (ජාති භූමි සම්ප්‍රයුක්ත ධර්ම සංස්කාර හෙයින්) සමානමය කර්මනිමිත්තාදි එක් විශේෂයෙක්ද වේ.

ජනක මුපත්ථම්භක මුපපීළක මුපඝාතකඤ්චෙති කිච්චවසෙන, ගරුකා මාසන්න මාචිණ්ණං කටත්තාකම්මඤ්චෙති විපාකදානපරියායෙන, දිට්ඨධම්මවෙදනීයං උපපජ්ජවෙදනීයං අපරාපරියවෙදනීයං අහොසිකම්මඤ්චෙති විපාකකාලවසෙනෙති චත්තාරි කම්මානි නාම——

තථා අකුසලං කාමාවචරකුසලං රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරකුසලඤ්චෙති විපාකට්ඨානවසෙන, තත්ථ අකුසලං කායකම්මං වචීකම්මං මනොකම්මඤ්චෙති කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං හොති.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
40 කෘත්‍ය වශයෙන් කර්ම කෙතෙක්ද?.	(ප්‍රතිසන්ධි උපදවන කුශලාකුශලවූ, ජනකකර්මයද අනතුරුවලක්නාවූ උපස්ථම්භක කර්මයද, සුවදුක් කල්පැවතනොදී බාධකවූ උපපීඩක කර්මයද, දුර්වලජනක කර්මයාගේ විපාක සිඳින්නාවූ උපඝාතක කර්මයදැයි) කෘත්‍යවශයෙන් * සතරෙකි.
41 විපාක දාන පරියාය යෙන් කර්ම කෙතෙක්ද?.	(අනතුරුභවයෙහි විපාකදෙන සුලුවූ ගරුක කර්මයද, † මරණාසන්නකලැ සිතනලදහෝ කරණලද ආසන්නකර්මයද, ගරුකාදි භාවයකට නොපැමිණි කටත්තානම් කර්මයද, නිරතුරු පුරුදුකරනලදුවූ ආචීර්ණකර්මයද යි) විපාකදාන පරියාය යෙන් ‡ සතරෙකි.
42 විපාක කාලවශයෙන් කර්මකෙතෙක්ද?.	(මෙ අත්බැව්හි විඳුයුතු දෘෂ්ටධර්මවෙද්‍යකර්මයද, අනතුරුභවයෙහි විඳුයුතු උපපද්‍යකර්මයද, යම්කිසි භවයෙක් හි විඳුයුතු අපරාපර්‍ය්‍යවෙද්‍යකර්මයද, ඒ ඒ කල්හි ඉක්මගියහෙයින්විපාකරහිතවූ අහොසිකර්මයදැයි) විපාක කාලවශයෙන් § සතරෙකි.
43 විපාකස්ථානවශයෙන් කර්මකෙතෙක්ද?.	(අකුශලය, කාමාවචර කුශලය, අරූපාවචර කුශලය, යි) විපාකස්ථානවශයෙන් කර්මයෝ සතරදෙනෙක් වෙත්.
44 අකුසලය ද්වාර වශයෙන් කෙතෙක් ප්‍රකාරද?.	කායකර්මය, වාක්කර්මය, මනොකර්මය, යි ද්වාරවශයෙන් තුන්ප්‍රකාරවේ.

* කෘත්‍යවශයෙන් යනු ජනක කෘත්‍යාදි චතුෂ්කෘත්‍ය වශයෙනි.

† කුශලපක්ෂයෙහි මහානුභාවවූ මහද්ගතකර්මයද, අකුශලපක්ෂයෙහි මහාසාවද්‍යවූ ආනන්තර්‍ය්‍යකර්මයද, ගරුකර්මයි.

‡ සියලු කර්මයන්ට ප්‍රථමකොට ගරුකර්මයද, එය නැතිකලැ ආසන්නකර්මයද, එයද නැතිකලැ ආචීර්ණකර්මයද, එයද නැතිකලැ කටත්තානම්කර්මයද, විපාකදේනු යි විපාකදාන පරියාය යෙන් යයි කියනලදී.

§ ඒ ඒ කල්හි විඳුයුතු කර්මහෙයින් කාලවශයෙනැයි කියනලදී.

තත්ථ අකුසලං කායකම්මං වචීකම්මං මනොකම්මංචෙති කම්මද්වාර වසෙන තිවිධං හොති, කථං? පාණාතිපාතො අදින්නාදානං කාමෙසු මිච්ඡාචාරොචෙති කායවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතෙ කායද්වාරෙ බාහුල්ලවුත්තිතො කායකම්මං නාම — මුසාවාදො පිසුණාවාචා ඵරුසාවාචා සම්ඵප්පලාපොචෙති වචීවිඤ්ඤත්තිසංඛාතෙ වචීද්වාරෙ බාහුල්ලවුත්තිතො වචීකම්මං නාම — අභිජ්ඣා ව්‍යාපාදො මිච්ඡාදිට්ඨිචෙති අඤ්ඤත්‍රාපි විඤ්ඤත්තියා මනස්මිංයෙව බාහුල්ලවුත්තිතො මනොකම්මං නාම — තෙසු පාණාතිපාතො ඵරුසාවාචා ව්‍යාපාදො ච දොසමූලෙන ජායන්ති, කාමෙසුමිච්ඡාචාරො අභිජ්ඣා මිච්ඡාදිට්ඨිච ලොභමූලෙන, සෙසානි චත්තාරි තීහි මූලෙහි සම්භවන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
45	කාය කර්ම යනු කුමක්ද?.	ප්‍රාණඝාතයද අදත්තාදානයද කාමමිථ්‍යාචාරයද කායවිඥප්තියයි කියන ලද * කායද්වාරයෙහි බහුලව පවත්නා හෙයින් ‡ කායකර්මනම් වේ.
46	වාක් කර්ම යනු කුමක්ද?.	මුසාවාදයද ප්‍රෛශුන්‍යවචනයද පරුෂ වචනයද සම්ඵප්පලාපයද වාක්විඥප්තිසංඛ්‍යාත වාග්ද්වාරයෙහි බහුලව පවත්නාහෙයින් වාක්කර්මනම් වේ.
47	මනොකර්ම යනු කුමක්ද?.	අනුන්සම්පත් අභිමුඛකොට ලොභවශයෙන් චින්තනයකරන්නාවූ අභිධ්‍යාවද (මේ සත්වතෙම විනාසවූයේ නම් යෙහෙකැයි)සිතනොපැහැදුම්සංඛ්‍යාතව්‍යාපාදයද විපරීත කාරයෙන් දක්නාවූ නාස්තිකාදි මිථ්‍යාදෘෂ්ටියද කායවාක් විඥප්තිරහිතවද සිත්හිම බහුලව පවත්නාහෙයින් මනොකර්මනම් වේ.
48	ද්වෙෂමූලයෙන් කිනම් අකුශලයෝ උපදිත්ද?.	ප්‍රාණඝාතය පරුෂවචනය ව්‍යාපාදය යන මොහු දෘෂමූලයෙන් හෙවත් ද්වෙෂය මූල්කොට උපදිත්.
49	ලොභ මූලයෙන් කිනම් අකුසලයෝ උපදිත්ද?.	කාමමිථ්‍යාචාරයද අභිධ්‍යාවද මිථ්‍යාදෘෂ්ටියද යන මොහු ලොභ මූල් කොට උපදිත්.
50	මොහ මූලයෙන් කිනම් අකුසලයෝ උපදිත්ද?.	අදත්තාදානය, මුසාවාදය, ප්‍රෛශුන්‍ය වචනය, සම්ඵප්පලාපය; යන සතරදෙන ලොභ ද්වෙෂ මොහ යනත්‍රිමූලයෙන් උපදිත්.

* කයින් අභිප්‍රාය හඟවනහෙයිනුදු තමා කයින් දතයුතුබව හෙයිනුදු කායවිඥප්තියයි කියනලදී—වාක්විඥප්තියද මෙසේයි.

† "බහුලව පවත්නාහෙයින්" යනු ප්‍රාණඝාතාදිය වචනයෙන් ඇනවන්නාහට ද්වාරවශයෙන් වාග්ද්වාරයෙහි ද මඳව පවත්නා හෙයිනි.

චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අකුසලං සබ්බථාපි ද්වාදසවිධං හොති, කාමාවචරකුසලම්පි කායද්වාරෙ පවත්තං මනොකම්මචෙති කම්මද්වාරවසෙන තිවිධං හොති, තථා දානසීල භාවනාවසෙන චිත්තුප්පාදවසෙන පනෙතං අට්ඨවිධං හොති, දාන සීල භාවනා පචායනවෙය්‍යාවච්ච පත්තිදාන පත්තානුමොදන ධම්මසවණ ධම්මදෙසනා දිට්ඨිජ්ජුකම්මවසෙන දසවිධං හොති–––තං පනෙතං වීසතිවිධම්පි කාමාවචරකම්මමිච්චෙව සඞ්ගහං ගච්ඡති, රූපාවචරකුසලම්පන මනොකම්මමෙව, තඤ්ච භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං ඣානඞ්ග භෙදෙන පඤ්චවිධං හොති–––තථා අරූපාවචරකුසලම්ප මනොකම්මං, තම්පි භාවනාමයං අප්පනාප්පත්තං ආලම්බනභෙදෙන චතුබ්බිධං හොති,එත්ථාපි කුසලකම්මමුද්ධච්චරහිතං අපායභූමියං පටිසන්ධිං ජනෙති පවත්තියං පන සබ්බථාපි ද්වාදසවිධං,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
51	සිත ඉපදීම් වශයෙන් අකුසල් කෙතෙක්ප්‍රකාරද?.	(ලොභය මුල්කොට අටෙක, ද්වෙෂය මුල්කොට දෙකෙක, මොහය මුල්කොට දෙකෙකැයි), දොළොස්ප්‍රකාර වේ.
52	කාමාවචර කුසල් දනාදි වශයෙන් කෙතෙක් ප්‍රකාරද?.	දන්දීමය, සිල්රැකීමය, භාවනාකිරීමය, පින්දීමය, පින් අනුමොදන්වීමය, වතාවත්කිරීමය, පිදීමය, බණ කීමය, බණ ඇසීමය, දෘෂ්ටිය ඍජුකිරීමය, යනමොවුන්ගේ වශයෙන් දශප්‍රකාරවේ.
53	රූපාවචර කුසලය කිනම් කර්මයෙක්ද?.	කායද්වාරාදියෙහි නොපවත්නා හෙයින් මනඃකර්මනම් වේ.
54	රූපාවචරකුසලය අඞ්ගභෙදයෙන් කෙතෙක්ප්‍රකාරද?.	අර්පණාප්‍රාප්තභාවනාමයවූ රූපාවචරකුසලය විතර්කවිචාරාදි ධ්‍යානාඞ්ගභෙදයෙන් පස්ප්‍රකාර වේ.
55	අරූපාවචරකුසලය කිනම් කර්මයෙක්ද?.	කායද්වාරාදියෙහි නොපවත්නාහෙයින් මනඃකර්ම වේ.
56	අරූපාවචරකුසලය ආලම්බනභෙදයෙන් කෙතෙක් ප්‍රකාරද?.	භාවනාමයවූ අර්පණාවට පැමිණි අරූපාවචර කුසලයතෙමේ කසිණොද්ඝාටිත ආකාශාදි ආලම්බන භෙදයෙන් චතුර්විධ වේ.*
57	ද්වාදශාකුශල කර්මයාගේ පිළිසිඳීම් පැවතීම් කෙසේද?.	උද්ධච්චසහගත චෙතනාව හැර † සෙසු එකාදශඅකුශල කර්මයම සතර අපායෙහි පිළිසිඳීම්දේ-පැවැත්මෙහිද උද්ධච්චසහගතචිත්තය සමග දොළොස්වැදෑරුම්වූ අකුසලචිත්තයම විපාකදේ.

* "කසිනුග්ඝාටිමාකාසං ආකාසවිසයං මනො තදභාවො තදාලම්බං විඤ්ඤාණත්ති චතුබ්බිධං".

† උද්ධච්චසහගත චිත්තයාගේ ප්‍රතිසන්ධි දාන ස්වභාවෙක් නැති හෙයින් උද්ධච්චසහගත චෙතනාව හැරයයි කියන ලදී.

සත්තාකුසලපාකානි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙ රූපලොකෙ ච යථා
රහං විපච්චන්ති, කාමාවචරකුසලම්පි කාමසුගතියමෙව පටිසන්ධිං ජ
නෙති තථාපවත්තියඤ්ච මහාවිපාකානි—අහෙතුකවිපාකානි පන
අට්ඨපි සබ්බත්ථාපි කාමලොකෙච රූපලොකෙච යථාරහං විපච්චන්ති,
තථා තිහෙතුකමුක්කට්ඨං කුසලං තිහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පව
ත්තෙ සොළසවිපාකානි විපච්චති—තිහෙතුකමොමකං ද්විහෙතු
කමුක්කට්ඨඤ්ච කුසලං ද්විහෙතුකං පටිසන්ධිං දත්වා පවත්තෙ තිහෙතු
කරහිතා ද්වාදසවිපාකානි විපච්චති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
58	සප්තා කුශලවිපාකයෝ කොතැන්හි විපාකදෙත්ද?.	(චක්ෂුර්විඥානාදි) සප්තාකුශලවිපාකයෝ දුගති සුගති වශයෙන් සියලු කාමභවයෙහි ද රූපභවයෙහි ද වාරාලම්බනානුරූපව විපාක දෙත්.
59	කාමාවචර කුසලය කොතැන්හි පිළිසිඳීමගා විපාකඋපදවාද?.	කාමාවචර කුශලයතෙමේ කාමසුගති යයි කියනලද සප්තකාමසුගතීයෙහි ම පිළිසිඳීම උපදවා එසේම පැවැත්මෙහි ද මහාවිපාකයන් උපදවයි.
60	අහෙතුකවිපාකයෝ කොතැන්හි විපාක දෙත්ද?.	චක්ෂුර්විඥානාදි අෂ්ටවිපාකයෝ සියලුකාමභවයෙහි ද රූපලොකයෙහි ද සුදුසු පරිද්දෙන් විපාකදෙත්.
61	ත්‍රිහෙතුකොත්කෘෂ්ට කුශලය කුමන පිළිසිඳීමක්දී කෙතෙක් විපාක උපදවාද?.	උත්කෘෂ්ටවූ* (අලොභ අද්වෙෂ අමොහ වශයෙන්) ත්‍රිහෙතුකවූ කුශලය ත්‍රිහෙතුක ප්‍රතිසන්ධිය දේ † පැවැත්මෙහි සහෙතුක අහෙතුකවූ සොළොස් විපාකයන්ද උපදවයි.
62	කවරකුශලයෙක් ද්විහෙතුක ප්‍රතිසන්ධිය දී කෙතෙක් විපාක උපදවාද?.	ඕමකවූ ‡ ත්‍රිහෙතුක කුසලයද අලොභ වශයෙන් ද්විහෙතුක උත්කෘෂ්ට කුශලය ද ද්විහෙතුක ප්‍රතිසන්ධිය දී පැවැත්මෙහි ඥානසම්ප්‍රයුක්ත ත්‍රිහෙතුක විපාක සතර හැර සෙසු දොළොස් විපාකයන් උපදවයි.

* යම්කර්මයක් තමන් පවත්නාකලැ පෙරපසුපැවති කුශලාකුශල කර්මයන් විසින් පිරිවරණලද පසුවහෝ ආසෙවනලාභයෙන් පරිචිතකරණලද්දේද එය උත්කෘෂ්ට නම් වේ.

† ප්‍රතිසන්ධිය දේ යනු එකම ප්‍රතිසන්ධියෙකි—එක් කර්මයකින් නොයෙක් ප්‍රතිසන්ධි නොවේ-ප්‍රවෘත්තිවිපාකවූ කලි ජාති සියයෙක්හි ද දහසෙක්හි ද වෙත්—එයින් කීහ—

"පටිසන්ධිනාම එකමෙව පටිසන්ධිං නහි එකෙන කම්මෙන අනෙක පටිසන්ධි හොති විපාකං පන ජාතිසතෙපි ජාතිසහස්සෙපි හොති"

‡ යම් කුශලයක් කරණකලැ පෙරපසුසිත් අකුශලයන් විසින් පිරිවරණලද ද පසුව හෝ මා විසින් කරණ ලදැ නපුරැයි විප්‍රිසර ඉපදීමෙන් පරිභාවිතද ඒ කුශලයඔමකනම්වේ—මෙසේකීහ—

"යම්පන කරණකාලෙ අකුසලෙහි පරිවාරිතං පච්ඡාවා දුක්කටමෙතංමයාතිවිප්පටිසාරුප්පාදනෙන පරිභාවිතං තං ඔමකන්ති දට්ඨබ්බං."

ද්විහෙතුකමොමකං පන කුසලං අහෙතුකමෙව පටිසන්ධිං දෙති පවත්තෙ ච අහෙතුකවිපාකානෙව විපච්චති.

අසංඛාරසසංඛාර විපාකානි නපච්චති
සසංඛාරමසංඛාර විපාකානීති කෙචි න.
තෙසං ද්වාදසපාකානි දසට්ඨ ච යථාක්කමං
යථා වුත්තානුසාරෙන යථා සම්භවමුද්දිසෙ.

රූපාවචරකුසලං පන පඨමජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු උප්පජ්ජන්ති, තථා මජ්ඣිමං භාවෙත්වා බ්‍රහ්මපුරොහිතෙසු පණීතං භාවෙත්වා මහාබ්‍රහ්මෙසු.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
63	කවර කුසලයෙක් තෙමේ අහෙතුක ප්‍රතිසන්ධිය දී අහෙතුක විපාකඋපදවාද?.	(අකුසලයන් විසින් පිරිවරණලදද පසුව නපුරක්කරණලද්දයි ආසෙවනාය කරණලදද) ඔමකවූ ද්විහෙතුක කුසලය අහෙතුක පිළිසිඳීම දී පැවතීමෙහි ද අහෙතුක විපාක උපදවයි.
64	අසංස්කාරික කුශලය සසංස්කාරික විපාකයන්ද සසංස්කාරිකකුශලය අසංස්කාරික විපාකයන් දෙද්ද?.	අසංස්කාරික කුශලය (තත්සදෘශ අසංස්කාරික විපාකයන් විනා) සසංස්කාරිකවිපාකයන් නොදේ, සසංස්කාරික කුශලයද සසංස්කාරික විපාකයන් හැර අසංස්කාරික විපාකයන් ද නොදේ යයි කිසිකෙනෙක් කියත්. *
65	කෙචිමතභෙදයෙන් කෙතෙක් විපාකයන් කියත්තේද?.	ඔවුන්ගේ මතභෙදයෙන් ත්‍රිහෙතුක උත්කෘෂ්ට සසංස්කාරිකාදි ක්‍රමයෙන් දොළොස්විපාකයන් ද ත්‍රිහෙතුකානිකෘෂ්ට ද්විහෙතුක උත්කෘෂ්ට සසංස්කාරිකාදි ක්‍රමයෙන් දස විපාකයන්ද ද්විහෙතුක ඔමක වශයෙන් අට විපාකයන්ද යට කියනලද ක්‍රමයෙන් ඒ ඒ කර්මයන්ට ලැබෙන පරිද්දෙන් කියත්තේය.
66	ප්‍රථමධ්‍යානය වඩා කොතැන්හි උපදිත්ද?.	රූපාවචරකුශලසංඛ්‍යාත ප්‍රථමධ්‍යානය (උත්පාදමාත්‍ර අනාසෙවිතබැවින් මඳකොට වඩා බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍ය දෙවියන් කෙරෙහි ද (අතිසුභාවිතනොවූ අපරිපූර්ණවශීත්වය ඇතිහෙයින්) මධ්‍යමකොට වඩා බ්‍රහ්මපුරොහිතදෙවියන්කෙරෙහිද අතිසුභාවිතපරිපූර්ණවශීත්වය ඇතිබැවින් උත්කෘෂ්ටකොට වඩා මහාබ්‍රහ්මයන් කෙරෙහිද උපදිත්.

---

* කිසිවෙක් කියත් යනු මොරවාපිවාසී මහාධර්මරක්ෂිතස්ථවිර

කත්වා දුතියජ්ඣානං තතියජ්ඣානඤ්ච පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තාභෙසු මජ්ඣිමං භාවෙත්වා අප්පමාණාභෙසු පණීතං භාවෙත්වා ආභස්සරෙසු, චතුත්ථජ්ඣානං පරිත්තං භාවෙත්වා පරිත්තසුභෙසු මජ්ඣිමං භාවෙත්වා අප්පමාණසුභෙසු පණීතං භාවෙත්වා සුභකිණ්ණකෙසු, පඤ්චමජ්ඣානං භාවෙත්වා වෙහප්ඵලෙසු, තදෙව සඤ්ඤාවිරාගං භාවෙත්වා අසඤ්ඤසත්තෙසු, අනාගාමිනො පන සුද්ධාවාසෙසු උප්පජ්ජන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
67	ද්විතීය තෘතීය ධ්‍යාන වය වඩා කොතැන්හි උපදිත්ද?.	ද්විතීයතෘතීයධ්‍යානද්වය පරිත්ත මධ්‍යම ප්‍රණීත වශයෙන් වඩා පරිත්තාභය, අප්පමාණාභය, ආභස්සරය යන තුන්තලවැසි දෙවියන්කෙරෙහි උපදිත්.
68	චතුර්ථධ්‍යානය වඩා කොතැන්හි උපදිත්ද?.	චතුර්ථධ්‍යානය පරිත්තාදිවශයෙන් වඩා පරිත්තසුභය, අප්පමාණසුභය, සුභකිණ්ණකය, යන තුන්තලවැසි දෙවියන්කෙරෙහි අනුක්‍රමයෙන් උපදිත්.
69	කුමනධ්‍යානයක් වඩා වෙහප්ඵලයෙහි උපදිත්ද?.	(පරිත්තාදිත්‍රිවිධවූ අභිඥාභාවයට නොපැමිණ) පඤ්චමධ්‍යානය වඩා වෙහප්ඵල දෙවියන් කෙරෙහි උපදිත්.
70	කුමනධ්‍යානයක් වඩා අසංඥසත්වයන් කෙරෙහි උපදිත්ද?.	පඤ්චමධ්‍යානයම(“සඤ්ඤා ගණ්ඩො සඤ්ඤා රොගො ධි චිත්තං” යනාදිවශයෙන්) සංඥාවිරාගභාවනාකොට අසංඥසත්වයන්කෙරෙහි උපදිත්. *
71	අනාගාමීහු කොතැන්හි උපදිත්ද?.	අනාගාමීහු වනාහි (පඤ්චමධ්‍යානය ත්‍රිවිධකොට වඩා ශ්‍රද්ධාදිඉන්ද්‍රිය නානත්වානුක්‍රමයෙන්) පඤ්ච සුද්ධාවාසයෙහි උපදිත්†

* මෙහි යම් ඊර්ය්‍යාපථයකින් මැරෙත්ද එම ඉරියව්වෙන් ම එහි උපදිති—ඔහුතුමූ කර්ම්ක්‍රියාවාදී තීර්ත්‍ථකයෝ යයි කියනලදී.

† ශුෂ්කවිදර්ශක අනාගාමීහු මරණකලැ සමාධියෙහි පරිපූරකාරීහෙයින් ධ්‍යානඋපදවා බඹතෙලෙහි උපදිත්-අනාගාමීහුම සුද්ධාවාසයෙහි උපදිත්යයි නියමවේ-ඒ අනාගාමීහු අන්බඹතලෙක්හි නූපදිත් යයි නියමයෙක් නැත්තේය--එයින් කිහ—පූර්වාචාර්ය්‍යන් විසින්:—

“සුද්ධාවාසෙසු අනාගාමි පුග්ගලාවොපපජ්ජරෙ, කාමධාතුම්හි ජායන්ති අනාගාමිවිවජ්ජිතා”—ස්ත්‍රීහු වනාහි ආර්ය්‍යයෝ හෝ අනාර්ය්‍යයෝ හෝ අෂ්ටසමාපත්තිලාභිනීහු බ්‍රහ්මපාරිෂද්‍යයෙහි ම උපදිත්--මෙම කීහ:—“ඉත්ථියො පන අරියා වා අනරියා වාපි අට්ඨසමාපත්තිලාභිනියො බ්‍රහ්මපාරිසජ්ජෙසු යෙව නිබ්බත්තන්තීති අට්ඨකථාසු වුත්තං”—වේහප්ඵලයෙහිද අකනිට්ඨාබඹතෙලෙහිද අරූතලසතරෙහිද උපන් ආර්ය්‍යයෝ අන්තැනෙක්හි නූපදිත්—හෙද කියනලදී:—“වෙහප්ඵලෙ අකනිට්ඨෙ භවග්ගෙ ච පතිට්ඨිතා න පුනඤ්ඤත්‍ථ ජායන්ති සබ්බෙ අරියපුග්ගලා බ්‍රහ්මලොකගතා හෙට්ඨා අරියා නොපපජ්ජරෙ”—අභිධර්ම්මාර්ත්‍ථ විභාවිනී.

අරූපාවචරකුසලඤ්ච යථාක්කමං භාවෙත්වා අරූපෙසු උප්පජ්ජන්ති.

ඉත්ථං මහග්ගතං පුඤ්ඤං යථා භූමිපවත්තිතං
ජනෙති සදිසං පාකං පටිසන්ධිපවත්තියං.

ඉදමෙත්ථ කම්මචතුක්කං.

ආයුක්ඛයෙන කම්මක්ඛයෙන උභයක්ඛයෙන උපච්ඡෙදකකම්මුනා චෙති චතුධා * මරණුප්පත්තිනාම——තථා මරන්තානං පන මරණකාලෙ යථාරහං අභිමුඛීභූතං භවන්තරෙ පටිසන්ධිජනකං කම්මං වා කම්මකරණකාලෙ රූපාදිමුපලද්ධපුබ්බමුපකරණභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තං වා අනන්තරමුප්පජ්ජමානභවෙ උපලභිතබ්බං උපභොගභූතඤ්ච ගතිනිමිත්තං කම්මබලෙන ඡන්නං ද්වාරානං අඤ්ඤතරස්මිං පච්චුපට්ඨාති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
72	අරූපාවචරකුසල් වඩා කොතැන්හි උපදිත්ද?.	අරූපාවචරකුසලයද යථාක්‍රමයෙන් වඩා ප්‍රථමාදි ආරූප්‍යයන්හි උපදිත්.
73	මහද්ගතකුශලය ඒ ඒ භූමිස්ථානවශයෙන් විපාකඋපදවාද?.	භූමිපරිච්ඡෙදන් නිශ්චිතවූ මහද්ගතකුශලය පිළිසිඳුම් පැවතීම් දෙක්හි ඒ ඒ භූමිස්ථානයන්ට සුදුසු විපාක උපදවයි.
74	මරණොත්පත්ති කෙතෙක් ප්‍රකාරද?.	(ඒ ඒ ජාතියෙහි) ආයුක්ෂයවීමෙන්ද (ආයු ඇත්තේද) කර්මක්ෂයවීමෙන්ද ආයුකර්ම දෙදෙනාගේ ක්ෂයවීමෙන්ද උපච්ඡෙදක කර්මයෙන්දැයි † මරණොත්පත්ති චතුර්විධ වේ.
75	මරණාසන්න කල්හි කුමක් එළඹසිටීද?.	(ආයුක්ෂයාදියෙන්) මියනන්නවුන් මරණාසන්නකල්හි (ඒ ඒ භවයෙහි උපදනාසත්වයන්ට) සුදුසුපරිච්ඡෙදන් හමුවූ අනතුරුවූ භවයෙහි පිළිසිඳීම උපදවන (කාමාවචර)කර්මයක් හෝ ඒ කර්මයකරණකල්හි (චෛත්‍යදර්ශනාදි වශයෙන් ලැබියයුතුවූද පුෂ්පපූජාදිවශයෙන්) උපකරණවූද රූපාදිකර්මනිමිත්තක් හෝ අනතුරු උපදින භවයෙහි ලැබිය යුතු (දෙවභන කප්රුක් නිරයාග්නි ආදි) පරිභොගකටයුතු ගතිනිමිත්තක් හෝ කර්මබලයෙන් සදොරින් එක්තරා ද්වාරයෙක්හි එළඹසිටී.

* සමහරපොතක මරණප්පවත්තියීපෙනේ—ටීකාපොත්වලද—මරණස්සපවත්ති මරණප්පවත්තියීද-මරණස්සඋප්පත්ති පවත්ති මරණුප්පත්තියීද දෙයාකාරව පෙනේ—

† පෙර ජාතියෙහි සිදුවූ කිසි උපච්ඡෙදකකර්මබලයෙන් ශස්ත්‍රහරණාදි උපක්‍රමයකින් සිඳිතුලබන සන්තානඇත්තවුන්ගේ මරණයද මෙම අත්බැව්හි ගුණමහතුන්කෙරෙහි හෝ කරණලද කිසි උපක්‍රමයකින් රැස්කරණලද උපච්ඡෙදකකර්මබලයෙන් දූසීමාරකලාබුරාජාදීන්ට මෙන් ඒකෙණෙහි චුතවීම්වශයෙන් පැවතිමරණයද උපච්ඡෙදක මරණයි.

තතො පරං තමෙව තතො පට්ඨිතං ආලම්බනං ආරබ්භ විපච්චමානකම්මානුරූපං පරිසුද්ධමුපක්කිලිට්ඨං වා උපලභිතබ්බභවානුරූපං තත්ථොනතං පන චිත්තසන්තානං අභිණ්හං පවත්තතිබාහුල්ලෙන, තමෙවා පන ජනකභූතං කම්මමභිනවකරණවසෙන වාරප්පත්තං හොති ------ පච්චාසන්නමරණස්ස තස්ස වීථිචිත්තාවසානෙ භවඞ්ගක්ඛයෙ වා චවනවසෙන පච්චුප්පන්නභවපරියොසානභූතං චුතිචිත්තං උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
76	කර්ම නිමිත්තාදි වශයෙන් එළඹ සිටි අරමුණ කෙසේපවතීද?.	ඉක්බිති එසේ (කර්මනිමිත්තාදි වශයෙන්) එළඹසිටි එම (රූපාදි) අරමුණක් අරභයා (කර්මනිමිත්තාදි) විපාකදායක කර්මානුරූපවූ (කුසල ජවන් පැවතීම් වසයෙන්) පිරිසිඳුවූ හෝ (අකුසල ජවන් පැවතීම්වසයෙන්) අපිරිසිඳුවූ හෝ ඉපදියයුතු (සුගතිදුර්ගතිභවයන්ට) සුදුසුවූ චිත්තසන්තතිය එහි නමනව බොහෝ වසයෙන් නිරතුරු පවතී.
77	කර්මය අභිනවකිරීම් වසයෙන් වාර ප්‍රවෘත්තනය වේද?.	ප්‍රතිසන්ධිය උපදවන්නාවූ එම කර්මය වනාහි අභිනවකරණවශයෙන් හෙවත් අලුත් කිරීම්වසයෙන් වාරප්‍රවෘත්තනය වේ.
78	ජවනාදි කවරක් හුගේ අවසන්හි චුතිචිත්තය ඉපද නිරුද්ධ වේද?.	ආසන්නමරණඇති * හෙවත් සමීප මරණයෙන්යුත් ඒ පුද්ගලයාහට වීථිචිත්තයන්ගේ අවසානයෙහි † හෝ භවාඞ්ගචිත්තයන්ගේ ක්ෂයවීමෙහි‡හෝ චුතවීම්වසයෙන් ප්‍රත්‍යුත්පන්න භවයාගේ අවසන්හිවූ චුතිචිත්තය ඉපද නිරුද්ධවේ

* ආසන්නමරණඇති යනු:—වීථිචිත්තප්‍රමාණආයුවශයෙන් හෝ ඊට මදක්අධික ආයුවශයෙන් හෝ වේ—එයින්කීහ:—"පච්චාසන්නමරණස්සාති එකවීථිප්පමාණආයුවසෙන තතො වා කිඤ්චිඅධිකායුවසෙන සමාසන්නමරණස්ස".

† වීථිචිත්තයන්ගේ අවසානයෙහි යනු:—තදාලම්බනයන්ගේද ජවනයන්ගේද අවසානය වේ-එහි කාමභවයෙන් චුතව කාමභවයෙහිම උපදනාවුන්ට චුතිචිත්තය තදාලම්බන අවසන්කොටඇත්තේය සෙස්සවුන්ට ජවනාවසානකොට ඇත්තේය—එයින් කීහ:-ධම්මසාරණීයෙහි—කාමභවතො චවිත්වා තත්ථෙව උප්පජ්ජමානානං තදාලම්බනපරියොසානානි සෙසානං ජවනපරියොසානානි.

‡ එකජවනවීථියෙන් අධිකතරවූ ආයුසෙසය ඇතිකල්හි භවාඞ්ගචිත්තයාගේ ක්ෂයවීමෙහි යයි කියනලදි—ආයුසෙසයනම් එක්චිත්තක්ෂණයකි.

තස්මිං, නිරුද්ධාවසානන්තරමෙව තථා ගහිතං ආලම්බනමාරබ්භ සවත්ථුකං අවත්ථුකමෙව වා යථාරහං අවිජ්ජානුසයපරික්ඛිත්තෙන තණ්හානුසයමූලකෙන සංඛාරෙන ජනියමානං සම්පයුත්තෙහි පරිග්ගය්හමානං සහජාතානමධිට්ඨානභාවෙන පුබ්බඞ්ගමභූතං භවන්තරපටිසන්ධානවසෙන පටිසන්ධිසඞ්ඛාතං මානසං උප්පජ්ජමානමෙව පතිට්ඨාති භවන්තරෙ——මරණාසන්නවීථියං පනෙත්ථ මන්දප්පවත්තානි පඤ්චමජවනානි පාටිකංඛිතබ්බානි, තස්මා යදි පච්චුප්පන්නාලම්බනෙසු ආපාථගතෙසු ධරන්තෙස්වෙව මරණංහොති තදාපටිසන්ධිභවඞ්ගානම්පි පච්චුප්පන්නාලම්බනතා ලබ්භතීති කත්වා කාමාවචරපටිසන්ධියා ඡද්වාරගහිතං කම්මනිමිත්තං ගතිනිමිත්තඤ්ච පච්චුප්පන්නමතීතාලම්බනං උපලබ්භති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
79	ප්‍රතිසන්ධිචිත්තය කුවරෙකු විසින් පිරිවරණලදුව කුමක් මුල්කොට කුමකින් උපදවනුලැබිමි ආදියෙන් අන්‍ය භවයෙක්හි පිහිටාද?.	චුතිචිත්තය නිරුද්ධක්ෂණෙහි කිසිමාරයකින් ගන්නාලද අරමුණක් අරභයා සවස්තුකවූද අවස්තුකවූද *(කර්මකරණකාලයටද විපාකකාලයටද) සුදුසුපරිද්දෙන් අවිද්‍යානුසයෙන් පිරිවරණලද තෘෂ්ණානුසය මුල්කොට ඇති සංස්කාර (සඞ්ඛ්‍යාත කුශලාකුශල) යන්විසින් ජනියමානවූ (ස්පර්ශාදි) සම්ප්‍රයුක්තධර්මයන් විසින් පිරිවරාගනු ලබන්නාවූ සහජාතධර්මයන්ට පිහිටහෙයින් පූර්වාංගමවූ භවාන්තරයාගේ ගැලපීම්වසයෙන් ප්‍රතිසන්ධිසඞ්ඛ්‍යාත චිත්තය උපදනේ ම අන්‍යභවයෙක්හි පිහිටයි.
80	මරණාසන්න වීථියෙහි ජවන කෙතෙක්ද?.	මරණාසන්නවීථියෙහි මඳව පැවතිජවනයෝ පස්දෙනෙක් වෙත්.
81	කර්මනිමිත්ත ගතිනිමිත්තද වර්තමාන අතීතාලම්බන වසයෙන් කුමන ආලම්බනයෙක් වලැබේද?.	වර්තමානාලම්බනයක් හමුකලැ † ඒ ආලම්බනය ධරණකල්හි ම මරණය වේද එකල ප්‍රතිසන්ධිභවාඞ්ගයන්ගේ වර්තමානාලම්බනබව ලැබේය ‡ කියා කාමාවචරප්‍රතිසන්ධියට සදොරින් ගන්නාලද කර්මනිමිත්තද (මනොද්වාරයෙන් ගන්නාලද) ගතිනිමිත්ත ද වර්තමානාලම්බනවද අතීතාලම්බනවද ලැබේ.

* මෙහි-හෘදය වස්තුවහා පැවති හෙයින් වස්තුසහිතය යිද කාමාවචරප්‍රතිසන්ධිහෙයින් අවස්තුකය යිද කියනලදි.

† හමුකලැ යනු මනොද්වාරයෙහි ගතිනිමිත්තවසයෙනි.

‡ වර්තමානාලම්බනබව ලැබේ යනු මනොද්වාරවසයෙන් ප්‍රතිසන්ධිවනකලැ අතීතභවඟාදි ක්‍රමයෙන් තදාලම්බනයාගේද චුතිචිත්තයාගේද අතර පැවති භවාඞ්ගසිත්සතර වර්තමානාලම්බනබැව්ද පඤ්චද්වාරවසයෙන් පිළිසිඳීම වනකලැ සතළොස්වනප්‍රතිසන්ධිචිත්තය වර්තමානාලම්බනබැව්ද කියනලද්දේය යනු අභිප්‍රායයි.

කම්මං පන අතීතමෙව තඤ්ච මනොද්වාරගහිතං, තානි පන සබ්බානිපි පරිත්තධම්මභූතානෙවාලම්බනානි, රූපාවචරපටිසන්ධියා පන පඤ්ඤත්තිභූතං කම්මනිමිත්තමෙවාලම්බනං හොති, තථා ආරුප්පපටිසන්ධියා ච මහග්ගතභූතං පඤ්ඤත්තිභූතඤ්ච කම්මනිමිත්තමෙව යථාරහං ආලම්බනං හොති — අසඤ්ඤසත්තානං පන ජීවිතනවකමෙව පටිසන්ධිභාවෙන පතිට්ඨාති, තස්මා තෙ රූපපටිසන්ධිකා නාම අරූපා අරූපපටිසන්ධිකා නාම සෙසා රූපාරූපපටිසන්ධිකා.

ආරුප්පචුතියා හොන්ති හෙට්ඨිමාරුප්පවජ්ජිතා
පරමාරුප්පසන්ධී ච තථා කාමතිහෙතුකා.

රූපාවචරචුතියා අහෙතුරහිතා සියුං
සබ්බා කාමතිහෙතුම්හා කාමෙස්වෙව පනෙතරා.

අයමෙත්ථ චුතිපටිසන්ධික්කමො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
82	කර්මය අතීතාදි වශයෙන් කෙසේද?	(චෙතනා) කර්මය වනාහි අතීතනම් වේ—හෙද මනොද්වාරයෙන් ම ගන්නා ලද්දේය.
83	කර්මාදීහු පරිත්තාදි කවර ආලම්බනයෝ වෙත්ද?.	කර්මකර්මනිමිත්තාදි සියලු ආලම්බනයෝ පරිත්තධර්මසංඛ්‍යාත කාමාවචරධර්මවූවාහු ම ආලම්බනයෝ වෙති.
84	රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධියට කුමක්අරමුණුද?	රූපාවචරප්‍රතිසන්ධියට කසිනාදිප්‍රඥප්තිවූ කර්මනිමිත්තම අරමුණු වේ.
85	අරූපාවචර ප්‍රතිසන්ධියට කුමක් අරමුණුද?.	අරූපාවචරප්‍රතිසන්ධියට මහද්ගතවූද ප්‍රඥප්තිවූද කර්මනිමිත්තම සුදුසු පරිද්දෙන් අරමුණු වේ.
86	අසංඥසත්ත්වයන්ගේප්‍රතිසන්ධිය කෙසේද?.	අසංඥසත්ත්වයන්ට ජීවිතනවකයම ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන් පිහිටයි.
87	රූපප්‍රතිසන්ධික අරූපප්‍රතිසන්ධික රූපාරූපප්‍රතිසන්ධිකයෝ කවුරුහුද?.	අසංඥසත්ත්වයෝද අරූපීකයෝද අවශිෂ්ටයෝද රූපප්‍රතිසන්ධික අරූපප්‍රතිසන්ධික රූපාරූපප්‍රතිසන්ධිකයෝ වෙති.
88	අරූපාවචර චුතියෙන් මතු කිනම් ප්‍රතිසන්ධීහු වෙත්ද?.	අරූපාවචරචුතියෙන් මත්තෙහි යට අරූපාවචර හැර රූපාවචර ප්‍රතිසන්ධීහුද කාමභවයෙහි ත්‍රිහෙතුකප්‍රතිසන්ධීහුද වෙත්.
89	රූපාවචරචුතියෙන් මතුකිනම් ප්‍රතිසන්ධීහුවෙත්ද?.	රූපාවචරචුතියෙන් මත්තෙහි අහෙතුකප්‍රතිසන්ධිය හැර ද්විහෙතුකත්‍රිහෙතුකප්‍රතිසන්ධීහු වෙත්.
90	කාමාවචරත්‍රිහෙතුක චුතියෙන් මතු කිනම් ප්‍රතිසන්ධීහුවෙත්ද?.	කාමාවචරත්‍රිහෙතුකචුතිචිත්තයෙන් මතු කාමරූපාරූපභවයන්ට ඇතුළත් අහෙතුකාදිසියලු ප්‍රතිසන්ධීහු වෙත්.
91	ද්විහෙතුක අහෙතුක චුතියෙන්මතුකිනම් ප්‍රතිසන්ධීහු වෙත්ද?.	ද්විහෙතුකඅහෙතුකචුතියෙන් මත්තෙහි කාමභවයෙහිම ත්‍රිහෙතුකාදි සියලු ප්‍රතිසන්ධීහුවෙත්.

ඉච්චෙවං ගහිතපටිසන්ධිකානං පන පටිසන්ධිනිරොධානන්තරතො ප්පභුති තමෙවාලම්බනමාරබ්භ තදෙවචිත්තං යාව චුතිචිත්තුප්පා දා අසති වීථිචිත්තුප්පාදෙ භවස්ස අඞ්ගභාවෙන භවඞ්ගසන්තතිසංඛාතං මානසං අබ්බොච්ඡින්නං නදීසොතොවිය පවත්තති—පරියො සානෙචචවනවසෙන චුතිචිත්තංහුත්වා නිරුජ්ඣති, තතොපරඤ්ච පටිස න්ධාදයො රථචක්කමිව යථාක්කමං එව පරිවත්තන්තා පවත්තන්ති.

පටිසන්ධිභවඞ්ගවීථියො චුතිචෙ'හ තථා භවන්තරෙ
පුන සන්ධිභවඞ්ගමිච්චයං පරිවත්තති චිත්තසන්තති.

පටිසංඛාය පනෙතමද්ධුවං අධිගන්ත්වා පදමච්චුතං බුධා
සුසමුච්ඡින්නසිනෙහබන්ධනා සමමෙස්සන්ති චිරාය සුබ්බතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ වීථිමුත්තසඞ්ගහවිභාගො නාම

පඤ්චමො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
92	ප්‍රතිසන්ධිචිත්තය ඉපදනිරුද්ධවූ ඉක්බිති භවාඞ්ග සන්තතිය කෙසේපැවත නිරුද්ධවේද?.	ගන්නාලද ප්‍රතිසන්ධිඇත්තාහුගේ ප්‍රතිසන්ධිසිත නිරුද්ධවූ ඉක්බිති එතැන්පටන් ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයට අරමුණුවූ එම අරමුණ අරභයා අහෙතුකාදිභෙද එම චිත්තය චුතිචිත්තය ඉපදීම තෙක් (අතරතුර) වීථිසිත්ඉපදීමක් නැතිකලැ භවයාගේ නොසිඳපැවැත්මට හෙතුබැවින් භවාඞ්ගසන්තතිය යී කියනලද චිත්තය ගඞ්ගාප්‍රවාහයක් මෙන් නොසිඳපැවත භවාඞ්ගසන්තතියගේ කෙළවර චුතිවශයෙන් චුතිචිත්තව නිරුද්ධවේ
93	චුතිචිත්තයෙන් මතු ප්‍රතිසන්ධ්‍යාදීහු කෙසේ පවතිත්ද?.	චුතිචිත්තයෙන් මත්තෙහි ප්‍රතිසන්ධ්‍යාදීහු රථසක්මෙන් යථාක්‍රමයෙන් (වට්ටමූලයාගේ සමුච්ඡෙදය තෙක්) පෙරලෙන්නාහු පවතිත්.
94	මේ භවයෙහි මෙන් අන් භවයෙහිත් චිත්තසන්තතිය පෙරලේද?.	මේ භවයෙහි ප්‍රතිසන්ධි භවාඞ්ග වීථි චුති යනමොහු යම්සේ පෙරලේද එසේම නැවත අන්‍යභවයෙහිද ප්‍රති සන්ධිභවාඞ්ගාදි චිත්තසන්තතිතොමෝ පරිවර්තනය වේ.
95	චිත්තප්‍රවෘත්තිය දැන ප්‍රාඥයෝ කුමක් කෙරෙත්ද?.	යථොක්තවෘත්තයාගේ පැවැත්ම වනාහි අනිස්ථිරයයි ප්‍රාඥයෝ නුවණින් සලකා බොහෝ කලක් සහපත්ව්‍රත ඇතිව අමරණීයස්වභාවවූ නිර්වාණපදය (මාර්ගඵලඥානයෙන්) දැන මනාව ගාත්පසින් සිඳිනලද ස්නෙහබන්ධනඇත්තාහු නිරුපධිශෙෂ නිර්වාණධාතුවට පැමිණෙත්

එත්තාවතා විභත්තා හි සප්පභෙද පවත්තිකා
චිත්තචෙතසිකා ධම්මා රූපං දානි පවුච්චති.
සමුද්දෙසා විභාගා ච සමුට්ඨානා කලාපතො
පවත්තික්කමතො චෙති පඤ්චධා තත්ථ සඞ්ගහො.

චත්තාරිමහාභූතානි චතුන්නඤ්ච මහාභූතානං උපාදාය රූපන්ති දුවිධමෙපෙතං රූපං එකාදසවිධෙන සඞ්ගහං ගච්ඡති—කථං, පඨවිධාතු ආපොධාතු තෙජොධාතු වායොධාතු භූතරූපං නාම, චක්ඛු සොතං ඝාණං ජිව්හා කායො පසාදරූපං නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	චිත්ත චෛතසික කොපමණකින් දක්වා රූපය කියනුලැබේද?	ප්‍රභෙදප්‍රවෘත්ති ඇත්තාවූ චිත්තචෛතසිකධර්ම මෙපමණකින් හෙවත් පරිච්ඡේදපසකින් දක්වාදූත් යථානුප්‍රාප්ත රූපය කියනු ලැබේ.
2	රූපය කෙතෙක් ප්‍රකාරයෙන් සඞ්ග්‍රහවට යේද?	සංක්ෂෙපොද්දෙශය, (එකවිධාදි) විභාගය, (කර්මාදිරූපජනකප්‍රත්‍යයවූ) සමුට්ඨානය, (චක්ෂුප්‍රසාදාදි) කලාපය, රූපොත්පත්තික්‍රමය යී පස්ප්‍රකාරයකින් සඞ්ග්‍රහවට යේ.
3	රූපය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	පෘථිවිධාත්වාදි මහාභූත * රූපයෝ සතරදෙනද සතරමහාභූතයන් නිසා පවත්නා (චක්ෂුරාදි සූවිසි) රූපය දූයී ද්වි ප්‍රකාර වේ.
4	ද්විප්‍රකාර රූපය කෙතෙක් සඞ්ග්‍රහයට යේද?	ද්විප්‍රකාරරූපය තෙමේ භූතරූපය, ප්‍රසාදරූපය, ගොචරරූපය, භාවරූපය, හෘදයරූපය, ජීවිතරූපය, ආහාරරූපය පරිච්ඡේදරූපය, විඥප්තිරූපය, විකාර රූපය, ලක්ෂණරූපය, යී එකොළොස් ප්‍රකාරයකින් සඞ්ග්‍රහයට යේ.
5	භූතරූප යනු කුමක් ද?	ස්තබ්ධ ලක්ෂණවූ පෘථිවිධාතුවද ද්‍රවලක්ෂණවූ ආපොධාතුවද උෂ්ණලක්ෂණවූ තෙජොධාතුවද සමුදීරණලක්ෂණවූ වායොධාතුවද භූතරූපනම් වේ.
6	ප්‍රසාදරූප යනු කුමක් ද?	චක්ෂුඃප්‍රසාදයද ශ්‍රොත්‍රප්‍රසාදයද ඝ්‍රාණප්‍රසාදයද ජිහ්වාප්‍රසාදයද කායප්‍රසාදයද (මහාභූතයන්ගේ ප්‍රසන්නභාවයට හෙතුබැවින්) ප්‍රසාදරූපනම් වේ. †

* දෙවාදීන්ගේ තුන්ගව්පමණ අත්බැව්වසයෙන් මහත්ව ප්‍රභලවනහෙයින්ද) නොයෙක් අද්භූතවූ වෙසෙස් දැකීමෙන් නොහොත් මහත් අද්භූත දර්ශන අභූතදර්ශන හෝ පවත්නාහෙයින් මායාකාරාදීන් හා සමානහෙයින්ද මහාලකුණු සණ්ඨානාද්වශයෙන් සත්වයන් වඤ්චාකරණහෙයින්ද මහාභූතයෝ නම් වෙති–මෙමකීහ–"මහන්තාපාතුභූතාති මහාභූතසමාති ච වඤ්චකත්තා අභූතෙන මහාභූතානි සම්මතා".

† "දට්ඨුකාමතා සොතුකාමතා ඝායිතුකාමතා සායිතුකාමතා ඵුසිකාමතා නිදානකම්මසමුට්ඨානභූතපසාදලක්ඛණං."

රූපං සද්දො ගන්ධො රසො ආපොධාතුවජ්ජිතං භූතත්තයසඞ්ඛාතං ඵොට්ඨබ්බඤ්ච ගොචරරූපං නාම—ඉත්ථත්තං පුරිසත්තං භාවරූපං නාම, හදයවත්ථු හදයරූපං නාම, ජීවිතින්ද්‍රියං ජීවිතරූපං නාම, කබළීංකාරො ආහාරො ආහාරරූපං නාම.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
7	ගොචරරූප යනු කුමක්ද?	රූපායතනයද ශබ්දායතනයද ගන්ධායතනයද රසායතනයද ආපොධාතුව හැර* භූතත්‍රයයයි කියනලද ප්‍රෂ්ටව්‍යායතනයද ගොචරරූප† නම් වේ.
8	භාවරූපයනු කුමක්ද?	ස්ත්‍රීබවද‡ පුරුෂබවද භාවරූපනම් වේ.
9	හෘදයරූපය යනු කුමක්ද?	හෘදයවස්තුව හෘදය රූපනම් වේ.§
10	ජීවිතරූප යනු කුමක්ද?	සහජාතකර්මජරූපපාලනයෙහි අධිපතිබැව් කරණ ජීවිතෙන්ද්‍රිය තෙමේ ජීවිතරූපනම් වේ.
11	ආහාරරූප යනු කුමක්ද?	කබලීංකාරආහාරය ආහාරරූපනම්වේ.‖

* ආපොධාතුව සූක්ෂ්මබැවින් ස්පර්ශයට අසම්ප්‍රාප්තයෙයින් ආපොධාතුව හැර යයි කියනලදී.

† චක්ෂුර්විඥානාදීන්ට ගොචරත්වලක්ෂණවූයේද චක්ෂුරාදිප්‍රතිඝාතන ස්වභාව වූයේද ගොචරරූපනම් වේ.

‡ "ඉත්ථිලිඞ්ගනිමිත්තකුත්තාකප්පහෙතුභාවලක්ඛණං ඉත්ථත්තං" ස්ත්‍රීලිඞ්ගනිමිත්තකෘත්‍යාකල්පයන්ට හෙතුබැව් ලක්ෂණකොට ඇත්තේ ස්ත්‍රීබැව් වේ—තත්ථ ඉත්ථීනං අඞ්ගජාතං ඉත්ථිලිඞ්ගං සරාභිප්පායා ඉත්ථියා නිමිත්තං ඉත්ථීති සඤ්ජානනස්ස පච්චයභාවතො අවිසදඨානගමනනිසජ්ජාදීති ඉත්ථිකුත්තං, ඉත්ථිසණ්ඨානං ඉත්ථාකප්පො—මෙහි ස්ත්‍රීන්ගේ රහසඟ ස්ත්‍රීලිඞ්ගනම් වේ—ස්වරාභිප්‍රාය යන මොහු ස්ත්‍රීනිමිත්තනම් වේ—මේ ස්ත්‍රියයි දැන්මට කරුණු බැවිනි-අවිසදවූ සිටීම් යාම් හිඳීම් ආදිය ස්ත්‍රීකෘත්‍යනම් වේ-ස්ත්‍රී යන සටහනස්ත්‍ර්‍යාකල්පනම්වේ-පුරුෂලිඞ්ගාදිහුද මෙසේයි—අත්ථකථාවෙහි වනාහි අන්පරිදෙකින් වර්ණනා කරණලදී-හේ මෙසේයි-"ලිඞ්ගං හත්ථාදිසණ්ඨානං නිමිත්තං මිහිතාදිකං කුත්තං සුප්පාදිනාකීළා ආකප්පො ගමනාදිකං".

§ යම් හෘදයවස්තුවක් ඇසුරුකොට මනොධාතු මනොවිඥානධාතුවය පඤ්චවොකාරභවයෙහි පවතීද එය හෘදය වස්තුවයයි කියනුලැබේ-"යන්නිස්සාය මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු ච වත්තන්ති තෙ පඤ්චවොකාරෙ තං වත්ථූති පවුච්චති" හෘදයකොෂාභ්‍යන්තරයෙහි අඩපතක්පමණ ලේයෙහි භූතරූපයන් නිසා චක්ෂුර්විඥානාදීන්ට චක්ෂුරාදීනුමෙන් යථොක්තධාතුවයට වස්තුභාවය සාධමින් පවතී-මෙද කීහ-මජ්ඣෙ හදයකොසම්හි අඩ්ඪපසතලොහිතෙ භූතරූපමුපාදාය වක්ඛාදිවියවත්තති.

‖ "යාය ඔජාය යාපෙන්ති යත්ථ යත්ථ ච පාණිනො අයන්තු කබලිංකාරො ආහාරොති පවුච්චති"—අභිධම්මත්ථ විභාවනී.

ඉති ච අට්ඨාරසවිධමෙතං රූපං සභාවරූපං සලක්ඛණරූපං නිප්ඵන්නරූපං රූපරූපං සම්මසනරූපන්ති ච සඞ්ගහං ගච්ඡති.—— ආකාසධාතු පරිච්ඡෙදරූපං නාම, කායවිඤ්ඤත්ති වචීවිඤ්ඤත්ති විඤ්ඤත්තිරූපං නාම, රූපස්ස ලහුතා මුදුතා කම්මඤ්ඤතා විඤ්ඤත්තිද්වයං විකාරරූපං නාම, රූපස්ස උපචයො සන්තති ජරතා අනිච්චතා ලක්ඛණරූපං නාම, ජාතිරූපමෙව පනෙත්ථ උපචය සන්තතිනාමෙන පවුච්චති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
12	අටළොස්වැදෑරුම්වූ රූපය අන්කිසි සඞ්ග්‍රයකට යේද?	අටළොස්වැදෑරුම්වූ මේ රූපය ම සභාව රූපය, 1 සලක්ෂණරූපය, 2 නිෂ්පන්නරූපය, 3 රූපරූපය, 4 සම්මසනරූපය, 5 යි සඞ්ග්‍රහවට යේ.
13	පරිච්ඡෙද රූප යනු කුමක්ද?	(චක්ඛුදසකාදි කලාපගතරූපයන් මිශ්‍රනොවන මෙන් පිරිසිඳින ස්වභාවවූ) ආකාසධාතුව පරිච්ඡෙදරූපයි.
14	විඥප්තිරූප යනු කුමක්ද?	(කයින් වචනයෙන් අභිප්‍රාය ඇඟවීමය යි කියනලද) කායවිඥප්ති වාග්විඥප්ති වය විඥප්තිරූපයි.
15	විකාරරූප යනු කුමක්ද?	රූපයාගේ ලඝුබවද මෘදුබවද කර්මයට යොග්‍යබවද විඥප්තිවයද (ලඝුතාදීන්ගේ හා වායුපඨවිධාතූන්ගේද විකාරයෙන් වනහෙයින්) විකාරරූපයි.
16	ලක්ෂණරූප යනු කුමක්ද?	(මතු මතු ඉපදීම්වශයෙන් අභිවෘද්ධිසඞ්ඛ්‍යාත) උපචයද (උපචිතරූපයන්ගේ ප්‍රබන්ධානුපත්තිවශයෙන්) පැවතීම් සඞ්ඛ්‍යාත සන්තතියද * (රූපොත්පාදයන්ගේ නිරොධාභිමුඛවශයෙන්වූ) ජරතාවද (පරිභෙදනස්වභාවවූ) අනිත්‍යතාවද ලක්ෂණරූප වේ.
17	ජාතිරූපය කුමකින් කියනු ලැබේද?	උපචය සන්තති නමින් ජාතිරූපයම කියනු ලැබේ. †

(1) කක්ඛළත්තාදිනා අත්තනො අත්තනො සභාවෙන උපලබ්භනතො සභාවරූපං නාම.

(2) උප්පාදාදීහි අනිච්චතාදීහි වා ලක්ඛණෙහි සහිතත්තා සලක්ඛණං.

(3) පරිච්ඡෙදාදිභාවං විනා අත්තනො සභාවෙන කම්මාදීහි පච්චයෙහි නිප්ඵන්නත්තා නිප්ඵන්නරූපං.

(4) රුප්පනසභාවො රූපං තෙනයුත්තත්තා රූපරූපං.

(5) පරිච්ඡෙදාදිභාවං අනතික්කමිත්වා සභාවෙනෙව උපලබ්භනතො ලක්ඛණත්තයා රොපනෙන සම්මසිතුං අරහත්තා සම්මසනරූපං.

* පටිසන්ධිතො පට්ඨාය යාව චක්ඛුදසකානං උප්පත්ති එත්ථන්තරෙ උප්පාදො උපචයො නාම-තතො පරං සන්තති නාම.

† රූපානමාචයො යො හි වුත්තො උපචයොති සො
අනුප්පබන්ධතො තෙසං සන්තතීති පවුච්චති.
අත්ථතො උභයම්පෙතං ජාතිරූපන්තිදීපිතො
වුත්තමාකාරණත්තත වෙනෙය්‍යානං විසෙන වා

එකාදසවිධමෙතං රූපං අට්ඨවීසතිවිධං හොති සරූපවසෙන, කථං.

භූතප්පසාදවිසයා භාවො හදයමිච්චපි
ජීවිතාහාරරූපෙහි අට්ඨාරසවිධං තථා.

පරිච්ඡෙදො ච විඤ්ඤත්ති විකාරො ලක්ඛණං තිච
අනිප්ඵන්නාදසචෙති අට්ඨවීස විධං භවෙ.

අයමෙත්ථ රූපසමුද්දෙසො.

සබ්බඤ්ච පනෙතං රූපං අහෙතුකං, සප්පච්චයං, සාසවං, සඞ්ඛතං, කාමාවචරං, අනාරම්මණං, අප්පහාතබ්බමෙවාති එකවිධම්පි අජ්ඣත්තිකබාහිරාදිවසෙන බහුධා භෙදං ගච්ඡති—කථං පසාදසඞ්ඛාතං පඤ්චවිධම්පි අජ්ඣත්තිකරූපං නාම, ඉතරං බාහිරරූපං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
18	එකාදශවිධවූ රූපය ස්වරූපවශයෙන් කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(මහාභූතරූප සතරය, ප්‍රසාදරූප පසය, රූපශබ්දාදිවිෂයරූප සතරය, භාවරූප දෙකය, හෘදයරූපය, ජීවිතරූපය, ආහාරරූපය, යන මෙකීරූප) ස්වරූපවශයෙන් අටළොස්ප්‍රකාර වේ.
19	අටවිසි රූපය කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(පරිච්ඡේදරූපය, විඥප්තිරූප දෙකය, විකාරරූපතුනය, ලක්ෂණරූප සතරය, යන මේ අනිෂ්පන්නරූපදශය* දැයි (අටළොස්රූපය සමග) විසිඅට වැදෑරුම් වේ.
20	රූපයාගේ එකවිධතාය කෙසේද?	මේ සියලුරූපය වනාහි (ලොභාදිහෙතුරහිතහෙයින්) අහෙතුකය, (කර්මාදිප්‍රත්‍යයන් හා පවත්නාහෙයින්)සප්‍රත්‍යයය, (කාමාදිආශ්‍රවසහිතබැවින්) සාසවය, (ප්‍රත්‍යයයන් විසින් කරණලද හෙයින්) සංඛතය,(උපාදානස්කන්ධසංඛ්‍යාත ලොකයෙහි නියුක්තහෙයින්) ලොකියය,(කාමතෘෂ්ණාවට විෂයහෙයින්) කාමාවචරය, (අරමුණු නොගන්නාහෙයින්) අනාරම්මණය ක්ලෙශයන් මෙන් දුරුනොකට යුතුහෙයින් අප්‍රහාතව්‍ය යයි මේ වුක්තප්‍රකාරයෙන් එකවිධ වේ.
21	එකවිධ රූපය කොතෙක්භෙදවේද?	එකවිධවූ රූපය ආධ්‍යාත්මිකබාහිරාදිවශයෙන් බොහෝ භෙදයට පැමිණේ.
22	ආධ්‍යාත්මිකබාහිර රූප යනු කුමක්ද?	ප්‍රසාදසංඛ්‍යාත චක්ෂුරාදිපංචවිධරූපය ආධ්‍යාත්මිකරූප වේ–ඉතරතෙවිසිරූපය (ඔවුන්ගෙන් පිටත්හෙයින්) බාහිරරූපනම් වේ.

* රූපයන්ගේ පරිච්ඡෙද විකාරාදි විභාග හැර වෙනප්‍රත්‍යයන් විසින් අනිෂ්පන්නහෙයින් මේ දශය අනිෂ්පන්නරූපයයි කියනලදී.

පසාදහදයසඞ්ඛාතං ඡබ්බිධම්පි වත්ථුරූපං නාම, ඉතරමවත්ථුරූපං, පසාදවිඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං සත්තවිධම්පි ද්වාරරූපං නාම, ඉතරමද්වාරරූපං, පසාදභාවජීවිතසඞ්ඛාතං අට්ඨවිධම්පි ඉන්ද්‍රියරූපං නාම, ඉතරමනින්ද්‍රියරූපං පසාදවිසයසඞ්ඛාතං ද්වාදසවිධම්පි ඔළාරිකරූපං සන්තිකෙරූපං සප්පටිඝරූපඤ්ච ඉතරං සුඛුමරූපං දූරෙරූපං අප්පටිඝරූපඤ්ච කම්මජං උපාදින්නරූපං, ඉතරං අනුපාදින්නරූපං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
23	වත්ථුරූප අවත්ථුරූප යනු කුමක්ද?	චක්ෂුරාදිපඤ්චප්‍රසාදයහා හෘදයසඞ්ඛාතඡට්විධවූ රූපය (සප්තවිඥානයන්ට නිශ්‍රයහෙයින්) වත්ථුරූප වේ-අවශෙෂවූ තෙවිසිරූපය අවත්ථුරූපයි.
24	ද්වාරරූප අද්වාරරූප යනු කුමක්ද?	පඤ්චප්‍රසාදය හා විඥප්තිවය සඞ්ඛාතසප්තප්‍රකාරවූ රූපය ද්වාරරූපය වේ * අවශෙෂවූ දෙවිසිරූප අද්වාරරූපයි.
25	ඉන්ද්‍රියරූප අනින්ද්‍රියරූප යනු කුමක්ද?	පඤ්චප්‍රසාදරූප භාවරූපද්වය හා ජීවිතින්ද්‍රිය යී කියනලද අෂ්ටප්‍රකාරවූ රූපය ඉන්ද්‍රියරූපනම් වේ-† අවශෙෂ විංශතිරූපය අනින්ද්‍රිය රූපයි.
26	ඔළාරිකාදි රූප විශෙෂකෙසේද?	පඤ්චප්‍රසාදරූපයද විෂයසඞ්ඛාතරූප ශබ්දගන්ධරසය හා ස්පෘෂ්ටව්‍යවූ භූතරූපත්‍රයද යන දොළොස්වැදෑරුම්වූ රූපය ඔළාරිකරූපනමුදු ‡ ආසන්නරූපනමුදු § ප්‍රතිඝරූපනමුදු වේ-(1) ඉතිරි සොළොස්රූපය සුඛුමරූප දූරෙරූප අප්‍රතිඝරූප නමුදු වේ.
27	උපාදින්න අනුපාදින්න යනු කුමක්ද?	කර්මයෙන් ජනිතවූ අට්ඨාරසවිධ රූපය උපාදින්නරූප වේ-(2) අවශෙෂදශවිධරූපය අනුපාදින්න රූපයි.

* චක්ෂුර්විඥානාදි පඤ්චවිඥානයන්ගේද කායවාක්කර්මයන්ගේද පැවැත්මට ද්වාරහෙයින් ද්වාරරූපනම් වේ.

† දර්ශනාදි ඉන්ද්‍රියපඤ්චකයෙහිද ස්ත්‍රීපුරුෂාදි කර්මජරූපයෙහිද ආධිපත්‍යකරණහෙයින් ඉන්ද්‍රියරූපනම් වේ.

‡ "විසය විසයී භාවාපත්තිවසෙන ථූලත්තා ඔළාරිකරූපං" විෂයවිෂයී භාවප්‍රවෘත්තිවශයෙන් ස්ථූලහෙයින් ඔළාරිකරූපනම් වේ.

§ "තතොඑව ගහණස්ස සුකරත්තා සන්තිකෙ රූපං" ඔළාරිකහෙයින්ම විෂය ග්‍රහණයට සුකරබැවින් ආසන්නරූපනම් වේ.

(1) "චක්ඛාරම්මණානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටිහඤ්ඤනං පටිඝො-එතෙනසහවත්තතීති සප්පටිඝං"——චක්ෂු ආරම්මණයන්ගේ අන්‍යොන්‍ය ප්‍රතිඝාතනය හෙවත් ඔවුනොවුන් වැදසිටීම ප්‍රතිඝවේ-ඒ ප්‍රතිඝාතනය සමග පැවතිහෙයින් සප්‍රතිඝරූපයි.

(2) තණ්හාදිවසීහි උපෙතෙන කම්මුනා අත්තනො බලවහාවෙන ආදින්නත්තා ගහිතත්තා උපාදින්නරූපං.

රූපායතනං සනිදස්සනරූපං, ඉතරං අනිදස්සනරූපං, චක්ඛාදිද්වයං අසම්පත්තවසෙන, ඝාණාදිත්තයං සම්පත්තවසෙනාති පඤ්චවිධම්පි ගොචරග්ගාහික රූපං, ඉතරං අගොචරග්ගාහික රූපං, වණ්ණො ගන්ධො රසො ඔජා භූතචතුක්කඤ්චෙති අට්ඨවිධම්පි අවිනිබ්භොගරූපං, ඉතරං විනිබ්භොගරූපං.

ඉච්චෙවමට්ඨවීසති විධම්පි ච විචක්ඛණා
අජ්ඣත්තිකාදිභෙදෙන විභජන්ති යථාරහං.

අයමෙත්ථ රූපවිභාගො කම්මං චිත්තං උතු ආහාරො චෙති චත්තාරි රූපසමුට්ඨානානි නාම, තත්ථ කාමාවචරං රූපාවචරඤ්චෙති පඤ්චවීසතිවිධම්පි කුසලාකුසලකම්මමභිසඞ්ඛතං අජ්ඣත්තිකසන්තානෙ කම්මසමුට්ඨාන රූපං පටිසන්ධිමුපාදාය ඛණෙ ඛණෙ සමුට්ඨාපෙති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
28	සනිදස්සනරූප අනිදස්සනරූප යනු කුමක්ද?	(නීලපීතාදි වර්ණසඞ්ඛ්‍යාත) රූපායතනය දතයුතුබවය යි කියනලද නිදර්ශන රූපය සමග පැවතිහෙයින් සනිදස්සනරූපයවේ-සෙස්ස අනිදස්සනරූපයි.
29	ගොචරග්‍රාහික අගොචරග්‍රාහික රූපයනුකුමක්ද?	චක්ෂුඃශ්‍රොත්‍රවය අසම්ප්‍රාප්ත (ගොචර) වශයෙන්ද ඝ්‍රාණාදිත්‍රය සම්ප්‍රාප්ත (ගොචර) වශයෙන්දැයි * පස්වැදෑරුම්වූ රූපය ගොචරග්‍රාහික රූපයවේ-† ඉතිරි තෙවිස්ස අගොචරග්‍රාහිකරූපයි.
30	අවිනිර්භාගරූප විනිර්භාගරූප යනු කුමක්ද?	වර්ණ ගන්ධ රස ඔජ යනසතරද පෘථිවීධාත්වාදි භූතචතුෂ්කයද යන අටවැදෑරුම්වූ රූපය අවිනිර්භාගරූපනම් වේ-‡ අවශෙෂවිංශතිය විනිර්භාගරූපයි.
31	රූපය කවර කෙනෙක් විභජනය කෙරෙත්ද?	අටවිසිවැදෑරුම්වූ මේරූපය අජ්ඣාත්මිකාදි භෙදයෙන් යථානුරූපව ප්‍රාඥයෝ විභජනය කෙරෙත්.
32	රූපය කව්රුහු උපදවත්ද?	(අතීත) කර්මයද, (උපදිනු ලබන) සිතද, (සීතොෂ්ණසඞ්ඛ්‍යාත) ඍතුවද, ආහාරයද, යන සතර දෙනා රූපය උපදවත්.
33	කර්මසමුත්ථානය කෙසේ රූප උපදවාද?	කාමාවචරකුසල් අටය, අකුසල් දොළසය, රූපාවචරකුසල් පසය, යන පස්විසිවැදෑරුම්වූ කුශලාකුශල කර්මය අතීතභවයෙහි රැස්කරණලදුව ආධ්‍යාත්මිකසන්තානයෙහි කම්මසමුට්ඨානරූපය ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයාගේ උත්පාදක්ෂණයෙහි පටන් ක්ෂණක්ෂණයෙහි උපදවයි.

* චක්ෂුඃශ්‍රොත්‍රදෙදෙනා තමතමන් සිටිතැන්හි ම සිට රූපශබ්ද දෙදෙන ගන්නාහෙයින් අසම්ප්‍රාප්තවශයෙනැයිද ඝ්‍රාණාදිත්‍රය ගන්ධ රසස්පර්ශයන් තම තමන් කරා එළඹිකල්හි ගන්නාහෙයින් සම්ප්‍රාප්තවශයෙනැයිද කියනලදී.

† තමවිඥානයලවා ගොචරය ගන්වා තුයි ගොචරග්‍රාහිකරූපයි.

‡ ඔවුනොවුන් වෙන්වීමක් නැතිහෙයින් අවිනිර්භාගරූපයි

අරූපවිපාකද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජිතං පඤ්චසත්තතිවිධම්පි චිත්තං චිත්තසමුට්ඨානරූපං පඨමභවඞ්ගමුප්පාදය ජායන්තමෙව සමුට්ඨාපෙති — තත්ථ අප්පනාජවනං ඉරියාපථම්පි සන්ධාරෙති, වොට්ඨපනකාමාවචරජවනාභිඤ්ඤා පන විඤ්ඤත්තිමපි සමුට්ඨාපෙන්ති, සොමනස්සජවනානි පනෙත්ථ තෙරස හසනම්පි ජනෙන්ති, සීතුණ්හොතුසමඤ්ඤාතා තෙජොධාතු ඨිතිප්පත්තාව උතුසමුට්ඨානරූපං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච යථාරහං සමුට්ඨාපෙති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
34	කෙතෙක් ප්‍රකාරවූ චිත්තයතෙමේ කවර සිතකපටන් කුමන ක්ෂණයෙක්හි චිත්තසමුට්ඨානරූපය උපදවා ද?	අරූපාවචරවිපාකසතරය ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණය යන තුදුස්සිත් හැර ඉතිරි කුසලාකුසලවිපාකක්‍රියාභෙද පන්සැත්තෑ ප්‍රකාර චිත්තයතෙමේ (ශුද්ධාෂ්ටකශබ්දනවකාදිභෙද) චිත්තසමුට්ඨානරූපය ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයට අනන්තරවූ ප්‍රථමභවාඞ්ග චිත්තයෙහි පටන් උත්පාදක්ෂණයෙහි ම * උපදවයි.
35	කුමනසිතකින් ඊර්‍ය්‍යාපථය පවත්වාද?	මහද්ගතලොකොත්තරභෙද අර්පණාජවනචිත්තයතෙමේ (ධ්‍යානනිශ්‍රිතාදිවූ) ඊර්‍ය්‍යාපථයද පවත්වයි.
36	කවරසිත්හු කායවාග්විඥප්තිය උපදවත්ද?	ව්‍යවස්ථාපනචිත්තයද, එකුන්තිස්කාමාවචරජවන් සිත්ද, කුශලක්‍රියාවශයෙන් අභිඥාසිත්ද, යන මේ සිත්හු කායවාග්විඥප්තියද උපදවත්.
37	කෙතෙක් සිත්හු සිනහ උපදවත්ද?	(කාමාවචර) සොම්නස්සහගත කුසල් ජවන් සතරද, එසේ ම අකුසල් ජවන් සතරද, සොම්නස්සහගත ක්‍රියාජවන් පසද, යන තෙළෙස්සිත්හු සිනහ උපදවත්. †
38	ඍතුතොමෝ කෙසේ රූප උපදවා ද?	සීතඍතු උෂ්ණඍතුය යි කියනලද තෙජොධාතුතොමෝ ස්ථිතියට පැමුණේ ම උතුසමුට්ඨානරූපය (ඉන්ද්‍රියබද්ධ) සන්තානයෙහිද, අනින්ද්‍රියබද්ධවූ පෘථිවිපර්වතවිමානාදි පිටත්හිද, සුදුසු පරිද්දෙන් උපදවයි.

* චිත්තයා තමා උපන්කෙණෙහි ම රූපඋපදවනශක්තිය ඇති බවමුත් ස්ථිතිභඞ්ගක්ෂණදෙක්හි රූපඋපදවනශක්තිය නැතිහෙයින් උත්පාදක්ෂණයෙහි ම යයි කියනලදි.

† පෘථග්ජනයෝ කුසල් අකුසල් සිත් අටින්ද ශෛක්ෂයෝ දෘෂ්ටිගතදෙසිත් හැර සෙසු සිත්සයෙන්ද රහත්හු ක්‍රියාසිත්පසින්ද සිනාසෙති-බුදුහු වනාහි සහෙතුකක්‍රියාසිත්සතරින් සිනාපහළ කෙරෙත්.

ඔජාසඞ්ඛාතො ආහාරො ආහාරසමුට්ඨානරූපං අජ්ඣොහරණකාලෙ ඨානප්පත්තොව සමුට්ඨාපෙති.––––තත්ථ හදයඉන්ද්‍රියරූපානි කම්මජානෙව, විඤ්ඤත්තිද්වයං චිත්තජමෙව, සද්දො චිත්තොතුජො, ලහුතාදිත්තයං උතුචිත්තාහාරෙහි සම්භොති, අවිනිබ්භොගරූපානි චෙව ආකාසධාතු ච චතූහි සම්භූතානි, ලක්ඛණරූපානි න කුතොචි ජායන්ති.

අට්ඨාරසපණ්ණරස තෙරසද්වාදසාති ච
කම්මචිත්තොතුකාහාර ජානිහොන්ති යථාක්කමං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
39	ආහාරය කවරකලක රූප උපදවාද?	ඔජාසඞ්ඛ්‍යාත ආහාරයතෙම (ශුද්ධාෂ්ටකාදිභෙද) ආහාරසමුට්ඨානරූපය අභ්‍යවහරණකාලෑ (කර්මජරූපනිසා) ස්ථිතිප්‍රාප්තවූයේම උපදවයි.
40	කර්මජරූප කවරුහු වෙත්ද?	හෘදයරූප ඉන්ද්‍රියරූප යන මොහු (කර්මයෙන් උපන්හෙයින්) කර්මජරූපයෝ වෙති.
41	කුමක් චිත්තජරූපයෝ වෙත්ද?	(චිත්තජවායු පෘථිවින්ගේ විකාර යක් හෙයින්) කායවාග්විඥප්තිදෙක චිත්තජරූපයෝ වෙත්.
42	ශබ්දය කුමකින් උපනේවේද?	(සවිඥානක අවිඥානකභෙද) ශබ්දතෙම (චිත්තඍතුදෙකින් උපදනාහෙයින්) චිත්තෝතුජනම් වේ.
43	ලඝුතාදිත්‍රය කුමකින්වේද?	(ලඝුතා මෘදුතා කර්මණ්‍යතා යන ත්‍රය) ඍතුචිත්ත ආහාරයන තුනෙන් වේ.
44	කර්මජාදිසතරින් කුමන රූපයෝ වෙත්ද?	අවිනිර්භාගරූපද ආකාසධාතුසඞ්ඛ්‍යාත පරිච්ඡේද රූපයද යන මොහු කර්මාදි සතරදෙනාගෙන් වෙත්.
45	ලක්ෂණරූපයෝ කුමකින් උපදීත්ද?	(උපචය සන්තති ජරතා අනිච්චතා සඞ්ඛ්‍යාතවූ) ලක්ෂණරූපයෝ කර්මාදි කිසිවකින් නූපදීත්.
46	කර්ම චිත්ත ඍතු ආහාර යන සතරින් කෙතෙක් කෙතෙක් රූප උපදීත්ද?	කර්මජරූප නවය * කර්මාදිසතරින්වූ ශුද්ධාෂ්ටකය ආකාසධාතුය යන අටළොස කර්මයෙන්ද පඤ්චවිකාරරූපය ශබ්දය ශුද්ධාෂ්ටකයපරිච්ඡේදරූපයයන පසළොස චිත්තයෙන්ද ශබ්දය ලඝුතාදිත්‍රය ශුද්ධාෂ්ටකය පරිච්ඡේද රූපය යන තෙළෙස ඍතුවෙන්ද ලඝුතාදිත්‍රය ශුද්ධාෂ්ටකය පරිච්ඡේදරූපය යන දෙළස ආහාරරූපයෙන්ද උපදීත්.

* චක්ඛුන්ද්‍රිය සොතින්ද්‍රිය ඝ්‍රාණේන්ද්‍රිය ජිව්හින්ද්‍රිය කායින්ද්‍රිය ඉත්ථින්ද්‍රිය පුරිසින්ද්‍රිය ජීවිතෙන්ද්‍රිය යන ඉන්ද්‍රියරූප අටද හෘදයරූපයද යන නවය කර්මජරූපයි.

ජායමානාදිරූපානං සභාවත්තා හි කෙවලං
ලක්ඛණානි න ජායන්ති කෙහිචි පකාසිතං.

අයමෙත්ථ රූපසමුට්ඨානනයො.

එකුප්පාදා එකනිරොධා එකනිස්සයා සහවුත්තිනො එකවීසතිරූපකලාපා නාම, තත්ථ ජීවිතං අවිනිබ්භොගරූපඤ්ච චක්ඛුනා සහ චක්ඛුදසකන්ති පවුච්චති, තථා සොතාදීහි සද්ධිං සොතදසකං, ඝාණදසකං, ජිව්හාදසකං, කායදසකං, ඉත්ථිභාවදසකං, පුම්භාවදසකං, වත්ථුදසකඤ්චෙති යථාක්කමං යොජෙතබ්බං.——අවිනිබ්භොගරූපමෙව ජීවිතෙන සහ ජීවිතනවකන්ති පවුච්චති, ඉමෙ නව කම්මසමුට්ඨානකලාපා, අවිනිබ්භොගරූපං පන සුද්ධට්ඨකං තදෙව කායවිඤ්ඤත්තියා සහ කායවිඤ්ඤත්තිනවකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දෙහි සහ වචීවිඤ්ඤත්තිදසකං ලහුතාදීහි සද්ධිං ලහුතාදෙකාදසකං, කායවිඤ්ඤත්තිලහුතාදිද්වාදසකං, වචීවිඤ්ඤත්තිසද්දලහුතාදිතෙරසකඤ්චෙති ඡ චිත්තසමුට්ඨානකලාපා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
47	ලක්ෂණරූපයෝ කිසිවකින් උපදනාහුද?	උපදිනුලෑබීමාදිය රූපස්වභාවක්වූයේද හුදෙක් ලක්ෂණරූපයෝ කිසිවකින් නූපදිත් යයි ප්‍රකාශකරණලදී.
48	රූපකලාප කෙතෙක්ද?	(එක්ව ඉපදීම්* නිරුද්ධවීම් එක්නිශ්‍රයක් පැවැත්මක් ඇති රූපකලාප) එක්විසෙකි.
49	චක්ෂුර්දශක යනු කුමක්ද?	ජීවිතෙන්ද්‍රියද, ශුද්ධාෂ්ටකයද, චක්ෂුඃප්‍රසාදය සමග චක්ෂුර්දශකයි.†
50	දශක කෙතෙක්	චක්ඛුදසකය, සොතදසකය, ඝාණදසකය, ජිව්හාදසකය, කායදසකය, ඉත්ථිභාවදසකය, පුම්භාවදසකය, වත්ථුදසකය, යි දසක අටෙකි.
51	ජීවිතනවක යනු කුමක්ද?	අවිනිබ්භොගරූපයම ජීවිතෙන්ද්‍රිය සමග ජීවිතනවක යයි කියනලදී.
52	කම්මසමුට්ඨාන කලාපකෙතෙක්ද?	චක්ෂුර්දශකාදි අටය, ජීවිතනවකය, යන කම්මසමුට්ඨානකලාප නවයෙකි.
53	චිත්තසමුට්ඨාන කලාප කෙතෙක්ද?	(අවිනිබ්භොගරූපයයි කියනලද ශුද්ධාෂ්ටකය, එම ‡ කායවිඥප්තිය හා කායවිඥප්තිනවකය, වාග්විඥප්තිශබ්දයන් සමග වාග්විඥප්තිදශකය, ලඝුතාදිත්‍රය සමග ලඝුතාදෙකාදසකය කායවිඥප්ති ලඝුතාදිද්වාදසකය, වාග්විඥප්තිශබ්දලඝුතාදිත්‍රයොදශකය දැයි චිත්තසමුට්ඨානකලාප සයෙකි.

* කර්මාදියෙන් උපන්රූප එකි එකී සමුට්ඨානයක් නොව පිණ්ඩවසයෙන් උපදිනහෙයින් එක්ව ඉපදීමාදිය කියනලද්.

† චක්ෂුර්දශකය මෙන් සෙසු ශ්‍රොත්‍රාදිදශකයද යෙදියයුතු.

‡ එම යනු ශුද්ධාෂ්ටකයි මෙය හැමකලාපයෙහි යොදනු.

සුද්ධට්ඨකං,සද්දනවකං, ලහුතාදෙකාදසකං,සද්දලහුතාදිද්වාදසකඤ්චෙති චත්තාරො උතුසමුට්ඨානකලාපා — සුද්ධට්ඨකං, ලහුතාදෙකාදසකඤ්චෙති ද්වෙ ආහාරසමුට්ඨානකලාපා — තත්ථ සුද්ධට්ඨකං, සද්දනවකඤ්චෙති ද්වෙ උතුසමුට්ඨානකලාපා බහිද්ධාපි ලබ්භන්ති — අවසෙසා පන සබ්බෙපි අජ්ඣත්තිකමෙව.

කම්මචිත්තොතුකාහාර සමුට්ඨානා යථාක්කමං
නව ඡ චතුරො ද්වෙති කලාපා එකවීසති.
කලාපානං පරිච්ඡෙද ලක්ඛණත්තා විචක්ඛණා
නකලාපඞ්ගමිච්චාහු ආකාසං ලක්ඛණානි ච.

අයමෙත්ථ කලාප යොජනා.

සබ්බානි පනෙතානි රූපානි කාමලොකෙ යථාරහං අනූනානි පවත්තියං උපලබ්භන්ති,පටිසන්ධියම්පන සංසෙදජානඤ්චෙව ඔපපාතිකානඤ්ච චක්ඛුසොතඝාණජිව්හාකායභාවවත්ථුදසකසඞ්ඛාතානි සත්තදසකානි පාතුභවන්ති උක්කට්ඨවසෙන.

	ප්‍රශන.	උත්තර.
54	උතුජකලාප කෙතෙක්ද?	(ශුද්ධාෂ්ටකය, ශබ්දනවකය, ශුද්ධාෂ්ටකය හා ලඝුතා මෘදුතා කර්මණ්‍යතා තුනය යන එකොළොසය, ශුද්ධාෂ්ටකාදි එකොළොස සමග ශබ්දය හා දොළොසදැයි උතුජකලාප සතරෙනි.
55	ආහාරජකලාප කෙතෙක්ද?	ශුද්ධාෂ්ටකය, ලඝුතාදි එකාදසකයදැයි ආහාරජකලාප) දෙකෙනි.
56	පිටත් තන්හිදු කලාප ලැබේද?	(පිටත්තන්හිදු ශුද්ධාෂ්ටකය, ශබ්දනවකය, යන)කලාපවයෙක් ලැබේ.
57	ආධ්‍යාත්මිකකලාප කෙතෙක්ද?	බාහිරකලාපවය හැර සියලු (එකුන්විසි)කලාප ආධ්‍යාත්මිකවේත්.
58	කර්මජාදියෙන්වූ එකිනෙකකලාප කෙතෙක් කෙතෙක්ද?	(කර්මජකලාප නවයෙක, චිත්තජකලාප සයෙක, උතුජකලාප සතරෙක, ආහාරජකලාප දෙකෙකැයි කලාප)එක්විස්සෙකි.
59	පරිච්ඡෙදරූපය හා ලක්ෂණරූපයෝ කලාපසංඛ්‍යාවට නොයදෙත්ද?	ශුද්ධාෂ්ටකාදිකලාප පිරිසිඳිනාහෙයින් ද ඔවුන්ගේ ලක්ෂණත්වයෙන්ද පරිච්ඡෙදරූපහා ලක්ෂණරූප ප්‍රාඥයෝ කලාපසංඛ්‍යාවට නොගණිත්.
60	සියලුරූප කොතැන්හි ලැබෙත්ද?	සියලු මේ රූපයෝ සුදුසුපරිද්දෙන් පරිපූර්ණවූවාහු ප්‍රවෘත්තිකලැ කාමලොකයෙහි ලැබෙත්.
61	ප්‍රතිසන්ධියෙහි කෙතෙක් දශකයෝ පහළවෙත්ද?	ප්‍රතිසන්ධියෙහි වනාහි සංසෙදජවූද ඖපපාතිකවූද සත්වයන්ට චක්ෂුඃශ්‍රොත්‍රඝ්‍රාණජිහ්වාකායභාවවස්තුදශකයයි කියනලද සප්තදශකයෝ උත්කෘෂ්ටවශයෙන්පහළවෙත්.

ඕපපාතිකවසෙන පන චක්ඛුසොතඝාණභාවදසකානි කදාචි නලබ්භන්ති, තස්මා තෙසං වසෙන කලාපහානි වෙදිතබ්බා—ගබ්භසෙය්‍යකසත්තානං පන කායභාවවත්ථුදසකසඞ්ඛාතානි තීණි දසකානි පාතුභවන්ති, තත්ථාපි භාවදසකං කදාචි නලබ්භන්ති, තතොපරං පවත්තිකාලෙ කමෙන චක්ඛුදසකාදීනි ච පාතුභවන්ති—ඉච්චෙවං පටිසන්ධිමුපාදාය කම්මසමුට්ඨානා දුතියචිත්තමුපාදාය චිත්තසමුට්ඨානා ඨිතිකාලමුපාදාය උතුසමුට්ඨානා ඔජාඵරණමුපාදාය ආහාරසමුට්ඨානා චෙති චතුසමුට්ඨානරූපකලාපසන්තති කාමලොකෙ දීපජාලාවිය නදීසොතොවියච යාවතායුකමබ්බොච්ඡින්නා පවත්තති

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
62	පිළිසිඳිමෙහි සංසෙදජාදීන්ට කලාපහානි වේද?	(සංසෙදජඕපපාතිකයන්ට පිළිසිඳිමෙහි) ඕපපාතිකවසයෙන් චක්ෂුර්දශක ශ්‍රොත්‍රදශක ඝ්‍රාණදශක භාවදශක යන මොහු කිසිකලෙක නොලැබෙත් * එහෙයින් ඔවුන්ගේ වසයෙන් කලාපහානි වේ.
63	ගබ්භසෙය්‍යකසත්වයන්ට කෙතෙක් දශකයෝ පහළ වෙත්ද?	ගබ්භසෙය්‍යකසත්වයන්ට වනාහි † කායදශක භාවදශක වස්තුදශකයයි කියනලද දශකතුනෙක් පහළවෙත්. එහිද භාවදශකය කිසිකලෙක නොලැබේ. ‡
64	චක්ෂුර්දශකාදීහු කවරකලෙක පහළ වෙත්ද?	පිළිසිඳීමෙන් පසුව ප්‍රවෘත්තිකාලයෙහි ක්‍රමයෙන් චක්ෂුඃශ්‍රොත්‍ර ඝ්‍රාණ ජිහ්වායන දශකයෝ පහළවෙත්. §
65	කවරතැනෙක පටන් කම්මජාදී චතුසමුට්ඨානක රූපකලාප සන්තතිය නොසිඳ පවතිද?	පිළිසිඳීම පටන් කර්මජරූපයද (උත්පත්තියට) දෙවෙනි (භවාඞ්ග) චිත්තය පටන් චිත්තජරූපයද ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයාගේ ස්ථිතිය පටන් උතුජරූපයද ඔජඃශරීරයෙහි ස්ඵරණකාලයෙහි පටන් ආහාරජරූපයද යන චතුසමුට්ඨාන රූපකලාපසන්තතිතොමෝ කාමලොකයෙහි දීපජලාවක් නදීශ්‍රොතයක් මෙන් ආයුපමණින් නොසිඳ පවතී.

* ජාත්‍යන්ධ ජාතිබධිර ජාත්‍යඝ්‍රාණ නපුංසක ආදිකල්පිකඕපපාතිකයන්ගේ වසයෙන් කිසිකලෙක නොලැබෙත්යයි කියනලදී—මෙහි බොහෝ වෙසෙස් පෙණේ.

† ගබ්භසෙය්‍යකයන්ගේ ගැණීමෙන් අණ්ඩජයොනියද ගත්තාලදී.

‡ යම්කලෙක නපුංසකව උපදීද එකල භාවරූපයනූපදී.

§ සත්වනසතියෙහි ටීකාකාරමතයෙන් එකොළොස්වනසතියෙහි හෝ චක්ෂුර්දශකයද එතැන්පටන් සතියෙන් සතිය ක්‍රමයෙන් ශ්‍රොත්‍රාදිදශකයෝද පහළවෙත්—අභිධම්මත්ථවිභාවනී.

මරණකාලෙපන චුතිචිත්තොපරි සත්තරසමචිත්තස්ස ඨිතිකාලමුපාදය කම්මජරූපානි නවුප්පජ්ජන්ති, පුරෙතරමුප්පන්නානි ච කම්මජරූපානි චුතිචිත්තසමකාලමෙව පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣන්ති, තතො පරං චිත්තජාහාරජරූපං ච වොච්ඡිජ්ජති—තතො පරං උතුසමුට්ඨානරූපපරම්පරා යාව මතකලෙබරංසඞ්ඛාය පවත්තන්ති.

ඉච්චෙවං මතසත්තානං පුනදෙව භවන්තරෙ
පටිසන්ධිමුපාදාය තථා රූපං පවත්තති.

රූපලොකෙ පන ඝාණ ජිව්හා කාය භාව සඞ්ඛාතානි ච ආහාරජකලාපානි ච නලබ්භන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
66	කවරචිත්තයකප ටන් කර්මජරූපයෝ නූපදිත්ද?	මැරෙණකල්හි චුතිචිත්තයෙන් මතු සතළොස්වනචිත්තයාගේ ස්ථිතිකාලයෙහි පටන් කර්මජරූපයෝ නූපදිත්. *
67	කර්මජරූපයෝ කොතැන්හි නිරුද්ධවෙත්ද?	ප්‍රථමකොට උපන්කර්මජරූපයෝ† (සතළොස්වන)චුතිචිත්තසමකල්හිම පැවත නිරුද්ධවෙත්.
68	චිත්තජආහාරජ රූපය කොතැන්හි සිඳේද?	කර්මජරූපයන්ගේ නිරොධයෙන් ඉක්බිති චිත්තජරූපයද ආහාරජරූපයද සිඳේ. ‡
69	සෘතුජරූපය කෙතෙක්කල් පවතී ද?	චිත්තජ ආහාරජරූපයන්ගේ නිරොධයෙන් පසු සෘතුසමුට්ඨානරූපපරම්පරාව මෘතශරීරය ඇතිතෙක් පවතී.
70	මෘතසත්ත්වයන්ගේ අන්‍යභවයෙහි රූපය කෙසේ පවතී ද?	කියනලදක්‍රමයෙන් මෘතසත්ත්වයන්ගේ නැවත අන්‍යභවයෙහි පටන් එපරිද්දෙන්ම හෙවත් එමභවයෙහි රූපයපැවතික්‍රමයෙන්ම පවතී.
71	රූපලොකයෙහි කවරදශකහා කලාප නොලැබෙත්ද?	රූපලොකයෙහි වනාහි ඝ්‍රාණ ජිහ්වා කායභාව § යන දශකයද ආහාරකලාපයෝද නොලැබෙත්.

* රූපධර්මයන්ට සතළොස්චිත්තක්ෂණයෙක් හෙවත් උත්පාද ස්ථිතිභඞ්ගවශයෙන් ක්ෂණඑක්පණසෙක් ආයු වේ—ස්ථිතිකාලයෙහි හෝ පසුව හෝ කර්මජරූප උපනහොත් ඒ තාක් සිටීමට අනවකාශබැවින් නූපදිත්ය යනු අභිප්‍රාය යි.

† සතළොස්වනචිත්තයාගේ ස්ථිතිකාලයට ප්‍රථම එමචිත්තයාගේ උත්පාදක්ෂණයෙහි උපන් කර්මජරූපසඳහා ප්‍රථමකොට උපන් කර්මජරූපයයි කියනලදි.

‡ "චිත්තජමාහාරජඤ්චතතො පරං කිඤ්චිකාලං පවත්තිත්වා නිරුජ්ඣන්ති"—චිත්තජ ආහාරජරූපද ඉක්බිති හෙවත් මැරුණුපසු මඳකලක් පැවත නිරුද්ධ වේ.

§ ඝ්‍රාණජිහ්වාකාය ඇත්තේද ඔවුන්ගේ ඉන්ද්‍රියනැතිබැවින් ඝ්‍රාණජිහ්වාකායදශකද ඝණවූ කාමරාගයට උපනිශ්‍රයහෙයින් භාවදශකයද නොලැබේ.

තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ චක්ඛුසොතවත්ථුවසෙන තීණි දසකානි ජීවිතනවකඤ්චෙති චත්තාරො කම්මසමුට්ඨානකලාපා පවත්තියං චිත්තොතුසමුට්ඨානා ච ලබ්භන්ති — අසඤ්ඤසත්තානං පන චක්ඛුසොතවත්ථුසද්දානිපි නලබ්භන්ති, තථා සබ්බානිපි චිත්තජරූපානි තස්මා තෙසං පටිසන්ධිකාලෙ ජීවිතනවකමෙව පවත්තියඤ්ච සද්දවජ්ජිතං උතුසමුට්ඨානරූපං අතිරිච්චති — ඉච්චෙවං කාමරූපාසඤ්ඤිසඞ්ඛාතෙසු තීසු ඨානෙසු පටිසන්ධිපවත්තිවසෙන දුවිධා රූපප්පවත්ති වෙදිතබ්බා

අට්ඨවීසති කාමෙසු හොන්ති තෙවීස රූපිසු
සත්තරසෙව සඤ්ඤීනං අරූපෙ නත්ථි කිඤ්චිපි

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
72	බ්‍රහ්මයන්ගේ ප්‍රතිසන්ධි ප්‍රවෘත්ති දෙක්හි කෙතෙක්කලාප ලැබෙත් ද?	(බ්‍රහ්මයන්ගේ ප්‍රතිසන්ධිකාලයෙහි චක්ෂුර්දශක ශ්‍රොත්‍රදශක වස්තුදශක වශයෙන් දශකතුනහා ජීවිතනවකයද යන) කර්මජකලාපසතරෙක්ද ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහි චිත්තසමුට්ඨාන උතුසමුට්ඨාන යන කලාපදෙදෙනෙක්ද ලැබෙත්.
73	අසංඥ සත්වයන්ට කිනම්රූප නොලැබෙත්ද?	අසංඥසත්වයන්ට වනාහි චක්ෂුශ්‍රොත වස්තු ශබ්ද යන මොහුද සියලුචිත්තජ රූපයෝද නොලැබෙත්.
74	පිළිසිඳිමෙහි කුමක් ලැබේද?	(පිළිසිඳිමෙහි අසංඥසත්වයන්ට) ජීවිතනවකය ම ලැබේ.
75	අසංඥසත්වයන්ගේ පැවැත්මෙහි කුමක් ඉතිරිව පවතිද?	(අසංඥසත්වයන්ගේ) පැවැත්මෙහිද ශබ්දයහැර උතුජසමුට්ඨානරූපය (ප්‍රතිසන්ධියෙහි උපදනාකර්මජරූපයෙන්)ඉතිරිව පවතී. *
76	කාමාදිතුන් තන්හි රූප පැවැත්ම කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(කාමරූප අසඤ්ඤයයි කියනලද තුන් තන්හි පිළිසිඳීම් පැවතීම් වසයෙන් රූපයන්ගේ පැවැත්ම) ද්වි ප්‍රකාරයි දතයුතුයි.
77	කාමභවයෙහි රූප කෙතෙනත්ද?	(කාමභවයෙහි) රූපවිසි අටෙකි.
78	(රූපී බ්‍රහ්මයන්ට රූපකෙතෙක්ද?	රූපීබ්‍රහ්මයන්ට(ඝ්‍රාණජිහ්වාකායභාවද්වයහැර) රූප තෙවිස්සෙකි.
79	අසංඥසත්වයන්ට රූප කෙතෙක්ද?	(ජීවිතනවකය, ලඝුතාදිතුනය, උපචය සන්තති ජරතා අනිච්චතා ආකාසධාතුය යන) සතළොස්රූපයෝ වෙත්.
80	අරූපභවයෙහි රූප නැත්තේද?	(අරූපභවයෙහි කිසිම රූපයෙක් නැත්තේය.

* "සෙසබ්‍රහ්මානං පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච උපලබ්භිතබ්බරූපතො අවසිට්ඨං හොති" අවශෙෂබ්‍රහ්මයන්ගේ පිළිසිඳිමෙහිද පැවැත්මෙහිද ලැබියයුතු රූපයන්කෙරෙන් ඉතිරිවෙයි සේයි.

සද්දො විකාරො ජරතා මරණඤ්චොපපත්තියං
නලබ්භන්ති පවත්තෙ තු නකිඤ්චිපි නලබ්භති.
අයමෙත්ථ රූපපවත්තික්කමො.

නිබ්බාණං පන ලොකුත්තරසඞ්ඛාතං චතුමග්ගඤාණෙන සච්ඡිකාතබ්බං මග්ගඵලානමාලම්බනභූතං වාණසඞ්ඛාතාය තණ්හාය නික්ඛන්තත්තා නිබ්බාණන්ති පවුච්චති—තදෙතං සභාවතො එකවිධම්පි සඋපාදිසෙසනිබ්බාණධාතු අනුපාදිසෙසනිබ්බාණධාතු චෙති දුවිධං හොති කාරණපරියායෙන—තථා සුඤ්ඤතං අනිමිත්තං අප්පණිහිතඤ්චෙති තිවිධං හොති ආකාරභෙදෙන.

පදමච්චුතමච්චන්තමසඞ්ඛතමනුත්තරං
නිබ්බාණමිති භාසන්ති වාණමුත්තා මහෙසයො.
ඉති චිත්තං චෙතසිකං රූපං නිබ්බාණමිච්චපි
පරමත්ථං පකාසෙන්ති චතුධාව තථාගතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ රූපසඞ්ගහවිභාගො නාම.

ඡට්ඨො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
81	උත්පත්තිකලැ තුමක් නොලැබේද?	ශබ්දය, ලඝුතාදිවිකාරරූපය, ජරත්වය, භඞ්ගය යන මොහු නොලැබෙත්–පැවැත්මෙහි හැමරූපයෝ ලැබෙත්.
82	කුමක් හෙයින් නිර්වාණයයි කියනු ලැබේද?	(ලොකයෙන් ඉක්මෙනහෙයින්) ලොකෝත්තරයයි කියනලද චතුර්ධමාර්ගඥානයෙන් පසක්කටයුතුවූ* මාර්ගඵලයන්ට අරමුණුවූ † වාණයයි කියන ලද තෘෂ්ණාවෙන් ඉක්මුනුබැවින් නිර්වාණයයි කියනුලැබේ.
83	නිර්වාණය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(ස්වභාවවශයෙන් එකවිධවූයේද කාරණව්‍යවහාරයෙන් සඋපාදිශෙෂනිර්වාණධාතුය අනුපාදිශෙෂනිර්වාණධාතුය යි) ද්විප්‍රකාර වේ.‡
84	ආකාරභෙදයෙන් නිර්වාණය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(රාගාදියෙන් සිස්බැවින්) සුඤ්ඤතය, (රාගාදිනිමිත්තරහිතබැවින්) අනිමිත්තය, (තෘෂ්ණාප්‍රණිධියක් නැතිහෙයින්) අප්පණිහිතයයි තුන්ප්‍රකාරයි.
85	පරමාර්ථය කෙතෙක් ප්‍රකාරයකින් ප්‍රකාශකෙරෙත්ද?	(සර්වඥවරයෝ චිත්තය, චෛතසිකය, රූපය, නිර්වාණයයි කියා පරමාර්ථය) සතර පරිද්දෙකින් ප්‍රාකාශකෙරෙත්.

* මෙයින් ඒ ඒ ආර්ය්‍යපුද්ගලයන් ආර්ය්‍යඥානචක්ෂුසින් දැක්කයුතු හෙයින් නිර්වාණයාගේ ප්‍රත්‍යක්ෂයෙන් සිද්ධබව දර්ශිතයි.

† මෙයින් කල්‍යාණපෘථග්ජනයන්ට නිර්වාණය අනුමානයෙන් සිද්ධබව දර්ශිතයි.

‡ පඤ්චස්කන්ධසහිතවපවත්නාහෙයින් සඋපාදිශෙෂනිර්වාණධාතුයයි කියාද ස්කන්ධශෙෂයනැතිකලැ අනුපාදිශෙෂනිර්වාණධාතුයයි කියාද ද්විප්‍රකාරය දතයුතු.

ද්වාසත්තති විධා වුත්තා වත්ථුධම්මා සලක්ඛණා
තෙසං දානි යථා යොගං පවක්ඛාමි සමුච්චයං.

අකුසලසඞ්ගහො මිස්සකසඞ්ගහො බොධිපක්ඛියසඞ්ගහො සබ්බසඞ්ගහො චෙති සමුච්චයසඞ්ගහො චතුබ්බිධො වෙදිතබ්බො— කථං අකුසලසඞ්ගහෙ තාව, චත්තාරො ආසවා කාමාසවො භවාසවො දිට්ඨාසවො අවිජ්ජාසවො, චත්තාරො ඔඝා කාමොඝො භවොඝො දිට්ඨොඝො අවිජ්ජොඝො, චත්තාරො යොගා කාමයොගො භවයොගො දිට්ඨියොගො අවිජ්ජායොගො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	කුමක් කථනය කොට සමුච්චයසඞ්ග්‍රහව කියනු ලැබේද?	(චින්තනාදි) ලක්ෂණසහිතවූ (දෙපණස්චෛතසිකද, චිත්තයද, නිර්වාණයද, අටළොස්නිෂ්පන්නරූපයද යන) දෙසැත්තෑභෙදස්වභාව ධර්මයන් කථනය කොට යෙදෙනපරිද්දෙන් ඔවුන්ගේ(අකුශලාදිභෙදවූ) සමුච්චයසඞ්ග්‍රහව කියනු ලැබේ.
2	සමුච්චය සඞ්ග්‍රහය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(අකුශලසඞ්ග්‍රහය, (අකුශලාදීන්හා මිශ්‍රහෙයින්) මිශ්‍රකසඞ්ග්‍රහය, බොධිපාක්ෂිකසඞ්ග්‍රහය, (ස්කන්ධාදිවශයෙන්) සර්වසඞ්ග්‍රහය දැයි සමුච්චයසඞ්ග්‍රහය සතර ප්‍රකාර වේ.
3	ආශ්‍රව කෙතෙක්ද?	කාමාශ්‍රවය,* භවාශ්‍රවය,† දෘෂ්ට්‍යාශ්‍රවය,‡ අවිද්‍යාශ්‍රවයයි)§ ආශ්‍රව සතරෙකි.
4	ඔඝ කෙතෙක්ද?	(කාමෞඝය, භවෞඝය, දිට්ඨෞඝය, අවිජ්ජෞඝයයි) ඔඝ සතරෙකි. ¶
5	යොග කෙතෙක්ද?	(කාමයොගය, භවයොගය, දිට්ඨියොගය, අවිජ්ජායොගයයි) යොගසතරෙකි.

*"භවතො ආ භවග්ගං ධම්මතො ගොත්‍රභුං සවන්ති පවත්තන්තීති ආසවා"—භවවශයෙන් භවාග්‍රයද ධර්මවශයෙන් ගොත්‍රභූඥාණයද කෙළවරකොට පවත්නාහෙයින් ආශ්‍රවයෝ නම් වෙති.

† "රූපාරූපභවෙසු ඡන්දරාගො භවාසවො"–රූපඅරූපභවයන්හි බලවත් ඇල්ම භවාශ්‍රවයයි.

‡ "සස්සතුච්ඡෙදදිට්ඨිභෙදෙන ද්වාසට්ඨිවිධා මිච්ඡාදිට්ඨි දිට්ඨාසවො"—ශාශ්වත උච්ඡෙදදෘෂ්ටිභෙදයෙන් දෙසැටවැදෑරුම්වූ මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය දෘෂ්ට්‍යාශ්‍රවයයි.

§ "දුක්ඛාදිචතූසු සච්චෙසු පුබ්බන්තෙ අපරන්තෙ පුබ්බන්තාපරන්තෙ පටිච්චසමුප්පාදෙසු චාති අට්ඨසුඨානෙසු අඤ්ඤාණං අවිජ්ජාසවො"–දුක්ඛාදිචතුරාර්‍ය්‍යසත්‍යයන්හිද පූර්වකෙළවරෙහිද අපරකෙළවරෙහිද පූර්වඅපරකෙළවරදෙක්හිද ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාදධර්මයන්හිද යන අටතන්හි නොදන්නම අවිද්‍යාවයි—අභිධර්මාර්ථවිභාවනී.

¶ කාමාදීහු සැඩවතුරක් වැනිහෙයින් ඔඝයයි කියනලදී.

චත්තාරො ගන්ථා අභිජ්ඣා කායගන්ථො ව්‍යාපාදො කායගන්ථො සීලබ්බතපරාමාසො කායගන්ථො ඉදං සච්චාභිනිවෙසො කායගන්ථො චත්තාරො උපාදානා කාමුපාදානං දිට්ඨුපාදානං සීලබ්බතුපාදානං අත්තවාදුපාදානං ඡනිවරණානි කාමච්ඡන්දනිවරණං ව්‍යාපාදනිවරණං ථීනමිද්ධනිවරණං උද්ධච්චකුක්කුච්චනිවරණං විචිකිච්ඡානිවරණං අවිජ්ජානිවරණං සත්තානුසයා කාමරාගානුසයො භවරාගානුසයො පටිඝානුසයො මානානුසයො දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො අවිජ්ජානුසයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
6	කායග්‍රන්ථ කොතෙක්ද?	(අභිධ්‍යාව කායග්‍රන්ථයෙක, ව්‍යාපාදය කායග්‍රන්ථයෙක, සීලබ්බත පරාමාසය කායග්‍රන්ථයෙක, ඉදං සච්චාභිනිවෙසය කායග්‍රන්ථයෙකැයි කායග්‍රන්ථ) සතරකි*
7	උපාදාන කොතෙක්ද?	(කාමුපාදානය, දිට්ඨුපාදානය, සීලබ්බතුපාදානය, අත්තවාදුපාදානයයි) සතරකි.†
8	නිවරණ කොතෙක්ද?	(කාමච්ඡන්ද නිවරණය, ව්‍යාපාදනිවරණය, ථීනමිද්ධනිවරණය, උද්ධච්චකුක්කුච්ච නිවරණය, විචිකිච්ඡා නිවරණය, අවිජ්ජා නිවරණයයි) නිවරණ සයෙකි.*
9	අනුසය කොතෙක්ද?	(කාමරාගානුසය, භවරාගානුසය, පටිඝානුසය, මානානුසය, දිට්ඨානුසය, විචිකිච්ඡානුසය, අවිජ්ජානුසයයි) සතෙකි.

* වෙළනහෙයින් ග්‍රන්ථයෝ වෙති—එයිත්තීහ—"නාමකායෙන රූපකායං පච්චුප්පන්නකායෙන වා අනාගතකායං ගන්ථෙන්ති දුප්පමුඤ්චං වෙඨෙන්තීති ගන්ථා"—තෘෂ්ණාවද, ව්‍යාපාදයද, සීලබ්බතපරාමාසයද, මෙමසත්‍යය අනිකෙක් සිස්යයි දෘඪව ගන්නාලද ඉදං සච්චාභිනිවෙසයද, යන සතර කායග්‍රන්ථයෝයයි කියනලදහ.

† "මණ්ඩූකං පන්නගො විය භුසං දළ්හං ආරම්මණං ආදියන්තීති උපාදානා"-නාගයෙක් මැඩියෙක් ගන්නාක් මෙන් අතිසයින් දෘඪව අරමුණුගණිත්නුයි උපාදානයෝ වෙති-කාමය දැඩිකොට ගන්නේ කාමුපාදානයි-සෙසසද මෙසේය.

‡ "ඣානාදිවසෙන උප්පජ්ජනකකුසලචිත්තානි වාරෙන්ති නිසෙධෙන්තීති නිවරණා"-ධ්‍යානාදිවශයෙන් උපදනාවූ කුසලචිත්තය වලක්වත්නුයි නිවරණයෝ වෙති.

§ "අප්පහීනට්ඨෙන අනුඅනුසන්තානෙ සෙන්තීති අනුසයා"-අප්‍රහීනාර්ථයෙන් එක්ව එක්ව සතන්හි හොත්නුයි අනුසයහ-සුදුසුකාරණක්ලැබ උපදිය යන අර්ථයි—අභිධම්මත්ථවිභාවනී—සිතසමග හොත්තාවූ රාගාදීහු රූපාදිතදනුරූපඅරමුණක් ලැබ පුබුදිති හෙවත් නැගිසිටිති යන අභිප්‍රාය යයි.

දසසංයොජනානි කාමරාගසංයොජනං රූපරාගසංයොජනං අරූපරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොජනං උද්ධච්චසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං සුත්තන්තෙ—අපරානි දසසංයොජනානි කාමරාගසංයොජනං භවරාගසංයොජනං පටිඝසංයොජනං මානසංයොජනං දිට්ඨිසංයොජනං සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනං විචිකිච්ඡාසංයොචනං ඉස්සාසංයොජනං මච්ඡරියසංයොජනං අවිජ්ජාසංයොජනං අභිධම්මෙ—දසකිලෙසා ලොභො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි විචිකිච්ඡා ථීනං උද්ධච්චං අහිරිකං අනොත්තප්පං—ආසවාදිසු පනෙත්ථ කාමභවනාමෙන තබ්බත්ථු කාමතණ්හා අධිප්පෙතා සීලබ්බතපරාමාසො ඉදං සච්චාභිනිවෙසො අත්තවාදුපාදානඤ්ච තථා පවත්තං දිට්ඨිගතමෙව පවුච්චති.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
10. සූත්‍රපිටකයෙහි සංයොජනයෝ කෙතෙක්ද?	(කාමරාගසංයොජනය, රූපරාගසංයොජනය, අරූපරාගසංයොජනය, පටිඝසංයොජනය, මානසංයොජනය, දිට්ඨිසංයොජනය, සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනය, විචිකිච්ඡාසංයොජනය, උද්ධච්චසංයොජනය, අවිජ්ජාසංයොජනයයි) සූත්‍රපිටකයෙහි සංයොජනයෝ දසයෙකි.*
11. අභිධර්මයෙහි සංයෝජනයෝ කෙතෙක්ද?	(කාමරාගසංයොජනය, භවරාගසංයොජනය, පටිඝසංයොජනය, මානසංයොජනය, දිට්ඨිසංයොජනය, සීලබ්බතපරාමාසසංයොජනය, විචිකිච්ඡාසංයොජනය, ඉස්සාසංයොජනය, මච්ඡරියසංයොජනය, අවිජ්ජාසංයොජනයයි) අභිධර්මයෙහි සංයෝජනයෝ දසයෙකි.
12. ක්ලෙශ කෙතෙක්ද?	(ලෝභය, ද්වේෂය, මෝහය, මානය, දිට්ඨිය, විචිකිච්ඡාවය, ථීනය, උද්ධච්චය, අහිරිකය, අනොත්තප්පයයි) ක්ලෙශයෝ දසයෙකි.†
13. කාමභවනාමින් කුමක් අභිප්‍රාය කරණු ලැබේද?	ආශ්‍රවාදීන් අතුරෙහි කාමභවනාමයෙන් කාමභවදෙදෙනාට වස්තුකවූ කාමතෘෂ්ණාව අභිප්‍රායකරණු ලැබේ.
14. සීලබ්බතාදි තුනෙන් කුමක් කියනු ලැබේද?	සීලබ්බතපරාමාසය, ඉදං සච්චාභිනිවෙසය, අත්තවාදුපාදානය යන තුනෙන් විපරීතග්‍රහණාදිවශයෙන් පැවති දෘෂ්ටිය කියනු ලැබේ.

* "වට්ටස්මිං සත්තෙ සංයොජෙන්ති බන්ධන්තීති සංයොජනානි"—සංසාරවෘත්තයෙහි සත්වයන් බඳිත්නුයි සංයෝජනයෝ වෙති.

† "චිත්තං කිලිස්සන්ති උපතප්පන්ති බාධියන්ති වා එතෙහීති කිලෙසා"—සිතකිලුටුකෙරෙයි තවයි මේයින් පෙළෙනුලැබේනුයි හෝ කිලෙසයෝ යි.

ආසවොඝා ච යොගා ච තයො ගන්ථා ච වත්ථුතො
උපාදානා දුවෙ වුත්තා අට්ඨ නීවරණා සියුං.
ඡළෙවානුසයා හොන්ති නවසංයොජනා මතා
කිලෙසා දස වුත්තොයං නවධා පාපසඞ්ගහො.

මිස්සකසඞ්ගහෙ ඡ හෙතු ලොභො, දොසො, මොහො, අලොභො, අදොසො, අමොහො—සත්තජ්ඣානඞ්ගානි විතක්කො විචාරො පීති එකග්ගතා සොමනස්සං දොමනස්සං උපෙක්ඛා—ද්වාදසමග්ගඞ්ගානි, සම්මාදිට්ඨි, සම්මාසංකප්පො, සම්මාවාචා, සම්මාකම්මන්තො, සම්මාආජීවො, සම්මාවායාමො, සම්මාසති, සම්මාසමාධි, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡාසංකප්පො, මිච්ඡාවායාමො, මිච්ඡාසමාධි.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
15 අකුසලසඞ්ග්‍රහය කෙතෙක්ප්‍රකාරයෙකින් කියනලද්දේද?	ආසව ඔඝ යොග තුන්දෙන වස්තුවශයෙන් කාමභවාශ්‍රවවය ලොභසීලිගෙයින් එකක්කොට ලොභද්වෙෂමොහවශයෙන් තුනෙක්ද, ග්‍රන්ථයෝද අභිධ්‍යව්‍යාපාදදෘෂ්ටිවශයෙන් තුනෙක්ද, ලොභදෘෂ්ටිවශයෙන් උපාදානවයෙක්ද, ථීන-මිඩ, උද්ධච්ච-කුක්කුච්ච, දෙදෙනා සතරක්කොට නීවරණඅටෙක්ද, කාමභවවය තෘෂ්ණාවශයෙන් එකක්කොට අනුසයසයෙක්ද, දසසංයොජනයෝ තෘෂ්ණාදෘෂ්ටිස්වභාවයෙන් එක්කොට දෙතැන්හි නවදෙනෙක්දඑසේමකෙලශයෝ දසදෙනෙක් දැයි අකුසලසඞ්ග්‍රහයනවප්‍රකාරයකින් කියනලද්දේය.
16 මිශ්‍රකසඞ්ග්‍රහයෙහි හෙතු කෙතෙක්ද?	(ලොභය, ද්වෙෂය, මොහය, අලොභය, අද්වෙෂය, අමොහයයි)හෙතුසයෙකි.
17. ධ්‍යානාඞ්ගකෙතෙක්ද?	(විතර්කය, විචාරය, ප්‍රීතිය, එකාග්‍රතාවය, සොමනස්සය, දෞර්මනස්සය, * උපෙක්ෂාවයයි)ධ්‍යානාඞ්ගයෝ සත්දෙනෙකි.
18. මාර්ගාඞ්ග කෙතෙක්ද?	(සම්‍යක්දෘෂ්ටිය, සම්‍යක්සංකල්පනාවය, සම්‍යක්වචනය, සම්‍යක්කර්මාන්තය, සම්‍යක්ආජීවය, සම්‍යක්ව්‍යායාමය, සම්‍යක්සතිය, සම්‍යක්සමාධිය, මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය, † මිථ්‍යාසංකල්පනාවය, මිථ්‍යාව්‍යායාමය, මිථ්‍යාසමාධිය යි) මාර්ගාඞ්ගයෝ දොළොසෙකි.

* "දොමනස්සවජ්ජං අකුසලජ්ඣානඞ්ගං සෙසානි කුසලාකුසලජ්ඣානඞ්ගානි"—මෙහි දෞර්මනස්‍යය අකුසලධ්‍යානාඞ්ග වේ-සෙස්ස කුශලාකුශල අව්‍යාකෘතධ්‍යානාඞ්ගයෝ යි.

† "මිච්ඡාදිට්ඨි ආදයො දුග්ගතිමග්ගත්තා මග්ගඞ්ගානි"—මිථ්‍යාදෘෂ්ටිආදීහු දුර්ගතියට මාර්ගබැවින් මාර්ගාඞ්ගයෝ යි-අභිධර්මාර්ථවිභාවනී.

බාවීසතින්ද්‍රියානි චක්ඛුන්ද්‍රියං සොතින්ද්‍රියං ඝාණින්ද්‍රියං ජිව්හින්ද්‍රියං කායින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං දොමනස්සින්ද්‍රියං උපෙක්ඛින්ද්‍රියං සද්ධින්ද්‍රියං විරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අඤ්ඤින්ද්‍රියං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං—නවබලානි සද්ධාබලං විරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං හිරිබලං ඔත්තප්පබලං අහිරිකබලං අනොත්තප්පබලං—චත්තාරො අධිපති ඡන්දාධිපති විරියාධිපති චිත්තාධිපති වීමංසාධිපති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
19	ඉන්ද්‍රියයෝ කෙතෙක් ද?	(චක්ෂුරින්ද්‍රියය, ශ්‍රොත්‍රෙන්ද්‍රියය, ඝ්‍රාණෙන්ද්‍රියය, ජිව්හෙන්ද්‍රියය, කායෙන්ද්‍රියය, ඉත්ථින්ද්‍රියය, පුරිසින්ද්‍රියය, ජීවිතින්ද්‍රියය, මනින්ද්‍රියය, සුඛින්ද්‍රියය, දුක්ඛින්ද්‍රියය, සොමනස්සින්ද්‍රියය, දොමනස්සින්ද්‍රියය, උපෙක්ඛින්ද්‍රියය, සද්ධින්ද්‍රියය, විරියින්ද්‍රියය, සතින්ද්‍රියය, සමාධින්ද්‍රියය, පඤ්ඤින්ද්‍රියය, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියය, අඤ්ඤින්ද්‍රියය, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියය, යි) ඉන්ද්‍රියයෝ දෙවිස්සෙකි.*
20	බලධර්ම කෙතෙක්ද?	(ශ්‍රද්ධාබලය, වීර්‍ය්‍යබලය, සතිබලය, සමාධිබලය, ප්‍රඥාබලය, හිරිබලය, ඔත්තප්පබලය, අහිරිකබලය, අනොත්තප්පබලයයි) බලධර්ම නවයෙකි.†
21	අධිපති කෙතෙක් වෙත්ද?	(ඡන්දාධිපති, විරියාධිපති, චිත්තාධිපති, විමංසාධිපතියයි) අධිපති සතරෙකි.‡

* "ආධිපච්චට්ඨෙන ඉන්ද්‍රියානි"—යි යුබැවින් අධිපතිබවය යන අර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියනම් වේ-ඒ චක්ෂුරාදිපස්දෙන තමතමන්ගේ ක්‍ෂණයෙහි ඓශ්වර්‍ය්‍යකරණහෙයින් ඉන්ද්‍රියනම්—අනිකුදු ඉන්ද්‍රියයෝද ඒ ඒ නයින් දතයුතුයි.

† "අස්සද්ධිය කොසජ්ජපමාද උද්ධච්ච අවිජ්ජා අහිරිකානොත්තප්ප සඞ්ඛාතෙහි පටිපක්ඛධම්මෙහි අකම්පියට්ඨෙන සම්පයුත්තධම්මෙසු ථිරභාවෙන ච සද්ධාදීනි සත්ත බලානි" අශ්‍රද්ධාකෞසීද්‍යප්‍රමාදඖද්ධත්‍ය අවිද්‍යා අහිරික අනොත්තප්පයයි කියනලද විරුද්ධධර්මයන් විසින් අකම්ප්‍යාර්ථයෙන්ද සම්ප්‍රයුක්තධර්මයන් අතුරෙහි ස්ථිරත්වයෙන්ද ශ්‍රද්ධාදි සත්දෙන බලධර්මවෙති—අහිරික අනොත්තප්පවයද සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් අතුරෙහි ස්ථිරත්වයෙන් බලනම් වේ—එසේ හෙයින් මෙතැන්හි බලනවයෙකැයි කියනලදී.

‡ "යදා ඡන්දාදිසු අඤ්ඤතරං අධිපතිං ජෙට්ඨං පධානං කත්වා චිත්තමුප්පජ්ජති තදා ඡන්දාධිපති ආදයො නාම හොන්තීති වෙදිතබ්බා"

"ඡන්දාදිං ජෙට්ඨකං කත්වා ඡන්දං කත්වා ධුරං පන
චිත්තස්සුප්පත්තිකාලස්මිං ඡන්දාධිපති නාම සො".

චත්තාරො ආහාරා කබලිංකාරො ආහාරො ඵස්සො දුතියො මනොසඤ්චෙතනා තතියො විඤ්ඤාණං චතුත්ථං—ඉන්ද්‍රියෙසු පනෙත්ථ සොතාපත්තිමග්ගඤ්ඤාණං අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියං අරහත්තඵලඤ්ඤාණං අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං මජ්ඣෙ ඡඤ්ඤාණානි අඤ්ඤින්ද්‍රියානීති පවුච්චන්ති—ජීවිතින්ද්‍රියං ච රූපාරූපවසෙන දුවිධං හොති පඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු ඣානඞ්ගානි අවිරියෙසු බලානි අහෙතුකෙසු මග්ගඞ්ගානි න ලබ්භන්ති—තථා විචිකිච්ඡාචිත්තෙ එකග්ගතා මග්ගින්ද්‍රියබලභාවං න ගච්ඡති, ද්විහෙතුක තිහෙතුක ජවනෙස්වෙව යථා සම්භවං අධිපති එකොව ලබ්භති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
22	ආහාර කෙතෙක් ද?	(කබලිංකාර ආහාරය, දෙවෙනි ඵස්සාහාරය, තුන්වෙනි, මනොසඤ්චෙතනාහාරය, සතරවෙනි විඤ්ඤාණාහාරයයි) ආහාර සතරෙකි. *
23	අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියාදිවූ තුන් ඉන්ද්‍රියන් කුමක්ද?	ඉන්ද්‍රියයන් අතුරෙන් ශ්‍රොතාපත්තිමාර්ගඥානය, අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රිය යි ද අර්හත්ඵලඥානය, අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රිය යි ද සොවාන් ඵලඤ්ඤාණයපටන් අර්හත්මාර්ගඥානය දක්වා මැදපැවති ෂට්විධඥානය අඤ්ඤින්ද්‍රියය යි ද කියනලදි.
24	ජීවිතින්ද්‍රිය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	ජීවිතින්ද්‍රියද:-රූපජීවිතින්ද්‍රියය, අරූපජීවිතින්ද්‍රිය යයි ද්විප්‍රකාර වේ.
25	ධ්‍යානාඞ්ගයෝ කවරෙක් අතුරෙහි නොලැබෙත්ද?	චක්ෂුර්විඥානාදිවූ පංචවිඥානයන් අතුරෙහි (විතර්ක්විචාරප්‍රීති සුඛඑකාග්‍රතා යන) ධ්‍යානාඞ්ගයෝ නොලැබෙත්.
26	බලධර්ම කවරෙක් අතුරෙහි නොලැබෙත් ද?	ද්විපංචවිඥාන මනොධාතුත්‍රික සන්තීරණත්‍රිකවශයෙන් සොළොස් ප්‍රකාරවූ වීර්‍ය්‍යරහිතයින් අතුරෙහි බලධර්ම නොලැබෙත්.
27	කවරෙක් කෙරෙහි මාර්ගාඞ්ග නොලැබෙත් ද?	අටළොස් අහෙතුකයන් කෙරෙහි හෙතු නැත්තෙන් සම්‍යක්දෘෂ්ට්‍යාදි මාර්ගාඞ්ගයෝ නොලැබෙත්.
28	කවරෙක් කෙරෙහිවූ ඒකාග්‍රතාව මාර්ගාදියට නොයේද?	විචිකිත්සාසිත්හි පැවති ඒකාග්‍රතාතොමෝ අධිමොක්ෂවිරහිතහෙයින් මාර්ගේන්ද්‍රිය බලභාවයකට නොයේ.
29	ජවන් අතුරෙහි කෙතෙක් අධිපති ලැබේද?	ද්විහෙතුක ත්‍රිහෙතුකජවන් අතුරෙහි සම්භව වනපරිද්දෙන් එකම අධිපතියෙක් ලැබේ.†

* “කබලිංකාරො ආහාරො ඔජට්ඨමකරූපානි ආහරති—ඵස්සාහාරො තිස්සො වෙදනා මනොසඤ්චෙතනාහාරො තයො භවෙ විඤ්ඤාණාහාරො පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණන්ති” මජ්ඣිමට්ඨකථා.

† ද්විහෙතුක ජවන්හි විමංසාව හැර එක්තරා අධිපතියෙක් ලැබෙනහෙයින් සම්භව වනපරිද්දෙන් කියාද එකවිට එකම අධිපතියෙක් ලැබෙනහෙයින් එකම අධිපතියෙකැයි කියාද කියනලදී.

ඡ හෙතු පඤ්ච ඣානඞ්ගා මග්ගඞ්ගා නව වත්ථුතො
සොළසින්ද්‍රියධම්මා ච බලධම්මා නවෙරිතා.

චත්තාරොධිපතී වුත්තා තථාහාරාති සත්තධා
කුසලාදිසමාකිණ්ණො වුත්තො මිස්සකසඞ්ගහො.

බොධිපක්ඛියසඞ්ගහෙ චත්තාරො සතිපට්ඨානා කායානුපස්සනාසතිපට්ඨානං වෙදනානුපස්සනාසතිපට්ඨානං චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානං ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානං — චත්තාරො සම්මප්පධානා උප්පන්නානං පාපකානං පහානාය වායාමො අනුප්පන්නානං පාපකානං අනුප්පාදාය වායාමො අනුප්පන්නානං කුසලානං උප්පාදාය වායාමො උප්පන්නානං කුසලානං භීය්‍යොභාවාය වායාමො — චත්තාරො ඉද්ධිපාදා ඡන්දිද්ධිපාදො විරියිද්ධිපාදො චිත්තිද්ධිපාදො වීමංසිද්ධිපාදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
30	මිශ්‍රකසඞ්ග්‍රහය කෙතෙක් ප්‍රකාරයකින් කියනලද්දේ ද?	(ලොභාදිහෙතු සයෙක, විතර්කාදිධ්‍යානාඞ්ගපසෙක, ධර්මවශයෙන් සම්‍යක්දෘෂ්ටි ආදිමාර්ගාඞ්ග නවයෙක, චක්ෂුරාදිඉන්ද්‍රිය සොළසෙක, ශ්‍රද්ධාදිබල නවයෙක, ඡන්දාදිඅධිපති සතරෙක, කබලිංකාරාදි ආහාර සතරෙකැයි කුශලාදියෙන් ආකීර්ණවූ) මිශ්‍රකසඞ්ග්‍රහය සත්පරිච්ඡෙදකින් කියනලද්දේය*
31	සතිපට්ඨාන කෙතෙක් ද?	(කායානුපස්සනා සතිපට්ඨානය, වෙදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානය, චිත්තානුපස්සනාසතිපට්ඨානය, ධම්මානුපස්සනාසතිපට්ඨානය යි) සතිපට්ඨාන සතරෙකි.
32	සම්‍යක්ප්‍රධාන කෙතෙක් ද?	(උපන් අකුසලයන්ගේ දුරුකිරීම පිණිස උත්සාහයද, නූපන් අකුසලයන්ගේ නොඉපදීම පිණිස උත්සාහයද, නූපන්නාවූ කුසලයන්ගේ ඉපදීම පිණිස උත්සාහයද, උපන්නාවූ කුසලයන්ගේ අභිවෘද්ධියපිණිස උත්සාහයද, යන) සම්‍යක්ප්‍රධානසතරෙකි.
33	ඍද්ධිපාද කෙතෙක් ද?	(ඡන්දිද්ධිපාදය, විරියිද්ධිපාදය, චිත්තිද්ධිපාදය, වීමංසිද්ධිපාදය යි) ඍද්ධිපාද සතරෙකි.

* මෙහි සොම්නස්දෞර්මනස් හා උපෙක්ෂාවද ධර්මවශයෙන් එක් කොට ධ්‍යානපසෙකැයිද මිථ්‍යාසංකල්පනාදිතුන්දෙනා විතර්කවීර්‍ය්‍යෛකාග්‍රතාවන් හා එක් කොට මාර්ගාඞ්ගනවයෙකැයිද සුඛින්ද්‍රියාදිපස්දෙනා වෙදනාසාමාන්‍යයෙන් එක්කොටද ලොකොත්තරඉන්ද්‍රියයන්තුන්දෙනා ඥානසාමාන්‍යයෙන් ප්‍රඥෙන්ද්‍රිය සමග එක්කොටද ජීවිතින්ද්‍රිය වනාහි රූපජීවිතින්ද්‍රිය අරූපජීවිතින්ද්‍රිය යයි දෙකක්කොටද ගෙණ ඉන්ද්‍රිය සොළසෙකැයි ද කියනලදී.

පඤ්චින්ද්‍රියානි සද්ධින්ද්‍රියං විරියින්ද්‍රියං සතින්ද්‍රියං සමාධින්ද්‍රියං පඤ්ඤින්ද්‍රියං—පඤ්චබලානි සද්ධාබලං විරියබලං සතිබලං සමාධිබලං පඤ්ඤාබලං—සත්තබොජ්ඣඞ්ගා සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ගො විරියසම්බොජ්ඣඞ්ගො පීතිසම්බොජ්ඣඞ්ගො පස්සද්ධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගො උපෙක්ඛාසම්බොජ්ඣඞ්ගො—අට්ඨමග්ගඞ්ගානි සම්මාදිට්ඨි සම්මාසඞ්කප්පො සම්මාවාචා සම්මාකම්මන්තො සම්මාආජීවො සම්මාවායාමො සම්මාසති සම්මාසමාධි— එත්ථ පන චත්තාරො සතිපට්ඨානානි සම්මාසති එකොව පවුච්චති, තථා චත්තාරො සම්මප්පධානානි ච සම්මාවායාමො.

ඡන්දො චිත්තමුපෙක්ඛා ච සද්ධා පස්සද්ධි පීතියො
සම්මාදිට්ඨි ච සංකප්පො වායාමො විරතිත්තයං.
සම්මාසති සමාධීති චුද්දසෙතෙ සභාවතො
සත්තතිංස පභෙදෙන සත්තධා තත්ථ සඞ්ගහො.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
34. ඉන්ද්‍රිය කෙතෙක්ද?	(සද්ධින්ද්‍රිය, විරියින්ද්‍රිය, සතින්ද්‍රිය, සමාධින්ද්‍රිය, පඤ්ඤින්ද්‍රිය යයි) ඉන්ද්‍රිය පසෙකි.
35. බල කෙතෙක්ද?	(ශ්‍රද්ධාබලය, වීර්‍ය්‍යබලය, ස්මෘතිබලය, සමාධිබලය, ප්‍රඥාබලයයි) බලපසෙකි.
36 බෝධ්‍යඞ්ග කෙතෙක් ද?	(ස්මෘතිසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, ධර්මවිචයසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, වීර්‍ය්‍යසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, ප්‍රීතිසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, ප්‍රශ්‍රබ්ධිසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, සමාධිසම්බෝධ්‍යඞ්ගය, උපෙක්ෂාසම්බෝධ්‍යඞ්ගයයි) බෝධ්‍යඞ්ග සතෙකි.
37 මාර්ගාඞ්ග කෙතෙක් ද?	(සම්‍යක්දෘෂ්ටිය, සම්‍යක්සංකල්පනාවය, සම්‍යක්වචනය, සම්‍යක්කර්මාන්තය, සම්‍යක්ආජීවය, සම්‍යක්ව්‍යායාමය, සම්‍යක්ස්මෘතිය, සම්‍යක්සමාධියයි) මාර්ගාඞ්ග අටෙකි.
38. සතර සතිපට්ඨාන යන්නෙන් කුමක් කියන ලද්දේද?	එකම සම්‍යක්ස්මෘතිය කියනලදී.
39. සතරසම්‍යක්ප්‍රධාන යන්නෙන් කුමක් කියන ලද්දේද?	එකම සම්‍යක්ව්‍යායාමය කියනලදී.
40 බොධිපාක්ෂිකධර්මයෝ ස්වභාවප්‍රභෙද සඞ්ග්‍රහවශයෙන් කෙතෙක් කෙතෙක් ප්‍රකාරද!	ඡන්දය, චිත්තය, උපෙක්ෂාවය, ශ්‍රද්ධාවය, ප්‍රශ්‍රබ්ධිය, ප්‍රීතිය, සම්‍යක්දෘෂ්ටිය, සම්‍යක්සංකල්පය, සම්‍යක්ව්‍යායාමය, සම්‍යක්වාචාදිවිරතිත්‍රය, සම්‍යක්ස්මෘතිය, සම්‍යක්සමාධිය, යන මොවුහු ස්වභාව වශයෙන් තුදුසෙක්ද, ප්‍රභෙදහෙයින් සතිසෙක්ද සඞ්ග්‍රහවශයෙන් සත්ප්‍රකාරයෙක්ද වේ.

සංකප්පපස්සද්ධිච පීත්‍යුපෙක්ඛා ඡන්දො ච චිත්තං විරතිත්තයඤ්ච
නවෙකට්ඨානා විරියං නවට්ඨ සති සමාධී චතු පඤ්ච පඤ්ඤා
සද්ධා දුට්ඨානුත්තමසත්තතිංස ධම්මානමෙසො පවරො විභාගො.

සබ්බෙ ලොකුත්තරා හොන්ති නවා සංකප්පපීතියො
ලොකියෙපි යථායොගං ඡබ්බිසුද්ධි පවත්තියං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
41	එක් එක්තැන්හි යුක්ත වූ චෛතසිකයෝ කෙතෙක් ද?	සම්‍යක්සංකල්පය, ප්‍රශ්‍රබ්ධිය, ප්‍රීතිය, උපෙක්ෂාවය, ඡන්දය, චිත්තය, විරතිත්‍රය, යන මොහු එක්එක්තැන්හි යුක්තවූවෝවෙති.
42.	වීර්‍ය්‍යය කෙතෙක් තැන්හි නියුක්තද?	වීර්‍ය්‍යය නවතැන්හි යුක්තවේ. *
43.	ස්මෘතිය කෙතෙක් තැන්හි යුක්තද?	ස්මෘතිය අටතැන්හි යුක්තවේ. †
44.	සමාධිය කෙතෙක් තැන්හි යුක්තද?	සමාධිය සතරතැන්හි යුක්තවේ. ‡
45.	ප්‍රඥාව කෙතෙක් තැන්හි යුක්තද?	ප්‍රඥාව පස්තැනෙක්හි යුක්ත වේ. §
46	ශ්‍රද්ධාව කෙතෙක් තැන්හි යුක්තද?	ශ්‍රද්ධාව (ශ්‍රද්ධේන්ද්‍රිය ශ්‍රද්ධාබල වශයෙන්) දෙතැනෙක්හි යුක්තවේ-මේ උත්තමවූ සත්තිස්ධර්මයන්ගේ ප්‍රවරවිභාගයි.
47	ලොකොත්තර සිත්හි කෙතෙක් ධර්ම වෙත්ද?	අටවැදෑරුම්වූ ලොකොත්තරසිත්හි සියලු සතිස්වැදෑරුම් ධර්මයෝ වෙති.
48.	විතර්කප්‍රීතිචය සියලු තැන්හි වෙත්ද?	විතර්කප්‍රීතිචය කිසිතැනෙක්හි නොවේ. i
49	ලෞකිකසිත්හිද සතිස්ධර්ම කෙසේවෙත්ද?	ලෞකිකකුසල්සිත්හිද ශීලාදිෂට්විශුද්ධිප්‍රවත්නාකාලැ සතිස්ධර්මයෝ යෙදෙනපරිද්දෙන් වෙති. ‖

*සම්‍යක්ප්‍රධානචතුෂ්කය, වීර්‍ය්‍යඍද්ධිපාදය, වීර්‍ය්‍යෙන්ද්‍රියය, වීර්‍ය්‍යබලය, වීර්‍ය්‍යබොජ්ඣඞ්ගය, සම්‍යක්ව්‍යායාමය යන මේ වීර්‍ය්‍යයුත් නවතැන්වේ.

† සතිපට්ඨානචතුෂ්කය, සතින්ද්‍රියය, සතිබලය, සතිසම්බොජ්ඣඞ්ගය, සම්මාසතිය යන මේ ස්මෘතියුත් අටතැන් වේ.

‡ සමාධින්ද්‍රිය, සමාධිබලය, සමාධිසම්බොජ්ඣඞ්ගය, සම්මාසමාධිය, යන මේ සමාධියුත් සතර තැන් වේ.

§ විමංසිද්ධිපාද පඤ්ඤින්ද්‍රිය පඤ්ඤාබල ධම්මවිචයසම්බොජ්ඣඞ්ග සම්මාදිට්ඨි යන මේ ප්‍රඥායුත් පස්තැන් වේ.

i ද්විතීයාදිධ්‍යාන පාදකකොට ඇති ලොකොත්තරසිත්හි විතර්කය ද චතුර්ථපඤ්චමධ්‍යාන පාදකකොට ඇති ලොකොත්තරසිත්හි ප්‍රීතියද නොවූපදනාහෙයින් කිසිතැනෙක්හි නොවෙතියි කියනලදි.

‖ ලෞකිකකුසල්සිත්හි විරතිචෛතසික අනියතව උපදනාහෙයින් යෙදෙන පරිද්දෙන් යයි කීහ.

සබ්බසඞ්ගහෙ පඤ්චක්ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො වෙදනාක්ඛන්ධො සඤ්ඤාක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණක්ඛන්ධො—පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා රූපූපාදානක්ඛන්ධො වෙදනූපාදානක්ඛන්ධො සඤ්ඤූපාදානක්ඛන්ධො සඞ්ඛාරූපාදානක්ඛන්ධො විඤ්ඤාණූපාදානක්ඛන්ධො—ද්වාදසායතනානි චක්ඛායතනං සොතායතනං ඝාණායතනං ජිව්හායතනං කායායතනං මනායතනං රූපායතනං සද්දායතනං ගන්ධායතනං රසායතනං ඵොට්ඨබ්බායතනං ධම්මායතනං—අට්ඨාරසධාතුයො චක්ඛුධාතු සොතධාතු ඝාණධාතු ජිව්හාධාතු කායධාතු රූපධාතු සද්දධාතු ගන්ධධාතු රසධාතු ඵොට්ඨබ්බධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු සොතවිඤ්ඤාණධාතු ඝාණවිඤ්ඤාණධාතු ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතු කායවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතු ධම්මධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතු.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
50. ස්කන්ධ කෙතෙක්ද?	(රූපස්කන්ධය, වෙදනාස්කන්ධය, සංඥාස්කන්ධය, සංස්කාරස්කන්ධය, විඥානස්කන්ධය යි) ස්කන්ධපසෙකි. *
51 උපාදානස්කන්ධ කෙතෙක් ද?	(රූපොපාදානස්කන්ධය, වෙදනොපාදානස්කන්ධය, සංඥොපාදානස්කන්ධය, සංඛාරොපාදානස්කන්ධය, විඥානොපාදානස්කන්ධය, යි)උපාදානස්කන්ධ පසෙකි. †
52 ආයතන කෙතෙක් ද?	(චක්ඛායතනය, සොතායතනය, ඝාණායතනය, ජිව්හායතනය කායායතනය, මනායතනය, රූපායතනය, සද්දායතනය, ගන්ධායතනය, රසායතනය, ඵොට්ඨබ්බායතනය, ධම්මායතනයයි) ආයතන දොළසෙකි. ‡
53. ධාතු කෙතෙක්ද?	(චක්ඛුධාතුය, සොතධාතුය, ඝාණධාතුය, ජිව්හාධාතුය, කායධාතුය, රූපධාතුය, සද්දධාතුය, ගන්ධධාතුය, රසධාතුය, ඵොට්ඨබ්බධාතුය, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුය, සොතවිඤ්ඤාණධාතුය, ඝාණවිඤ්ඤාණධාතුය, ජිව්හාවිඤ්ඤාණධාතුය, කායවිඤ්ඤාණධාතුය, මනොධාතුය, ධම්මධාතුය, මනොවිඤ්ඤාණධාතුයයි)ධාතු දසඅටෙකි. §

* සමූහාර්ථවශයෙන් ස්කන්ධයයි දතයුතු-අටවිසිරූපය රූපස්කන්ධ නම් වේ. අතීතාදිභෙද වෙදනාචෛතසිකයද සංඥාචෛතසිකයද වෙදනාසඤ්ඤාවය හැරපණස්චෛතසිකද වෙදනාස්කන්ධ සංඥාස්කන්ධ සංඛාරස්කන්ධ නම් වෙති-එකුනනවුතිචිත්තය විඥානස්කන්ධයි.

† කාමුපාදානාදීන් විසින් දැඩිකොට ගන්නාලද හෙයින් උපාදාන නම් වෙති--උපාදානයෝ ම උපාදානස්කන්ධයි-උපාදානයන්ම විෂය භාවයෙන් ගන්නාලද්දවූ රූපාදියම දක්වන්නාහූ රූපූපාදානක්ඛන්ධායනාදී කීහ.

‡ ද්වාරාලම්බනචිත්තචෛතසිකයෝ එකාන්තයෙන් ඝටනහෙයිනූ වහයාම කරණහෙයිනූ සසරදුකටපමුණුවනහෙයිනූ ආයතනයෝ වෙති-චක්ෂුවම ආයතනවූයේ චක්ඛායතනයි.සෙසුද එසේයි.

§ “අත්තනොසභාවං ධාරෙන්තීති ධාතුයො”—තමන්ගේ ස්වභාව ධරන්නුයි ධාතූහූනම් වෙති.

චත්තාරි අරියසච්චානි දුක්ඛං අරියසච්චං දුක්ඛසමුදයො අරියසච්චං දුක්ඛනිරොධො අරියසච්චං දුක්ඛනිරොධගාමිනීපටිපදා අරියසච්චං——එත්ථ පන චෙතසිකසුඛුමරූපනිබ්බාණවසෙන එකූනසත්තතිධම්මා ධම්මායතන ධම්මධාතූති සංඛං ගච්ඡන්ති මනායතනමෙව සත්තවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන භිජ්ජති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
54	ආර්‍ය්‍යසත්‍ය කොතෙක් ද?	(දුඃඛආර්‍ය්‍යසත්‍යය, දුඃඛසමුදය ආර්‍ය්‍යසත්‍යය, දුඃඛනිරොධ ආර්‍ය්‍යසත්‍යය, දුඃඛනිරොධ ගාමිනීප්‍රතිපදා ආර්‍ය්‍යසත්‍යයයි) ආර්‍ය්‍යසත්‍ය සතරෙකි. *
55.	වෙදනාදි එකුන්සැත්තෑ ධර්ම්මයෝ කවරසඞ්ඛ්‍යාවකට යෙත් ද?	දෙපනස්චෛතසිකයන්ගේද (සොළොස්)සුඛුමරූප†යන්ගේද වසයෙන් එකුන්සැත්තෑ ධර්ම්මයෝ ධර්ම්මායතන සඞ්ඛ්‍යාවටද ධර්ම්මධාතු සඞ්ඛ්‍යාවටද යෙත්. ‡
56	මනායතනය කෙසේ භෙද වේද?	මනායතනයම සප්තවිඥාණ ධාතුවශයෙන් භෙද වේ. §

* "අරියකරත්තා අරියානි තච්ඡභාවතො සච්චානීති අරියසච්චානි"-ආර්‍ය්‍යකරබැවින් ආර්‍ය්‍ය—සත්‍යභාවයෙන් සත්‍යයෝ හුයි ආර්‍ය්‍යසත්‍යනම් වෙති-"ඉමානි හි චත්තාරො පටිපන්නකෙ චත්තාරො ඵලට්ඨෙති අට්ඨඅරියපුග්ගලෙ සාධෙන්ති"-මොහුවනාහි සතරප්‍රතිපන්නයන් හෙවත් සතරමාර්ගීකයන්ද සතරඵලස්ථයන්ද යන අෂ්ටාර්‍ය්‍යපුද්ගලයන් සිද්ධකෙරෙති—ආර්‍ය්‍යයන් විසින් පිළිපැදියුතු බැවින් ඔවුන්ගේ හෝ සත්‍යය ආර්‍ය්‍යසත්‍යයෝ නම් වෙති—"අරියස්ස වා සම්මා සම්බුද්ධස්ස සච්චානි තෙන දෙසිතත්තානි අරියසච්චානි"—ආර්‍ය්‍යවූ සම්‍යක්සම්බුද්ධයන්වහන්සේගේ සත්‍යයෝ හෝ උන්වහන්සේ විසින් දෙසනාකරණලද බැවිනුයි හෝ ආර්‍ය්‍යසත්‍යයෝ වෙති"—"කුච්ඡිතත්තා තුච්ඡත්තා ච දුක්ඛං"—නින්දිතබැවින්ද හිස්බැවින්ද දුක්ඛනම් වේ—සමුදෙති එතස්මා දුක්ඛන්ති සමුදයො"-මේ කරණකොට ගෙණ දුක්උපදවා හුයි සමුදයනම් වේ—තෘෂ්ණාවයි-දුක්ඛයාගෙ සමුදය දුක්ඛසමුදයයි—"දුක්ඛස්ස අනුප්පාදනිරොධො එත්ථ එතෙනෙවාති දුක්ඛනිරොධො"—මෙහි මේ කරණකොට ගෙණ දුක්ඛයාගේ අනුත්පාදනිරොධය වේනුයි දුක්ඛනිරොධනම් වේ—නිර්වාණයයි—"දුක්ඛනිරොධං ගච්ඡති පටිපජ්ජන්ති ච තං එතායාති දුක්ඛනිරොධගාමිනී පටිපදා"-මෙය කරණකොට ගෙණ දුක්නිරොධ කිරීමට පැමිණෙයි ඒ පිළිපදිත් හුයි දුක්ඛනිරොධගාමිනී ප්‍රතිපදානම් වේ—මාර්ගීයයි.

† සුඛුමරූපසොළස 32 නි පිටේ දක්වා ඇත.

‡ දෙපණස්චෛතසිකයෝද සොළොස්සුඛුමරූපයෝද ධම්මායතනබවටද ධම්මධාතුබවටද පැමිණෙත්ය යනු අභිප්‍රායයි.

§ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිපසද මනොධාතු මනොවිඤ්ඤාණ ධාතුවය ද යන සත සප්තවිඥානධාතූයි.

රූපඤ්ච වෙදනා සඤ්ඤා සෙසා චෙතසිකා තථා
විඤ්ඤාණමිති පඤ්චෙතෙ පඤ්චක්ඛන්ධාති භාසිතා.
පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධානි තථා තෙභූමකා මතා
භෙදාභාවෙන නිබ්බාණං ඛන්ධසඞ්ගහනිස්සටං.
ද්වාරාලම්බනභෙදෙන භවන්තායතනානි ච
ද්වාරාලම්බනතදුප්පන්න පරියායෙන ධාතුයො.
දුක්ඛං තෙභූමකං වට්ටං තණ්හාසමුදයො භවෙ
නිරොධො නාම නිබ්බාණං මග්ගො ලොකුත්තරො මතො.
මග්ගයුත්තා ඵලාචෙව චතුසච්චවිනිස්සටා
ඉතිපඤ්චප්පභෙදෙන පවුත්තො සබ්බසඞ්ගහො.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ සමුච්චයසඞ්ගහ විභාගො නාම.

සත්තමො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
57	පඤ්චස්කන්ධයනු කුමක්ද?	රූපයද වෙදනාවද සංඥාවද වෙදනාසංඥාදෙකින් අවශෙෂවූ දෙපණස්චෛතසිකයෝද විඥානයද යන මොහුපස්දෙනා පඤ්චස්කන්ධයෝ යයි කියනලදහ.
58	පඤ්චොපාදානස්කන්ධයනු කුමක්ද?	(කාමරූපාරූපසංඛ්‍යාත) ත්‍රෛභූමිකධර්මයෝ පඤ්චොපාදානස්කන්ධයෝ යි.
99.	නිර්වාණය ස්කන්ධසංග්‍රහයට ඇතුලත්ද?	නිර්වාණය අතීතාදිභෙදයක් නැතිසෙයින්ස්කන්ධසංග්‍රහයෙන් වෙන්කරණලදී.
60	කවරක්හුගේ භෙදයෙන් ද්වාදසායතනයෝ වෙත්ද?	චක්ෂුරාදිද්වාරයන්ගේද ආලම්බනයන්ගේද ප්‍රභෙද හෙයින් චක්ඛායතනාදිද්වාදසායතනයෝ වෙත්.
61	කවරක්‍රමයකින් අෂ්ටාදශධාතූහු වෙත්ද?	චක්ෂුරාදිද්වාරයන්ගේද රූපාදි ආලම්බනයන්ගේද තද්වාරාලම්බනදෙදෙනා නිසා උපන් චක්ෂුර්විඥානාදි ෂට්විධඥානයන්ගේද ක්‍රමයෙන් අෂ්ටාදශධාතූහු වෙත්.
62	චතුස්සත්‍යය යනු කුමක්ද?	ත්‍රෛභූමිකකර්මාදිවෘත්තය දුඃඛසත්‍යයයිද එක්සිය අටක්ප්‍රභෙද ඇති තෘෂ්ණාව සමුදයසත්‍යය යිද නිර්වාණයතෙම මාර්ගඵලාලම්බනවූ නිරොධසත්‍යයයිද නිරොධගාමිනී ප්‍රතිපදානාමයෙන් කියනලද මාර්ගයතෙම ලොකොත්තරමාර්ගයයිදදන්නාලදී
63	චතුස්සත්‍යයෙන් කුමක් වෙන්කරණලද්දේද?	මාර්ගසම්ප්‍රයුක්ත ස්පර්ශාදිධර්මයෝද සම්ප්‍රයුක්තධර්මසහිත ඵලයෝද චතුස්සත්‍යයෙන් වෙන්කරණලද්දේය.
64	මිශ්‍රකසංග්‍රහය කෙතෙක්ප්‍රකාරයකින්සංග්‍රහ කරණලද්දේද?	මේ උක්තනයින් පඤ්චස්කන්ධ පඤ්චොපාදානස්කන්ධ ද්වාදසායතන අෂ්ටාදශධාතු චතුස්සත්‍යය යන පඤ්චප්‍රකාරයෙන්සංග්‍රහකරණලදී.

යෙසං සඞ්ඛතධම්මානං යෙ ධම්මා පච්චයා යථා
තං විභාගමිහෙදානි පවක්ඛාමි යථාරහං.

පටිච්චසමුප්පාදනයො පට්ඨානනයොචෙති පච්චයසඞ්ගහො දුවිධො වෙදිතබ්බො——තත්ථ තබ්භාවභාවීභාවාකාරමත්තොපලක්ඛිතො පටිච්චසමුප්පාදනයො, පට්ඨානනයො පන ආහච්ච පච්චයට්ඨිතිමාරබ්භ පවුච්චති—උභයම්පන වොමිස්සෙත්වා පපඤ්චෙන්ති ආචරියා——තත්ථ අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා සඞ්ඛාරපච්චයා විඤ්ඤාණං.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	සමුච්චයසඞ්ග්‍රහවට අනතුරුව කුමක් කියනු ලැබේද?	(ප්‍රත්‍යයයන් විසින් කරණලද යම් සමුත්පන්නධර්මකෙනෙකුන්ට යම් ධර්මකෙනෙක් ස්ථිතිඋත්පත්තිය පිණිස ප්‍රත්‍යයයෝ වෙත්ද. * ඒ) ප්‍රත්‍යයාකාරවිභාගය සුදුසු පරිද්දෙන් කියනුලැබේ.
2	ප්‍රත්‍යය සඞ්ග්‍රහව කෙතෙක්ප්‍රකාරද?	(ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාද නයය පට්ඨානනයය යි) ප්‍රත්‍යය සඞ්ග්‍රහව ද්විප්‍රකාර වේ.
3	ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාද නය යනු කුමක්ද?	ප්‍රත්‍යයධර්මයන්ගේ භාවයෙහි වනසුලුවූ ප්‍රතීත්‍යසමුත්පන්නධර්මයන්ගේ වීම්සඞ්ඛ්‍යාත ආකාරමාත්‍රයෙන් උපලක්ෂිතවූයේ ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාදනයයි.
4	කුමකින් පට්ඨාන යයිකියනුලැබේද?	විශෙෂයෙන් කාරණසඞ්ඛ්‍යාත ස්ථිතිය අරභයා පට්ඨානයයි කියනු ලැබේ. †
5	ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාද දිය කෙසේ විස්තර කෙරේ ද?	(ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාදනය ප්‍රස්ථානනය යන දෙක වනාහි) මිශ්‍රකොට ආචාර්‍ය්‍යවරයෝ විස්තරකෙරෙති. ‡
6	අවිද්‍යාව හෙතුකොට කවුරුවෙත්ද?	අවිද්‍යාවහෙතුකොට (කාමාවචරරූපාවචරතෙළෙස්කුසලචෙතනාවෝද චාදස අකුසලචෙතනාවෝද සතර අරූපාවචර කුසලචෙතනාවෝද යන පුණ්‍යාපුණ්‍ය අනෙඤ්ජාභිසංස්කාර සඞ්ඛ්‍යාත එකුන්තිස්) සංස්කාරයෝ වෙත්.
7	සංස්කාරයහෙතු කොට කුමක්වේද?	සංස්කාරයහෙතුකොට (එකුන්විසි වැදෑරුම්වූද දෙතිස්වැදෑරුම්වූද විපාකචිත්ත නම්වූ) විඤ්ඤාණය වේ. §

* “යො ධම්මො යස්ස ධම්මස්ස ඨිති උප්පත්තියා පිච
උපකාරකො හි යො තස්ස පච්චයොති පවුච්චති”.
යම් ධර්මයෙක් යම් ධර්මයකගේ සිටීම් ඉපදීම් පිණිස යම් හෙයකින් උපකාරවේද ඒ එයට ප්‍රත්‍යය යයි කියනු ලැබේ.

† “නානප්පකාරානි ඨානානි පච්චයා එත්ථාති පට්ඨානං” අනෙක ප්‍රකාරවූ කාරණයෝ මෙහි ප්‍රත්‍යයයෝ වෙත් නුයි පට්ඨානනම්වේ.

‡ අපිවනාහි වෙන්වෙන්කොට දක්වමහ යනු අභිප්‍රාය යයි.

§ “පටිසන්ධිවසෙන එකූනවීසතිවිධං පවත්තිවසෙන ද්වත්තිංස

විඤ්ඤාණපච්චයා නාමරූපං නාමරූපපච්චයා සළායතනං සළායතනපච්චයා ඵස්සො ඵස්සපච්චයා වෙදනා වෙදනාපච්චයා තණ්හා තණ්හාපච්චයා උපාදානං උපාදානපච්චයා භවො භවපච්චයා ජාති ජාතිපච්චයා ජරාමරණං සොකපරිදෙවදුක්ඛදොමනස්සුපායාසා සම්භවන්ති ඒවමෙතස්ස කෙවලස්ස දුක්ඛක්ඛන්ධස්ස සමුදයො හොතීති—අයමෙත්ථ පටිච්චසමුප්පාදනයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
8	විඤ්ඤාණය හෙතු කොට කුමක් වේද?	විඤ්ඤාණය හෙතුකොට (වෙදනාදිස්කන්ධත්‍රයසඞ්ඛ්‍යාත)නාමයද(භූතරූප උපාදායරූපභෙදයෙහින් ද්විප්‍රකාරවූ කර්මජ) රූපයද වේ. *
9	නාමරූපය හෙතු කොට කුමක් වේද?	නාමරූපය හෙතුකොට(චක්ෂුරාදි)ෂඩ්විධවූ ආයතනය වේ.
10	ෂට්ආයතනහෙතු කොට කුමක් වේද?	ෂට්ආයතනය හෙතුකොට (චක්ෂුරාදි ෂට්වාරිකවූ) ස්පර්ශය වේ.
11	ස්පර්ශය හෙතුකොට කුමක් වේද?	ස්පර්ශය හෙතුකොට(සුඛදුඃඛොපෙක්ෂා වශයෙන් ත්‍රිවිධ) වේදනාව වේ.
12	වෙදනාව හෙතු කොට කුමක් වේද?	වෙදනාව හෙතුකොට (තෘෂ්ණාදිවශයෙන් ත්‍රිවිධවූ ආලම්බනාදිවසයෙන් එක්සිය අටක්ප්‍රභෙදවූ) තෘෂ්ණාව වේ.
13	තෘෂ්ණාව හෙතු කොට කුමක් වේද?	තෘෂ්ණාව හෙතුකොට (කාමොපාදානාදි චතුර්විධවූ) උපාදානය වේ.
14	උපාදානය හෙතු කොට කුමක් වේද?	උපාදානය හෙතුකොට (කාමභවාදි නව විධවූ උත්පත්ති)භවය වේ.
15	භවය හෙතුකොට කුමක් වේද?	භවයහෙතුකොට (රූපාදිස්කන්ධයන්ගේ) ඉපදීම හෙවත් පහළවීම වේ.
16	ඉපදීම හෙතුකොට කුමක් වේද?	ඉපදීම හෙතුකොට ජරාමරණශොකපරිදෙවදුඃඛ දෞර්මනස්‍යොපායාස යන මොහු වෙත්.
17	සියලුදුඃඛයන්ගේ ඉපදීම කෙසේවේද?	මේයථොක්තප්‍රත්‍යය පරම්පරාවශයෙන් ව්‍යාප්තදුඃඛසඞ්ඛ්‍යාතවූ සියලු දුක්සමූහයාගේ ඉපදීම වේ

විධම්පි විපාකචිත්තං විඤ්ඤාණං නාම"—උපෙක්ෂාසහගතසන්තීරණවයද කාමාවචරමහාවිපාක අටද රූපාවචර අරූපාවචර විපාක නවයද්‍යයි ප්‍රතිසන්ධිවශයෙන් එකුන්විසිවැදෑරුම්වූද ඒ එකුන්විස්ස සමග ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණයද සම්පටිච්ඡනවයද සොමනස්ස සහගත සන්තීරණයද්‍යයි පැවතුම්වශයෙන් තෙතිස්වැදෑරුම්වූද විපාකචිත්තය විඤ්ඤාණයයි කියනලදි.

* "නාමන්ති වෙදනාදිඛන්ධත්තයං රූපං පන භූතොපාදාය භෙදතො දුවිධං කම්මසමුට්ඨානරූපං තදුභයම්පි ඉධ පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණසඞ්ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං"-අභිධම්මත්ථවිභාවනී.

තත්ථ තයො අද්ධා ද්වාදසඞ්ගානි වීසතාකාරා තිසන්ධි චතුසඞ්ඛෙපා තීණි වට්ටානි ද්වෙ මූලානි වෙදිතබ්බානි—කථං? අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා අතීතො අද්ධා, ජාතිජරාමරණං අනාගතො අද්ධා, මජ්ඣෙ අට්ඨ පච්චුප්පන්නො අද්ධාති තයො අද්ධා, අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා විඤ්ඤාණං නාමරූපං සළායතනං ඵස්සො වෙදනා තණ්හා උපාදානං භවො ජාතිජරාමරණන්ති ද්වාදසඞ්ගානි—සොකාදිවචනං පනෙත්ථ නිස්සන්දඵලනිදස්සනං, අවිජ්ජාසඞ්ඛාරග්ගහණෙන පනෙත්ථ තණ්හුපාදානභවාපි ගහිතා භවන්ති, තථා තණ්හුපාදානභවග්ගහණෙන ච අවිජ්ජා සඞ්ඛාරා ජාතිජරාමරණග්ගහණෙන ච විඤ්ඤාණාදිඵලපඤ්චකමෙව ගහිතන්ති කත්වා—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
18	පටිච්චසමුප්පාදනයයෙහි විභාග කෙසේ දතයුතුද?	පටිච්චසමුප්පාදනයයෙහි ද්වාදසාඞ්ගය, වීසතාකාරය, ත්‍රිසන්ධිය, චතුස්සංක්ෂේපය, ත්‍රිවෘත්තය, මූල්දෙදෙනය, යන මේ විභාග දතයුතු.
19	ප්‍රතීත්‍යසමුත්පාදනය යෙහි අඩහෙවත් කාලකෙතෙක් ද?	අවිද්‍යාසංස්කාරවය (අතීතහෙතූන්ගේ මෙහි ග්‍රහණයෙන්, අතීතකාලයද ජරාමරණවය (දූත් හෙතුවෙන් අනාගතයෙහි වනහෙයින් අනාගතකාලයද මධ්‍යයෙහිවූ) විඥානනාමාදි අෂ්ටාඞ්ගයෝ (අතීතහෙතුවෙන් මෙහි උපදනාහෙයින්), වර්තමානකාලයදැයි කාලතුනෙකි.
	ද්වාදසාඞ්ගය කෙසේද?	අවිද්‍යාය, සංස්කාරය, විඥානය, නාමරූපය, ෂඩායතනය, ස්පර්ශය, වෙදනාය, තෘෂ්ණාය, උපාදානය, භවය, ජාතිය, ජරාමරණය, යන මොහු ද්වාදසාඞ්ගයෝයි *
20	වීසතාකාරය කෙසේ ද?	අවිද්‍යාසංස්කාරවය ගැණීමෙන් තෘෂ්ණා උපාදානභවයන්ගැණේ—තෘෂ්ණාඋපාදානභවයන්ගේ ගැණීමෙන් අවිද්‍යාසංස්කාර ගැණෙත් යයි මෙසේ අවිද්‍යා සංස්කාර තෘෂ්ණා උපාදාන භව යන අතීතහෙතු පසෙක—ජාතිජරාමරණයන්ගේ ගැණීමෙනූ විඥාණ නාමරූප සළායතන ස්පර්ශ වෙදනා යන ඵලපසම ගන්නාලද හෙයින් දූන් ඵලපසෙක—දැන් අවිද්‍යාදිහෙතුපසින් අනාගතයෙහි විඥාණාදි ඵලපසෙකැයි මෙසේ වීසතාකාරය වේ.

* සොකපරිදෙවාදිවචන වනාහි ජාතියගේ අමුඛ්‍යඵල දැක්වීම හෙයින් අඞ්ගයන්කෙරෙහි නොගනියනලද්දේයයි දතයුතු.

අතීතහෙතවො පඤ්ච ඉදානි ඵලපඤ්චකං
ඉදානි හෙතවො පඤ්ච ආයතිං ඵලපඤ්චකන්ති.

විසතාකාරො තිසන්ධි චතුසංඛෙපා ච භවන්ති — අවිජ්ජාතණ්හුප්පාදනා ච කිලෙසවට්ටං, කම්මභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසො සඞ්ඛාරො ච කම්මවට්ටං, උපපත්තිභවසඞ්ඛාතො භවෙකදෙසො අවසෙසා ච විපාකවට්ටන්ති තීණි වට්ටානි, අවිජ්ජාතණ්හාවසෙන ද්වෙ මූලානි වෙදිතබ්බානි.

තෙසමෙව ච මූලානං නිරොධෙන නිරුජ්ඣති
ජරාමරණමුච්ඡාය පීළිතානමභිණ්හසො.
ආසවානං සමුප්පාදා අවිජ්ජා ච පවත්තති
වට්ටමාබද්ධමිච්චෙවං තෙභූමකමනාදිකං
පටිච්චසමුප්පාදොති පට්ඨපෙසි මහාමුනි.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
21	ත්‍රිසන්ධි යනු කුමක් ද?	අතීතහෙතුපස වර්තමානඵලපස යන අතරද, වර්තමානඵලපස හා හෙතුඵලපස අතරද, වර්තමානහෙතුපඤ්චක ඵලපඤ්චක අතරද, යන අනන්තරත්‍රය ත්‍රිසන්ධි නම් වේ.
22	චතුස්සංක්ෂෙප යනු කුමක්ද?	අතීතහෙතුය, වර්තමානවිපාකය, වර්තමානහෙතුය, අනාගතවිපාකය, යන සතරභාගය චතුස්සංක්ෂෙප නම් වේ.
23	ත්‍රිවෘත්ත යනු කුමක් ද?	අවිද්‍යාතෘෂ්ණොපාදාන යන ක්ලෙශවෘත්තයද, කර්මභවසඞ්ඛ්‍යාත භවෙකදෙසය හා සංස්කාරයද යන කර්මවෘත්තයද, උත්පත්තිභවසඞ්ඛ්‍යාත භවෙකදෙසයද (විඥානාදි පඤ්චක ජරාමරණාදිය වශයෙන්) අවශෙෂයෝද යන විපාකවෘත්තයද, ත්‍රිවෘත්ත නම් වේ.
24	මුල්දෙදෙන කෙසේ දතයුතුද?	අවිද්‍යාව එක්මුලෙක තෘෂ්ණාව එක්මුලෙකැයි මුල්දෙදෙන මෙසේ දතයුතු.
25	වෘත්තිය කෙසේ නිරුද්ධ වේ ද?	අවිද්‍යාතෘෂ්ණා යන වෘත්තමූලදෙදෙනාගේ නිරුද්ධවීමෙන් වෘත්තය නිරුද්ධවේ.
26	අවිද්‍යාව කෙසේ වැඩේ ද?	(නිරන්තර ජරාමරණසඞ්ඛ්‍යාත මූර්ඡාවෙන් පීඩිතවූ සත්වයන්ට) ආශ්‍රවයන්ගේ ඉපදීම හෙතුකොට ගෙණ අවිද්‍යාව වැඩේ.
27	පටිච්චසමුප්පාදය කවරෙක් පැණෙව්වේද?	(වුක්තප්‍රකාරයෙන් නොසිඳ පවත්නාවූ ආදියක් නැත්තාවූ ත්‍රෛභූමිකාවූ ක්ලේශාදි වශයෙන් තුන්ප්‍රකාරවූ වෘත්තය පටිච්චසමුප්පාද යයි) සර්වඥයන්වහන්සේ පණ්වා වදාලේය.

හෙතුපච්චයො ආරම්මණපච්චයො අධිපතිපච්චයො අනන්තරපච්චයො සමනන්තරපච්චයො සහජාතපච්චයො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො නිස්සයපච්චයො උපනිස්සයපච්චයො පුරෙජාතපච්චයො පච්ඡාජාතපච්චයො ආසෙවනපච්චයො කම්මපච්චයො විපාකපච්චයො ආහාරපච්චයො ඉන්ද්‍රියපච්චයො ඣානපච්චයො මග්ගපච්චයො සම්පයුත්තපච්චයො විප්පයුත්තපච්චයො අත්ථිපච්චයො නත්ථිපච්චයො විගතපච්චයො අවිගතපච්චයොති අයමෙත්ථ පට්ඨානනයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
28	ප්‍රස්ථානනය කො සේ ද?	හෙතුප්‍රත්‍යය,[1] ආරම්මරණප්‍රත්‍යය,[2] අධිපතිප්‍රත්‍යය,[3] අනන්තරප්‍රත්‍යය,[4] සමනන්තරප්‍රත්‍යය,[5] සහජාතප්‍රත්‍යය,[6] අන්‍යොන්‍යප්‍රත්‍යය,[7] නිශ්‍රයප්‍රත්‍යය,[8] උපනිශ්‍රයප්‍රත්‍යය,[9] පූරෙජාතප්‍රත්‍යය,[10] පශ්චාත්ජාතප්‍රත්‍යය,[11] ආසෙවනප්‍රත්‍යය,[12] කර්මප්‍රත්‍යය,[13] විපාකප්‍රත්‍යය,[14] ආහාරප්‍රත්‍යය,[15] ඉන්ද්‍රියප්‍රත්‍යය,[16] ධ්‍යානප්‍රත්‍යය,[17] මාර්ගප්‍රත්‍යය,[18] සම්ප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය,[19] විප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය,[20] අස්තිප්‍රත්‍යය,[21] නාස්තිප්‍රත්‍යය,[22] විගතප්‍රත්‍යය,[23] අවිගතප්‍රත්‍යය,[24] යන මේ සූවිස්ස ප්‍රස්ථානනයයි.

1 "මූලට්ඨෙන හෙතු උපකාරට්ඨෙන පච්චයො"
මූලාර්ථයෙන් හෙතුවූ උපකාරාර්ථයෙන් ප්‍රත්‍යයවූද ධර්මය හෙතු ප්‍රත්‍යයයි.

2 අරමුණුභාවයෙන් උපකාරවූ ධර්මය ආරම්මණප්‍රත්‍යය යයි.

3 තමන් බැගෑව පැවතියන්ට ස්වාමිවූ ප්‍රත්‍යය අධිපතිප්‍රත්‍යය යයි.

4 ප්‍රත්‍යුත්පන්නධර්මයන් හා අතරක් නැත්තුයි අනන්තරප්‍රත්‍යයයයි.

5 සංස්ථානභාවයෙන් මනාවූ අනන්තරප්‍රත්‍යය සමනන්තරප්‍රත්‍යය යයි.

6 එක්ව ඉපදීම්වශයෙන් උපකාරවූ ධර්මය සහජාතප්‍රත්‍යය යයි.

7 ඔවුනොවුන්ට උපස්තම්භකත්වයෙන් ප්‍රත්‍යයවූයේ අන්‍යොන්‍යප්‍රත්‍යය යයි.

8 නිශ්‍රයාකාරයෙන් උපකාරවූ ධර්මය නිශ්‍රයප්‍රත්‍යය යයි.

9 බලභාවයෙන් නිශ්‍රයප්‍රත්‍යය උපනිශ්‍රයප්‍රත්‍යය යයි.

10 පළමුව ඉපිද පැවැතිබැවින් උපකාරවූ ධර්මය නිශ්‍රයප්‍රත්‍යයයයි.

11 පළමු උපන් රූපධර්මයන්ට උපස්තම්භකත්වයෙන් උපකාරවූ ධර්මය පශ්චාත්ජාතප්‍රත්‍යය යයි.

12 ආසෙවනාර්ථයෙන් උපකාරවූ ධර්මය ආසෙවනප්‍රත්‍යය යයි.

13 චිත්තප්‍රයොගසඞ්ඛ්‍යාත ක්‍රියායෙන් උපකාරවූ ධර්මය කර්මප්‍රත්‍යය යයි.

14 උත්සාහරහිතශාන්තභාවයෙන් උපකාරීව විපාකධර්මය විපාකප්‍රත්‍යය යයි.

15 රූපාරූපයන්ට උපකාරවූ සිව් ආහාරයෝ ආහාරප්‍රත්‍යය යයි.

ඡධා නාමන්තු නාමස්ස පඤ්චධා නාමරූපිනං
එකධා පුන රූපස්ස රූපං නාමස්ස චෙකධා
පඤ්ඤත්තිනාමරූපානි නාමස්ස දුවිධා ද්වයං
ද්වයස්ස නවධා චෙති ඡබ්බිධා පච්චයා කථං

අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පච්චුප්පන්නානං චිත්තචෙතසිකානං ධම්මානං අනන්තර සමනන්තර නත්ථි විගතවසෙන පුරිමානි ජවනානි පච්ඡිමානං ජවනානං ආසෙවනවසෙන ච සහජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤසම්පයුත්තවසෙනෙති ච ඡධා නාමං නාමස්ස පච්චයො හොති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
29	ප්‍රත්‍යයයෝ කෙතෙක් ප්‍රකාරවෙත්ද?	(වෙදනාදි), නාමය, චනාඞී, නාමයට, ෂට්ප්‍රකාරයකින්ද,(නාමය,) නාමරූපයන්ට, පස්පරිද්දෙකින්ද, (නාමය) රූපයට, එක්පරිද්දෙකින්ද, ප්‍රඥප්තිනාම රූපයෝ, නාමයට දෙපරිද්දෙකින්ද, නාමරූපදෙක නාමරූපදෙකට,නවපරිද්දෙකින්දැයි) ප්‍රත්‍යයයෝ, ෂට්ප්‍රකාර වෙත්.
30	නාමය නාමයට ප්‍රත්‍යයවන්නාවූ ෂට්ප්‍රකාරය කෙසේ ද?	අනතුරුව නිරුද්ධවූ චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ වර්ත්තමාන චිත්තචෛතසික ධර්මයන්ට අනන්තර සමනන්තර නාස්ති විගතප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද පළමුකොට උපන් ජවනයෝ * පශ්චිම ජවනයන්ට ආසෙවන ප්‍රත්‍යයවශයෙන්ද සහජාතචිත්ත චෛතසික ධර්මයෝ ඔවුනොවුන්ට සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යවශයෙන්දැයි මෙසේ ෂට්ප්‍රකාරයකින් නාමය නාමයට ප්‍රත්‍යය වේ.

16 අධිපත්‍යාර්ථයෙන් උපකාරවූ විශත් ඉන්ද්‍රියයෝ ඉන්ද්‍රියප්‍රත්‍යය යයි.

17 උපනිධ්‍යානාර්ථයෙන් උපකාරිවූ විතර්කාදීහු ධ්‍යානප්‍රත්‍යය යයි.

18 සුගති දුගති පුණ්‍යාපුණ්‍යයෙහු නිර්‍යාණාර්ථයෙන් උපකාරවූ සම්‍යක්දෘෂ්ටි සම්‍යක්සංකල්පාදීහු මාර්ගප්‍රත්‍යය යයි.

19 එකොත්පාදාදිභාවසඞ්ඛ්‍යාත සම්ප්‍රයොගලක්ෂණයෙන් උපකාරිවූ අරූප ධර්මයෝ සම්ප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය යයි.

20 විප්‍රයුක්තභාවයෙන් උපකාරීවූ ධර්මයෝ විප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය යයි.

21 අරූපධර්මයන්ගේ පැවතීමට අවකාශදී මෙන් උපකාරීවූ සමනන්තරනිරුද්ධ අරූපධර්මයෝ නාස්තිප්‍රත්‍යය යයි.

22 ප්‍රත්‍යුත්පන්නලක්ෂණයෙන් අස්තිත්වයෙන් උපකාරවූ සහජාත පුරෙජාතාදි ධර්මයෝ අස්තිප්‍රත්‍යය යයි.

23 තමන්ස්වභාව විගතත්වයෙන් උපකාරීවූ ධර්මයෝ විගතප්‍රත්‍යය යයි.

24 නිරුද්ධයට පැමිණිම්වශයෙන් උපකාරවූ අස්තිප්‍රත්‍යයවූ ධර්මයෝ අවිගතප්‍රත්‍යය යයි.

* පළමුකොට උපන් ජවනයෝ යනු මෙහි ලොකොත්තරජවන්

හෙතුඣානමග්ගඞ්ගානි සහජාතානං නාමරූපානං හෙතාදිවසෙන සහජාතා චෙතනා සහජාතානං නාමරූපානං නානාක්ඛණිකා චෙතනා කම්මාභිනිබ්බත්තානං නාමරූපානං කම්මවසෙන, විපාකක්ඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතානං රූපානං විපාකවසෙනෙති ච, පඤ්චධා නාමං නාමරූපානං පච්චයො හොති—පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙ ජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙනෙති එකධාව නාමං රූපස්ස පච්චයො හොති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
31	නාමය නාමරූපයන්ට ප්‍රත්‍යය වන්නාවූ පස්ප්‍රකාරය කෙසේද?	හෙතුය ධ්‍යානය මාර්ගාංගය යන මොහු සහජාතනාමරූපයන්ට හෙත්වාදිවශයෙනුද (හෙවත් හෙතුප්‍රත්‍යය, ධ්‍යානප්‍රත්‍යය, මාර්ගප්‍රත්‍යය, වශයෙන්ද) සහජාතචෙතනාතොමෝ * සහජාතනාමරූපයන්ට † නානාක්ෂණයෙහි (සිද්ධවූ කුශලාකුශල) චෙතනා කර්මයෙන් උපන් නාමරූපයන්ට ‡ කර්ම (ප්‍රත්‍යය), වශයෙනුද (ප්‍රතිසන්ධිවිඥානාදිවූ) විපාකස්කන්ධයෝ § ඔවුනොවුන්ම සහජාතරූපයන්ටද විපාකප්‍රත්‍යයෝ විපාකවශයෙන්දැයි, මෙසේ පස්පරිච්ඡෙදකින් නාමය නාමරූපයන්ට ප්‍රත්‍යය වේ.
32	නාමය රූපයට ප්‍රත්‍යයවයන්නාවූ එක් ප්‍රකාරය කෙසේ ද?	පසුව උපන් චිත්තචෛතසික ධර්මයෝ (ප්‍රත්‍යයධර්මයන්කෙරෙන්) පළමුකොට උපන් මේ රූපකායට ‖ පසුව උපන් ප්‍රත්‍යය වශයෙනැයි මෙසේ එක්පරිච්ඡෙදකින් නාමය රූපයට ප්‍රත්‍යය වේ.

ආසෙවනභාවයෙන් අනුබටහෙයින් ලෞකිකකුශලාකුශල අව්‍යාකෘතජවනයි—එයින් කීහ—පට්ඨානකථායෙහි—"ලොකුත්තරොපන ආසෙවනපච්චයො නත්ථි" යි.

* සහජාතචෙතනාතොමෝ යනු යටත්පිරිසෙයින් චක්ෂුර්විඥානාදීන් සමගද උපදනාවූ චෙතනායි.

† සහජාතනාමරූපයන්ට යනු ප්‍රතිසන්ධියෙහි කර්මසමුට්ඨානරූපයද පැවැත්මෙහි චිත්තසමුට්ඨානද රූපයි.

‡ නාමරූපයන්ට යනු මෙහි සියලු චෙතනාතොමෝ නාමයන්ටද පිළිසිඳිම එක්වපැවති චෙතනාතොම කර්මසමුට්ඨානරූපයන්ටද පැවැත්මෙහි රූපසමුට්ඨාපකසිතසඟගියාවූ චෙතනාතොමෝ චිත්තසමුට්ඨානරූපයන්ටද වේ.

§ විපාකස්කන්ධයෝ යනු ප්‍රතිසන්ධිවිඥානාදිවිපාකවූ අරූපස්කන්ධයෝයි—කම්මසමුට්ඨානරූපයවනාහි විපාකව්‍යවහාරයක් නොලබයි අරූපධර්මභාවයෙනුද අරමුණුභාවයෙනුද කම්මසමුට්ඨානවූ අරූපධර්මයන්හිම විපාකශබ්දය නාමා ආරූඪහෙයිනි-අභිධම්මත්ථවිභාවනී.

‖ ප්‍රතිසන්ධියෙහි චක්ෂුරාදිවස්තුඝටගැන්මක් අවිද්‍යමානහෙයිනු

ඡ වත්ථූනි පවත්තියං සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං පඤ්චාලම්බනානි ච පඤ්චවිඤ්ඤාණවීථියා පුරෙජාතවසෙනෙති ඒකධාව රූපං නාමස්ස පච්චයො හොති, ආරම්මණවසෙන උපනිස්සය වසෙනෙති ච ද්වීධා පඤ්ඤත්ති නාමරූපානි නාමස්සෙව පච්චයා හොන්ති—තත්ථ රූපාදිවසෙන ඡබ්බිධං හොති ආරම්මණං උපනිස්සයො පන තිවිධො හොති ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයො චෙති තත්ථ ආලම්බනමෙව ගරුකතං ආරම්මණූපනිස්සයො අනන්තරනිරුද්ධා චිත්තචෙතසිකාධම්මා අනන්තරූපනිස්සයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
33	රූපය නාමයට ප්‍රත්‍යයවන්නාවූ එක් ප්‍රකාරය කෙසේද?	ෂට්වස්තුහු පැවැත්මෙහි සප්තවිඥාන ධාතුන්ටද (රූපාදි) පඤ්චාලම්බනයෝ පඤ්චවිඥානවීථියටද පළමුඋපන් ප්‍රත්‍යයවශයෙනැයි එක්පරිද්දෙකින්ම රූපයතෙම නාමයටප්‍රත්‍යය වේ. *
34	ප්‍රඥප්තිනාමරූපයෝ නාමයට ප්‍රත්‍යයවන්නාවූ දෙයාකාරය කෙසේද?	ආලම්බන (ප්‍රත්‍යය)වශයෙන්ද උපනිශ්‍රය (ප්‍රත්‍යය) වශයෙන්දැයි මෙසේ දෙපරිද්දෙකින් ප්‍රත්‍යය නාමරූප යන මොහු නාමයටම ප්‍රත්‍යයයෝ වෙත්.
35	ආලම්බනප්‍රත්‍යය යනු කුමක්ද?	රූපාරම්මණාදිවශයෙන් (හෙවත් රූපාරම්මණය, සද්දාරම්මණය, ගන්ධාරම්මණය, රසාරම්මණය, ඵොට්ඨබ්බාරම්මණය, ධම්මාරම්මණය, යන මෙයින්) ෂට්ප්‍රකාරවූයේ ආලම්බනනම් වෙයි.
36	උපනිශ්‍රය කෙතෙක්ප්‍රකාරද?	(ආලම්බනූපනිශ්‍රය, අනන්තරූපනිශ්‍රය, ප්‍රකෘතූපනිශ්‍රයයයි කියා) තුන්ප්‍රකාරයි.
37	ආලම්බනූපනිශ්‍රය යනු කුමක්ද?	රූපාදි අරමුණම ගරුකොට හෙවත් ප්‍රධානකොට සිතනලද්දේ ආලම්බනූපනිශ්‍රය යයි.
38.	අනන්තරූපනිශ්‍රය යනු කුමක්ද?	අනතුරුව නිරුද්ධවූ චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ අනන්තරූපනිශ්‍රය යයි.

විද්‍යමානවූයේද ඒ ඒ විඥානප්‍රත්‍යයබවකට නොපැමිණෙන හෙයින් හෘදයවස්තුවද ප්‍රතිසන්ධිවිඥානය සමග උපන්හෙයින්ද ප්‍රථම කොට ම උපන්රූපකායට යයි කියන ලදී.

* රූපධර්මවූ චක්ෂුරාදි ෂට්වස්තුහු පැවැත්මෙහි චක්ෂුර්විඥානාදි නාමධර්මයන්ටද රූපාරම්මනාදි යම්කිසි අරමුණක් උපන් ඉක්බිති චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිනාමයෝ උපදනාබැවින් එක්විධියකින් රූපයතෙම නාමයට පළමු උපන්ප්‍රත්‍යයවශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ යයි දතයුතු.

† යම්චිත්තචෛතසික ධර්මකෙනෙක් ඉපදනිරුද්ධවෙත්ද ඒ නිරුද්ධවූ චිත්තචෛතසිකයෝ. අනන්තරූපනිශ්‍රයය යනුහාවයි.

රාගාදයො පන ධම්මා සද්ධාදයො ච සුඛං දුක්ඛං පුග්ගලො භොජනං උතු සෙනාසනඤ්ච යථාරහං අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච කුසලාදිධම්මානං කම්මං විපාකානන්ති බහුධා හොති පකතූපනිස්සයො——අධිපතිසහජාත අඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාහාරින්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙනෙති යථාරහං නවධා නාමරූපානි නාමරූපානං පච්චයා භවන්ති——තත්ථ ගරුකතමාලම්බනමාලම්බනාධිපතිවසෙන නාමානං සහජාතාධිපති චතුබ්බිධොපි සහජාතවසෙන සහජාතානං නාමරූපානන්ති ච දුවිධො හොති අධිපතිපච්චයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
39	කොතෙක් ප්‍රකාරයෙන් ප්‍රකෘතූපනිශ්‍රය වේ ද?	රාගාදිධර්මයෝද* ශ්‍රද්ධාදිධර්මයෝද † (විපාකාව්‍යාකෘතවූ) කායිකසුවදුක්ද යහපත්පුද්ගලයන් හා සප්පායාදිභොජනද එසේමවූ සෙනාසනද යන මෙය සුදුසුපරිද්දෙන් (රාගාදිශ්‍රද්ධාදිසුවදුක්වශයෙන්) ආධ්‍යාත්මිකවූයේද (පුද්ගලභොජනඍතුසෙනාසනවශයෙන්) බාහ්‍යවූයේද කුශලාකුශල අව්‍යාකෘතධර්මයන්ටද (කුශලාකුශල) කර්මයතෙම විපාකයන්ටද බොහෝ ප්‍රකාරයෙන් ප්‍රකෘතූපනිශ්‍රය වේ.
40	නාමරූපධර්මයෝ නාමරූපධර්මයන්ට කොතෙක්පරිද්දෙන් ප්‍රත්‍යයෝ වෙත් ද?	(අධිපතිප්‍රත්‍යය, සහජාතප්‍රත්‍යය, අන්‍යොන්‍යප්‍රත්‍යය, නිශ්‍රයප්‍රත්‍යය, ආහාරප්‍රත්‍යය, ඉන්ද්‍රියප්‍රත්‍යය, විප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය, අස්තිප්‍රත්‍යය, අවිගතප්‍රත්‍යය, යන මොවුන්ගේවශයෙන් සුදුසුපරිද්දෙන්) නවපරිද්දකින් ප්‍රත්‍යයෝ වෙත්.‡
41	අධිපතිප්‍රත්‍යය තෙම කොතෙක් ආකාර ද?	(ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාදිවශයෙන් ගරුකොට සිතනලද ආලම්බනය ආලම්බනාධිපතිප්‍රත්‍යය වශයෙන් නාමයන්ටද ඡන්දාධිපතිවශයෙන් චතුර්විධවූ සහජාතාධිපතිතෙම සහජාතනාමරූපයන්ට (පැවැත්මෙහි සහජාතාධිපතිවසයෙන්ද ප්‍රත්‍යයවන්නේයයි අධිපතිප්‍රත්‍යයතෙම) ද්විප්‍රකාර වේ.

* ආදිශබ්දයෙන් ද්වෙෂමොහමානප්‍රාර්ථනා යන මොහු කියනලදහ.

† ආදිශබ්දයෙන් ශීලශ්‍රැතත්‍යාගප්‍රඥා යන මොහු කීහ.

‡ මෙහි රාගාදිය ඇසුරුකොට කාමභාවාදීන් අතුරෙහි ඉපදීම පිණිසද රාගාදිය සංසිඳීම පිණිසද උපොසථාදිකුශලධර්මයන් කෙරෙති රාගාදීහු හෙතුකොට මතුමතුත් රාගාදීහු වෙත්—මෙම කීහ අභිධර්මාර්ථ විභාවනියෙහි-"කාමරාගාදයො නිස්සාය කාමභවාදීසු නිබ්බත්තනත්ථං රාගාදිවූපසමනත්ථඤ්චුපොසථඞ්ගානාභිඤ්ඤාවිපස්සනාමග්ගභාවනා රාගාදිහෙතුකා ච උපරි උපරි රාගාදයො හොන්ති".

චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදායරූපානඤ්ච පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති ච තිවිධො හොති සහජාතපච්චයො—චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං පටිසන්ධික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකා අඤ්ඤමඤ්ඤන්තිච තිවිධො හොති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො—චිත්තචෙතසිකා ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතරූපානඤ්ච මහාභූතා අඤ්ඤමඤ්ඤං උපාදායරූපානඤ්ච ඡවත්ථූනි සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනන්තිච තිවිධො හොති නිස්සයපච්චයො—කබළිංකාරො ආහාරො ඉමස්ස කායස්ස අරූපිනො ආහාරා සහජාතානං නාමරූපානන්තිච දුවිධො හොති ආහාරපච්චයො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
42	සහජාතප්‍රත්‍යයකෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ ඔවුනොවුන්ට හා සහජාතරූපයන්ටද, පඨවිධාත්වාදිමහාභූතයෝ ඔවුනොවුන්ටහා (වර්ණාදි) උපාදායරූපයන්ටද, පිළිසිඳීම් කෙණෙහි හෘදයවස්තුව හා ප්‍රතිසන්ධිවිඥානයෝ ඔවුනොවුන්ට දැයි) සහජාතප්‍රත්‍යය තුන්ප්‍රකාරවේ.
43	අන්‍යොන්‍යප්‍රත්‍යය කෙතෙක්ප්‍රකාරද	(චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ ඔවුනොවුන්ට ද, පඨවි ආදි මහාභූතයෝ ඔවුනොවුන්ට ද, පිළිසිඳීම්කෙණෙහි හෘදයවස්තුව හා ප්‍රතිසන්ධිවිඥානාදීහු ඔවුනොවුන්ටදැයි අන්‍යොන්‍යප්‍රත්‍යය) තුන්ප්‍රකාර වේ.
44	නිශ්‍රයප්‍රත්‍යය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ ඔවුනොවුන්ට හා සහජාතරූපයන්ටද, මහාභූතයෝ ඔවුනොවුන්ටහා උපාදායරූපයන්ටද, ෂට්වස්තූහු සප්තවිඥාන ධාතූන්ට දැයි, නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයතෙමේ) තුන්ප්‍රකාර වේ.
65	ආහාරප්‍රත්‍යය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	(කබලිංකාර ආහාරතෙමේ මේ රූපකායට ද, අරූපස්වභාවවූ (ඵස්සචෙතනාවිඤ්ඤාණ යයි කියනලද) ආහාරයෝ සහජාත නාමරූපයන්ටදැයි) ආහාරප්‍රත්‍යය විප්‍රකාර වේ. *

* අරූපීවූ ස්පර්ශාදි ආහාරයෝ සහජාතනාමරූපයන්ට ප්‍රත්‍යයෝ වෙති යි කීහෙයින් අසංඥසත්ත්වයන්ට සහජාතාහාරයක් නැතිබැවින් "සබ්බෙ සත්තා ආහාරට්ඨිතිකා" යි කුමට කියනලද්දේදයත්?—මනොසඤ්චෙතනාහාරවශප්‍රාප්තවූ කර්මයාගේ හෝ ඒ එක්වගියාවූ සෙසු ආහාරයන්ගේ හෝ කර්මොපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයන්කෙරෙන් පර්‍යාය ගෙණ සියලුසත්ත්වයන්ගේ ආහාරස්ථිතිත්වය කියනලද්දේයයි දතයුතු.

පඤ්චපසාදපඤ්චන්නං විඤ්ඤාණානං රූපජීවිතින්ද්‍රියං උපාදින්නරූපානං අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සහජාතානං නාමරූපානන්තිච තිවිධො හොති ඉන්ද්‍රියපච්චයො—ඔක්කන්තික්ඛණෙ වත්ථුවිපාකානං චිත්තචෙතසිකා ධම්මා සහජාතරූපානං සහජාතවසෙන පච්ඡාජාතා චිත්තචෙතසිකා ධම්මා පුරෙජාතස්ස ඉමස්ස කායස්ස පච්ඡාජාතවසෙන, ඡවත්ථූනි පවත්තියං සත්තන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං පුරෙජාතවසෙනෙතිච තිවිධො හොති විප්පයුත්තපච්චයො.

සහජාතං පුරෙජාතං පච්ඡජාතඤ්ච සබ්බථා
කබලිංකාරො ආහාරො රූපජීවිතමිච්චයන්ති.

පඤ්චවිධො හොති අත්ථිපච්චයො අවිගතපච්චයොච, ආලම්බනූපනිස්සයකම්මත්ථිපච්චයෙසු ච සබ්බෙපි පච්චයා සමොධානං ගච්ඡන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
46	ඉන්ද්‍රියප්‍රත්‍යය කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(ප්‍රසාදරූපයො පස්දෙන පඤ්චවිඥානයන්ටද, රූපජීවිතෙන්ද්‍රියය උපාදින්න(සංඛ්‍යාතකර්මජ) රූපයන්ටද, අරූප (ස්වභාව වූ) ඉන්ද්‍රියයො සහජාතවූ නාමරූපයන්ටදැයි), ඉන්ද්‍රියප්‍රත්‍යය තුන්ප්‍රකාරයි.
47	විප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යය කොතෙක්ප්‍රකාරද?	(පිළිසිඳිකෙණෙහිහෘදයවස්තුව ප්‍රතිසන්ධිවිඥානාදීන්ටද චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ සහජාතරූපයන්ටද සහජාතප්‍රත්‍යයවශයෙන්ද, පසුඋපන්චිත්තචෛතසිකධර්මයෝ පළමුඋපන් මේ රූපකායට පශ්චාජ්ජාතප්‍රත්‍යයවශයෙන්ද, ෂට්වස්තූහු පැවැත්මෙහි සප්තවිඥානධාතූන්ට පූරෙජාතප්‍රත්‍යයවශයෙන්දැයි, විප්‍රයුක්තප්‍රත්‍යයතෙමේ ත්‍රිවිධ වේ.
48	අස්තිප්‍රත්‍යයහා අවිගතප්‍රත්‍යය කොතෙක් ප්‍රකාරද?	(ත්‍රිවිධවූ සහජාතප්‍රත්‍යයද, විවිධවූ පූරෙජාතයද, ඒකවිධවූ පශ්චාත්ජාතයද, කබලිංකාරආහාරයද, රූපජීවිතෙන්ද්‍රියද, යන මේ පඤ්චප්‍රකාරප්‍රත්‍යයතෙමේ අස්තිප්‍රත්‍යය අවිගතප්‍රත්‍යයදවනහෙයින්)පඤ්චප්‍රකාරයි.
49	සියලුප්‍රත්‍යයයෝ කොතෙක් ප්‍රත්‍යයන්කෙරෙහි සංග්‍රහයට යෙත්ද?	සියලුප්‍රත්‍යයෝ ආලම්බනප්‍රත්‍යය උපනිශ්‍රයප්‍රත්‍යයය, කර්මප්‍රත්‍යයය, අස්තිප්‍රත්‍යයය, යන ප්‍රත්‍යයන්සතරදෙනාකෙරෙහි සංග්‍රහයට යෙති. *

* සූවිසිප්‍රත්‍යයන් අතුරෙහි අරමුණුනොවී ප්‍රත්‍යයන් නැතිබැවින් ආලම්බනප්‍රත්‍යයෙහි ද තමතමන් ප්‍රත්‍යයවගලින් උපදනාවුන්ට උපනිශ්‍රය නොවනප්‍රත්‍යයයක් නැතිහෙයින් නිශ්‍රයප්‍රත්‍යයයෙහි ද කර්මයතෙම ඉෂ්ටානිෂ්ට සියලුප්‍රත්‍යය උපදවනබැවින් කර්මප්‍රත්‍යයයෙහිද සියලුප්‍රත්‍යයයෝ පරමාර්ථහෙයින් ලොකසම්මුතිවශයෙන් අවිද්‍යමානයෝම නුයි අස්තිප්‍රත්‍යයෙහිද ඇතුලත්වෙති-මෙම කියත්.

සහජාතරූපන්ති පනෙත්ථ සබ්බථාපි පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානානං, පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්ච වසෙන දුවිධං හොතීති වෙදිතබ්බං.

ඉති තෙකාලිකා ධම්මා කාලමුත්තා ච සම්භවා
අජ්ඣත්තඤ්ච බහිද්ධා ච සංඛතා සංඛතා තථා
පඤ්ඤත්තිනාමරූපානං වසෙන තිවිධා ඨිතා
පච්චයා නාම පට්ඨානෙ චතුවීසති සබ්බථා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
50	සහජාතරූපය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	මෙහි සහජාතරූපය සර්වප්‍රකාරයෙන් ම ප්‍රවෘත්තික්ෂණයෙහි චිත්තරූපයන්ගේ වශයෙන්ද පිළිසිඳිකෙණෙහි කටත්තාරූප * හෙවත් කර්මජරූපයන්ගේ වශයෙන් ද විප්‍රකාර වේ.
51	ත්‍රෛකාලිකාදිභෙදප්‍රත්‍යයයෝ ප්‍රස්ථානප්‍රකරණයෙහි කෙතෙක්ප්‍රකාරද?	මේ වුක්තප්‍රකාරයෙන් ලැබෙනපරිද්දෙන් කාලත්‍රයක් ඇත්තාවූද නිර්වාණප්‍රඥප්තිවශයෙන් කාලවිනිර්මුක්තවූද (චක්ෂුරාදිරාගාදිශ්‍රද්ධාදිවශයෙන්) ආධ්‍යාත්මිකවූද පුද්ගලභොජනඍතුවශයෙන් බාහ්‍යවූද ප්‍රත්‍යයසමුත්පන්නබැවින් සංස්කෘතවූද අසමුත්පන්නබැවින් අසංස්කෘතවූද (ප්‍රඥප්තිනාමරූපයන්ගේ වශයෙන්) ත්‍රිප්‍රකාරයෙන් සිටියාවූද ප්‍රත්‍යයධර්මයෝ ප්‍රස්ථානප්‍රකරණයෙහි සූවිස්සෙකැයි කියනලදහ.

අභිධම්මත්ථ විභාවනියෙහි—“නහි සො කොචි පච්චයො අත්ථි යො චිත්තචෙතසිකානං ආරම්මණභාවං නගච්ඡෙය්‍ය සකසකපච්චුප්පන්නස්ස උපනිස්සයභාවං නගච්ඡෙති කම්මහෙතුකත්තා ච ලොකප්පවත්තියා ඵලහෙතුපචාරවසෙන සබ්බෙපි කම්මසභාවං නාතිවත්තන්ති තෙ ච පරමත්ථතො ලොකසම්මුතිවසෙනච විජ්ජමානායෙවාති සබ්බෙපි චතුසු සමොධානං ගච්ඡන්ති”.

* “කම්මස්ස කටත්තා නිබ්බත්තමානානි රූපානි කටත්තා රූපානි”.

† අනන්තරසමනන්තර ආසෙවනනාස්ති විගතප්‍රත්‍යය වශයෙන් පංචවිධවූ අතීතකාලිකප්‍රත්‍යයන්ගේද අතීතවර්තමානවශයෙන් ද්විකාලිකවූ කර්මප්‍රත්‍යයන්ගේද ආලම්බනාධිපති උපනිශ්‍රයප්‍රත්‍යය වශයෙන් ත්‍රෛකාලිකප්‍රත්‍යයන්ගේද අවශෙෂහෙතුප්‍රත්‍යාදිවූ වර්තමානපසළොස්ප්‍රත්‍යයන්ගේද වශයෙන් ත්‍රෛකාලිකප්‍රත්‍යයෝද දතයුතු—මෙමකියත්ටීකාවෙහි—“අනන්තරසමනන්තරාසෙවනනත්ථිවිගතවසෙන පඤ්චන්නං අතීතකානං කම්මපච්චයස්ස අතීතවත්තමානවසෙන ද්විකාලිකස්ස ආලම්බනාධිපතිඋපනිස්සය පච්චයානං තිකාලිකානං ඉතරෙසං පන්නරසන්නං පච්චුප්පන්නකාලිකානඤ්ච වසෙන කාලත්තයවන්තො ති”.

තත්ථ රූපධම්මා රූපක්ඛන්ධොච චිත්තචෙතසිකසඞ්ඛාතා චත්තාරො අරූපිනො ඛන්ධා නිබ්බානඤ්චෙති පඤ්චවිධම්පි අරූපන්ති ච නාමන්ති ච පවුච්චති——තතො අවසෙසා පඤ්ඤත්ති පන පඤ්ඤපියත්තා පඤ්ඤත්ති පඤ්ඤපනතො පඤ්ඤත්තීති ච, දුවිධො හොති කථං——තං තං භූතවිපරිණාමාකාරමුපාදාය තථාතථා පඤ්ඤත්තා භූමිපබ්බතාදිකා සම්භාරසන්නිවෙසාකාරමුපාදාය ගෙහරථසකටාදිකා

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
52	රූපස්කන්ධ යනු කුමක් ද?	ප්‍රඥප්තිනාමරූපයන් අතුරෙහි භූතොපාදායභෙද සියලුරූපයෝ රූපස්කන්ධය යි කියනු ලැබේ.
53	අරූපය නොහොත් නාමය යනු කුමක් ද?	චිත්තචෛතසිකයයි කියනලදසතරඅරූපස්කන්ධයෝද නිර්වාණයද යන මේ පඤ්චප්‍රකාරධර්මයතෙම අරූපය යි කියාද නාමය යි කියාද කියනු ලැබේ.
54	ප්‍රඥප්තිය කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	නාමරූපදෙකින් අවශෙෂවූ ප්‍රඥප්තිය වනාහි පනවනලද බවහෙයින් ප්‍රඥප්තිය යි කියාද* පනවනහෙයින් ප්‍රඥප්තියයි කියාද † ද්විප්‍රකාර වේ.
55	භූමිපර්වතාදිප්‍රඥප්තිය කෙසේ ද?	පඨවිආදි ඒ ඒ මහාභූතයන්ගේ විපරිතාකාරය නිසා ඒ ඒ ප්‍රකාරයෙන් පනවනලද භූමිපර්වතාදිය භූමිප්‍රඥප්ති පර්වතප්‍රඥප්ති ආදිය නම් වේ.
56	ගෙහරථාදිප්‍රඥප්තිය කෙසේද?	දාරුමත්තිකාදි උපකරණයන්ගේ සන්නිපාතාකාරය හෙවත් රචනාදිවිශිෂ්ටවූ ඒ ඒ සංස්ථානාකාරය නිසා ගෘහප්‍රඥප්ති රථප්‍රඥප්ති සකටප්‍රඥප්ති ආදිය වේ.

* "පඤ්ඤාපීයතීති තෙන තෙන පකාරෙන ඤාපීයති බොධීයතීති පඤ්ඤත්ති"—ඉමිනා රූපාදිධම්මානං සමූහසන්තානාදි අවත්ථා විසෙසාදිභෙදා සම්මුති සච්චභූතා උපාදායපඤ්ඤත්ති සඞ්ඛාතා අත්ථපඤ්ඤත්ති වුත්තා'.

මේ (කර්මසාධනප්‍රඥප්ති) ශබ්දයෙන් රූපාදිධර්මයන්ගේ සමූහසන්තානාදි අවස්ථාවිශෙෂාදිභෙද ඇති සම්මුතිසත්‍යනම්වූ උපාදායප්‍රඥප්තිසඞ්ඛ්‍යාතවූ අර්ථප්‍රඥප්තිය කියනලදී.

† "පඤ්ඤාපෙතීති පි පඤ්ඤත්ති-ඉමිනා හි පඤ්ඤාපෙතීති ලද්ධනාමා අත්ථානං අභිධානසඞ්ඛාතා නාමපඤ්ඤත්ති වුත්තා"——මේ (කර්තෘසාධනප්‍රඥප්ති)ශබ්දයෙන් වනාහි පනවායයි ලබනලදනමින්(සම්මුතිපරමාර්ථසඞ්ඛ්‍යාත අර්ථයන්ගේ)අභිධානයයි කියනලද නාමප්‍රඥප්තිය කියනලදි—අභිධම්මත්ථවිභාවනී-මෙහි "සද්දස්සතෙථා" යනාදියෙහි මෙන් අර්ථභාගවනශබ්දයද ඒ ශබ්දයෙන් හැඟවූ අර්ථයද වශයෙන් ප්‍රඥප්තිය නොහොත් පනවනලදනාමය වාච්‍යවාචකභෙදයෙන් ද්විප්‍රකාරකොට කියනලද්දේය යන අභිප්‍රායයි.

ඛන්ධපඤ්චකමුපාදාය පුරිසපුග්ගලාදිකා චන්දාවත්තනාදිකමුපාදාය දිසාකාලාදිකා අසම්ඵුට්ඨාකාරමුපාදාය කූපගුහාදිකා තං තං භූතනිමිත්තං භාවනාවිසෙසඤ්ච උපාදාය කසිණනිමිත්තාදිකා චෙති එවමාදිප්පභෙදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානාපි අත්ථච්ඡායාකාරෙන චිත්තුප්පාදානමාලම්බනභූතා තං තං උපාදාය උපනිධාය කාරණං කත්වා තථා තථා පරිකප්පියමානා සඞ්ඛායති සමඤ්ඤායති වොහරීයති පඤ්ඤාපීයතීති පඤ්ඤත්තීති පවුච්චති—අයං පඤ්ඤත්ති පඤ්ඤාපියත්තා පඤ්ඤත්ති නාම පඤ්ඤාපනතො පඤ්ඤත්ති පන නාම නාමකම්මාදිනාමෙන පරිදීපිතා,

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
57	පුරුෂපුද්ගලාදි සත්ව ප්‍රඥප්තිය කෙසේ ද?	හෙතුඵලාදිවශයෙන් පවත්නාවූ රූපාදි ස්කන්ධපඤ්චකය නිසා පුරුෂප්‍රඥප්ති පුද්ගලප්‍රඥප්ති ආදිසත්වප්‍රඥප්තිය වේ.
58	දිසාකාලාදි ප්‍රඥප්තිය කෙසේද?	චන්ද්‍ර(සූර්‍ය්‍ය නක්ෂත්‍රයන්ගේ මේරුව ප්‍රදක්ෂිණවශයෙන් උදයාදි)ආවර්තනාකාරය නිසාදික්ප්‍රඥප්ති) කාලප්‍රඥප්ති ආදිය වේ.
59	කූපගුහාදි ප්‍රඥප්තිය කෙසේද?	(ඒ ඒ රූපකලාපයන්විසින්) අසංස්පෘෂ්ටවූ (සුසිරාදි) ආකාරයනිසා කූපප්‍රඥප්තිගුහාප්‍රඥප්ත්‍යාදිය වේ.
60	කසිණනිමිත්තාදි ප්‍රඥප්ති කෙසේද?	ඒ ඒ (පෘථිවිකසිණාදි) මහාභූතනිමිත්තද (පරිකර්මාදිභේද)භාවනාවිශේෂයද නිසා කසිණනිමිත්තාදිවූ ප්‍රඥප්ත්‍යාදිය වේ.
61	පනවනු ලබන අර්ථප්‍රඥප්තිය කෙසේ ද?	කසිණුග්ඝාටිතමාකාසාදිභේදඇති(චිත්තචෛතසිකාදි) පරමාර්ථහෙයින් අවිද්‍යමානවූද පරමාර්ථධර්මයන්ට සදෘශාකාරයෙන් චිත්තොත්පාදයන්ට ආලම්බනවූ ඒ ඒ දෙය කරණකොටගෙන ඒ ඒ ආකාරයෙන් (ශාසනයෙහිද ලොකයෙහිද ශරීරය සත්වය නිරොධය යනාදික්‍රමයෙන්) කල්පනාකරණු ලබත්තේ—ප්‍රකාශකරණු ලැබෙයි දක්නාලැබෙයි ව්‍යවහාරකරණු ලැබෙයි පනවනුලැබෙනුයි ප්‍රඥප්තියයි කියනුලැබේ-මේ අර්ථප්‍රඥප්තිතොමෝ පනවනලබනහෙයින් ප්‍රඥප්තිනම් වේ.
62	ශබ්දප්‍රඥප්ති යනු කෙතෙකින් ප්‍රකාශකරණලද්දේද?	පනවනහෙයින් ශබ්දප්‍රඥප්තිය වනාභිනාමය නාමකර්මය (නාමධෙයය) නිරුක්තිය ව්‍යඤ්ජනය අභිලාපය යන ෂඩ්විධවූ)නාමහෝ ප්‍රකාශකරණලදි. *

*. අත්ථෙ නමතීති නාමං-තං අන්වත්ථරුළ්හිවසෙන දුවිධං-සාමඤ්ඤගුණකිරියායදිච්ඡාවසෙන චතුබ්බිධං-නාමමෙව නාමකම්මං තථා නාමධෙය්‍යං-අක්ඛරචාරෙණ අත්ථං නීහරිත්වා උප්පන්නත්තා කථනං නිරුත්ති.

සා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානෙන අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති චෙති ඡබ්බිධා හොති–තත්ථ යදා පන පරමත්ථතො විජ්ජමානං රූපවෙදනාදිං එතාය පඤ්ඤාපෙන්ති තදා යං විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති–යදා පන පරමත්ථතො අවිජ්ජමානං භූමිපබ්බතාදිං එතාය පඤ්ඤාපෙන්ති තදායං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීති පවුච්චති–උභින්නං පන වොමිස්සකවසෙන සෙසා යථාක්කමං ඡළභිඤ්ඤො, ඉත්ථිසද්දො, චක්ඛුවිඤ්ඤාණං රාජපුත්තො, ති ච වෙදිතබ්බා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
63	නාමප්‍රඥප්ති කෙතෙක් ප්‍රකාරද?	නාමප්‍රඥප්තිතොමෝ විද්‍යමානප්‍රඥප්තිය, අවිද්‍යමානප්‍රඥප්තිය, විද්‍යමානයෙන් අවිද්‍යමානප්‍රඥප්තිය, අවිද්‍යමානයෙන් විද්‍යමානප්‍රඥප්තිය විද්‍යමානයෙන් විද්‍යමානප්‍රඥප්තිය, අවිද්‍යමානයෙන් අවිද්‍යමානප්‍රඥප්තියයි ෂට්ප්‍රකාර වේ.
64	විද්‍යමානප්‍රඥප්ති යනු කුමක්ද?	යම් කලෙක පරමාර්ථවශයෙන් හෙවත් ස්වභාව වශයෙන් පවත්නාවූ රූපවෙදනාදී යමක්කරණකොට රූපවෙදනා සඤ්ඤා යනාදීන් ප්‍රකාශකෙරෙත්ද එකල (එය පවත්නාස්වභාවක් ම හෙයින්) විද්‍යමානප්‍රඥප්තිය යී කියනලදී.
65	අවිද්‍යමානප්‍රඥප්ති යනු කුමක්ද?	යම්කලෙක්හි ස්වභාව වශයෙන් පවත්නාවූ භූමිපර්වතාදියමක් කරණකොට භූමිය, පර්වතය, සත්වය, බාලයා, තරුණයා, වෘද්ධය, ආකාශය, යනාදීන් කියත්නම් එකල්හි එය අවිද්‍යමානප්‍රඥප්ති නම්වේ.
66	විද්‍යමානයෙන් අවිද්‍යමානය යනාදි ප්‍රඥප්ති කෙසේද?	විද්‍යමාන අවිද්‍යමාන දෙදෙනාගේ ව්‍යාමිශ්‍රවශයෙන් අවශෙෂ ප්‍රඥප්තිහුද පිළිවෙලින් ෂට් අභිඥය, ස්ත්‍රීශබ්දය, චක්ෂුර්විඥානය, රාජපුත්‍රයයි, කියාදතයුතුයි. *

අත්ථං බ්‍යඤ්ජයතීති බ්‍යඤ්ජනං–අභිලපතීති අභිලාපො–සද්දගත අක්ඛරසන්නිවෙසක්කමො–අර්ථයන්කරා නැමේනුයි නාමනාම–ඒ අන්වර්ථරූඪීවශයෙන්ද්විප්‍රකාරයි–සාමාන්‍යගුණක්‍රියායදෘච්ඡකවශයෙන් සතරප්‍රකාරයි. නාමය ම නාමකර්මයි–නාමධෙය්‍යයද එසේයි–අක්ෂරමුඛයෙන් අර්ථගෙණ කීම නිරුත්තියයි–අර්ථප්‍රකාශකිරීම බ්‍යඤ්ජනයි–කීම අභිලාපයි–(ඒ) ශබ්දගත අක්ෂරයන්ගේ සන්නිවෙශක්‍රමයයි.

* "ඡළභිඤ්ඤො" යනු ෂට් අභිඥ ඇත්තෙක් ප්‍රකාශයි—ෂට් අභිඥනම් පචාභිඥව හා ආශ්‍රවක්ෂයකරඥණයයි—මෙහි අභිඥවන් විද්‍යමානහෙයින්ද තත් ප්‍රතිලාභිපුද්ගලයාගේ අවිද්‍යමානත්වයෙන්ද විද්‍යමානයෙන් අවිද්‍යමානප්‍රඥප්ති නම් වේ "ඉත්ථිසද්දො" යනු ස්ත්‍රීන්ගේ අවිද්‍යමානත්වයද ශබ්දයාගේ විද්‍යමානත්වයද ඇතිහෙයින් අවි

වචීඝොසානුසාරෙන සොතවිඤ්ඤාණවීථියා
පවත්තානන්තරුප්පන්න මනොද්වාරස්ස ගොචරා
අත්ථා යස්සානුසාරෙන විඤ්ඤායන්ති තතො පරං
සායං පඤ්ඤත්ති විඤ්ඤෙය්‍යා ලොකසඞ්කෙත නිම්මිතා.

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ පච්චයසඞ්ගහවිභාගො නාම

අට්ඨමො පරිච්ඡෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
67	නාමප්‍රඥප්තිය මනොද්වාරයට කෙසේ ගොචරවේද?	භූමිපර්වතරූපවේදනාදි වාග්ඝොෂානුසාරයෙන් හෙවත් ආලම්බනකරණයෙන් ශ්‍රොත්‍රවිඥානවීථියගේ ප්‍රවෘත්ති අනන්තරයෙහි උපන්නාවූ (නාමචින්තනාකාරයෙන් පැවති මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණයට ගොචර වේ.
68	සම්මුතිපරමාර්ථ ධර්මයෝ කෙසේ දැනගන්නලැබෙද්ද?	නාමප්‍රඥප්තිය මනොද්වාරිකවිඤ්ඤාණයට ගොචරවූ ඉක්බිති යම් ඒ නාමප්‍රඥප්ති අනුවපැවැත්මෙන් සම්මුතිපරමාර්ථභෙදවූ භූමිපර්වතරූපවෙදනාදි අර්ථයෝ දැනගන්න ලැබෙති.
69	අන්වර්ථාදිභෙදවූ නාමප්‍රඥප්තිතොමෝ කෙසේසිද්ධවේද	මනොද්වාරයෙන් ගන්නාලද අන්වර්ථාදි භෙදවූ අක්ෂරාවලියසඞ්ඛ්‍යාත ඒ නාමප්‍රඥප්තිතොමෝ ලොකසඞ්කෙතයෙන් හෙවත්) ලොකව්‍යවහාරයෙන් සිද්ධවියයි දතයුත්තීය. *

ද්‍යමානයෙන් විද්‍යමානප්‍රඥප්තිනම් වේ—"චක්ඛුවිඤ්ඤාණං" යනු ප්‍රසාදචක්ෂුහුගේද තන්නිශ්‍රිතවිඥානයාගේද විද්‍යමානබවහෙයින් විද්‍යමානයෙන් විද්‍යමාන ප්‍රඥප්තිනම් වේ-"රාජපුත්තො" යනු රජහුගේද පුත්‍රයාගේද සම්මුතිසත්‍යබවහෙයින් අවිද්‍යමානයෙන් අවිද්‍යමානප්‍රඥප්ති නම් වේ.

* මෙහි ශ්‍රොත්‍රවිඥානවීථියට අනතුරුව භාවිතවූ මනොද්වාරිකවීථිය ද ශ්‍රොත්‍රවිඥානයෙන් ම සඞ්ග්‍රහකොට ශ්‍රොත්‍රවිඥානවීථියයි කියන ලදී-"ඝටාදිසද්දං හි සුණන්තස්ස එකෙකං සද්දං ආරබ්භ පච්චුප්පන්නාතීතාරම්මණවසෙන ද්වෙ ද්වෙ ජවනවාරා බුද්ධියා ගහිතං නාමපඤ්ඤත්තිභූතං අක්ඛරාවලිමාරබ්භ එකොති එවං සොතවිඤ්ඤාණවීථියා අනන්තරාය සද්දාරම්මණාය ජවනවීථියා අනන්තරං නාමපඤ්ඤත්තිගහණං තතොපරං අත්ථාවබොධොති ආචරියා"—ඝටාදිශබ්ද අසන්නාහට වනාහි එකී එකී ශබ්දයක් අරභයා වර්තමානාරම්මණ අතීතාරම්මණවශයෙන් ජවනවාරයෝ දෙදෙන දෙදෙන බුද්ධියෙන් ගන්නාලද නාමප්‍රඥප්තිවූ අක්ෂරාවලිය නිසා එක්ශබ්දයකැයි මෙසේ ශ්‍රොත්‍රවිඥානවීථියට අනතුරුවූ අතීතශබ්දාරම්මණයෙන් අතීතජවනවීථි අනන්තරවූ නාමප්‍රඥප්තියගේ ගැණීමයි එයින් මත්තෙහි අර්ථාවබොධවන්නේයයි ආචාර්‍ය්‍යවරයෝ කියත්-අභිධම්මත්ථවිභාවනී.

සමථ විපස්සනානං භාවනානමිතො පරං
කම්මට්ඨානං පවක්ඛාමි දුවිධම්පි යථාක්කමං.

තත්ථ සමථසඞ්ගහෙ තාව–දසකසිනානි දසඅසුභා දසඅනුස්සතියො චතස්සො අප්පමඤ්ඤා එකාසඤ්ඤා එකං වවත්ථානං චත්තාරො ආරුප්පාචෙති සත්තවිධෙන සමථකම්මට්ඨානසඞ්ගහො——රාගචරිතා දොසචරිතා මොහචරිතා සද්ධාචරිතා බුද්ධිචරිතා විතක්කචරිතා චෙති ඡබ්බිධෙන චරිතසඞ්ගහො——පරිකම්මභාවනා උපචාරභාවනා අප්පණාභාවනාචෙති තිස්සො භාවනා.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
1	ප්‍රත්‍යයනිර්දේශයට ඉක්බිති කුමක් කියන්නේ ද?	ප්‍රත්‍යයනිර්දේශයෙන් මත්තෙහි (නීවරණයන්ගේ සමනාර්ථයෙන්) සමථසඞ්ඛ්‍යාත වූද (අනිත්‍යාදිවිවිධාකාරදර්ශනාර්ථයෙන් විදර්ශනාසඞ්ඛ්‍යාතවූද) (විප්‍රකාරවූ සමථ විදර්ශනා) වන්ගේ කර්මස්ථානය යථාක්‍රමයෙන් කියන්නේය.
2	පළමුකොට කවර සඞ්ග්‍රහයකවිභාග කියනු ලැ බේ ද?	(සමථ විදර්ශනා සඞ්ඛ්‍යාතවූ විප්‍රකාරභාවනාවන් අතුරෙන් ප්‍රථමකොට) සමථභාවනාසඞ්ග්‍රහයෙහි විභාග කියනුලැබේ.
3	සමථභාවනාකමටහන් කොතෙක් ප්‍රකාර ද?	(දසකසිනයෝය, දසඅසුභයෝය, දසඅනුස්මෘතීහුය, සතරඅප්‍රමාණ්‍යයෝය, එකසංඥාය, එකවව්‍යවස්ථාවය, සතර අරූපයෝය, කියා) සමථ භාවනා කමටහන් සත් ප්‍රකාරයකි.
4	චරිතයෝ කොතෙක් ප්‍රකාරද?	රාගචරිතයෝය, දෙසචරිතයෝය, මොහචරිතයෝය, සද්ධාචරිතයෝය, බුද්ධිචරිතයෝය, විතර්කචරිතයෝයයි ෂට්ප්‍රකාරයකි*
5	භාවනා කොතෙක්ද?	පරිකර්මභාවනාය,[1] උපචාරභාවනාය,[2] අර්පණාභාවනාය යි) භාවනාතුනෙකි.

* මෙහි දක්වූ ෂට්විධචරිතය විස්තරහෙයින් තෙසැටාකාරයක් කොට දක්වති—ඒ සඳහා පූර්වාචාර්‍ය්‍යයන් විසින් මෙසේ කියනලදී.

රාගාදිකෙතිකෙසත්ත සත්ත සද්ධාදිකෙ ඡකෙ
එකද්විතිකමූලම්හි මිස්සතො සත්ත සත්තකං.

දෘෂ්ටියත්සමග සිව්සැටාකාරයක්ද වර්ණනාකෙරෙති—විස්තර අභිධර්මාර්ථවිභාවනියෙන් බලනු.

[1] "භාවනාය ආදිකම්මභූතා පුබ්බභාගභාවනා පරිකම්මභාවනා නාම" භාවනාවට ආදිකර්මවූ පූර්වභාගභාවනාතොමෝ පරිකර්මභාවනා නම් වේ.

[2] "නීවරණානං වික්ඛම්භනතො පට්ඨාය ගොත්‍රභූපරියොසානා කාමාවචරභාවනා උපචාරභාවනා නාම" කාමච්ඡන්දාදිපඤ්චනීවරණයන්ගේ විෂ්කම්භනයෙහිපටන් ගොත්‍රභූචිත්තය කෙළවරකොට ඇති කාමාවචර භාවනාතොමෝ අර්පණාභාවනාවට සමීපචාරීහෙයින් උපචාරභාවනානම් වේ.

පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං පටිභාගනිමිත්ත චෙති තීණි නිමිත්තානිච වෙදිතබ්බානි—කථං පඨවීකසිනං ආපොකසිනං තෙජෝකසිනං වායොකසිනං නීලකසිනං පීතකසිනං ලොහිතකසිනං ඔදාතකසිනං ආකාසකසිනං ආලොකකසිනඤ්චෙති ඉමානි දසකසිනානි නාම—උද්ධුමාතකං විනීලකං විපුබ්බකං විච්ඡිද්දකං වික්ඛායිතකං වික්ඛිත්තකං හතවික්ඛිත්තකං ලොහිතකං පුළවකං අට්ඨිකඤ්චෙති ඉමාදස අසුභා නාම.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
6 [නිමිති කෙතෙක්ද?	(පරිකර්මනිමිත්තය,[1] උද්ග්‍රහනිමිත්තය,[2] ප්‍රතිභාගනිමිත්තය,[3] යි) නිමිතිතුනෙකි.
7 [කසින කෙතෙක්ද?	පඨවීකසිනය, ආපොකසිනය, තෙජෝකසිනය, වායොකසිනය, නීලකසිනය, පීතකසිනය, ලොහිතකසිනය, ඔදාතකසිනය, ආකාසකසිනය, ආලොකකසිනය, යි කසිනදසයකි.
8 [අසුභකෙතෙක්ද?	(ඉදිමගියාවූ මලසිරුරය, නිල්වූමලසිරුරය, (නවදොරින්) පූයාවහනය වනමලසිරුරය, මැදින්දෙකඩව සිදිමලසිරුරය, (ශොනසිගාලාදින්විසින්) කනුලබනමලසිරුරය, ඒ ඒ තැන්හි විසිරෙණලද මලසිරුරය, ආවුධයෙන් පැහැර අනෙකප්‍රකාරව දමනලද මලසිරුරය, ලෙහෙවැගිරෙණ මලසිරුරය, කෘමින්වහනයවන මලසිරුරය, ඇටසැකිල්ලහෝ අස්ථිකය යි) අශුභදශයෙකි.

1 "පරිකම්මස්ස නිමිත්තං ආරම්මණත්තාති පරිකම්මනිමිත්තං" අරමුණුබැවින් පරිකර්මසඞ්ඛ්‍යාත ආදිභාවනාකර්මයට නිමිත්තවූයි පරිකර්මනිමිත්තනම් වේ—කසිනමණ්ඩලාදියයි.

2 "තදෙව චක්ඛුනා දිට්ඨං විය මනසා උග්ගහෙතබ්බනිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස වා නිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තං."—අරමුණු ඇසින්දක්නාලද්දක්හුමෙන් සිතින් උගතයුතුවූ නිමිත්ත උද්ග්‍රහණය කරණ්ණහුගේ හෝ නිමිත්ත උග්ගහනිමිත්තනම් වේ.

3 "වණ්ණාදිකසිනදොසරහිතං තප්පටිභාගං භාවනාමයං නිමිත්ත උපචාර අප්පණාරම්මණත්තාති පටිභාගනිමිත්තං."—වර්ණාදිකසිනදෝෂරහිතවූ තත්සදෘශවූ භාවනාමය නිමිත්ත උපචාර අර්පණාවන්ට අරමුණුබැවින් තප්පටිභාගනිමිත්තනම් වේ.

පඨවියෙව පඨවිකසිනං—පටිභාගනිමිත්තං තදාරම්මණඣානං පඨවිකසිනන්ති වුච්චති"—පෘථිවියම්පෘථිවීකසිනයි, ප්‍රතිභාගනිමිත්තද, ඊටඅරමුණුවූධ්‍යානයද, පෘථිවිකසිනයයි කියනුලැබේ—සෙසෘද මෙසේයි—',පඨවී ආදිනිචත්තාරිභූතකසිනානි—නීලාදිචත්තාරි වණ්ණකසිණානි—පරිච්ඡින්නො ආකාසො ආකාසකසිනං, චන්දාදිආලොකො ආලොකකසිනං'.

බුද්ධානුස්සති ධම්මානුස්සති සඞ්ඝානුස්සති සීලානුස්සති චාගානුස්සති දෙවතානුස්සති උපසමානුස්සති මරණානුස්සති කායගතාසති ආණපාණසතිචෙති ඉමා දස අනුස්සතියො නාම~~~ මෙත්තා කරුණා මුදිතා උපෙක්ඛා චෙති ඉමා චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නාම බ්‍රහ්මවිහාරොති ච පවුච්චති~~~ ආහාරෙ පටික්කූලසඤ්ඤා එකාසඤ්ඤා නාම චතුධාතුවවත්ථානං එකං වවත්ථානං නාම ආකාසානඤ්චායතනාදයො චත්තාරො ආරුප්පා නාමාති සබ්බථාපි සමථනිද්දෙසෙ චත්තාළීසකම්මට්ඨානානි භවන්ති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
9	අනුස්මෘති කොතෙක්ද?	බුද්ධානුස්මෘතිය[1], ධර්මානුස්මෘතිය,[2] සංඝානුස්මෘතිය,[3] ශීලානුස්මෘතිය,[4] ත්‍යාගානුස්මෘතිය,[5] දෙවතානුස්මෘතිය,[6] උපසමානුස්මෘතිය,[7] මරණානුස්මෘතිය,[8] කායගතාසතිය,[9] ආණපාණස්මෘතිය,[10] යන මේ අනුස්මෘතීහු දශදෙනෙකි.
10	අප්‍රමාණ්‍ය යනු කුමක් ද?	මෛත්‍රිය, කරුණාය, මුදිතාය, උපෙක්ෂාය යන මොහු සතරදෙන අප්‍රමාණ්‍යයෝයි.
11	අප්‍රමාණයන්ට අන් කුමක් කියත්ද?	අප්‍රමාණ්‍යයන්ට උත්තමවිහාරභාවයෙන් හෝ උත්තමයන්ගේ වීහාරභාවයෙන් බ්‍රහ්මවිහාරයෝ යයිද කියති.
12	එකම සංඥ යනු කුමක් ද?	ආහාරයෙහි ප්‍රතිකූලවශයෙන් පැවති සංඥාව එකමසංඥනම් වේ.
13	එකමව්‍යවස්ථා යනු කුමක්ද?	පඨවිආදිවූ සතරධාතූන්ගේ (ලක්ෂණාදිහෙයින්) නිශ්චයකිරීම එකමව්‍යවස්ථා නම්වේ.
14	ආරුප්පයෝ යනු කුමක් ද?	ආකාසානඤ්චායතනාදිවූ සතරදෙන ආරුප්පයෝ නම් වෙති.
15	කර්මස්ථාන කොතෙක් ද?	සර්වප්‍රකාරයෙන් සමථනිර්දෙශයෙහි සතළිස්කර්මස්ථානයෝ වෙති.

(1) "ඉතිපි සො භගවා අරහං" යනාදිවූ බුදුගුණසිහිකිරීම බුද්ධානුස්මෘතියයි.

(2) "ස්වාක්ඛාතො" යනාදිවූ දහම්ගුණසිහිකිරීම ධර්මානුස්මෘතියයි.

(3) "සුපටිපන්නො" යනාදි සඞ්ඝගුණසිහිකිරීම සඞ්ඝානුස්මෘතියයි.

(4) තමන්ගේ සුපිරිසිදු සිල්ගුණසිහිකිරීම ශීලානුස්මෘතියයි.

(5) නොමසුරුබැව්ආදි තමන්ත්‍යාගගුණසිහිකිරීම ත්‍යාගානුස්මෘතියයි.

(6) දෙවතාවන් සාක්ෂිස්ථානයෙහි තබා තමන් ශ්‍රද්ධාදිගුණසිහිකිරීම දෙවතානුස්මෘතියයි.

(7) සියලුදුක් සංසිඳීම්සඞ්ඛ්‍යාතවූ නිවන්ගුණසිහිකිරීම උපසමානුස්මෘතියයි.

(8) ජීවිතෙන්ද්‍රියො පච්ඡේදකවූ මරණයාගේ, සිහිකිරීම මරණානුස්මෘතියයි.

(9) කෙසාදිකොට්ඨාසයන්හි පැවතිසිහිය කායගතාසතියයි.

(10) ආශ්වාසප්‍රාශ්වාස අරමුණුවපැවතිසිහිය ආණපාණසතියයි.

චරිතාසු පන දසඅසුභා කායගතාසති සඞ්ඛාතා කොට්ඨාසභාවනා ච රාගචරිතස්ස සප්පායා, චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නීලාදීනි චත්තාරි කසිනානි දොසචරිතස්ස, ආනාපාණං මොහචරිතස්ස, විතක්කචරිතස්සච, බුද්ධානුස්සතිආදයො ඡ සද්ධාචරිතස්ස, මරණූපසමාසඤ්ඤාචවත්ථානානි බුද්ධිචරිතස්ස––සෙසානි පන සබ්බානිපි කම්මට්ඨානානි සබ්බෙසම්පි සප්පායානි––තත්ථාපි කසිනෙසු පුථුලං මොහචරිතස්ස, ඛුද්දකං විතක්කචරිතස්සච.

අයමෙත්ථ සප්පායභෙදෙ.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
16	රාගචරිතයාහට කවරකර්මස්ථාන සප්පායද?	රාගචරිතයාහට * දසඅසුභයෝද, කායගතානුස්මෘතිසඞ්ඛ්‍යාතවූ කෙසාදි කොට්ඨාසභාවනාද යන කර්මස්ථානයෝ (එකොළොස) සප්පායයෝය හෙවත් සැපඑලවන්නෝය. †
17	ද්වෙෂචරිතයාහට කවරකර්මස්ථාන සප්පායද?	සතරඅප්‍රමාණ්‍යයෝය, නීලාදිවූ වර්ණකසිණයෝසතරදෙනාය යන (අට) කර්මස්ථානයෝ ද්වෙෂචරිතයාහට සප්පායයෝය.
18	මොහවිතර්කචරිත දෙදෙනාට කවර කර්මටහනක්සැපද?	ආශ්වාසප්‍රාශ්වාස නිමිත්තාලම්බනසඞ්ඛ්‍යාතවූ ආණපාණසතිකම්මටහන සැපයි.
19	ශ්‍රද්ධාචරිතයාහට කවරකර්මස්ථානයක් සප්පායද?	බුද්ධානුස්මෘතිආදිවූ (ෂට්) අනුස්මෘතිකර්මස්ථානයෝ ශ්‍රද්ධාවෘද්ධියට හෙතුස්වභාවයක් හෙයින් ශ්‍රද්ධාචරිතයාහට සප්පායයෝය.
20	බුද්ධිචරිතයාහට කුමනකර්මස්ථාන සප්පායද?	මරණානුස්මෘතිය, උපසමානුස්මෘතිය, ප්‍රතිකූලසංඥාය චතුර්ධාතුව්‍යවස්ථානය යන මොහු (සත්දෙන) ගම්භීරභාවයෙන් බුද්ධියට විෂයහෙයින් බුද්ධිචරිතයාහට සප්පායයෝය.
21	සියල්ලන්ට සප්පායවූ කර්මස්ථාන කුමක්ද?	ඉතිරිසියලුකර්මස්ථාන හෙවත් භූතකසිනසතරද, ආකාසකසිනයද, ආලොකකසිනයද, අරූපචතුෂ්කයද, යන මේ දශකර්මස්ථානයෝ සියල්ලන්ට සප්පායයෝයි.
22	මොහචරිතයාහට කොබඳුකසිනයක් සැපද?	මොහචරිතයාහට (දස) කසිනයෙහි මහත්බව සැපයි.
23	විතර්කචරිතයාහට කොබඳුකසිනයක් සැපද?	විතර්කචරිතයාහට (දස) කසිනයෙහි කුඩාබව සැපයි.

* "රාගොචරිතා පකති එතස්සාති රාගචරිතො-රාගබහුලපුග්ගලො" රාගයමෝහයට ප්‍රකෘතිවත්කොට ඇත්තුයි රාගචරිතනම්—රාගබහුලපුද්ගලී ද්වෙෂචරිතාදීන් අතුරෙහිද මෙසේයි.

† "රාගස්ස උජුවිපච්චනීකභාවතො අසුභකම්මට්ඨානං තස්සසප්පායං" රාගයට ඉඳුරාම විරුද්ධබැවින් අශුභකර්මස්ථානය ඒ රාගචරිත පුද්ගලයාහට සප්පායයි.

භාවනාසු පන සබ්බත්ථාපි පරිකම්මභාවනා ලබ්භතෙව නත්ථි අප්පණා, බුද්ධානුස්සති ආදිසු අට්ඨසු සඤ්ඤාවවත්ථානෙසු චාති දසසු කම්මට්ඨානෙසු උපචාරභාවනාව සම්පජ්ජති නත්ථි අප්පණා, සෙසෙසු පන සමතිංසකම්මට්ඨානෙසු අප්පණා භාවනාපි සම්පජ්ජති—තත්ථාපි දස කසිනානි ආනාපානඤ්ච පඤ්චකජ්ඣානිකානි, දසඅසුභා කායගතාසති ච පඨමජ්ඣානිකා, මෙත්තාදයො තයො චතුක්කජ්ඣානිකා, උපෙක්ඛා පඤ්චමජ්ඣානිකාති, ඡබ්බීසති රූපාවචරජ්ඣානිකානි කම්මට්ඨානානි, චත්තාරො පන ආරුප්පා ආරුප්පජ්ඣානිකා.

අයමෙත්ථ භාවනාභෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
24	සියලු කර්මස්ථානයෙහි කුමන භාවනාවක් ලැබේද?	සියලු සතළිස්කර්මස්ථානයෙහි පරිකර්මභාවනාතොමෝ ලැබේමය (හැමතන්හි) අර්පණාභාවනා නැත්තීය.
25	කෙතෙක් කර්මස්ථානයන්හි උපචාරභාවනා සිඬවන්නීද	බුද්ධානුස්මෘති ආදිවූ (අට) අනුස්මෘතියෙහිද, සංඥාව්‍යවස්ථානදෙක්හිද යන දශවිධ කර්මස්ථානයෙහි උපචාරභාවනා සිඬවන්නීය—අර්පණා නැත්තීය.
26	කෙතෙක්කර්මස්ථානයන්හි අර්පණා සිඬවන්නීද?	අවශෙෂවූ දශකසිනයෙහි හා දශඅශුභයෙහිද කායගතාසති ආණාපාණසතිදෙක්හිද සතරඅප්‍රමාණ්‍යයන් හා සතරඅරූපයන්හිද යන සමතිස්කර්මස්ථානයන්හි සිඬවන්නීය.
27	පචමධ්‍යාන ඇත්තාවූකර්මස්ථානයෝ කවිරුහු වෙත්ද?	සමතිස්කර්මස්ථානයන් අතුරෙහි පෘථිවිකසිනාදි දසකසිනයෝද, ආනාපාණසතියද යන මොහු(එකළොස්)දෙන පචමධ්‍යාන ඇත්තාහු වෙති.
28	ප්‍රථමධ්‍යානිකයෝ කවිරුහුද?	දසඅසුභයෝද කායගතාසතියද යන මොහු (එකොළොස)ප්‍රථමධ්‍යානිකයෝයි
29	චතුර්ධ්‍යානිකයෝ කවිරුහුද?	මෙත්තා කරුණා මුදිතා යන තුන්දෙන චතුර්ධ්‍යානිකයෝ යි.
30	පචමධ්‍යාන ඇත්තේ කුමක්ද?	උපෙක්ෂාතොමෝ පචමධ්‍යාන ඇත්තීය.
31	රූපාවචරධ්‍යාන ඇති කර්මස්ථානයෝ කෙතෙක්ද?	දසකසිනයෝද ආණාපාණසතියද දසඅසුභයෝද කායගතාසතියද මෛත්‍රීආදිවූ සතර අප්‍රමාණ්‍යයෝද යන මේ රූපාවචරධ්‍යාන ඇති කර්මස්ථානයෝ සවිසෙසකි.
32	අරූපාවචරධ්‍යානිකයෝ කවුරුහුද?	ආකාසාදි චතුර්විධ අරූපාවචරාලම්බනයෝ* අරූපාවචරධ්‍යානිකයෝයි.

* ආකාසයද එහි පැවති විඤ්ඤාණයද විඤ්ඤාණයාගේ අභාව සඞ්ඛ්‍යාත ආකිඤ්චන්‍යයද එහි පැවති තතියාරුප්ප විඤ්ඤාණයද අරමුණුකොට ඇතිහෙයින් ආකාසාදිචතුර්විධ අරූපාවචරාලම්බනිකයෝ යයි කියනලදි.

චරිතාසු පන දසඅසුභා කායගතාසති සඞ්ඛාතා කොට්ඨාසභාවනා ච රාගචරිතස්ස සප්පායා, චතස්සො අප්පමඤ්ඤායො නීලාදීනි චත්තාරි කසිනානි දොසචරිතස්ස, ආනාපාණං මොහචරිතස්ස, විතක්කචරිතස්සච, බුද්ධානුස්සතිආදයො ඡ සද්ධාචරිතස්ස, මරණඋපසමාසඤ්ඤාවවත්ථානානි බුද්ධිචරිතස්ස—සෙසානි පන සබ්බානිපි කම්මට්ඨානානි සබ්බෙසම්පි සප්පායානි—තත්ථාපි කසිනෙසු පුථුලං මොහචරිතස්ස, ඛුද්දකං විතක්කචරිතස්සව.

අයමෙත්ථ සප්පායභෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
16	රාගචරිතයාහට කවරකර්මස්ථාන සප්පායද?	රාගචරිතයාහට * දසඅසුභයෝද, කායගතානුස්මෘතිසඞ්ඛ්‍යාතවූ කෙසාදි කොට්ඨාසභාවනාද යන කර්මස්ථානයෝ (එකොළොස) සප්පායයෝය හෙවත් සැපඑලවන්නෝය. †
17	ද්වෙෂචරිතයාහට කවරකර්මස්ථාන සප්පායද?	සතරඅප්‍රමාණ්‍යයෝය, නීලාදිවූ වර්ණකසිණයෝ සතරදෙනාය යන (අට) කර්මස්ථානයෝ ද්වෙෂචරිතයාහට සප්පායයෝය.
18	මොහවිතර්කචරිත දෙදෙනාට කවර කර්මටහනක්සැපද?	ආශ්වාසප්‍රාශ්වාස නිමිත්තාලම්බනසඞ්ඛ්‍යාත වූ ආණපාණසතිකම්මටහන සැපයි.
19	ශ්‍රද්ධාචරිතයාහට කවරකර්මස්ථානයක් සප්පායද?	බුද්ධානුස්මෘතිආදිවූ (ෂට්) අනුස්මෘතිකර්මස්ථානයෝ ශ්‍රද්ධාවෘද්ධියට හෙතුස්වභාවයක් හෙයින් ශ්‍රද්ධාචරිතයාහට සප්පායයෝය.
20	බුද්ධිචරිතයාහට කුමනකර්මස්ථාන සප්පායද?	මරණානුස්මෘතිය, උපසමානුස්මෘතිය, ප්‍රතිකූලසංඥය චතුර්ධාතුව්‍යවස්ථානය යන මොහු (සත්දෙන) ගම්භීරභවයෙන් බුද්ධියට විෂයහෙයින් බුද්ධිචරිතයාහට සප්පායයෝය.
21	සියල්ලන්ට සප්පායවූ කර්මස්ථාන කුමක්ද?	ඉතිරිසියලුකර්මස්ථාන හෙවත් භූතකසිනසතරද, ආකාසකසිනයද, ආලොකකසිනයද, අරූපචතුෂ්කයද, යන මේ දශකර්මස්ථානයෝ සියල්ලන්ට සප්පායයෝයි.
22	මොහචරිතයාහට කෙබඳුකසිනයක් සැපද?	මොහචරිතයාහට (දස) කසිනයෙහි මහත්බව සැපයි.
23	විතර්කචරිතයාහට කෙබඳුකසිනයක් සැපද?	විතර්කචරිතයාහට (දස) කසිනයෙහි කුඩාබව සැපයි.

* "රාගොචරිතා පකති එතස්සාති රාගචරිතො-රාගබහුලපුග්ගලො" රාගයමෝහයට ප්‍රකෘතිවත්කොට ඇත්තුයි රාගචරිතනම්—රාගබහුලපුහුලී ද්වෙෂචරිතාදීන් අතුරෙහිද මෙසේයි.

† "රාගස්ස උජුවිපච්චනීකභාවතො අසුභකම්මට්ඨානං තස්සසප්පායං" රාගයට ඉදුරාම විරුද්ධබැවින් අශුභකර්මස්ථානය ඒ රාගචරිතපුද්ගලයාහට සප්පායයි.

භාවනාසු පන සබ්බත්ථාපි පරිකම්මභාවනා ලබ්භතෙව නත්ථි අප්පණා, බුද්ධානුස්සති ආදීසු අට්ඨසු සඤ්ඤාවවත්ථානෙසුචාති දසසු කම්මට්ඨානෙසු උපචාරභාවනාව සම්පජ්ජති නත්ථි අප්පණා, සෙසෙසු පන සමතිංසකම්මට්ඨානෙසු අප්පණා භාවනාපි සම්පජ්ජති—තත්ථාපි දස කසිනානි ආනාපානඤ්ච පඤ්චකජ්ඣානිකා, දසඅසුභා කායගතාසති ච පඨමජ්ඣානිකා, මෙත්තාදයො තයො චතුත්ථජ්ඣානිකා, උපෙක්ඛා පඤ්චමජ්ඣානිකාති, ඡබ්බීසති රූපාවචරජ්ඣානිකානි කම්මට්ඨානානි, චත්තාරො පන ආරුප්පා ආරුප්පජ්ඣානිකා.

අයමෙත්ථ භාවනාභෙදො.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
24	සියලු කර්මස්ථානයෙහි කුමන භාවනාවක් ලැබේද?	සියලු සතළිස්කර්මස්ථානයෙහි පරිකර්මභාවනාතොමෝ ලැබේමය (හැමතන්හි) අර්පණාභාවනා නැත්තීය.
25	කෙතෙක් කර්මස්ථානයන්හි උපචාර භාවනා සිඬවන්නීද	බුද්ධානුස්මෘති ආදිවූ (අට) අනුස්මෘතියෙහිද, සංඥාව්‍යවස්ථානදෙක්හිද යන දශවිධ කර්මස්ථානයෙහි උපචාරභාවනා සිඬවන්නීය—අර්පණා නැත්තීය.
26	කෙතෙක්කර්මස්ථානයන්හි අර්පණා සිඬවන්නීද?	අවශෙෂවූ දශකසිනයෙහි හා දශඅශුභයෙහිද කායගතාසති ආණපාණසතිදෙක්හිද සතරඅප්‍රමාණ්‍යයන් හා සතරඅරූපයන්හිද යන සමතිස්කර්මස්ථානයන්හි සිඬවන්නීය.
27	පචමධ්‍යාන ඇත්තාවූකර්මස්ථානයෝ කව්රුහු වෙත්ද?	සමතිස්කර්මස්ථානයන් අතුරෙහි පඨවිකසිනාදි දසකසිනයෝද, ආනාපාණසතියද යන මොහු(එකළොස්)දෙන පචමධ්‍යාන ඇත්තාහු වෙති.
28	ප්‍රථමධ්‍යානිකයෝ කව්රුහුද?	දසඅසුභයෝද කායගතාසතියද යන මොහු (එකොළොස)ප්‍රථමධ්‍යානිකයෝයි
29	චතුර්ධ්‍යානිකයෝ කව්රුහුද?	මෙත්තා කරුණා මුදිතා යන තුන්දෙන චතුර්ධ්‍යානිකයෝ යි.
30	පචමධ්‍යාන ඇත්තේ කුමක්ද?	උපෙක්ෂාතොමෝ පචමධ්‍යාන ඇත්තීය.
31	රූපාවචරධ්‍යාන ඇති කර්මස්ථානයෝ කෙතෙක්ද?	දසකසිනයෝද ආණපාණසතියද දස අසුභයෝද කායගතාසතියද මෛත්‍රීආදිවූ සතර අප්‍රමාණ්‍යයෝද යන මේ රූපාවචරධ්‍යාන ඇති කර්මස්ථානයෝ සවිසෙකි.
32	අරූපාවචරධ්‍යානිකයෝ කවුරුහුද?	ආකාසාදි චතුර්විධ අරූපාවචරාලම්බනයෝ*අරූපාවචරධ්‍යානිකයෝයි.

* ආකාසයද එහි පැවති විඥානයද විඥානයාගේ අභාව සඞ්ඛ්‍යාත ආකිඤ්චන්‍යයද එහි පැවති තතියාරුප්ප විඥානයද අරමුණුකොට ඇතිහෙයින් ආකාසාදිචතුර්විධ අරූපාවචරාලම්බනිකයෝ යයි කියනලදී.

නිමිත්තෙසු පන පරිකම්මනිමිත්තං උග්ගහනිමිත්තඤ්ච සබ්බත්ථාපි යථාරහං පරියායෙන ලබ්භන්තෙව, පටිභාගනිමිත්තං පන කසිණාසුභකොට්ඨාස ආණාපාණෙස්වෙව ලබ්භති, තත්ථ හි පටිභාගනිමිත්තාරබ්භ උපචාරසමාධි අප්පණාසමාධි ච පවත්තන්ති—කථං? ආදිකම්මිකස්ස හි පඨවිමණ්ඩලාදීසු නිමිත්තං උග්ගණ්හන්තස්ස තමාලම්බනං පරිකම්මනිමිත්තන්ති පවුච්චති. සා ච භාවනා පරිකම්මභාවනා නාම, යදා පන තං නිමිත්තං චිත්තෙන සමුග්ගහිතං හොති චක්ඛුනා පස්සන්තස්සෙව මනොද්වාරස්ස ආපාථමාගතං තදා තමෙවාලම්බනං උග්ගහනිමිත්තං නාම සා ච භාවනාසමාධියති.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
33	පරිකර්මඋද්ග්‍රහ නිමිත්තද්වය කෙතෙක් කර්මස්ථානයන්හි ලැබේද?	නිමිත්තයන් අතුරෙහි පරිකර්මඋද්ග්‍රහනිමිත්තද්වය ඒ ඒ අරමුණට අනුරූපපරිද්දෙන් පරියායෙන් * සියලු සමසතළිස්කර්මස්ථානයන්හි ලැබේමය.
34	ප්‍රතිභාගනිමිත්ත කුමන ආරම්මණයන්හි ලැබේද?	ප්‍රතිභාගනිමිත්ත වනාහි දසකසිනය අසුභකොට්ඨාසයන්ට අයත් කායගතාසතිය ආණපාණසතිය යන මේ ආරම්මණයන්හි ම ලැබේ.
35	උපචාරඅර්පණාසමාධිකුම්නනිමිත්තක් අරභයාපවතීද?	(කසින අසුභකොට්ඨාස ආණපාණසති යන) මෙහි ප්‍රතිභාගනිමිත්ත අරභයා පවතී.
36	පරිකර්මනිමිත්තය පරිකර්මභාවනාය යනු කුමක් ද?	ආදිකර්මිකයාගේ පඨවිකසින මණ්ඩලාදිඒ ඒ ආරම්මණයෙහි නිමිත්තොද්ග්‍රහණය කරන්නාහට † ඒ ඒ අරමුණු පරිකර්මනිමිත්ත යයි කියනුලැබේ. ඒ භාවනාද පරිකර්ම භාවනා නම් වේ.
37	උද්ග්‍රහනිමිත්ත යනු කුමක් ද?	යම් කලෙක ඒ පරිකර්මනිමිත්ත සිතින්ම ගන්නාලද්දේ වේද ඇසින්බලන්නාහට මෙන්ම මනොවාරික චිත්තයට හමුවූයේ වේද ‡ එකල්හි ඒ අරමුණ උද්ග්‍රහනිමිත්ත නම් වේ-ඒ භාවනාද මනාව පිහිටුවයි.

* කිසිඅරමුණකගේ අපරිච්ඡින්නබවහෙයින් පරියායෙන් යයි කීහ දසකසින දසඅසුභකොට්ඨාස ආණපාණස්මෘති යන ආරම්මණයන්හි ම පරිච්ඡින්නනිමිත්ත සම්භවවනබැවි කියනලදි.

† සිව්පිරිසිදුසිල් ශුද්ධකොට කල්‍යාණමිත්‍රයෙකුකරා එළඹ චරිතානුකූල කර්මටහනක් ගෙණ පළිබොධඋදුරුකොට අනුරූපවෙහෙරෙක වැස එක්වියත් සතරඟුල් පුළුලඇති වටවූ කසින මණ්ඩලය ඉදිරිකොට ආණපාණකොට්ඨාසාදීන් අතුරෙහි සිත පිහිටුවා මනාවහිඳ එකහවූසිතින් "පඨවී පඨවි"-යනාදි ඒ ඒ භාවනාක්‍රම සිහිකරන්නාහට යනු යි.

‡ ඇසපියා හෝ අන්තැනකටගොස් හෝ සිත්හිකරන්නාහට කසිනමණ්ඩලසදෘශව මනොවාරිකචිත්තයට හමුවනබැව් කියනලදි.

තථා සමාහිතස්ස පනෙතස්ස තතො පරං තස්මිං උග්ගහනිමිත්තෙ පරිකම්මසමාධිනා භාවනමනුයුඤ්ජන්තස්ස යදා තප්පටිභාගං වත්ථුධම්මවිමුච්චිතං පඤ්ඤත්තිසඞ්ඛාතං භාවනාමයමාලම්බනං චිත්තෙ සන්නිසින්නං සමප්පිතං හොති තදා තං පටිභාගනිමිත්තං සමුප්පන්නන්ති පවුච්චති—තතො පට්ඨාය පරිපන්ථවිප්පහීනා කාමාවචරසමාධිසඞ්ඛාතා උපචාරභාවනා නිප්ඵන්නා නාම හොති. තතොපරං තමෙව පටිභාගනිමිත්තං උපචාරසමාධිනා සමාසෙවන්තස්ස රූපාවචරපඨමාරුප්පමප්පෙති—තතො පරං තමෙව පඨමජ්ඣානං ආවජ්ජනං සමාපජ්ජනං අධිට්ඨානං වුට්ඨානං පච්චවෙක්ඛණා චෙති ඉමාහි පඤ්චහි වසිතාහි වසීභූතං කත්වා විතක්කාදිකමොළාරිකඞ්ගපහානාය විචාරාදිසුඛුමඞ්ගුප්පත්තියා පදහතො යථාක්කමං දුතියජ්ඣානාදයො යථාරහමප්පෙන්ති.

	ප්‍රශ්න	උත්තර.
38	පටිභාගනිමිත්ත කෙසේ උපදීද?	සමාධිසම්පන්නවූ යොගාවචරයාහට එසින් මත්තෙහි ඒ උද්ග්‍රහනිමිත්ත විෂයකොට පරිකර්මසමාධියෙන් භාවනාවෙහි යෙදෙන්නාහට යම්කලෙක ඒ උද්ග්‍රහනිමිත්ත සදෘශවූ පරමාර්ථධර්මයෙන් විමුක්තවූ නොහොත් කසිනමණ්ඩලදොෂයෙන් විමුක්තවූ ප්‍රඥප්තියයි කියනලද භාවනාවෙන් නිපන් අරමුණ චිත්තයෙහි මනාකොට පිහිටුවනලද්දේද එකල්හි ප්‍රතිභාගනිමිත්ත උපදී.
39	උපචාරභාවනා තොමෝ කෙසේ උපදීද?	ප්‍රතිභාගනිමිත්ත උපන්තැන්පටන් නීවරණසඞ්ඛ්‍යාත සතුරන් කෙරෙන් විශෙෂයෙන් දුරුවූ කාමාවචරසමාධියයි කියනලද උපචාරභාවනා උපන්නානම් වේ.
40	ප්‍රථමධ්‍යානචිත්තය කෙසේ පිහිටාද?	උපචාරසමාධියෙන් මතෙහි ඒ ප්‍රතිභාගනිමිත්ත උපචාරසමාධියෙන් නිරතුරු සෙවනයකරන්නාහට රූපාවචරසඞ්ඛ්‍යාත ප්‍රථමධ්‍යානචිත්තය පිහිටයි.
41	ද්විතීයධ්‍යානාදීහු කෙසේ පිහිටත්ද?	ප්‍රථමධ්‍යානචිත්තයෙන් මතෙහි ඒ ප්‍රථමධ්‍යානය ආවජ්ජනවසිතාය, සමාපජ්ජනවසිතාය, වුට්ඨානවසිතාය, අධිට්ඨානවසිතාය, පච්චවෙක්ඛණවසිතාය, යන මේ පඤ්චවසිතාවෙන් වසීභූතව විතර්කාදිඖදාරිකාඞ්ගයන්ගේ දුරුකිරීමෙන් විචාරාදි සූක්ෂ්මසූක්ෂ්මාඞ්ගයන්ගේ උත්පාදයපිණිස ව්‍යායාම කරන්නේ පිළිවෙළින් ද්විතීයධ්‍යානාදීහු (ඒ ඒ කර්මස්ථානයන්ට) සුදුසුපරිද්දෙන් පිහිටත්. *

* මෙහි පඤ්චවසිතාව නම්—"පඤ්චසු ඣානඞ්ගෙසු එකෙකාරම්මණෙ උප්පන්නාවජ්ජනානන්තරං චතුපඤ්චජවන කතිපයභවඞ්ගතොපරං".

ඉද්ධිවිධං දිබ්බසොතං පරචිත්තවිජානනා
පුබ්බෙනිවාසානුස්සති දිබ්බචක්ඛු ති පඤ්චධා.

අයමෙත්ථගොචරභෙදො......තිට්ඨිතොචසමථකම්මට්ඨානනයො...... විපස්සනාකම්මට්ඨානෙ පන සීලවිසුද්ධි චිත්තවිසුද්ධි දිට්ඨිවිසුද්ධි කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිමග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධි ඤාණදස්සනවිසුද්ධිචෙති සත්තවිධෙන විසුද්ධිසඞ්ගහො...... අනිච්චලක්ඛණං දුක්ඛලක්ඛණං අනත්තලක්ඛණඤ්චෙති තීණිලක්ඛණානි, අනිච්චානුපස්සනා දුක්ඛානුපස්සනා අනත්තානුපස්සනාචෙති තිස්සො අනුපස්සනා......

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
50	අභිඥා කෙතෙක් ප්‍රකාර ද?	අධිෂ්ඨානාදිඍද්ධිප්‍රභෙද ඇති ඍද්ධිවිධය, දිව්‍යශ්‍රොත්‍රය පරචිත්තවිජානනය, පූර්වේ නිවාසානුස්මෘතිය, දිව්‍යචක්ෂුසයයි, ලෞකික අභිඥාපස්ප්‍රකාරයි.
51	ගොචරභෙද යනු කුමක්ද?	අභිඥාවන්ගේ ආලම්බනභෙදය ගොචර භෙදයයි.
52	විශුද්ධි කෙතෙක්ද?	ශීලවිශුද්ධිය, චිත්තවිශුද්ධිය, දෘෂ්ටිවිශුද්ධිය, කඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිය, මාර්ගාමාර්ගඥාන දර්ශනවිශුද්ධිය, ප්‍රතිපත්තිඥානදර්ශන විශුද්ධිය, ඥානදර්ශනවිශුද්ධියයි, කියා විශුද්ධිහු සතෙකි.
53	ලක්ෂණ කෙතෙක් ද?	අනිත්‍යලක්ෂණය, දුඃඛලක්ෂණය, අනාත්මලක්ෂණයයි, ලක්ෂණ තුනෙකි. *
54	අනුපස්සනා කෙතෙක්ද?	අනිච්චානුපස්සනාය, දුක්ඛානුපස්සනාය, අනත්තානුපස්සනායයි, අනුපස්සනා තුනෙකි.

එසේම දිව්‍යශ්‍රොත්‍රයට ස්ථූලසූක්ෂ්මභෙද ශබ්දයද, චෙතොපරියාය ඥාණයට පරහෘදය ගතවර්ණදර්ශනයෙන් සරාගාදිභෙද චිත්තය ද, පූර්වේනිවාසානුස්මෘතිඥානයට චුතිචිත්තාදිභෙදවූ පෙරවිසූකඳ පිළිවෙලද, දිව්‍යචක්ෂුසට ආලොකපැතිරී තැනට පැමිණි රූපය ද, යථාක්‍රමයෙන් ආවර්ජනාකරන්නාහු ඒ ඒ අභිඥාවන්ට පැමිණෙන බැව් කියනලදි.

* "අනිච්චතා එව ලක්ඛණං අනිච්චලක්ඛණං"-අනිත්‍යබවමලක්ෂණවූයේ අනිත්‍යලක්ෂණයයි ඉපදිනැසීමයි—"උදයබ්බයපතිපීළනසඞ්ඛාතදුක්ඛභාවොචලක්ඛණන්ති දුක්ඛලක්ඛණං"—ඉපදීම් නැසීම් දෙකින් පෙළීමයයි කියනලද දුක්බවමලක්ෂණකොට ඇත්තේ දුඃඛලක්ෂණයි-"පරපරිකප්පිතස්ස අත්තනො අභාවො අනත්තතා-තදෙව ලක්ඛණන්ති අනත්තලක්ඛණං"—පරසමයවාදීන් විසින් කල්පනාකරණලද ආත්මයක්හුගේ නොවීම අනාත්මබවනම් වේ-එම අනාත්මබවම ලක්ෂණකොට ඇත්තේ අනාත්මලක්ෂණයි. තමාවසයෙහි නොපැවත්මයි.

සම්මසනඤාණං උදයබ්බයඤාණං භඞ්ගඤාණං භයඤාණං ආදීනවඤාණං නිබ්බිදාඤාණං මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණං පටිසඞ්ඛාඤාණං සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණං අනුලොමඤාණං චෙති දසවිපස්සනා ඤාණානි—

සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො අනිමිත්තො විමොක්ඛො අප්පණිහිතො විමොක්ඛො චෙති තයො විමොක්ඛා—

	ප්‍රශ්න·	උත්තර.
55	විදර්ශනාඥාන කොතෙක්ද?	සම්මර්ශනඥානය,[1] උදයබ්බයඤාණය,[2] භඞ්ගඤාණය,[3] භයඤාණය·[4] ආදීනවඤාණය,[5] නිබ්බිදාඤාණය,[6] මුඤ්චිතුකම්‍යතාඥාණය,[7] පටිසඞ්ඛාඥාණය[8] සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණය,[9] අනුලොමඤාණය,[10] යි විදර්ශනාඥානයෝ දශයෙකි·
56	විමොක්ෂ කෙතෙක් ද?	සුඤ්ඤතවිමොක්ඛය, අනිමිත්ත විමොක්ඛය, අප්පණිහිතවිමොක්ඛයයි, විමොක්ෂතුනෙකි*

(1) ස්කන්ධාදීන්ගේ කලාපහෙයින් සම්මර්ශනවශයෙන් පැවතිඤාණය සම්මර්ශනඥානයයි.

(2) ඉපදීම බිඳීම නැවත නැවත බැලීම්වශයෙන් පැවතිඥාණය උදයව්‍යඥානයයි·

(3) උත්පත්තියහැර නැසීමෙහි පැවතිඥාණය භඞ්ගඥාණයයි.

(4) සංස්කාරයන්ගේ භයහෙයින් අනුවබැලීම්වශයෙන් පැවතිඤාණය භයඤාණයයි·

(5) දක්නාලදභීනි ඇත්තවුන්ගේ ආදීනවහෙයින් දර්ශනවශයෙන් පැවතිඤාණය ආදීනවඤාණයයි.

(6) දක්නාලද ආදීනවයන් අතුරෙහි උත්කණ්ඨිතවශයෙන් පැවතිඤාණය නිබ්බිදාඤාණයයි.

(7) උත්කණ්ඨිතව සංස්කාරයන්කෙරෙන් මිදෙනු කැමතිබැව් වසයෙන් පැවති ඤාණය මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඥාණයයි·

(8) මිදීමට උපායදැන ගැණීම පිණිස නැවත සංස්කාරයන්ගේ පරිග්‍රහවශයෙන් පැවති ඥාණය පටිසඞ්ඛා ඥාණයයි·

(9) සංස්කාරධර්මයන් අතුරෙහි භය ආලයදෙකින් වැලකීම් වශයෙන්මධ්‍යස්ථවපැවතිඥාණය සංස්කාරොපෙක්ෂාඥානයයි·

(10) පළමු නවවිධඥානයන්ගේ කටයුතු සිද්ධිය පිණිසද මතුසත්තිස් බොධිපාක්ෂිකධර්මයන්ගේ නිෂ්පත්තිය පිණිසද අනුකූලවූඤාණය අනුලොමඥාණයයි·

* සුඤ්ඤතාදිය මෙසේයි–"අත්තසුඤ්ඤතාය සුඤ්ඤතො"–ආත්මයාගේ ශූන්‍යත්වයෙන් සුඤ්ඤතානම් වේ–"සංයොජනාදීහි විමුච්චනට්ඨෙන විමොක්ඛො" (කාමරාගාදිවූ) සංයොජනයන්කෙරෙන් මිදෙන අර්ථයෙන් විමොක්ෂයි–"නිච්චනිමිත්තාදිනො අභාවතො අනිමිත්තො"–නිත්‍යනිමිත්තාදියගේ අභාවහෙයින් අනිමිත්තනම්වේ "පණිහිතස්ස තණ්හාපණිධිස්ස අභාවතො අප්පණිහිතො"–ප්‍රණිහිතතෘෂ්ණාප්‍රණිධියගේ අභාවහෙයින්අප්‍රණිහිතනම්වේ.

සුඤ්ඤතානුපස්සනා අනිමිත්තානුපස්සනා අප්පණිහිතානුපස්සනා චෙති තීණිවිමොක්ඛමුඛානි ච වෙදිතබ්බානි—කථං පාතිමොක්ඛසංවරසීලං ඉන්ද්‍රියසංවරසීලං ආජීවපාරිසුද්ධිසීලං පච්චයසන්නිස්සිතසීලං චෙති චතුපාරිසුද්ධිසීලං සීලවිසුද්ධිනාම—උපචාර සමාධි අප්පණාසමාධි චෙති දුවිධාපිසමාධි චිත්තවිසුද්ධිනාම—ලක්ඛණරසපච්චුපට්ඨාන පදට්ඨානවසෙන නාමරූපපරිග්ගහො දිට්ඨිවිසුද්ධිනාම—තෙසමෙව නාමරූපානං පච්චයපරිග්ගහො කඞ්ඛාවිතරණ විසුද්ධිනාම—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
57	විමොක්ෂමුඛ කොතෙක්ද?	සුඤ්ඤතානුපස්සනාය, අනිච්චානුපස්සනාය, අප්පණිහිතානුපස්සනාය යි විමොක්ෂමුඛ* තුනෙකි.
8	සීලවිසුද්ධි යනු කුමක්ද?	ප්‍රාතිමොක්ෂසංවරශීලය, ඉන්ද්‍රියසංවරශීලය, ආජීවපාරිශුද්ධිශීලය, ප්‍රත්‍යයසන්නිශ්‍රිතශීලය, යන චතුර්විධපාරිශුද්ධිශීලය, සීලවිසුද්ධිනම් වේ.
59	චිත්තවිසුද්ධි යනු කුමක්ද?	කාමාවචරසමාධිසඞ්ඛ්‍යාත උපචාර සමාධිද, රූපාවචරධ්‍යානසඞ්ඛ්‍යාත අර්පණාසමාධිද යන විප්‍රකාරසමාධිම චිත්තවිසුද්ධිනම් වේ. †
60	දෘෂ්ටිවිශුද්ධි යනු කුමක්ද?	ලක්ෂණරසප්‍රත්‍යුපස්ථාන පදස්ථානවශයෙන්‡ නාමරූපයන්ගේ පිරිසිඳ දැනගැණීම දෘෂ්ටිවිශුද්ධිනම් වේ. §
61	කඞ්ඛාවිතරණ විසුද්ධි යනු කුමක්ද?	ත්‍රෛභූමික ඒ නාමරූපයන්ගේම (අවිද්‍යා තෘෂ්ණාදිවූ) ප්‍රත්‍යයන්ගේ පරිග්‍රහය කාඞ්ඛාවිතරණ විසුද්ධිනම් වේ. i

* "විමොක්ඛස්ස මුඛානි ද්වාරානි විමොක්ඛමුඛානි"—නිර්වාණයට මුඛසඞ්ඛ්‍යාත ද්වාරවූවාහු විමොක්ෂමුඛයෝයි.

† "චිත්තස්ස නීවරණමල විසොධනතො චිත්තවිසුද්ධිනාම"—චිත්තයාගේ නීවරණසඞ්ඛ්‍යාතමලවිශොධනය කරණහෙයින්චිත්ත විසුද්ධිනම් වේ.

‡ "ධම්මානං සාමඤ්ඤභාවො ලක්ඛණං—කිච්චසම්පත්තියොරසො—උපට්ඨානාකාරො ඵලංච පච්චුපට්ඨානං"—ධර්මයන්ගේ සාමාන්‍යස්වභාවලක්ෂණයි—කෘත්‍යසම්පත්තිහුරසයි—උපස්ථානාකාරයද ඵලයද ප්‍රත්‍යුපස්ථානයි.

§ "නාමරූපතො අඤ්ඤො අත්තා නත්ථීති දස්සනෙන අත්තමල විසොධනතො දිට්ඨිවිසුද්ධිනාම"—නාම්රූ හැර අන්අත්බැවක් නැත්තේයයි ආත්මමලවිශොධනය කරණහෙයින් දෘෂ්ටිවිශුද්ධිනම් වේ.

i "අහොසිං නුඛො අහං අතීතමද්ධානං යනාදිසොළසවිධවූද"—"සත්ථරිකඞ්ඛති"—යනාදි අෂ්ටවිධවූද විචිකිත්සාවන්ගේ දුරුකිරීමද කාඞ්ඛාවිතරණවිසුද්ධිනම් වේ.

තතො පරං පන තථා පරිග්ගහිතෙසු සප්පච්චයෙසු තෙභූමික සඞ්ඛාරෙසු අතීතාදිභෙදභින්නෙසු ඛන්ධාදිනයමාරබ්භ කලාපවසෙන සංඛිපිත්වා අනිච්චං ඛයට්ඨෙන දුක්ඛං භයට්ඨෙන අනත්තා අසාරකට්ඨෙනාති අද්ධානවසෙන සන්තතිවසෙන ඛණවසෙන වා සම්මසනඤාණෙන ලක්ඛණත්තයං සම්මසන්තස්ස තෙස්වෙව පච්චයවසෙන ඛණවසෙන ච උදයබ්බයඤාණෙන උදයබ්බයංසමනුපස්සන්තස්ස ච—ඔභාසො පීති පස්සද්ධි අධිමොක්ඛො ච පග්ගහො සුඛං ඤාණමුපට්ඨානමුපෙක්ඛා ච නිකන්ති චෙති-ඔභාසාදිවිපස්සනුපක්කිලෙස පරිපන්ථපරිග්ගහවසෙන මග්ගාමග්ගලක්ඛණවවත්ථානං මග්ගාමග්ගඤාණදස්සනවිසුද්ධිනාම—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
62	මාර්ගාමාර්ගඥාන දර්ශන යනු කුමක් ද?	කඞ්ඛාවිතරණ විශුද්ධියෙන් මතු එසේ පරිග්‍රහ කරණලද අතීතාදිභෙදයෙන් බිඳුනාවූ*(අවිද්‍යාදි)ප්‍රත්‍යයසහිතවූ ත්‍රෛභූමික සංස්කාරයන්හි ස්කන්ධ (ආයතනාදි) නය අරභයා කලාපවශයෙන් හකුළුවා ක්ෂයාර්ථයෙන් අනිත්‍යය භයාර්ථයෙන්දුක්ඛය, අසාරකාර්ථයෙන් අනාත්මයයිද (අතීතාදි) කාලවශයෙනුද (රූපාරූප) සන්තතිවශයෙනුද ක්ෂණවශයෙනුද(කලාප)සම්මර්ශනඥානයෙන් අනිත්‍යාදි ලක්ෂණත්‍රය සම්මර්ශනයකරන්නාහටද ඒ නාමරූපයන්හි ම අවිද්‍යාදිප්‍රත්‍යයවශයෙනුද (නිර්වෘත්තවිපරිණාම) ක්ෂණවශයෙනුද උදයව්‍යයදක්නානුවණින් (උදයව්‍යය අනුවදක්නාහට)සිරුරෙන්නිකුත් ආලොකයද(පඤ්චවිධ)ප්‍රීතියද (ද්විප්‍රකාරවූ)ප්‍රශ්‍රබ්ධියද අධිමොක්ෂයද වීර්‍ය්‍යසඞ්ඛ්‍යාතපරිග්‍රහයද(කායිකචෛතසිකවූ) සුවද (විදර්ශන)ඥානයද ස්මෘතියද උපෙක්ෂාවද නිකන්තියද† යන ආලොකාදි විදර්ශනා උපක්ලෙශයන් මාර්ගයට සතුරුහයි (ඥාණයෙන්) පරිග්‍රහවශයෙන් මාර්ගලක්ෂණ ව්‍යවස්ථාව මාර්ගාමාර්ගඥාන දර්ශන විශුද්ධි නම් වේ.

* "යංකිඤ්චි රූපං අතීතානාගත පච්චුප්පන්නං අජ්ඣත්තං වා"—යනාදිනයවශයෙන් එකාදශප්‍රකාරභෙදයෙන්වූ බිඳීම කියනලදී.

† "ඔභාසෙසු උප්පන්නෙසු න වත මෙ ඉතො පුබ්බෙ එවරූපො ඔභාසො උප්පන්නපුබ්බොති ආදිනානයෙන තං ආලයං කුරුමානා සුඛුමතණ්හා රූපං නිකන්ති"—ආලොකය උපන්කල්හි එකාන්තයෙන් මට මින් පෙර මෙබඳු ආලොකයෙක්නුපන් විරූය යනාදික්‍රමයෙන් එහි ආලයකරණුලබන්නාවූ සූක්ෂ්මතෘෂ්ණාස්වරූපය නිකන්තියයි කියනලදී.

තථා පරිපන්ථවිමුත්තස්ස පන තස්ස උදයබ්බයඤාණතො පට්ඨාය යාවානුලොමා තිලක්ඛණං විපස්සනා පරම්පරාය පටිපජ්ජන්තස්ස නවවිපස්සනාඤාණානි පටිපදාඤාණදස්සනවිසුද්ධිනාම— තස්සෙවං පටිපජ්ජන්තස්ස පන විපස්සනා පරිපාකමාගම්ම ඉදානි අප්පනා උප්පජ්ජිස්සතීති භවඞ්ගං වොච්ඡින්දිත්වා උප්පන්නමනොද්වාරාවජ්ජනානන්තරං ද්වෙ තීණි විපස්සනා චිත්තානි යං කිඤ්චි අනිච්චාදිලක්ඛණමාරබ්භ පරිකම්මොපචාරානුලොම නාමෙන පවත්තන්ති— යා සිඛාප්පත්තා සානුලොමා සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනාති ච පවුච්චති—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
63	ප්‍රතිපදාඥාන දර්ශනවිසුද්ධි යනු කුමක්ද?	(උපක්ලේශ සඞ්ඛ්‍යාතවූ පරිපන්ථයෙන් මිදුනාවූ උදයව්‍යයඥානයෙහි පටන් අනුලොමඥානය දක්වා ත්‍රිලක්ෂණවිදර්ශනා පරම්පරාවෙන් පිළිපදින්නාහට උදයව්‍යයාදිවූ) නවවිදර්ශනාඥානයෝ * ප්‍රතිපදාඥානදර්ශන විශුද්ධිනම් වේ.
64	අර්පණාඉපදීමට ප්‍රථමවූ විදර්ශනා චිත්තයෝ කිනම් නමින් පවතිත්ද?	(මෙසේ භාවනාකරන්නාවූ ඔහට වනාහි විදර්ශනාව මිහිකිරීමටපැමිණ දැන් අර්පණා උපදී යයි (කියයුතුකල්හි භවාඞ්ගසන්තතිය සිඳ උපන් මනොද්වාරාවර්ජනයට ඉක්බිතිව දෙතුන් විදර්ශනාසිත් කෙනෙක්යම්කිසිඅනිත්‍යාදිලක්ෂණයක් අරබයා) පරිකර්ම උපචාර අනුලොම යන නාමයෙන් පවතිත්.
65	අර්පණාඉපදීමට ප්‍රථමවූ විදර්ශනාවන්ට කෙබඳු නම් කියත්ද?	යම් විදර්ශනාවක් මුදුන්පත්හෙයින් සිඛාප්‍රාප්තවිදර්ශනායයිද (සංස්කාරයන්කෙරෙන් උදාසීනබැවින්) සඞ්ඛාරුපෙක්ඛා විපස්සනායයිද (අපායාදිදුක්හ්ද සංස්කාරනිමිත්තාදු නගනහෙයින්)වුට්ඨානගාමිනිවිපස්සනායයිද මෙබඳු නම් කියත්.

* උදයව්‍යය පිරිසිඳදක්නාහට උදයබ්බයඤාණයද, උදයහැර භඞ්ගමාත්‍රයක්ම බලන්නාහට භඞ්ගඤාණයද, භඞ්ගවශයෙන් දක්නාහට හුනුවන් දවන අඟුරුවලක්සෙයින් භයඤාණයද, භයදක්නාහට ගිණිගත්ගෙයක්මෙන් ආදීනවඤාණයද, ආදීනවදක්නාහට උත්කණ්ඨිතවශයෙන්වූ නිබ්බිදාඤාණයද, උත්කණ්ඨිතයාහට දැලින් මිදෙනුකැමති මසෙකුසෙයින් මුඤ්චිතුකම්‍යතාඤාණයද, මිදෙනුකැමැත්තාහට දක්නාලද ආදීනවයන්හි අනිත්‍යාදිවශයෙන් නැවත නැවත පරීක්ෂාකරමින් උපදනාපටිසඞ්ඛාඤාණයද, ඒ ඤාණඇත්තාහට සංස්කාරයන්හි මැදහත්ව උපදනාසඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණයද, ඒ ඤාණ ඇත්තාහට අනිත්‍යාදියහෙතුකොට සටකියනලද අෂ්ට විදර්ශනායන්ටද මතුමාර්ගීක්ෂණයෙහි පැමිණියයුතු සත්තිස්බොධිපාක්ෂිකධර්මයන්ටද අනුකූලහෙයින් අනුලොමඥානයද යන මේ නවඤාණයෝ නවවිදර්ශනාඥානයෝයි

තතො පරං ගොත්‍රභුචිත්තං නිබ්බාණමාලම්බිත්වා පුථුජ්ජන ගොත්තමභිභවන්තං අරියගොත්තමභිසම්භොන්තඤ්ච වත්තති—තස්සානන්තරමෙව මග්ගො දුක්ඛසච්චං පරිජානන්තො සමුදයසච්චං පජහන්තො නිරොධසච්චං සච්ඡිකරොන්තො මග්ගසච්චං භාවනාවසෙන අප්පණා වීථිමොතරති—තතො පරං ද්වෙතීණි ඵලචිත්තානි පවත්තිත්වා භවඞ්ගපාතොව හොති—පුනභවඞ්ගං වොච්ඡින්දිත්වා පච්චවෙක්ඛණඤාණානි පවත්තන්ති—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
67	ගොත්‍රභුචිත්තය කෙසේ පවතීද?	අනුලෝමචිත්තයෙන් මත්තෙහි නිවන් අරමුණුකොට පෘථග්ජනව්‍යවහාරය ඉක්මවමින් ආර්‍ය්‍යව්‍යවහාරයට පමුණුවමින් ගොත්‍රභූ නම්වූ විදර්ශනා චිත්තයපවතී.
68	මාර්‍ගචිත්තය තෙමේ කෙසේ අර්පණාවට බසීද?	ගොත්‍රභූචිත්තයට අනතුරුවම මාර්‍ගචිත්තයතෙමේ දුඃඛසත්‍යය ප්‍රතිවෙධ වශයෙන් දකිමින් දුක්ඉපදීමටහෙතුවූ සමුදයසත්‍යය දුරුකෙරෙමින් නිරොධසත්‍යය ප්‍රත්‍යක්‍ෂකරමින් මාර්‍ගසත්‍යය වැඩීම් වසයෙන් අර්පණාවීථියටබසී. *
68	මාර්‍ගචිත්තයට ඉක්බිතිකුමක්පැවතභවාගපතනයවේද?	මාර්‍ගචිත්තයෙන්මතුඵලසිත්දෙදෙනෙක් හො තිදෙනෙක්හෝ පැවත ඉක්බිති භවාගපතනයම වේ.
69	භවාගපතනයට ඉක්බිති කුමක්හු පවතිත් ද?	භවාගසන්තතියසිඳ මාර්‍ගඵලවිෂයකොට ඇති ප්‍රත්‍යවෙක්‍ෂාඥානයෝ පවතිත්.

* අර්පණාවීථින්ට ඇතුළත්යට නොදැක්වූ සංඥාක්‍ෂරමෙසේයි. ප=පරිකර්මය,=උ=උපචාරය, නු=අනුලොමය,ගො=ගොත්‍රභූය, ගග=මග්ගචිත්තය, ඵ=ඵලචිත්තය, වො=වොදානය යන මොහුයි

[සොතාපත්තිමග්ගවීථි.]

සඞ්ඛාරමාලම්බති | නිබ්බාණමාලම්බති

භ	භ	භ	භ	භ	ල	ජෙ	ම	ප	උ	නු	ගො	ගග	ඵ	ඵ	භ	භ	භ	භ	භ
ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ		ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ

[මග්ගපච්චවෙක්ඛණ.]

භ	භ	භ	භ	භ	ල	ජෙ	ම	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	භ	භ	භ	භ	භ
ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ

[ඵලපච්චවෙක්ඛණ.]

භ	භ	භ	භ	භ	ල	ජෙ	ම	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	භ	භ	භ	භ	භ
ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ	ɯ

මග්ගං ඵලඤ්ච නිබ්බාණං පච්චවෙක්ඛති පණ්ඩිතො
හීනෙ කිලෙසෙ සෙසෙ ච පච්චවෙක්ඛති වා නවා.
ඡබ්බිසුද්ධිකමෙනෙවං භාවෙතබ්බො චතුබ්බිධො
ඤාණදස්සනවිසුද්ධි නාම මග්ගො පවුච්චති——
අයමෙත්ථ විසුද්ධිභෙදො——

ප්‍රශ්න.		උත්තර.
70	ප්‍රාඥවූ ආර්‍ය්‍යශ්‍රාවක තෙමේ කුමක් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරේද?	පණ්ඩිතවූ ආර්‍ය්‍යශ්‍රාවකතෙමේ (මෙනම් මාර්ගයකින් ආමියි) මාර්ගයද (මෙනම් අනුසසක් ලබනලද්දීයි ඵලයද (මෙනම් ධර්ම්මයක් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කරණලද්දීයි) නිර්‍වාණයද ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරෙයි. *
71	ක්ලේශප්‍රත්‍යවෙක්ෂාව කෙසේද‡	(මාර්ගයෙන්) ප්‍රහීනකරණලද ක්ලේශයන්ද අප්‍රහීණවූ අවශෙෂක්ලේශයන්ද ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාකිරීම ක්ලේශප්‍රත්‍යවෙක්ෂානම්වේ හෙද ඇතම් ශෛක්ෂයෙක් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂානොකෙරෙයි.
72	ඥානදර්ශනවිසුද්ධි යනු කුමක්ද?	(ශීලවිශුද්ධි ආදිෂඩ්විශුද්ධීන්ගේ අනුක්‍රමයෙන් වැඩියයුතුවූ ශ්‍රොතාපත්‍යාදිවූ) චතුර්විධමාර්ගයතෙමේ ඥානදර්ශන විශුද්ධියයි කියනලදී.

* ඵලසමාපත්තියෙන්නැගී ඒ ඵලභා නිවන්පසක් කිරීමද මාර්ග නිර්‍වාණප්‍රත්‍යවෙක්ෂිත වීථිවය වෙති—මෙමනයින් ශකෘදාගාමිමාර්ග ඵලාදි වීථිද දතයුතු-ගොත්‍රභූ නැත්තෙත් වොදානයගැන්මදරහත්හට අවශෙෂක්ලේශප්‍රත්‍යවෙක්ෂාවක් නැතිබවද වෙතැයි.

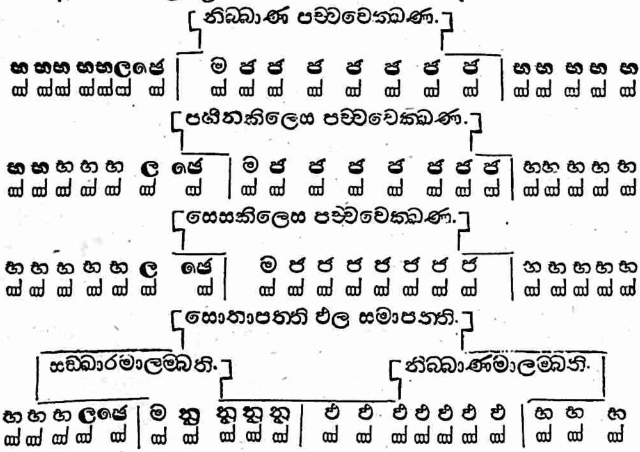

තත්ථ අනත්තානුපස්සනා අත්තාභිනිවෙසං මුඤ්චන්තී, සුඤ්ඤතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොති, අනිච්චානුපස්සනා විපල්ලාස නිමිත්තං මුඤ්චන්තී අනිමිත්තානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොති, දුක්ඛානුපස්සනා තණ්හාපණිධිං මුඤ්චන්තී, අප්පණිහිතානුපස්සනා නාම විමොක්ඛමුඛං හොති—තස්මා යදි වුට්ඨානගාමිනී විපස්සනා අනත්තතො විපස්සති සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො නාම හොති මග්ගො, යදි අනිච්චතො විපස්සති අනිමිත්තො විමොක්ඛො නාම, යදි දුක්ඛතො විපස්සති අප්පණිහිතො විමොක්ඛො නාමාති ච මග්ගො විපස්සනාගමනවසෙන තීණි නාමානි ලභති—

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
73	සුඤ්ඤතානුපස්සනා විමොක්ඛ මුඛ යනු කුමක් ද?	අනාත්මයයි පැවති අනත්තානුපස්සනාතොමෝ ආත්මාභිනිවේශය යන දෘෂ්ටිග්‍රහණය හරින්නී ආත්මය ශූන්‍යබව දක්නාහෙයින් සුඤ්ඤතානුපස්සනා නම් වූ විමොක්ෂ මුඛය වේ.
74	අනිමිත්තානුපස්සනා විමොක්ෂ මුඛය යනු කුමක් ද?	(සංස්කාරයන් කෙරෙහි) අනිත්‍යයයි පැවති අනුපස්සනාතොමෝ (අනිත්‍යයෙහි නිත්‍යයයි පැවති) විපර්‍යාස නිමිත්ත හරින්නී අනිමිත්තානුපස්සනා නම් වූ විමොක්ෂමුඛය වේ.
75	අප්‍රණිහිතානුපස්සනා විමොක්ෂමුඛ යනු කුමක් ද?	දුක්ඛයයි පැවති අනුපස්සනාතොමෝ ("එතං මම එතං සුඛං")යනාදි නයින් පැවති කාමභවතෘෂ්ණා සඞ්ඛ්‍යාතවූ ප්‍රණිධිය හරින්නී අප්පණිහිතානුපස්සනා නම්වූ විමොක්ෂමුඛය වේ.
76	සුඤ්ඤත විමොක්ඛ මග්ගය යනු කුමක්ද?	(වෘත්තදුඃඛයෙන් නගණහෙයින්) ව්‍යුත්ථානගාමිනී නම්වූ විදර්ශනාතොමෝ ඉදින් අනාත්මහෙයින් විදර්ශනාකෙරේද එහෙයින් මාර්ගයතෙම සුඤ්ඤත විමොක්ඛ නම් වේ.
77	අනිමිත්තවිමොක්ෂ මාර්ග යනු කුමක්ද?	(ඉදින් ව්‍යුත්ථානගාමිනී විපස්සනාතොමෝ අනිත්‍යහෙයින් විදර්ශනාකෙරේද මාර්ගයතෙම අනිමිත්ත විමොක්ෂ නම් වේ.
78	අප්‍රණිහිතවිමොක්ෂ මාර්ග යනු කුමක්ද?	(ඉදින් ව්‍යුත්ථානගාමිනී විපස්සනාතොමෝ) දුක්හෙයින් විදර්ශනාකෙරේද(එකල්හි) මාර්ගයතෙම (විදර්ශනාගමන වශයෙන්) අප්‍රණිහිත විමොක්ෂ නම්වේ.
79	මාර්ගතෙමේ කෙබඳු නම් ලබා ද?	විදර්ශනාගමනවශයෙන් සුඤ්ඤතා විමොක්ඛය අනිමිත්තා විමොක්ඛය අප්පණිහිත විමොක්ඛයයි තුන්නාමයන් ලැබෙයි.

තථා ඵලඤ්ච මග්ගාගමනවසෙන විථියං, ඵලසමාපත්ති වීථියං පන යථාවුත්තනයෙන විපස්සනානං යථාසකං ඵලමුප්පජ්ජමානම්පි විපස්සනාගමනවසෙනෙව සුඤ්ඤතාදි විමොක්ඛාතිච වුච්චති— ආලම්බනවසෙන පන සරසවසෙනච නාමත්තයං සබ්බත්ථ සබ්බෙසම්පි සමමෙව—

අයමෙත්ථ විමොක්ඛ භෙදො·

එත්ථ පන සොතාපත්තිමග්ගං භාවෙත්වා දිට්ඨිවිචිකිච්ඡා පහාණෙන පහීණාපායගමනො සත්තක්ඛත්තුපරමො සොතාපන්නො නාම හොති—

	ප්‍රශ්න·	උත්තර.
80	ඵලචිත්තය තෙමේ කිනම් නම් ලබා ද?	මාර්ගවීථියෙහි ඵලචිත්තය තෙමේ මාර්ගාගමන භාවනා වශයෙන් එසේම ශූන්‍යතාවිමොක්‍ෂය අනිමිත්තවිමොක්‍ෂය අප්‍රණිහිතවිමොක්‍ෂය යන නම් ලබයි. *
81	ඵලසමවත් වදනා කලැ ඵලචිත්තය තෙමේ සුඤ්ඤතාදි කවරනම් ලබා ද?	ඵලසමාපත්ති වීථියෙහි වනාහි යටකියනලද (අනත්තානුපස්සනාදිවූ) ක්‍රමයෙන් විදර්ශනාකරන්නාවූ (ආර්ය්‍යපුද්ගලයන්ට තමතමාට අනුරූපවූ ඵලචිත්තය උපදනේද විදර්ශනාගමනවශයෙන්ම ශූන්‍යතාදි විමොක්‍ෂනම් ලබායයි කියනු ලැබේ· †
82	සුඤ්ඤතාදි නම් කෙසේ ලැබේ ද?	විදර්ශනා ආරම්මණයන්ගේ වශයෙන්ද මාර්ගයාගේ කෘත්‍යවශයෙන්ද ශූන්‍යතාදිනාමත්‍රය සියලුමාර්ගඵලසමාපත්ති වීථි අතුරෙහි සියලුම මාර්ගඵලයන්ට සමානවම ලැබෙයි.
83	කෙසේ සොතාපන්න වේ ද?	(ෂඩ්විශුද්ධික්‍රමයෙන්) සෝවාන්මාර්ගය වඩා දෘෂ්ටිවිචිකිත්සාසම්ප්‍රයුක්තවූ පස් අකුසල චිත්තයන් සමුච්ඡේද ප්‍රහාණවශයෙන් දුරුකිරීමෙන් ප්‍රහීණකරණලද අපාය ප්‍රතිසන්ධිගමන් ඇති සත්වරක් කාමසුගතියෙහි ප්‍රතිසන්ධිග්‍රහණය පරමකොට ඇතිහෙයින් සත්තක්ඛත්තුපරමවූයේ සොතාපන්න නම් වේ·

* ප්‍රථම යම්විදර්ශනාවක් හෙතුකොට මාර්ගඵලසිත් ප්‍රතිලාභවීද පසුසමවත්සමවදනාකලැ එකොණහිකරණලදභාවනාබෙලෙන් ඵලචිත්තය තෙමේ සුඤ්ඤතාදි නම්ලබාය යන අභිප්‍රා යයි එසින් ටීකා=අභිධර්මාර්ථවිභාවනියෙහි—"මග්ගාගමනවසෙන අලද්ධා විපස්සනාගමනවසෙන තීණි නාමානිලභති යනුයි".

† යම්විදර්ශනාවක්කරණකොටගෙණ චිත්තයාවිසින් ප්‍රතිලබ්ධනාමයක්වීද ඒ නාමයම ඵලචිත්තයතෙමේත්ලබාය යනු අභිප්‍රායයි·

සකදාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා රාගදොසමොහානං තනුකරත්තා සකදාගාමී නාම හොති සකිදෙව ඉමං ලොකං ආගන්ත්වා· අනාගාමිමග්ගං භාවෙත්වා කාමරාගව්‍යාපාදානං අනවසෙසප්පහාණෙන අනාගාමී නාම හොති අනාගන්ත්වා ඉත්ථත්තං. අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා අනවසෙසකිලෙසප්පහාණෙන අරහා නාම හොති ඛීණාසවො ලොකෙ අග්ගදක්ඛිණෙය්‍යො~ අයමෙත්ථ පුග්ගලභෙදො.

ඵලසමාපත්තියො පනෙත්ථ සබ්බෙසම්පි යථාසකඵලවසෙන සාධාරණාව~ නිරොධසමාපත්තිසමාපජ්ජනං පන අනාගාමීනඤ්චෙව අරහන්තානඤ්ච ලබ්භති~

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
84 කෙසේ ශකෘදාගාමී වේද?	ශකෘදාගාමී මාර්ගය වඩා රාගද්වේෂ මොහයන්ගේ තුනීබවට පමුණුවනලදහෙයින් මෙ මිනිස්ලොවට ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් එක්වරක් පැමිණීම ඇත්තේ ශකෘදාගාමී නම් වේ.
85 කෙසේ අනාගාමී වේද?	අනාගාමිමාර්ගය උපදවා කාමරාගව්‍යාපාදසංයොජනයන්ගේ නිරවශෙෂ ප්‍රහාණයෙන් මිනිසත්බවට නොපැමිණෙන ස්වභා ඇත්තේ අනාගාමී නම්වේ.
86 කෙසේ අර්හත් වේ ද?	අර්හත්මාර්ගය වඩා පංචවිධ ඌර්ධ්වභාගීය සංයොජනයයි කියනලද සියලු කෙලෙසුන් නැසීම හෙතුකොට ගෙණ ක්ෂය කරණලද ආශ්‍රවයන් ඇතිලොවට අග්‍රදක්ෂිණාර්හවූයේ අර්හත් නම් වේ.
87 ඵලසමාපත්තිහු සියල්ලන්ට සාධාරණද?	ඵලසමාපත්ති වනාහි ආර්ය්‍යපුද්ගලයන්ටම තමතමන්ගේ ඵලවශයෙන් සාධාරණම වේ
88 නිරොධසමාපත්තියට සම්වැදීම කවරෙකුට ලැබේද?	නිරොධසමාපත්තියට සමවැදීමවනාහි අෂ්ටසමාපත්තිලාභී අනාගාමීන්ටද අර්හතුන්ටද ලැබේ· *

* නිරොධසමාපත්තිවීථි බිම්බාකාරයදක්වනු පිණිස තදනුරූපසංඥාකාරදක්වමහ—හේමෙනස්සී.

ඨ=පඨමජ්ඣානය, වි=විපස්සනාජවනය, දු=දුතියජ්ඣානය, ත=තතියජ්ඣානය, ච=චතුත්ථජ්ඣානය, ආ=ආකාසානඤ්චායතනය, ඤ=විඤ්ඤාණඤ්චායතනය, කි=ආකිඤ්චඤ්ඤායතනය, ධි=අභිඤ්ඤාජවනය, නෙ=නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය, නි=නිරොධසමාපත්තිය, ආ=අනාගාමීන්ගේහෝ රහතුන්ගේහෝ ඵලචිත්තය යන මොහුයි.

පඨමජ්ඣාන සමාපත්ති·

[කසිණාදිපටිභාග නිමිත්ත මාලම්බති·]

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො ඵ ඵ ඵ ඵ ඵ ඵ ඵ | භ භ භ

මෙයින් නැගී සංස්කාරයන් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂා කෙරේ

තත්ථ යථාක්කමං පඨමජ්ඣානාදිං මහග්ගතසමාපත්තිං සමාපජ්ජිත්වා වුට්ඨාය තත්ථගතසඞ්ඛාරධම්මෙ තත්ථ තත්ථ විපස්සන්තො යාව ආකිඤ්චඤ්ඤායතනං ගන්ත්වා තතොපරං අධිට්ඨෙය්‍යාදිකං පුබ්බකිච්චං කත්වා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනං සමාපජ්ජති—

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
89 නිරොධ සමාපත්තියට සම්වදිනු කැමැත්තහු විසින් කවර සමාපත්තියක පටන් කුමනසමාපත්තියකට සම්වදිද?	නිරොධසමාපත්තියට සමවැදීනුකැමති ආර්‍ය්‍යපුද්ගලතෙමෙ පිළිවෙළින් ප්‍රථමධ්‍යානාදිවූ (රූපාරූප)මහද්ගත සමාපත්තීන්ට සම්වැද එයින්නැගී ඒධ්‍යානයෙහිඇතුළත් (චිත්තචෛතසික සඞ්ඛ්‍යාතවූ) සංස්කාරධර්මයන් ඒ සම්වතින් නැගී කෙණෙහි (ලක්‍ෂණත්‍රයට ආරොපනය කොට අනිත්‍යාදිවශයෙන්)විදර්ශනාකරන්නේ එයින් මතු අධිෂ්ඨානකටයුතු ආදිවූ (චතුර්විධ)පූර්වකෘත්‍යකොට නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා යතනධ්‍යාන සමාපත්තියට සම්වදී·

සංඛාර විපස්සනා

ල ජෙ | ම වි වි වි වි වි වි වි | භ භ භ භ භ භ භ
ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ්

සෙසු ඒ ඒ සමාපත්තියෙන් නැගීසංස්කාරවිදර්ශනාවද මෙමක්‍රමයයි

දුතියජ්ඣානසමාපත්ති·

කසිණාදි පටිභාගනිමිත්ත මාලම්බති·

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො දු දු දු දු දු දු දු | භ භ භ
ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ්

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනාකෙරේ

තතියජ්ඣානසමාපත්ති,

කසිණාදි පටිභාගනිමිත්ත මාලම්බති·

ල ජ | ම ප උ නු ගො ති ති ති ති ති ති ති | භ භ භ
ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ්

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනාකෙරේ

චතුත්ථජ්ඣාන සමාපත්ති·

කසිණාදි (පටිභාගනිමිත්ත) මාලම්බති·

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො ච ච ච ච ච ච ච | භ භ භ
ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් ශ් | ශ් ශ් ශ්

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනාකෙරේ

තඤ්ඤායතනං අප්පණාජවනානං පරතො වොච්ඡිජ්ජති චිත්තසන්තති තතොනිරොධ සමාපන්නො නාම හොති, වුට්ඨානකාලෙපන අනාගාමිනො අනාගාමි ඵලචිත්තං එකවාර මෙවපවත්තිත්වා භවඞ්ගපාතො හොති.

ප්‍රශ්න.	උත්තර.
90 කුමන චිත්තයකින් මතෙහි චිත්තසන්තතියසිඳිනිරොධයට සමවැදුනානම්වේද?	නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනයටසම වැදුනහුගේ චතුර්ථාරූප්‍යයයි කියනල ද අාගත්ආණජවන් සිත් දෙදෙනෙකුගේ ඉපදීමෙන් මත්තෙහි චිත්තසන්තතිය සිඳෙ ඉක්බිති නිරොධසමාපත්තියට සමවැදුනානම් වේ.
91 නිරොධයෙන් නැගි කලැ කවර සිතක් පැවත භවාංග පත නය වේද?	නිරොධයෙන් නැගිකලැ අනාගාමිහ ට අනාගාමිඵල චිත්තයද රහත්හට අ හිත්ඵල චිත්තයද (නිවන් අරමුණු කොට) එකවරක්ම පැවත භවාංගප තනය වේ.

ආකාසානඤ්චායතන සමාපත්ති.

[කසිණ උග්ඝාටිත මාකාස මාලම්බති.]

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො ආ ආ ආ ආ ආ ආ ආ | භ භ භ

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනාකෙරේ.

විඤ්ඤාණඤ්චායතන සමාපත්ති.

[ආකාසානඤ්චායතන චිත්තමාලම්බති.]

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො ඤ ඤ ඤ ඤ ඤ ඤ ඤ | භ භ භ

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනා කෙරේ

ආකිඤ්චඤ්ඤා යතන සමාපත්ති.

[නත්ථිභාව සංඛාත මාකාස නිමිත්තමා ලම්බති]

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො කි කි කි කි කි කි කි | භ භ භ

මෙයින් නැගී සංස්කාර ධර්මයන් විදර්ශනාරේ.

අධිට්ඨානං.

[චතුබ්බිධපුබ්බ කිච්චං යථාරහ මාලම්බති.]

ල ජෙ | ම ධි ධි ධි ධි ධි ධි ධි ධි | භ භ භ භ භ භ

* චීවර පරිස්කාරනිවාසාදීන් නොනස්නාපරිද්දෙන් ඉටුවමදබුද්ධසංඝ අාමන්ත්‍රණයටපෙරටුව නැගෙම් යන අධිෂ්ඨානවයද අායුප්‍රමාණබැලිමද යන මේ චතුර්විධ අධිෂ්ඨානයි.

තතො පරං පච්චවෙක්ඛණඤාණං පවත්තති, අයමෙත්ථ සමාපත්ති භෙදො.

නිට්ඨිතොච සමථ කම්මට්ඨාන නයො.

භාවෙතබ්බං පතිච්චෙවං භාවනාචය මුත්තමං.
පටිපත්ති රසස්සාදං පත්ථයන්තෙන සාසනෙ.

	ප්‍රශ්න.	උත්තර.
92	නිරොධයෙන් නැගී ඉක්බිති කුමනඥාණයක් පවතී ද?	නිරොධයෙන් නැගභවාඞ්ගපාතනයෙන් ඉක්බිති නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතන චිත්තයෙහි චිත්තචෛතසිකධර්මයන් ආවර්ජනාකිරීම්වශයෙන් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාඥානය පවතී.
93	ප්‍රතිපත්ති රසාශ්වාද විඳිනු කැමැත්තනු විසින් කුමක් වැඩිය යුතු ද?	බුද්ධශාසනයෙහි ධ්‍යාන ඵලසුඛාදි භෙද සමථ විදර්ශනා ප්‍රතිපත්ති රසාශ්වාදය ප්‍රාර්ථනාකරන්නහු විසින් උක්තප්‍රකාරයෙන් සමථ විදර්ශනාසඞ්ඛ්‍යාතවූ උතුම් භාවනාචය වැඩිය යුතු.

නෙවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනසමාපත්ති.

ආකාසානඤ්චායතනමාලම්බති. | නිරොධො | නිබ්බාණමාලම්බති

ල ජෙ | ම ප උ නු ගො නෙ නෙ | නි නි නි නි නි | අ | භ භ

මෙසින් නැගී චිත්තචෛතසික ධර්මයන් ප්‍රත්‍යවෙක්ෂාකෙරේ

අයං නිරොධසමාපත්ති සමාපජ්ජනාකාරො.

චුතිප්‍රතිසන්ධි වීථිබිම්බාකාරයද මෙහි සැකවින් දක්වමහ. චු=චුති චිත්තය, ටි=පටිසන්ධිචිත්තය, ලො=භවනිකන්ති ලොභමූලචිත්තය.

මරණසන්න චක්ඛුද්වාරවීථි.

අතීත පටිසන්ධි යාගහිත කම්මාදි ආරම්මණ මාලම්බති,

පච්චුප්පන්නාරම්මණ මාලම්බති | පච්චුප්පන්නාරම්මණමාලම්බති

ල ජෙ | ප ච සං වො ජ ජ ජ ජ ජ ද ද | භ චු | ටි භ භ භ භ භ

භවනිකන්තිලොභ මූලං,

සකපටිසන්ධිනාමරූපානි මාලම්බති | පටිසන්ධිගොචරානි

ල ජෙ | ම ලො ලො ලො ලො ලො ලො ලො | භ භ භ භ භ භ භ

චක්ඛුද්වාරවීථියෙහි පඤ්චද්වාරාවර්ජනතදාරම්මණයන්ගෙන් පෙරපසු භවාඞ්ගද චුතිචිත්තයද ප්‍රතිසන්ධියට විෂයවූ කර්මකම්මනිමිත්තගතිනිමිත්තයන්ගෙන් එක්තර අරමුණක් අරමුණුකෙරේ—පඤ්චද්වාරාවර්ජනයපටන් තදාරම්මණය කෙළවරකොට ඇති,

ඉති අභිධම්මත්ථසඞ්ගහෙ කම්මට්ඨාන සඞ්ගහ විභාගො නාම·

නවමො පරිච්ඡෙදො.

චාරිත්තසොභිතවිසාල කුලොදයෙන
සද්ධාභිවුඩ්ඪ පරිසුද්ධ ගුණොදයෙන
නම්බව්හයෙන පණිධාය පරානුකම්පං
යම්පත්ථිතං පකරණං පරිනිට්ඨිතන්තං,

පුඤ්ඤෙන තෙන විපුලෙන තු මූලසොමං
ධඤ්ඤාධිවාසමුදිතොදිත මායුගන්තං
පඤ්ඤාවදාත ගුණසොභිත ලජ්ජිභික්ඛූ
මඤ්ඤන්තු පුඤ්ඤවිභවොදය මඞ්ගලාය.

ඉති අනුරුද්ධාචරියෙන විරචිතො අභිධම්මත්ථ සඞ්ගහො
සමත්තො·

වීථිසිත් වනාහි ඇසින් ගත්තාලද කර්මනිමිත්ත සඞ්ඛ්‍යාත ප්‍රත්‍යුත්පන්නවූ රූපාරම්මණය ආලම්බනයකෙරේ—ප්‍රතිසන්ධිචිත්තයද සොළොස්භවාඞ්ගසිත්හුද යන මොහු චක්ෂුර්වාරමරණාසන්නජවන යන්විසින් ගත්තාලද රූපාරම්මණයද මනොද්වාරවර්ජන භවඞ්ගා න්තිවශයෙන් ප්‍රවෘත්තිතවූ ලොභමූල ජවනය—ස්වකීය ප්‍රතිසන්ධි නාමස්කන්ධය කටත්තාරූපය යන මොවුන් ආලම්බනයකෙරෙති—සොතද්වාරාදි මරණාසන්නවීථිද මෙම ක්‍රමයයි—ශබ්දාදිඅරමුණුපමණක් වෙනසි—මරණාසන්න මනොද්වාර වීථියද මෙහි දක්වනුලැබේ.

මරණාසන්න මනොද්වාරවීථි

අතීත පටිසන්ධි යාගහිත කම්මාදි මාරම්මණ මාලම්බති

කම්මාදිමාරම්මණමාලම්බති										මාම්මාදි කරම්මණමාලම්බති						
ල	ජෙ	ම	ජ	ජ	ජ	ජ	ජ	ද	ද	භ	චු	ති	භ	භ	භ	භ
···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···.	···	···	···

භවනිකන්ති ලොභමූලං.

සකපටිසන්ධිනාමරූපානි මාලම්බති										පටිසන්ධිගොචරානි						
ල	ජෙ	ම	ලො	ලො	ලො	ලො	ලො	ලො	ලො	භ	භ	භ	භ	භ	භ	භ
···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···	···

සිද්ධිරස්තු.